

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПСИХОЛОГІЇ**

Електронне науково-практичне видання

СТУДЕНТСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«НАУКА І МОЛОДЬ – 2021:
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН»

Відео-конференція

ВЫПУСК 6

16 квітня 2021 рік
м. Київ

Збірник затверджено рішенням вченої ради Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Протокол №3 від 15.04.2021 року

Організатор конференції: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

Збірник містить матеріали за такими тематичними напрямками:

- Конкурентоспроможність персоналу, робіт та послуг: методологія, теорія, практика;
- Психологія нових можливостей: тренди наукової творчості сучасної молоді;
- Формування системи управління проєктами та публічного управління і адміністрування на сучасному етапі державотворення;
- Спеціальна освіта, інклюзивне навчання: проблеми та перспективи.

Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік). – К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. – 399 с. – Електрон. опт. диск. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

Матеріали подано в авторській редакції. Висловлені у виданні думки належать виключно авторам. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ: МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

Головченко Т.	Оцінювання інвестиційної привабливості підприємства	10
Кучеренко О.	Управління продуктивністю праці на підприємстві	12
Пінчук М.	Інформаційний менеджмент у системі управління підприємством	16
Світайло О.	Особливості мотивації праці персоналу малих підприємств	18
Третяк В.	Формування і розподіл прибутку на підприємстві	23
Ренан Ю.	Напрями підвищення ефективності роботи персоналу в сучасних умовах	26
Чикаленко Р.	Сучасні тенденції інвестиційної привабливості країни	28
Болтков Д.	Сучасні тенденції кредитного ринку в Україні	33
Цимбал Л.	Конкурентоспроможність українських і польських товарів на світовому ринку: порівняльний аспект	40
Легкодух Д.	Особливості впровадження сучасних технологій управління персоналом на підприємстві	44
Василенко М.	Моделі оцінки ефективності управління персоналом підприємства	47
Стеценко М.	Підходи до реалізації рекомендаційних систем	50
Федченко А.	Визначення конкурентних позицій банку на основі портфельного аналізу	53
Новицька І.	Проблеми та перспективи підготовки кадрів для малого підприємництва	56

СЕКЦІЯ. ПСИХОЛОГІЯ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Белік А.	Особливості тривожності дітей дошкільного віку, 60 залежно від стилю виховання у родині
Блеканова Н.	Особливості формування психологічної готовності жінок 63 до материнства
Бондаренко Н.	Психологічні аспекти професійної спрямованості 66 особистості
Державіна А.	Психологічна профілактика шкільного булінгу у 70 підлітковому віці
Дурбак О.	Емпіричне дослідження особливостей мотивації 73 військовослужбовців за контрактом до військової діяльності
Каширіна О.	Особливості прояву турботи в подружніх стосунках: 78 теоретичний аналіз
Лабунська О.	Особливості креативності майбутніх психологів залежно 83 від рівня довіри до себе
Лаушкіна М.	Теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку типів 90 темпераменту з вибором стратегії взаємодії психологів- консультантів у стресових ситуаціях
Неграш О.	Особливості розвитку самоефективності студентів під 93 час навчальної діяльності
Плотиця О.	Вплив смисложиттєвих орієнтацій особистості на її 98 суб'єктивне благополуччя
Попович Я.	Емпіричне дослідження життєстійкості майбутніх 100 психологів у складних життєвих ситуаціях
Сергійко Ю	Шляхи вирішення конфліктів у сімейній парі 104
Сінькевич І.	Психологічні бар'єри в процесі творчої самореалізації 106 молодих спеціалістів-дизайнерів
Янишина Л.	Акцентуації характеру підлітків – здобувачів фахової 111 передвищої освіти медичного коледжу

Бега М.	Особистість сучасного педагога	115
Гаврилькова Л.	Особливості формування Я-концепції майбутнього психолога	118
Калиновська К.	Вплив тривожності батьків на рівень тривожності у їх дітей	123
Калюжна І.	Вплив самооцінки на професійне самовизначення старшокласників	127
Корсун О.	Сексуальні дисгармонії подружніх пар	132
Кравчук В.	Підготовка конкурентоспроможних фахівців в умовах освітніх змін	137
Кравчук О.	Спеціальна освіта та інклюзивне навчання: виклики та перспективи	139
Леоненко Н.	Феномен резильєнтності до емоційного вигорання у професійній діяльності медичних працівників	145
Ліберда О.	Психологічні особливості переживання самотності у зрілому віці	148
Нікітішина Г.	Психологічні особливості шкільної тривожності молодших школярів	151
Романишин С.	Особливості психофізіологічної готовності дітей дошкільного віку до навчання в школі	157
Тименко О.	Психологічні умови оптимізації психологічної сумісності спортивної команди	161
Ушакова І.	Психологічні особливості реагування підлітків на стрес та шляхи його подолання	166
Шпак Ж.	Прояв стресових станів у здобувачів вищої освіти та засоби їх профілактики і подолання	169
Ярмощук Ю.	Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків в умовах дистанційного навчання	174
Боровик О.	Особливості переживання клімактеричного періоду жінками зрілого віку: модель вивчення	180

Гопкало В.	Психологічні особливості тривожності дорослих	183
Демидко Т.	Проблематика емоційного вигорання працівників органів досудового розслідування	187
Денисенко І.	Шляхи корекції адиктивної поведінки особистості з хімічною залежністю	190
Золочевська М.	Особливості впливу самоприйняття на психологічне благополуччя особистості	194
Золочевский Б.	Особливості фасилітації посттравматичного зростання	198
Пашкіна Д.	Сімейний міф як один з чинників формування адиктивної поведінки особистості	201
Сакальська О.	Вплив особливостей функціонування емоційної сфери особистості на ставлення до хвороби у пацієнтів з туберкульозом	207
Стрельченко Л.	Екологічний психологічний супровід розвитку творчих здібностей у дітей середнього шкільного віку	213
Чаюн Ю.	Шляхи оптимізації тривожності здобувачів вищої освіти творчих спеціалізацій під час публічних виступів	218
Челнокова А	Сім'я як фактор ризику у формуванні наркотичної залежності	222
Шиганська О.	Емоційний інтелект як чинник психологічного благополуччя людини	226
Грищук Ю.	Користь духовного співу для фізичного і психологічного здоров'я	230
Бредихіна А.	Вплив психологічних особливостей характеру на девіантні поведінкові прояви підлітків з неповних сімей	234
Дорошенко В.	Емпіричне дослідження ціннісно-сислової сфери в особистісному розвитку майбутніх менеджерів	239
Ємельянова А.	Вплив гри на розвиток мисленнєвих операцій у дітей дошкільного віку з затримкою психічного розвитку	243

Нікітіна І.	Психологічні особливості подружнього спілкування у сучасній сім'ї	249
Корякіна С.	Емпіричне дослідження копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту юнаків з порушеннями розумового розвитку	253
Улановська М.	Емпіричне дослідження формування конфліктологічної компетенції управлінців медичних закладів	260
Хрущова Т.	Особливості ставлення здобувачів вищої освіти до інновацій	265
Шкляр Є.	Особливості як-концепції студентів старшого юнацького віку з різним соціальним статусом у групі	268

СЕКЦІЯ. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Білий О.	Особливості прийняття державно–управлінських рішень у сфері національної безпеки з урахуванням технологій OSINT–розвідки в умовах гібридної війни	274
Вітюк Ю.	Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «безпека»	282
Віховський О.	Ефективність прийняття адміністративних рішень на ПАТ «Укрпластик»	286
Петришин О.	Забезпечення фінансової безпеки ТОВ «Юланта»	290
Плагун Я.	Оцінювання рівня конкурентоспроможного статусу ПП «Канів-Граніт»	285
Семенистий С.	Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в освітній галузі	299
Усова Н.	Модернізація механізму реалізації функції планування в публічній організації	306
Черевко О.	Особливості публічного адміністрування у Туреччині у ХХІ столітті	312
Добровольський Ю.	Обґрунтування теоретичної моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти	314

СЕКЦІЯ. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА, ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Mgr. Oleh Dorozhovets	Diagnostic activity of special education teacher within the projects of šov and prim	319
Хоменко С.	Абілітація як нова складова системи супроводу дітей раннього віку	323
Криворотько А.	Роль інтегративних реабілітаційних технологій у формуванні соціально-побутовий навичок у дітей з особливими освітніми потребами	326
Лапа К.	Інноваційна діяльність спеціального педагога	329
Тєплякова Я.	Диференціація в інклюзивному освітньому середовищі нової української школи	333
Ткач А.	Інтерактивні методи мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку	337
Філіпєцька Д.	Арт-терапія як засіб корекції мовлення у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення	341
Каращук В.	Роль сім'ї у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами	345
Чернявська Т.	Формування навичок соціалізації у дітей із ЗПП	349
Квас-Сінкевич В.	Особливості розвитку оперативної зорової пам'яті у молодших школярів з порушеннями мовлення	353
Кириєвська А.	Особливості розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	358
Омельянович О.	Особливості розвитку довільної уваги учнів молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення	361
Станчак Р.	Підходи до корекції фонематичних процесів у дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення	366
Симчик О.	Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	371

Штулінська В.	Обґрунтування інноваційної порівнево збалансованої методики корекції психомоторики дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку з моторною алалією	375
Гололобова А.	Визначення індивідуальних особливостей особистості у молодших школярів із церебральним паралічем	380
Зацепіна Т.	Особливості особистісної ідентичності підлітків із дитячим церебральним паралічем	384
Інгор М.	Використання засобів адаптивної фізичної культури у роботі з дітьми молодшого шкільного віку з комбінованими порушеннями розвитку	389
Радіонова А.	Організація занять із працетерапії з учнями зі спастичною формою церебрального паралічу	394

СЕКЦІЯ.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ: МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

Головченко Тетяна,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПТБДМ-19-Г1 галузі знань 07 «Управління і адміністрування» спеціальності 073 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Фещенко Олена Леонідівна

кандидат економічних наук, доцент, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах господарювання власники капіталу шукають багатоваріантні перспективи вкладення вільних коштів. Взаємне узгодження інтересів власника капіталу і його споживача потребує використання спеціальних характеристик, які дозволяють сформулювати уявлення про ефективність проєктів, стан об'єкту вкладення коштів та надійність майбутніх інвестицій. В Україні й досі залишаються недостатньо розробленими аспекти прийняття якісних управлінських рішень щодо інвестування коштів. Зокрема, з питання формування комплексної, адекватної та загальноприйнятої системи оцінювання інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання.

На сьогодні у наукових колах не існує однозначного трактування таких категорій як інвестиції та інвестиційна привабливість підприємства (ІПП), що пов'язано зі складністю та багатогранністю економічних процесів, які описують ці два поняття. У вітчизняній практиці найбільш вживаним та коректним є трактування економічної категорії «інвестиції» у Законі України «Про інвестиційну діяльність».

Що стосується визначення категорії «інвестиційна привабливість підприємства», то як у зарубіжній так і у вітчизняній економічній науці не існує

єдиної думки щодо сутності та елементів цього поняття. Така багатоваріантність у тлумачення ІПП надалі ускладнює її діагностику, оскільки різне змістовне наповнення категорії зумовлює різні підходи до її оцінювання та ідентифікування.

Аналіз існуючих визначень щодо економічної категорії «інвестиційна привабливість підприємства» дозволив визначити як інтегральну характеристику підприємства-об'єкта потенційного інвестування з точки зору його наявного стану, можливостей розвитку, обсягів і перспектив отримання і розподілу прибутку, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства, його ділової активності та рентабельності.

Інструментарій, який може бути використаний виконавцем аналізу інвестиційної привабливості для обробки вхідної фінансової інформації, широко представлений в літературі з питань фінансового аналізу низкою формалізованих методик, які відповідно до специфіки їх загальних характеристик, можна об'єднати у три групи: ранжирування фінансових показників і коефіцієнтів; розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємства – об'єкта дослідження; порівняння розрахункових показників з еталонними величинами.

Дослідження стану інвестиційної привабливості підприємств України показали, що спостерігається досить стійкий зв'язок між їх прибутком та рівнем інвестиційної привабливості. Інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання повинна формуватися на декількох щаблях – рівні держави, регіону, галузі та безпосередньо самого підприємства.

При управлінні інвестиційною привабливістю слід враховувати, для кого підприємство повинно бути привабливим, так як різні групи інвесторів надають перевагу різним оціночним показникам.

Аналіз результатів використання різних моделей оцінки інвестиційної привабливості підприємства показує, що не виключені протилежні судження щодо отриманих результатів. Такі моделі містять набір різних показників, мають територіальну і галузеву специфіку, і жодна з них не може претендувати на універсальність.

Процес здійснення оцінки інвестиційної привабливості підприємства належить до складних задач, внаслідок того, що виникає необхідність в урахуванні значної множини вхідних, вихідних параметрів та функції їх перетворення. Тому для

оптимізації оцінки інвестиційної привабливості підприємства пропонується використовувати математичну модель, яка оснований на формуванні множини вхідних та вихідних параметрів.

Ці множини повинні охоплювати широкий спектр впливаючих параметрів, а також задовольняти умовам повноти, дієвості та мінімальності. Для цього необхідно залучати експертів, для оцінки узгодженості думок яких доцільно користуватися дисперсійним коефіцієнтом конкордації. Виходячи з критерію повноти, найбільш широко та повно оцінюють результати діяльності підприємства п'ять груп параметрів: майновий стан, фінансова стійкість, ліквідність та платоспроможність, ділова активність та рентабельність. Для оптимізації пропонується використовувати функцію бажаності Харрінгтона.

Таким чином, в умовах ринкових відносин питання, пов'язані з інвестиційною привабливістю підприємства, мають важливе практичне значення. Визначення умов діяльності підприємства, напрямків покращення його фінансового стану та перспектив розвитку безпосередньо пов'язані із залученням інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Алексєєнко Л.М., *Фінансові аспекти оцінки інвестиційної привабливості підприємства*, Економічний форум, №3, Луцьк 2009 р., с. 94-102.
2. Андраш О.А., *Оцінка інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі*, Вісник НТУ «ХП», №8, Харків 2010 р., с. 3-12.
3. Антипенко Є., Шумікін С., Стойчева А., *Методика аналізу та оцінки інвестиційної привабливості підприємств*, Економічний аналіз, Вип. 9, Ч.3, Тернопіль 2011 р., с. 27-30.
4. Аранчій Д.С., Гончаренко С.А., *Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактори впливу та оцінка існуючих методик аналізу*, Наукові праці Полтавської державної аграрної академії, Вип. 3, Т. 2, Полтава 2011 р., с. 59-64.
5. Бала В.В., *Розрахунок точки беззбитковості як необхідна умова для визначення інвестиційної привабливості підприємства* [Електронний ресурс], Ефективна економіка. №6, Київ 2011 р. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2011_6_41.pdf.

Кучеренко Олексій,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПТБДМ-19-Г1 01 «Освіта/Педагогіка» спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Іванова Валентина Василівна,

професор кафедри економіки, підприємництва та менеджменту, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор економічних наук, професор, м. Київ, Україна

УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Продуктивність вважається загальним показником, який, по-перше, показує ефективність використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації тощо) під час виробництва різних товарів і послуг, по-друге, відбиває взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів або наданих послуг і ресурсами, витраченими на їх виробництво, по-третє, дозволяє співставляти результати виробництва на різних економічних рівнях. [1]

У вузькому сенсі продуктивність праці розглядається як ефективність конкретної праці на мікро- та індивідуальному рівнях і, таким чином, визначається як відношення випуску продукції і витрат одного з факторів виробництва, а конкретно живої праці, і вимірювати у годинах, кварталі, року.

Підвищення продуктивності і зниження витрат робочої сили при тому ж обсязі роботи призводять до підвищення ефективності. Важливо не тільки, який обсяг робіт робітник виконав за одиницю часу, але і які витрати були здійснені. Таким чином, ефективність праці характеризує рівень використання трудових ресурсів з урахуванням обсягу, якості роботи і витрат праці на одного працівника [2, с. 242].

Цілеспрямоване управління продуктивністю праці, розроблення конкретних програм ефективнішого використання трудового потенціалу підприємства потребують чіткої класифікації чинників продуктивності праці.

Чинники, які сприяють на продуктивність праці – це уся сукупність рушійних

сил і причин, що приводять до її збільшення. Їх можна класифікувати за рівнем керованості, за змістом, за сферою виникнення і дії. Крім того існують також резерви для зростання продуктивності праці – це можливості її підвищення, які вже виявлені, але з різних причин ще не використані, для повного використання яких на підприємствах розробляються програми управління продуктивністю, де визначаються види резервів, конкретні терміни і заходи щодо їх виявлення і реалізації, плануються витрати на ці заходи і очікуваний економічний ефект від їх впровадження

На підприємстві продуктивність праці вимірюється з метою визначення його реального економічного потенціалу та положення в галузі та на ринку. Вимірювання продуктивності праці стимулює удосконалення системи управління, організації праці та виробництва [3, с. 10]. На практиці використовуються різні методи обчислення показника і динаміки продуктивності праці. Застосування того чи іншого методу обумовлене, по-перше, рівнем, на якому вимірюється продуктивність праці, а по-друге, метою і завданнями, що стоять перед менеджментом підприємства.

Залежно від одиниць вимірювання обсягу продукції конкретного підприємства, вирізняють такі основні методи вимірювання виробітку: натуральний (умовно-натуральний), вартісний і трудовий. Кожен з цих методів має свої переваги і недоліки. Вимірювання продуктивності праці стимулює удосконалення системи управління, організації праці та виробництва.

Показники продуктивності праці допомагають формувати реальні цілі та орієнтири для здійснення діагностично-аналітичної діяльності, що допомагає виявити вузькі місця й перешкоди, які виникають у виробничому процесі. Водночас, відсутність об'єктивної системи вимірювання продуктивності праці негативно впливає на систему соціально-трудових відносин між робітниками, менеджерами та підприємцями. Це пояснюється тим, що в таких випадках порушується соціальна справедливість при нарахуванні заробітної плати та розподілу прибутку, динаміка яких перебуває у прямій функціональній залежності від динаміки продуктивності. Показники продуктивності вкрай необхідні також для порівняння соціально-економічних результатів функціонування підприємств, економіки в цілому, для міжнародних порівнянь, для виявлення додаткових чинників економічного зростання.

Для вирішення зазначених проблем підприємствам необхідно розробляти і

застосовувати сучасні методи подання інформації про продуктивність праці, що враховують всі фактори (працю, капітал, матеріали), пов'язані з системами управлінського обліку, фінансового планування, стимулювання праці.

Чинниками підвищення продуктивності праці є рушійні сили, під впливом яких змінюються витрати праці на виробництво одиниці продукції (робіт, послуг) або збільшується кількість продукції на одного працівника в одиницю часу. Виділяють три групи чинників підвищення продуктивності праці: матеріально-технічні; організаційно-економічні; соціально-психологічні.

Підвищення продуктивності праці і ефективності діяльності підприємства забезпечуються такими заходами: науково-технічними – впровадження і використання досягнень науково-технічного прогресу, новітніх та енергозберігаючих технологій; організаційними – удосконалення організації і системи управління на підприємстві; людським фактором, адже саме люди – персонал підприємства, своєю працею створюють додатковий продукт, основне джерело прибутку. Зазначені фактори можуть діяти тільки в їх комплексному, органічному поєднанні і взаємозв'язку.

Список використаних джерел:

1. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання
URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf
2. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
3. Бабенко А., Бондаревська К. Дослідження вартісних показників продуктивності праці у Дніпропетровському регіоні. Україна: аспекти праці, 2011, № 6, 9-13.

Пінчук М.В.,

здобувач вищої освіти,

076«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», група ПТБДМ-19-Г1, ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Ануфрієва О.Л.,

к. пед. н., доц., доцент кафедри економіки, підприємництва та менеджменту ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В Україні, на жаль, на деяких підприємствах військово-оборонного комплексу наявні досить низькі показники використання новітніх інформаційних систем, що в першу чергу пов'язано із специфікою виробництва, а також в деяких випадках, застарілою системою керівництва, що була незмінною протягом багатьох років. Інформаційний менеджмент містить у собі всі грані і проблеми менеджменту в сфері розробки і застосування інформаційних ресурсів.

Сучасний стан вирішення проблеми з поширенням інформаційного менеджменту на підприємствах потребує детального вивчення та узагальнення наявних методів управління, а також можливості впровадження абсолютно нових інформаційних підходів, які забезпечать ефективність управління. Результати фундаментальних досліджень інформаційного менеджменту О. В. Алейнікова, Н. В. Бльока, Н. В. Лопатіна, А. С. Грінберга.

Мета дослідження: проаналізувати теоретичні підходи щодо сутності інформаційного менеджменту та дослідити вплив якості інформаційного забезпечення управління на продуктивність управлінської діяльності.

Інформаційний менеджмент (ІМ) - це спеціальна область менеджменту, що виділилася як самостійний напрям в кінці 1970-х рр. Сфера інформаційного менеджменту - сукупність всіх видів інформації, необхідної для управління на всіх етапах життєвого циклу підприємства. При цьому визначається не тільки цінність і ефективність використання власне інформації (даних і знань), але і інших ресурсів

підприємства, в тій чи іншій мірі входять в контакт з інформацією: технологічних, кадрових, фінансових і т.д.

Інформаційний менеджмент здійснюється в межах конкретної організації, де інформація є самостійний фактор виробництва, який лежить в основі процесу прийняття управлінського рішення. Інформаційний менеджмент має відношення не просто до інформації, а до інформаційної діяльності організації. Іншими словами, ІМ - це управління діяльністю зі створення і використання інформації в інтересах організації.

Завданнями інформаційного менеджменту є забезпечення досягнення цілей організації за рахунок ефективного узгодженого управління як елементами, процесами і ресурсами власне інформаційної системи, так і іншими елементами, процесами і ресурсами підприємства. У цих завданнях управління в тій чи іншій мірі використовуються інформаційні системи і реалізовані в ній інформаційні ресурси і технології.

Основна мета інформаційного менеджменту - забезпечення ефективного функціонування будь-яких компонентів інформаційної інфраструктури та інформаційної діяльності організації.

Інформаційний менеджмент – це специфічна область загального менеджменту, функцією якого є управління інформаційними ресурсами, інформаційними технологіями та інформаційними системами, що забезпечує ефективну реалізацію всіх бізнес-процесів підприємства.

Ефект від впровадження ІТ слід шукати не в миттєвому зниженні витрат та зростанні економічної ефективності підприємства. Значення полягає, насамперед, у тому, що в ході впровадження ІТ на підприємстві розробляються технології ефективного управління, які забезпечують координацію управлінської діяльності та ефективне досягнення стратегічних і оперативних цілей підприємства. Ефективність використання інформаційних технологій залежить як від їхнього вмілого застосування, впливу на підвищення продуктивності та якості роботи керівників, так і від зменшення витрат на інформатизацію, що досягають оптимальною організацією проектування, створення та функціонування інформаційних систем і інфраструктури інформатизації території в цілому. Нові інформаційні технології та інформаційно-аналітичні системи, які будуть впроваджені на досліджуваних підприємствах,

безпосередньо підвищують продуктивність роботи, насамперед, у сфері розумової праці і керування, а основний ефект буде досягнутий в економічному розвитку підприємства за рахунок прийняття більш якісних управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Алейнікова О. В. Інноваційний та інвестиційний менеджмент :навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Алейнікова, Н. М. Притула. – Київ :Університет менеджменту освіти, 2016. – 614 с. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/НАВЧАЛЬНИЙ_ПОСІБНИК_Алейнікова.pdf
2. Блюк Н. В. Інформаційні системи в кадровому менеджменті органів внутрішніх справ та їх вплив на безпеку бізнесу / Н. В. Блюк, М. О. Живко, О. М. Живко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11. – С. 172-179.
3. Методи прийняття управлінських рішень.
URL: https://pidru4niki.com/18351218/menedzhment/metodi_priynyattya_upravlinskih_rishen
4. Економіка і організація управління • № 4 (24) 2016 С.271

Світайло О. М.,

здобувач вищої освіти, 073 «Менеджмент»,
група МОБМ-19Г1, ННІМП, ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Морозова М. Е.,

к. економ. н., доц., доцент кафедри економіки,
підприємництва та менеджменту ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток сучасного підприємства, його поступальний рух вперед неможливий без підвищення продуктивності праці персоналу, а зростання продуктивності праці значною мірою залежить від стану мотивації праці. Слід погодитись, що успіх у цій справі забезпечується шляхом пошуку нових сучасних форм стимулювання працівників підприємства. Особливої ваги це питання набуває для суб'єктів малого підприємництва, адже мотивація праці персоналу на них має певні особливості.

Особливості мотиваційного механізму малих підприємств пов'язані зі специфікою функціонування суб'єктів господарювання малого бізнесу. Для їх розуміння розглянемо сутність малих підприємств та принципи їх функціонування.

Згідно українського законодавства, до малих підприємств відносяться підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв [Про внесення ЗУ]:

- балансова вартість активів - до 4 мільйонів євро;
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 8 мільйонів євро;
- середня кількість працівників - до 50 осіб.

Мале підприємництво відіграє важливу роль в економіці країни, забезпечуючи сильнотіючі стимули до високоефективної праці. Функціонування малих підприємств позитивно відбивається на зміцненні економічної бази регіонів, насиченні ринків товарами та послугами, зниженні рівня безробіття в країні. Водночас, малі підприємства є специфічними об'єктами управління. До їх особливостей дослідники відносять наступні: невеликий масштаб діяльності; нечисленність управлінського штату; слабку стійкість щодо впливу зовнішнього середовища; постійний дефіцит власного капіталу [2, с. 101].

Одним із критеріїв малого підприємства, що стосується теми мотивації праці, є невелика кількість працівників. Управління персоналом у такій організації характеризується низкою особливостей, серед яких основними слід назвати такі [Кармаз; Рарок]: відсутність Служби управління персоналом; недостатність фінансової бази для розвитку персоналу; відсутність (у більшості випадків) системи посадових інструкцій; суб'єктивний підхід до оцінки результатів роботи працівників; відсутність управління кар'єрою працівників; недостатнє використання нематеріальних інструментів мотивації праці.

Саме цими особливостями і визначається мотивування як функція менеджменту малого підприємства. Зокрема, на підприємстві з невеликою кількістю працівників, звичайно, не створюється служба управління персоналом, а це означає, що функцію мотивування виконує керівник малого підприємства. На нашу думку, такий стан справ з визначенням винагороди працівників може привести до певного суб'єктивізму. Крім того, відсутність служби управління персоналом потребує від керівництва високого професіоналізму в управлінні персоналом.

Працівникам малих підприємств з причини їх невеликої кількості доводиться

виконувати функції різних посад, що викликає труднощі в побудові мотиваційного механізму в організації. З цієї ж причини на малих підприємствах, як правило, не розробляється система посадових інструкцій, що не дозволяє у повній мірі пов'язати розмір винагород із рівнем виконання працівниками свої посадових обов'язків.

На великих підприємствах розробляються (з допомогою консалтингових компаній) сучасні системи оцінки результативності праці співробітників та встановлюється взаємозв'язок між системами оцінки і мотивації персоналу. На малих підприємствах, як правило, для розробки таких систем не вистачає коштів, крім того, більшість керівників не розуміють їх важливої ролі. Труднощі з оцінкою результативності роботи працівників також пов'язані з неможливістю введення обґрунтованих норм праці.

Стимулювання праці на більшості малих підприємств відбувається тільки в рамках заробітної плати та премій. За відсутності сучасних методів мотивації, працівники малого підприємства не зацікавлені у підвищенні своєї кваліфікації, що приводить до поступового зниження професіоналізму.

Однією із особливостей менеджменту персоналу у малих підприємствах є відсутність управління кар'єрою з причини невеликої кількості посад. Тому тут не застосовується такий метод нематеріального стимулювання трудової діяльності менеджерів, як планування кар'єри. У малому бізнесі також відсутні такі методи стимулювання, як навчання за рахунок підприємства, участь у прибутках чи власності.

Привертають увагу міркування В. Ф. Грищенка, який виділяє такі проблеми системи мотивації більшості малих підприємств України [4, с. 110]: неоднакова винагорода фахівців одного рівня в різних підрозділах підприємства; неоднакова заробітна плата співробітників одного рівня, прийнятих на роботу в різний час; компенсація низьких окладів працівників за рахунок різних надбавок за виконання безпосередніх посадових обов'язків; непрозорість системи оплати праці для керівників нижньої ланки та її велика кількість складових.

І. М. Кравець звертає увагу на таку проблему діяльності малих підприємств, як слабка забезпеченість висококваліфікованими кадрами. На його думку, ця проблема пов'язана з тим, «що такі спеціалісти потребують високої оплати праці та кар'єрного зростання, а це не може бути реалізовано повною мірою на невеликих

підприємствах» [5, с. 90].

Особливості мотивації персоналу досліджувались на станції технічного обслуговування автомобілів ТОВ «Автотех». Це мале підприємство, середньооблікова чисельність працівників якого складає 27 осіб, чистий дохід від надання послуг у 2020 р. становив 12444,2 тис. грн. Оцінка ефективності мотиваційного механізму на підприємстві проводилась за допомогою вивчення внутрішніх джерел інформації, а також шляхом проведення анкетування працівників СТО.

Дослідження показало, що на підприємстві застосовується, в основному, матеріальне стимулювання працівників з використанням почасово-преміальної форми оплати праці. За цією формою розрахунок заробітної плати здійснюється, виходячи з установленого окладу за фактично відпрацьований час. Крім окладу почасово-преміальна форма оплати праці включає премію, яка нараховується працівнику один раз в квартал. Розмір премії та можливість її виплати визначається власником підприємства в залежності від фінансових результатів діяльності ТОВ «Автотех», тобто преміювання не є постійним.

Положення про оплату праці та преміювання на підприємстві не розроблене, тобто відсутні конкретні показники та умови преміювання, строки преміювання, перелік виробничих упущень, за які працівник може бути повністю або частково позбавлений премії.

Декільком працівникам підприємства встановлено персональну надбавку (за тривалий стаж роботи на підприємстві - більше 5-ти років). Персональні надбавки встановлюються у таких розмірах: керівникам та фахівцям – від 10 до 25% окладу; робітникам – до 10% окладу.

Елементи нематеріального стимулювання на підприємстві практично не застосовуються.

Порівняння темпів зміни продуктивності праці та середньомісячної заробітної плати засвідчило про перевищення темпів зростання середньої заробітної плати над темпами підвищення продуктивності праці, що є негативною тенденцією.

Проблемою в управлінні персоналом ТОВ «Автотех» є висока плінність кадрів. Коефіцієнт плінності кадрів становив у 2018 р. 0,115, а в 2020 р. він збільшився до 0,259. Серед причин цього, крім недосконалої системи мотивації персоналу, слід

також назвати складні та напружені умови роботи, незахищеність персоналу під час виникнення конфліктних ситуацій з клієнтами, нестійкий та несформований корпоративний клімат.

За результатами проведеного анкетування 27-ти працівників підприємства виявлено, що 37,0% опитаних вважають рівень своєї оплати праці несправедливим, 9 осіб або 33,3% опитаних заявили, що могли б працювати значно інтенсивніше за умови підвищення заробітної плати.

На запитання «Що Вас найбільше мотивує у трудовій діяльності?» 20 осіб або 74,1% відповіли, що найбільшим мотиватором для них є премія, а для 6 осіб (22,2%) - хороше відношення керівництва до персоналу. 88,9% опитаних або 24 працівники основним демотивуючим фактором назвали несправедливе оцінювання результатів їх роботи.

На прохання назвати найважливіші недоліки мотиваційного механізму у ТОВ «Автотех» 13 працівників (48,1% опитаних) назвали зрівняльний підхід до розподілу премій, 10 працівників (37,0%) - відсутність зв'язку оплати праці з оцінкою якості надання послуг, 4 працівники (14,9%) - відсутність нематеріальних стимулів до праці.

Отже, за результатами анкетування стало зрозумілим, що стан мотивації персоналу у ТОВ «Автотех»

Таким чином, дослідження показало, що побудова системи управління персоналом і, зокрема, підсистеми мотивації праці в організаціях малого бізнесу має свої закономірності та проблеми. Специфіка діяльності малих підприємств вимагає від їх керівництва застосування універсальних підходів до формування мотиваційного механізму з метою підвищення продуктивності праці персоналу та ефективності діяльності всього підприємства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень: Закон України від 5.10.2017 р. № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.

2. Рарок О. В. Менеджмент малих підприємств: проблеми і перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 6(33). С. 100-104.

3. Кармазіна Т. Р., Захарова О. В. Специфіка управління персоналом у малому бізнесі. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 31. С. 126-134.

4. Грищенко В. Ф., Чернова М. С. Інноваційні підходи до удосконалення системи мотивації персоналу малих підприємств України в сучасних умовах господарювання. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 1. С. 103–112.

5. Кравець І. М., Рушанян С. С. Управління персоналом малого підприємства: особливості та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 9. С. 88-92.

Третяк В. В.,

студент гр. МОБМ-19-Г1 ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Мурашко О. В., к.е.н., доц., доцент кафедри економіки підприємництва та менеджменту, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ФОРМУВАННЯ І РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ринкові відносини, що передбачають право на повну господарську самостійність і розпорядження результатами праці, зокрема, у отриманні і розподілі прибутку створюють об'єктивні економічні умови і викликають необхідність застосування ринкових методів керування діяльністю підприємств. В сучасних умовах ринкової економіки головною метою діяльності суб'єктів господарювання є отримання прибутку.

Результати дослідження проблем доходів, витрат, формування прибутку і його використання викладені в працях видатних вчених світового рівня: Д. Кейнса, К. Маркса, А. Сміта та інших; ці проблеми розглядаються у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Однак існує ряд теоретичних і практичних проблем, які все ще залишаються невирішеними. Крім того дана проблема, вимагає також індивідуальних підходів на рівні конкретного підприємства.

Метою діяльності підприємства є отримання прибутку. Прибуток є результатом діяльності підприємства, тим комплексним показником, який узагальнює усі результати фінансово - господарської діяльності підприємства та визначає її ефективність. При цьому фінансовим результатом може бути як прибуток, так і збиток.

Підприємець завжди ставить своєю метою мати прибуток, але не завжди її досягає. При витратах, що перевищують дохід (виручку), підприємство одержує збиток, що є негативом і що ставить підприємство в досить складне фінансове становище, не виключаючи і банкрутство.

Трудовий колектив зацікавлений як в підвищенні оплати праці, так і в зростанні прибутку, оскільки він в умовах конкуренції є джерелом не тільки виживання, а й розширення виробництва, а отже, і зростання добробуту працівників підприємства, їх життєвого рівня. З цього також випливає, що розмір доходу характеризує не що інше, як розмір ефекту, отриманого в результаті виробничо-господарської діяльності підприємства.

Економічна роль прибутку в умовах ринку виявляється в таких рисах:

- прибуток є рушійною силою функціонування та розвитку економіки, основним мотивом, що спонукає до підприємницької діяльності;
- прагнення отримати прибуток сприяє ефективному розподілу та використанню ресурсів, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу, скороченню витрат, поліпшенню якості продукції тощо;
- прибуток є джерелом розширення суспільного виробництва, примноження національного багатства та задоволення потреб суспільства, що зростають.

Розглядаючи прибуток як економічну категорію, про нього говориться більше теоретично. Але при плануванні і оцінці господарської та фінансової діяльності підприємства, формуванні і розподілі прибутку, що залишився в розпорядженні підприємства, використовуються конкретні показники.

Економічно прибуток - це різниця між виручкою (що є доходом) і усіма витратами виробництва (зовнішніми і внутрішніми).

Таким чином, прибуток відображає результати фінансово-господарської діяльності підприємств. Елементами, які безпосередньо пов'язані з виміром прибутку, є дохід та витрати.

Елементи доходу та витрат визначаються так:

- а) дохід - це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення власного капіталу, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників.

б) витрати - це зменшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді вибуття чи амортизації активів або у вигляді виникнення зобов'язань, результатом чого є зменшення власного капіталу, за винятком зменшення, пов'язаного з виплатами учасникам.

Критерії визнання доходу та витрат розглянуті в міжнародних, а також в національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку – П(С)БО.

Чітка класифікація доходів і витрат є базою обґрунтованого визначення чистого результату діяльності підприємства за визначений період. Крім цього, класифікація необхідна для: визначення, із якого джерела отримана основна частина прибутків звітного періоду; поділи виробничої собівартості продукції і невиробничих витрат, у тому числі витрат по управлінню і реалізації, а також витрат по фінансовій діяльності; поділи постійних і змінних витрат для управління підприємством і аналізу його діяльності.

Список використаних джерел

1. Бланк І.А. Управління прибутком – К.: "НІКА", 2008р. – 324с.
2. Бухгалтерський управлінський облік Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106. „Облік і аудит”. За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. - Житомир: ПП „Рута”, 2007. – 438 с.
3. Друри К. „Управленческий и производственный учёт”, М. „Юнити”, 2007 – 1423с.
4. Дідковська Л.Г., Гордієнко П.Л. „Менеджмент”, К. „Алерта”, 2007 – 516с.
5. Економічна енциклопедія. – К.: Видавничий центр “Академія”. - 2007. у 3-х томах.
6. Пушкар М.С., Пушкар Р.М. Контролінг – інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: Монографія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 370 с.

Ренан Юнія Вячеславівна, здобувач вищої освіти ступеня магістр, спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

Науковий керівник:

Стоєв Володимир Леонідович, кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В сучасних умовах вмiле управління людськими ресурсами є важливою складовою менеджменту, що сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства шляхом визначення мети та завдань управління персоналом на ньому.

У загальному значенні сутність управління персоналом полягає у цілеспрямованому впливу на працівників для досягнення головної мети підприємства, яке відбувається із застосуванням новітніх та сучасних технології управління персоналом за допомогою спеціальних кадрових технологій.

Проте головною метою ефективної системи управління персоналом підприємства є раціональне та результативне використання кадрів, підвищення, розвиток та удосконалення кадрового потенціалу промислових підприємств.

Сьогодні існує багато різноманітних концепцій управління підприємством, які засновані на різних підходах. Вибір конкретної концепції управління на кожному окремому підприємстві є прерогативою як його власників, так і менеджерів. В центрі сучасної концепції менеджменту знаходиться людина, яка представляє найвищу цінність для промислового підприємства. З цієї концепції виходить, що всі ефективні системи управління персоналом підприємства мають за головну мету пробудження різноманітних здібностей працівників для того, щоб вони були в максимальному ступені використані в процесі виробництва, а людина прагнула до процвітання підприємства.

За новим підходом в економіці трудові ресурси розглядаються як найважливіший ресурс, що визначає філософію і місію підприємства, та є одним із головних ресурсів стабільного розвитку економіки. Тобто трудовим ресурсам надається найвища роль у розвитку підприємства. З міжнародного досвіду виходить, що в економічно розвинутих країнах, спостерігається чітка тенденція суттєвого зростання ролі людського чиннику у виробництві, що підтверджено результатами соціально-економічних досліджень провідних вчених всього світу і практикою роботи підприємств різних форм власності і господарювання.

У сучасних умовах основною складовою управління персоналом підприємства є створення умов для розширення знань, підвищення кваліфікації, безперервного самовдосконалення та саморозвитку працівників. Зростання ролі наукового знання в суспільстві, розвиток наукоємних, інтелектуальних технологій вимагає гнучкого та адаптивного використання людських ресурсів підприємства, підвищення творчої та організаційної активності працівників, формування гуманізованої організаційної культури. Зважаючи на це, особливого значення у сучасному виробництві набувають проблеми модернізації класичних систем менеджменту персоналу та впровадження нових моделей управління, орієнтованих на безперервний розвиток інтелектуального, культурного та творчого потенціалу працівників підприємств та організацій. Ефективне управління розвитком персоналу виступає основним фактором майбутнього успіху будь-якого суб'єкта господарювання.

Суть процесу управління персоналом визначена специфікою соціально-економічних відносин, обсягами виробництва, технологією та іншими факторами, що впливають на працівника. Ефективне управління персоналом вимагає врахування завдань підприємства на різних етапах її життєвого циклу та адаптації до визначеної кількості матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. З цієї позиції управління персоналом можна інтерпретувати як спосіб досягнення рівноваги між цілями підприємства, окремих працівників та суспільства загалом.

Комплексний підхід до управління персоналом на підприємстві повинен включати організаційно-економічні, соціально-психологічні, правові, технічні, педагогічні і інші аспекти у їхній сукупності і взаємозв'язку при визначальній ролі соціально-економічних факторів. Системний підхід до управління персоналом передбачає урахування взаємозв'язків окремих аспектів управління кадрами і

виражається у розробці кінцевих цілей, визначенні шляхів їх досягнення, створенні відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування, організацію і стимулювання системи роботи з персоналом. Головним елементом усієї системи управління є персонал, який одночасно може бути як об'єктом, так і суб'єктом управління.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки, 2011. 254 с.
2. Крушельницька О.В. Мельничук Д.П. Управління персоналом: Навчальний посібник. Видання друге, перероблене й доповнене, 2015. – 308 с.
3. Філіпішин І.В. Управління персоналом промислових підприємств і комплексна оцінка його трудової діяльності, Проблеми і перспективи розвитку підприємництва, 2013. № 2. С. 41-47.
4. Щекин Г.В. Теория и практика управления персоналом : учеб.-метод. пособ., 2013. 280 с.

Родіон ЧИКАЛЕНКО, здобувач вищої освіти спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» групи ФБС-17-1бд Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

Науковий керівник

Олександр Шапуров,

к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ

Інвестиційна привабливість країни – це сукупність політичних, правових, економічних та інших умов, які забезпечують інвестиційну діяльність вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Група Світового банку застосовує кілька діагностичних інструментів, які можна об'єднати для оцінювання різних перспектив інвестиційного клімату. «Легкість» ведення бізнесу (DoingBusiness) розглядає переважно де-юре заходи – закони та правила регулювання у десяти сферах, водночас Дослідження підприємств (Enterprise surveys) аналізує фактичний досвід фірм у подібному діапазоні сфер. Веб-

портал Snapshots визначає рівень Бізнес-середовища (Business Environment), який також об'єднує низку інструментів і даних.

Індекс Світового банку Doing Business ранжує країни від 1 до 183, причому № 1 - країна, де регуляторне середовище є найсприятливішим для ведення бізнесу. Індекс – це середнє значення за рейтингами країни за такими десятима темами: запуск бізнесу, захист інвесторів, отримання дозволів на будівництво, сплата податків, отримання електроенергії, торгівля через кордони, реєстрація майна, виконання контрактів, отримання кредиту, вирішення проблеми неплатоспроможності.

Світовий банк також зазначає, що індекс Doing Business не вимірює всі аспекти бізнес-середовища, які мають значення для фірм або інвесторів, або всі фактори, які впливають на конкурентоспроможність. Приклади факторів, які не враховуються: близькість економіки до великих ринків; якість послуг інфраструктури; безпека власності; прозорість державних закупівель; макроекономічна стабільність; трудові навички; основні сили інституцій. Doing Business не зосереджується на нормативних документах, характерних для іноземних інвестицій, і не оцінює стійкість фінансової системи або регулювання ринку. Вона не охоплює всіх правил або всіх регуляторних цілей в економіці.

Індекс «Інвестиції через кордони» (Investing Across Borders - IAB) є ініціативою Групи Світового банку, яка порівнює регулювання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) по всьому світу. У ньому представлені індикатори законів, правил та практики економічної діяльності, які впливають на те, як іноземні компанії інвестують у різні сектори, починають бізнес, отримують доступ до землевідведення та вирішують комерційні спори. Індикатори IAB оцінюють текст законів і нормативних актів, а також, наскільки можливе їх виконання. Показники базуються на даних, зібраних за допомогою анкет, заповнених місцевими експертами, у тому числі адвокатами, бізнес-консультантами та спеціалістами зі сприяння інвестиціям у кожній з опитаних економік.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) оцінюється Центром глобальної конкурентоспроможності та результативності Світового економічного форуму, який розробляє відповідний щорічний звіт. У цьому звіті розглядаються умови ведення бізнесу та конкурентоспроможність більшості, але не всіх економік країн. Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI)

складається з 113 змінних, структурованих у 12 «стовпів конкурентоспроможності»: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта та навчання, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, складність бізнесу та інновації.

У 2018 р. вже традиційно серед країн цей рейтинг очолила Швейцарія, Десятки найконкурентоспроможніших увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія. Україна у 2018 році посіла 81-е місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти

Таблиця 1.1

Індекс глобальної конкурентоспроможності України

Показник	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	84	76	79	85	81

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) – це серія з 10 економічних вимірів із назвою «свободи», створених Фондом Heritage і Wall Street Journal. Індекс спрямований на вимірювання ступеня економічної свободи у 184 країнах. Ці види «свободи» поділяються на 4 широкі категорії, або основні елементи: верховенство права (тобто свобода права власності та свобода від корупції); обмеженість уряду (тобто фіскальна свобода та державні витрати); ефективність регулювання (тобто свобода бізнесу, свобода праці та монетарна свобода); відкриті ринки (тобто свобода торгівлі, свобода інвестування та фінансова свобода). Усі країни світу в цьому індексі розподілені на 5 умовних груп – «з вільною економікою», «з переважно вільною економікою», «з помірно вільною економікою», «з переважно невільною економікою» та «з невільною економікою».

Таблиця 1.2

Індекс економічної свободи України (Heritage Foundation)

Показник	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс економічної свободи (0 балів - свободи немає, 100 балів - абсолютно вільна економіка)	6,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9

Індекс бізнес-середовища (*Business Environment Index*) - це індекс, розроблений Economist Intelligence Unit, який оцінює якість або привабливість бізнес-середовища за допомогою стандартної аналітичної бази. Він враховує основні критерії, що використовуються компаніями для формулювання своїх глобальних бізнес-стратегій на основі історичних умов та очікувань на наступні 5 років.

Індекс світової конкурентоспроможності (*World Competitiveness Scoreboard*) оцінюється Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (IMD) і публікується у Щорічнику світової конкурентоспроможності.

Індикатори регулювання товарних ринків (*Indicators of Product Market Regulation*) – розроблена Організацією економічного співробітництва та розвитку низка показників регулювання товарного ринку на рівні економіки і на рівні секторів. Ці показники вимірюють ступінь, із яким політичне середовище сприяє або стримує конкуренцію в галузях товарного ринку, де конкуренція є життєздатною. До них належать показники загальнодержавного та галузевого регулювання. Дані загальноекономічних показників – це свідчення регулювання товарного ринку. Показниками галузевого регулювання є професійні послуги, роздрібна торгівля, транспорт і зв'язок, а також вплив регулювання. Регулювання впливає на «ключові» ефекти впливу в невиробничих секторах на всі сектори економіки.

Індекс сприйняття корупції (*Corruption Perception Index*) - створюються організацією Transparency International на основі результатів опитування експертів та представників бізнесу щодо того, як вони сприймають рівень корупції в тій чи іншій країні. Однією з цілей індексу є висвітлення наслідків корупції для бізнесу, торгівлі та правосуддя.

Індекс інвестиційної привабливості, за версією Європейської Бізнес Асоціації, дає оцінку інвестиційної привабливості країни, представляючи інформацію як широке поняття у трьох вимірах: 1) економічні чинники, політико-правове поле, 3) соціально-культурні умови.

Індекс інвестиційної привабливості України в 2017 р. зріс до 3,15 пунктів за 5-бальною шкалою, і це найвищий показник від 2012р. Основними причинами інвестори вважають стабільність гривні, зрушення у напрямку адаптації до стандартів Європейського Союзу, спрощену систему отримання дозвільних документів на

Таблиця 1.3

Індекс інвестиційної привабливості України					
Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс інвестиційної привабливості (BDO International Business Compass)	2,12	2,72	2,51	2,88	3,15

Індекс прямих іноземних інвестицій (Inward FDI Performance index). Індекс Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) визначає, яке місце посідають країни за напрямом прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які вони отримують відповідно до їх економічного розміру.

Індекс потенційних прямих іноземних інвестицій (Inward FDI Potential index). Подібно до попереднього індексу, цей має на меті охопити фактори, окрім розміру ринку, які, як очікується, вплинуть на привабливість економіки для іноземних інвесторів. Це середня величина з 12 змінних: ВВП на душу населення, темпів зростання ВВП за останні 10 років, частки експорту у ВВП, середньої кількості телефонних ліній на 1 000 жителів та мобільних телефонів на 1 000 жителів, комерційного використання енергії на душу населення, частки витрат на НДДКР у ВВП, частки студентів закладів вищої освіти у населенні, ризику країни, частки світового ринку в експорті природних ресурсів, частки світового ринку імпорту частин і компонентів для автомобілів та електронних виробів, частка світового ринку експорту послуг, а також частка світових запасів ПІІ.

Список використаних джерел:

1. Гайдучий А.П. Методологічні аспекти інвестиційної привабливості економіки. Регіональна економіка. 2004. № 4. С. 81–86.
2. Гуткевич С.О. Інвестиційний розвиток економіки: орієнтири і пріоритети. Інформаційна культура в сучасному світі : матеріали наук. семінару / за ред. д.е.н., проф. С.О. Гуткевич. Київ : НУХТ, 2015. Вип. 8, Ч. 1. С. 6–10.

Данило БОЛТКОВ,

здобувач вищої освіти спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» групи ФБС-17-1бд Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

Науковий керівник

Олександр Шапуров,

к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна);

Науковий керівник

Ірина Сіліна,

к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРЕДИТНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

У період 2013-2014 роки кредити, надані в національній валюті користувалися більшим попитом з боку позичальників, тому постійно зростає їх обсяг. Проте в 2015 році суми гривневих кредитів зменшувались на користь кредитів в іноземній валюті.

У 2017 році портфель валютних кредитів помітно зменшився внаслідок списань та реструктуризацій, але зростання гривневого кредитування компенсувало це скорочення. Варто зауважити, що незважаючи на зменшення кількості банків та труднощі у їх діяльності, спостерігається незначне збільшення активів банків України.

Частка кредитного портфеля в активах комерційних банків України складає більше половини (70-80%). За 2017 рік чисті активи банків зросли на 6,4% до 1336 млрд грн, найвідчутніше – у IV кварталі (+4,3%). Ключовими викликами для банківського сектору лишається висока частка непрацюючих кредитів, переважно у державних банках. В більшій частині, це непрацюючі кредити, за якими банки повинні створювати резерви під кредитні ризики, що прямо впливає на інвестиційні можливості банківських установ.

Якщо до 2014 року частка прострочених кредитів в обсязі кредитного портфеля знижувалась і склала 7,7%, то з початку 2015 року питома вага таких кредитів почала

стрімко зростати. При нормі не більше 30%, в Україні не повертають кожний другий кредит – у середньому таке співвідношення складає 56%. Загальний же обсяг таких "активів" сягає 630 мільярдів гривень. При цьому майже 70% "поганих" боргів концентрують 20% позичальників.

Банки, у свою чергу, покривають непрацюючі кредити підвищенням відсотків по виданим кредитам, що зменшує їх привабливість і звужує перспективи економічного росту країни. При цьому, замість ефективного і адресного вирішення питання, уряд продовжує списувати непрацюючі банківські кредити. лідерами по сумах непрацюючих кредитів є українські державні банки. Зокрема, тільки "ПриватБанк" у 2017 році списав 5,863 млрд.грн непрацюючих кредитів, виданих до націоналізації банку.

Така ситуація з проблемними кредитами зумовлена декількома причинами. Важливу роль відіграє стримування НБУ інфляції, через що нещодавно облікова ставка сягнула 18% і, згідно останнього рішення, поки залишилась незмінною, відповідно впливаючи і на відсоток по виданим кредитам. У свою чергу високі відсоткові ставки відлякують бізнес.

Через це банки змушені кредитувати сумнівні проекти, які нібито гарантують більшу дохідність. Ще однією причиною є проблема збитковості частини банків. Через значні обсяги відрахувань у резерви банківський сектор завершив 2017 рік зі збитком 24,4 млрд грн. Його сформували в основному чотири банки, зокрема Приватбанк та два банки з державним російським капіталом. Кількість збиткових фінустанов скоротилася з 33 у 2016 році до 18 торік, а тих, які мають операційний збиток до відрахувань у резерви, – з 23 до 14 . Зважаючи на це, подальші перегони за прибутком та за часткою ринку буде підштовхувати банки до ризикової діяльності та до погіршення їх кредитного портфелю. Крім цього, у портфелі більшості банків є частка споживчого кредитування. За умов недостатнього росту української економіки та високого рівня інфляції перспективи повернення таких кредитів погіршуються. З іншого боку, для банків такі кредити є найпростішим способом заробити кошти і тому, за умов відсутності достатнього попиту зі сторони бізнесу, частка споживчих кредитів постійно зростає, хоч і не є поки що значною

Вплив кредитної діяльності банків на економіку країни є безперечним. Без результативного використання потенціалу кредитних взаємовідносин і активізації

вітчизняного кредитного ринку, подолання кризових явищ у національній економіці та стимулювання економічного зростання в Україні неможливі. Протягом останніх років українські банківські установи не справлялися із завданням забезпечення ресурсами економіки країни. Зважаючи на перелічені аспекти та недостатнє фінансове здоров'я ключових українських банків, необхідно: проводити глибокий моніторинг та аудит не тільки вкладених, але і виданих коштів; переймати досвід стійких іноземних банків з ризик менеджменту та управління кредитним портфелем; збільшувати ринкову частку іноземних банків задля забезпечення здорової конкуренції; імплементувати законодавчі удосконалення, що сприятимуть поліпшенню бізнес клімату в Україні; підтримувати незалежність НБУ від політичних рішень. Отже, нині, нагальною потребою є розробка заходів щодо стимулювання кредитних процесів в банківському секторі України. Саме в цьому напрямку автори і вбачають перспективи своїх подальших досліджень

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/>.
2. Солоділова К.В., Шафранова О.В. Сучасний стан кредитування в Україні. Молодий вчений. 2017. № 3(43). С. 844-847.
3. Огляд банківського сектору. URL:https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=37591358.

Діана МОРОЗ,

здобувач вищої освіти рівня «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа
та страхування» Інженерного навчально-
наукового інституту Запорізького
національного університету

Науковий керівник

Вікторія ФАТЮХА,

к.е.н., доцент кафедри інформаційної
економіки, підприємництва та фінансів
Інженерного навчально-наукового інституту
Запорізького національного університету
(Україна)

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно – технологічних, фінансово економічних, суспільно – політичних, соціально – культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей, який має назву глобалізація, впливає на всі сфери життя суспільства. Фінансова глобалізація є невід'ємною складовою процесу глобалізації, її підпроцесом. Останнім часом спостерігається відчутна тенденція перевищення темпів фінансової глобалізації над темпами економічної, соціальної, культурної глобалізації. Це зумовлює появу відчутних змін у функціонуванні фінансових інститутів, до яких належать комерційні банки.

Зміни в умовах функціонування фінансових інститутів вимагають нових підходів до менеджменту та висувають нові вимоги до персоналу. Для того, щоб досягти успіху, працівникам доведеться опанувати нові навички. На думку експертів головними навиками та вміннями працівників у найближчі п'ять років будуть такі: здатність вирішувати комплексні завдання, критичне мислення, творчі здібності,

управлінські таланти, координація з іншими, емоційний інтелект, здатність міркувати і приймати рішення, орієнтація на обслуговування, навички ведення переговорів, когнітивна гнучкість, спроможність генерувати нові ідеї.

До банківських працівників також висувається ряд умов. З одного боку професія банкіра стабільна – банки існували завжди, з часів появи грошей. З іншого боку сучасні банки дуже швидко трансформуються та використовують в своїй діяльності велику кількість інновацій, які потребують нових знань та вмінь.

Підготовка фахівців банківської сфери повинна враховувати специфічність діяльності цієї професії у сучасних умовах. Обов'язки банкіра залежать від займаної ним посади та підрозділу, у якому він працює (внутрішня діяльність банку або обслуговування клієнтів). Часто банківський фахівець стикається з необхідністю проведення аналітичних операцій, фінансового планування та прогнозування. Тому серед загальних посадових обов'язків наголошують на необхідності аналізу інформації, пов'язаної з фінансовою діяльністю банку і його клієнтами, роботу з відповідною звітністю, проведення консультацій з різних питань, що стосуються отримання кредитування і багатьох інших банківських операцій. Тож щоб з успіхом справлятися із поставленими професійними завданнями, банкірам необхідно розвивати наступні навички: об'єктивність; ретельність і уважність; здатність працювати з великими обсягами інформації; уважність; посидючість; комунікабельність; бажання займатися саморозвитком; здатність аналізувати дані, відсіваючи непотрібну інформацію; енергійність і активність.

Отримати якісну освіту з банківської справи можна у вищих закладах освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», базовий рівень – бакалавр, та вищий рівень – магістр. В період становлення вітчизняної банківської системи (1992-2000 р.р.) відсутність вищої економічної освіти не була перепорою у побудові кар'єри в банку. На той момент часу тільки з'являлися умови для отримання вищої економічної освіти, у тому числі банківської. Переважно банківський персонал не мав вищої економічної освіти. Поступово почало з'являтися нове покоління фахівців банківської справи, яке отримало професійну освіту за фахом у системі вищої освіти. Наразі наявність вищої фінансово-економічної освіти для працевлаштування в банку є обов'язковою.

Традиційно ВНЗ в рамках професійної підготовки студентів пропонували

вивчення наступних дисциплін банківської спрямованості: «Гроші та кредит», «Банківська справа», «Банківська система», «Кредитні системи зарубіжних країн», «Банківські операції», «Аналіз банківських операцій», «Фінансовий менеджмент в банку». Безумовно ці дисципліни є базовими, вони надають необхідний інформаційний масив, необхідний для опанування професії банкіра. Але на наш погляд зараз постала необхідність в удосконаленні професійної підготовки банкірів з урахуванням глобалізаційних змін у фінансовій та банківській сферах.

Необхідно також відзначити, що вища освіта фахівця в банківській сфері перетинається з багатьма галузями знань - економікою, фінансами, страхуванням, оподаткуванням, бухгалтерією і правом. Оскільки банкір виконує велику кількість функцій, мова йде про отримання комплексного пакету навичок і умінь, які стануть в нагоді на практиці, а не залишаться тільки теоретичними знаннями.

Ми виокремили ряд особливостей в діяльності банківських установ на сучасному етапі, які вимагають нових підходів до підбору персоналу.

В умовах диджиталізації банківська діяльність все більше рухається у бік розширення онлайн банківських послуг – інтернет-банкінгу, тому що цей напрямок сучасного банківського світу вважається перспективним та інноваційним. Наразі в розвинених країнах відбувається перехід від класичної філіальної моделі функціонування банківської установи до моделі інноваційного дистанційного банківського обслуговування, в якій все більше операцій проводиться клієнтами без візиту в банк. Цей процес є також дуже доречним саме в умовах пандемії світового масштабу COVID-19.

В Україні вже з'явилися банки нового покоління, так звані необанки, які є повністю онлайн компаніями, побудованими на нових технологічних платформах. До них відносяться Izibank, Monobank, Neobank, O.Bank. Усі інші класичні банки також рухаються у цьому напрямку. Тому наразі є досить актуальним у ВНЗ при підготовці фахівців банківської сфери акцентувати увагу на опануванні студентами цифрових технологій. Доречним буде вивчення таких дисциплін як «Диджиталізація банківської діяльності», «Технології дистанційних банківських послуг», «Інноваційні інтернет-технології».

Наступною особливістю вітчизняного банківського сектору є посилення банківської конкуренції, яка відображає специфічний процес суперництва кредитних

організацій між собою з приводу найбільш сприятливого місця на ринку, надання банківських послуг і банківських продуктів. Для того, щоб «триматися на плаву» банки повинні постійно рухатися вперед та знаходити нові підходи до залучення та втримання клієнтів. Тому вміння вести переговори та продавати банківський продукт є однією із найголовніших вимог до банківських фахівців в сучасних умовах. У зв'язку із цим доцільно включати до блоку дисциплін професійної підготовки ВНЗ такі курси як «Банківський маркетинг», «Мистецтво та наука ділових переговорів».

Також в рамках підвищення відповідності підготовки фахівців банківської сфери сучасним умовам ведення банківської діяльності пропонуємо наступне: впроваджувати виїзні практичні заняття у відділеннях банків; практикувати «гостьові» лекції, лекторами на які запрошувати провідних банківських спеціалістів; проводити тренінги, ділові ігри з імітацією реальних банківських ситуацій.

Список використаних джерел

1. Котуранова Т. В., Вартоха Я. С., Александрова М. О. Інтернет-банкінг в Україні - інноваційний розвиток банківської сфери. Економічний простір. №146. 2019. С. 43-55.
2. Губа М.О., Лінник А.О., Колесник Д.С. Розвиток небанків в Україні та світі. Регіональна економіка та управління. №2(24). 2019. С.71-74.
3. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі : монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; за заг. ред. А. І. Мокія. Львів, 2019. 872 с.

Лоліта Цимбал, здобувач вищої освіти спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» групи ФБС-17-1бд Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

Наукові керівники:

Олена Яришко, к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна);

Єлизавета Ткаченко, к.е.н., доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету (Україна)

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСКИХ ТОВАРІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

В умовах глобалізації сучасного світу рівень конкурентоспроможності товарів є одним з визначальних факторів виходу та участі вітчизняних товарів на світовий ринок. Від випуску конкурентоздатної продукції залежить ефективний та стабільний розвиток національної економіки.

Конкурентоспроможність продукції – це комплекс споживчих і вартісних характеристик товару, що визначають його успіх на ринку. Головними складовими конкурентоспроможності товару є споживацькі властивості і ціна. Додатковими елементами можуть бути інші (нетоварні) чинники, такі як рекламна діяльність, престиж фірми, пропонований рівень обслуговування [1].

Одним з головних міжнародних показників є індекс глобальної конкурентоспроможності. Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) – глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. У розвинутих країнах індекс глобальної конкурентоспроможності в середньому дорівнює 5,44, у країнах з перехідною економікою – 4,27, у найменш розвинутих країнах – 3,43 [2].

Розглянемо індекс глобальної конкурентоспроможності України та Польщі станом на 2019 рік (табл. 1).

Місце України і Польщі в рейтингу глобальної конкурентоспроможності та окремі компоненти індексу за 2019 рік

Показник	України		Польща	
Індекс глобальної конкурентоспроможності:				
кількісне вираження	4,01		4,82	
місце в рейтингу	85		37	
Компонентні показники індексу глобальної конкурентоспроможності:	Бал	Місце	Бал	Місце
1. Інституції	46,3	110	57,1	53
2. Інфраструктура	70,1	57	79,3	27
3. Впровадження ІКТ	51,0	77	54,4	33
4. Макроекономічна стабільність	55,9	131	100,0	1
5. Здоров'я	72,0	94	86,2	49
6. Кваліфікація	68,9	46	72,9	32
7. Ринок товарів	55,3	73	61,2	38
8. Ринок праці	59,5	68	59,8	62
9. Фінансова система	48,7	117	63,4	53
10. Ємність ринку	62,7	47	73,4	22
11. Динаміка бізнесу	55,3	86	61,5	55
12. Спроможність до інновацій	39,0	58	48,7	38

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Згідно з даними таблиці, в 2019 році Україна займала 85 місце рейтингу з 140 країн світу. Натомість Польща займала в рейтингу 37 місце. Найкращий значення за аналізований період серед компонентів індексу Польщі мали «Макроекономічна стабільність» (1) та «Ємність ринку» (22). Серед показників України в першій половині рейтингу були «Кваліфікація» (46), «Ємність ринку» (47). Проте показники за якими Україна демонструє найкращі результати, все одно спостерігається суттєве відставання від польських показників.

Крім даного індексу на рівень конкурентоспроможності товарів вказують такий економічний показник, як експорту товарів. Динаміка експорту України та Польщі за останні 5 років зображена на рисунку 1.

Рис. 1 – Експорт товарів Україна та Польщі протягом 2014-2019 років

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Отже, протягом 2014-2019 років обсяг експорту Польщі був більше в 4-5 разів обсягу експорту України. Для більш детального аналізу розглянемо які товари експортувалися аналізовані країни в 2019 році (табл. 2).

Таблиця 2

Товари, які Україна та Польща експортували в 2019 році

Україна			Польща		
Товар	млрд. дол.	%	Товар	млрд. дол.	%
Залізо, сталь	8	17,4	Машини, включаючи комп'ютери	36,5	13,5
Зернові	6,7	14,5	Електричні машини, обладнання	34,3	12,6
Руди, шлак, зола	4,7	10,3	Транспортні засоби	26,3	9,7
Тваринні й рослинні жири, олії, віск	4,5	9,7	Меблі	14,8	5,4
Електричні машини, обладнання	2,8	6	Пластмаса, пластмасові вироби	13,1	4,8

Джерело: побудовано автором за даними [5]

Україна експортує переважно різні сировинні матеріали, а в експорті Польщі переважають готові товари, такі як машини та обладнання.

Проведений порівняльний аналіз України та Польщі показав, що країни впродовж останніх років демонструють протилежні тенденції економічного розвитку:

- в останні роки обсяг експорту Польщі в декілька разів перевищує обсяг експорту України;
- Польща є експортером переважно машини, пристрої, промислового й транспортного обладнання, та деякої сировинної продукції;
- Україна є експортером сировини, продукції низького та середнього рівня переробки.

Можна стверджувати, що на сьогодні Польща є однією з найбільш динамічно зростаючих економік Європи, а Україна залишається в стані економічної рецесії. Також незаперечним об'єктивним чинником, який вплинув на посилення розриву між країнами, є нестабільна політична ситуація в Україні, що супроводжується відволіканням значного фінансового та людського ресурсу [3].

Перевагами Польщі, які дозволяють мати високий рівень конкурентоспроможності товарів в порівнянні з Україною є високий рівень модернізації та технологічного розвитку, членство в Європейському Союзі, що дає можливість Польщі можливість використання коштів в рамках Єдиної

сільськогосподарської політики. Серед переваг України можна визначити більш низькі ціни на сировину, більш низька заробітна плата та інші фактори виробництва. [7]

Таким чином, низька ціна українських товарів робить їх конкурентоспроможними, але якість товарів є значно нижчою та не відповідає європейським стандартам. А це в свою чергу обмежує можливість виходу українських товарів на європейський ринок. Тому необхідним є розробка комплексних заходів щодо зміни технічної та технологічної бази, проведення інноваційної діяльності на підприємствах, запровадження новітніх технологій, підвищення кадрової кваліфікації, підвищення та дотримання стандартизації продукції, переорієнтація на продаж високо технологічних товарів та ін. [8].

У основу зовнішньоторговельної політики України повинен здійснюватися перехід від цінової конкуренції товарів з незначною часткою доданої вартості до нецінової конкуренції, тобто конкуренції, переш за все через, покращення якості товарів високого ступеню обробки зі значною часткою доданої вартості.

Список використаних джерел:

1. Федик Г. І. Підвищення конкурентоспроможності товарів на зарубіжних ринках, 2012. 117 с.
2. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». Електроний ресурс. Доступно: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%
3. Михайленко О. Г., Краснікова Н. О. Досвід Польщі для формування національної стратегії розвитку України у контексті євроінтеграційних процесів, Електронний журнал «Ефективна економіка», 2020. №9. 23 с.
4. The observatory of economic complexity. Електроний ресурс. Доступно: <https://oec.world/en/profile/country/pol?yearSelector1=exportGrowthYear25>
5. World's top exports. Електроний ресурс. Доступно: <https://www.worldstopexports.com>
6. The world bank. Foreign direct investment, net inflows. Електроний ресурс. Доступно: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
7. Nataliya Horin, Julian Krzyżanowski. Konkurencyjność ukraińskiego sektora rolno-spożywczego na unijnym rynku po utworzeniu strefy wolnego handlu UE-Ukraina. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Problemy Rolnictwa Światowego tom 16 (XXXI). Zeszyt 1, 2016, 85–94.
8. Самойлик Ю.В., Волошина О.А., Миргородская А.О. Проблема конкурентоспроможності української продукції на ринку ЄС. Економічний форум, 2016. № 1. 47-53

Легкодух Дарія Ігорівна, здобувач вищої освіти ступеня магістр, спеціальності 051 «Економіка» кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

Науковий керівник:

Мержинський Євгеній Костянтинович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У сучасному світі Україна все більше бере активну участь у побудові своєї цифрової економіки, яка має вагомий вплив на сферу управління персоналом. Системи управління персоналом на вітчизняних підприємствах, нажаль, ще не достатньо інтегровані у процеси цифрової трансформації.

Практичний досвід провідних західних компаній показав, що цифрові технології у всіх сферах сучасних систем управління персоналом дозволяють підвищити ефективність та продуктивність організації. Ефективність управління персоналом можна підвищити, за умови, якщо вивчити і структурувати всі можливості цифровізації на вітчизняних підприємствах. Цифрові технології надали особливості абсолютно всім сферам управління персоналом, таких як відбір персоналу, адаптація, навчання та розвиток, оцінка, організація праці, мотивація та винагорода.

Ряд науковців стверджують, що діджиталізація змінює не тільки технології, але і спілкування, соціалізацію та взаємодію у колективах, що потребує значних змін в управлінні для будь-якого менеджменту персоналу.

Автоматизація багатьох процесів, збільшення швидкості операцій,

різноманітність можливостей, гнучкість - все це переваги цифровізації у сфері управління персоналом. Проте, існують і недоліки - ускладнення процесу управління, брак кваліфікованих співробітників, великий обсяг накопичуваної інформації, що вимагає обробки. Крім того, з'явилися принципово нові трудові відносини, методи управління, невивчені психологічні особливості взаємини між організацією і співробітниками.

Можна констатувати, що застосування технологій цифровізації є однією з найголовніших умов розвитку персоналу, а отже, зростання рейтингу підприємства і як наслідок збільшення продуктивності праці працівників та їх зацікавленості у своїй праці.

В управлінні персоналом традиційно сформувалося декілька механізмів взаємодії керівників зі своїм персоналом:

- 1) багатоланкові;
- 2) комунікаційні;
- 3) особисті та інші.

Існуючі механізми, на думку авторів, треба модифікувати за рахунок впровадження нової концепції: цифровий HR як особливість роботи з персоналом та база сучасних цифрових технологій, яка проявляється в наступному:

- необхідність доступу до соціальних мереж і корпоративних ресурсів з особистих гаджетів;
- соціальна взаємодія з мультимедійними можливостями між учасниками проекту та постійний зворотний зв'язок;
- наявність всіх видів навчання (відео, аудіо, дистанційні курси тощо) з будь-якого цифрового джерела;
- мобільний роботодавець - нові способи ефективного найму;
- використання та інтеграція сторонніх даних про співробітників і здобувачів з соціальних мереж;
- використання штучного інтелекту і великих даних в управлінні персоналом;
- інтеграція великих даних з HR-Digital;
- мобільні додатки як основні платформи для HR-інструментів.

Розглянемо різницю між поточними моделями HR-сервісів і цифрових HR, щоб зрозуміти, наскільки радикальною і глибокою можлива цифрова трансформація HR

Порівняльні характеристики традиційної моделі та цифрового HR.

Поточна модель управління персоналом	Цифрові HR-відділи
HR фокусуються на процесі розробки і гармонізації стандартних HR-процесів.	HR-відділи фокусуються на оптимізації продуктивності співробітників, залучення, командної роботи і кар'єрного зростання
Використовуються застарілі методи створення та впровадження HR-метрик.	HR використовує інновації, вибирає спеціалізоване програмне забезпечення, яке відповідає потребам організації, розробляє інноваційні програми та керує платформами для вимірювання показників
Паперова документація і акцент на впровадженні та інтеграції процесу планування ресурсів підприємства	Цифрова форма виходить за рамки простого планування ресурсів підприємства для розробки цифрових можливостей і мобільних додатків з акцентом на «продуктивність»
Процесно-орієнтоване мислення, орієнтація на поліпшення існуючих процесів	Використання принципово нових цифрових технологій: чати, мобільні додатки, бізнес-кейси тощо
Часткова гнучкість, робота з цільовою аудиторією	Персоналізація, повна мобільність і гнучкість
Центри кадрового обслуговування орієнтовані на самообслуговування	Операційні центри, HR фокусується на допомозі співробітникам у підвищенні продуктивності праці
Періодичні звіти	Операційні звіти в реальному часі
Аналітичні доповнення	Інтегровані HR-платформи

Отже, впровадження цифрових технологій в систему управління персоналом стає запорукою успішної бізнес-діяльності в сучасному інформаційному середовищі. Це зробить процес управління персоналом на підприємстві більш прозорим, мотивуючим, спрямованим на досягнення конкретних цілей, що враховують як інтереси кожного окремого співробітника, так і загальну стратегію підприємства.

Список використаних джерел:

- Бабчинська О. І. Ключові аспекти сучасної парадигми управління підприємством. Ефективна економіка. 2019. Електроний ресурс. Доступно: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7037> (дата звернення: 13.04.2021).
- Таньков К. М., Чепурда Г. М. Персонал-технології як ключовий елемент системи менеджменту туристичної організації. *Бізнес-інформ*. 2018. С. 145–147.
- De Clerck, J.–P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. 2019. – Електроний ресурс. Доступно: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/> (дата звернення: 14.04.2021).
- Sotnikova Y., Nazarova G., Nazarov N., Bilokonenko, H. DIGITAL TECHNOLOGIES IN HR

Василенко Михайло Богданович, здобувач вищої освіти ступеня магістр, спеціальності 051 «Економіка» Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

Науковий керівник:

Хорошун Вікторія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

МОДЕЛІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Зміни у змісті праці, які викликані застосуванням нових технологій, а саме технологій дистанційної роботи; зміна форм організації праці на підприємствах; трансформація функцій контролю, підвищення значущості самоконтролю та самодисципліни; зміна пріоритетів у системі цінностей персоналу у період світової пандемії обумовили актуальність дослідження питання оцінки ефективності управління персоналом підприємства. Складність оцінювання полягає в тому, що ефективність діяльності персоналу тісно пов'язана і з виробничим процесом, і з його кінцевими результатами та з соціально-економічним розвитком підприємства. Відповідно, моделі оцінки ефективності управління персоналом підприємства засновані на виборі економічної, соціальної та організаційної критеріїв ефективності роботи.

Задача оцінки ефективності управління персоналом підприємства полягає у визначенні [1]:

1) економічної ефективності - характеризує досягнення цілей діяльності підприємства за рахунок кращого використання трудового потенціалу. Критерії оцінки економічної ефективності управління персоналом підприємства повинні відображати результативність живої праці або трудової діяльності працівників.

2) соціальної ефективності - виражає виконання очікувань і задоволення потреб

і інтересів працівників підприємства. Соціальна ефективність управління персоналом підприємства в значній мірі визначається організацією і мотивацією праці, станом соціально-психологічного клімату в трудовому колективі, тобто більше залежить від форм і методів роботи з кожним працівником.

3) організаційної ефективності - оцінює цілісність і організаційну оформленість підприємства. Даний підхід заснований на тому, що працівники підприємства виступають сукупним суспільним працівником, що безпосередньо впливає на хід його діяльності. Тому кінцеві результати такої діяльності і повинні виступати критеріями оцінки організаційної ефективності управління персоналом.

Як видно, склад показників всебічно відображає ефективність управління персоналом підприємства в економічному, соціальному і організаційному аспектах.

Розглянемо методику розрахунку ефективності витрат на персонал, запропоновану Крамаренко В.І. [2]. Єдність економічної і соціальної ефективності роботи з персоналом визнається усіма фахівцями. Наслідком цього є існування двох основних напрямків розрахунку ефективності витрат на персонал.

По-перше, це загальна ефективність витрат, тобто відносна величина ефекту, який вони приносять.

По-друге, це порівняльна ефективність витрат, визначати яку необхідно під час прийняття рішень, пов'язаних з різними варіантами технічних удосконалень, що внесені у процес праці і змінюють чисельність, склад, структуру та рівень оплати працівників, а отже, і самі витрати.

Так, загальна ефективність витрат на персонал (у відсотках) визначається як відношення результату діяльності за період до відповідних витрат.

Показники для оцінки соціальної ефективності управління персоналом підприємства:

1. Стан морально-психологічного клімату в трудовому колективі. Це дуже важливий соціальний показник, що дозволяє судити про мотивацію, потреби і конфліктність в трудовому колективі.

2. Показники, що характеризують вплив соціальних програм на результативність діяльності працівників і підприємства в цілому (підвищення продуктивності праці, поліпшення якості товарів, економія ресурсів) [3].

Ступінь задоволеності персоналу роботою (оцінюється на основі аналізу думок

і реакції працівників на кадрову політику підприємства і її окремі напрямки).

Такі думки виявляються за допомогою обстеження шляхом анкетування або інтерв'ювання. Обстеження можуть охоплювати велике коло питань: загальну задоволеність роботою; задоволеність конкурентоздатністю робочої сили; організацією праці; її продуктивністю і оплатою і т.д.

Організаційна ефективність управління персоналом підприємства або її недолік описуються у таких термінах, як: задоволеність працівника, тривала відсутність або прогули, плинність робочої сили, кількість гострих конфліктів, кількість скарг, а також нещасних випадків та ін. [4] Щоб підприємство ефективно працювало, важливо враховувати кожен із зазначених компонентів; по кожному з них повинна досягатися певна мета.

Показники для оцінки організаційної ефективності управління персоналом підприємства:

1. Плинність кадрів (свідчить про рівень стабільності трудового колективу підприємства).

2. Співвідношення чисельності управлінського апарату і інших категорій працівників.

3. Надійність роботи персоналу (визначається величиною можливих збоїв у роботі всіх підрозділів підприємства через несвоєчасне надання інформації, помилки у розрахунках, порушення трудової дисципліни).

4. Рівномірність завантаження персоналу (характеризує питому вагу втрат через перевантаження працівників).

5. Рівень трудової дисципліни (відображає відношення кількості випадків порушення трудової і виконавської дисципліни до загальної чисельності працівників підприємства).

6. Укомплектованість кадрового складу [5].

Наведений склад показників дозволяє оцінити такі основні параметри організації роботи персоналу підприємства, як: економічність, надійність, рівномірність і якість. Усі разом вони характеризують організаційну ефективність роботи працівників підприємства.

Список використаних джерел:

1. Шостак Л.В., Болобан Є.О. Зарубіжний досвід управління персоналом. *Приазовський*

2. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом : підручник. Київ : Центр учбової літератури. 2011, 468 с.
3. Пошелюжна Л. Б. Особливості сучасного управління персоналом на вітчизняних підприємствах. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_1/163.pdf.
4. Подольчак Н.Ю. Соціально-економічна ефективність систем менеджменту підприємств. *Актуальні проблеми економіки*, №2(140), 2013. С. 42-56.
5. Дяків О.П., Островерхов В.М. Управління персоналом : навчально-методичний посібник (видання друге, переробл. і доповнено). Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 288 с.

Стеценко Максим, здобувач освіти другого (магістерського) рівня, групи 8.0510-іє, спеціальності 051 «Економіка» Інженерний навчально-науковий інститут Запорізького національного університету (Україна)

Науковий керівник,
Клопов Іван Олександрович, к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, Інженерний навчально-науковий інститут Запорізького національного університету (Україна)

ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ РЕКОМЕНДАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Останні десятиріччя відзначаються бурхливим розвитком мережі Інтернет: щодня в глобальній павутині генеруються і накопичуються колосальні обсяги інформації. Користувачеві доводиться працювати з цими даними: обробляти, систематизувати, знаходити релевантні для його інформаційних потреб дані. Людині складно відібрати потрібну їй інформацію шляхом звичайного перегляду, так як часто релевантна інформація втрачається серед великих обсягів даних. У зв'язку з цим, створюються інструменти, які можуть допомогти користувачу в пошуку, пропонуючи той контент, який кращий для нього. Такі програмні засоби отримали назву рекомендаційні системи. Рекомендаційні системи - програми та сервіси, які аналізують інтереси користувачів і намагаються передбачити, що саме буде найцікавіше для конкретного користувача в даний момент часу. Такі системи показують перевагу контенту для конкретного користувача на основі даних,

зазначених користувачем явно або на основі його взаємодії з системою. Рекомендаційні системи повинні мати наступні властивості: система повинна адаптуватися під конкретного користувача, так як переваги можуть значно відрізнятися у різних людей; система повинна враховувати поточні переваги користувача, підлаштовуючись під нього згодом; система повинна постійно знаходити нові джерела інформації і пропонувати їх користувачеві.

Вище зазначене робить ресурси, засновані на рекомендаційних механізмах, привабливими для користувача. З іншого боку, подібні системи цікаві і власникам самих ресурсів, на яких розміщуються рекомендаційні системи, так як за допомогою подібних інструментів підвищується привабливість самого ресурсу і його контенту. Рекомендаційні системи знайшли своє застосування в багатьох сферах життєдіяльності людини: пошук фільмів і наукових статей, роздрібна торгівля, соціальні мережі, електронна комерція, онлайн-банкінг тощо.

Існує 4 типи рекомендаційних систем: колаборативна фільтрація; системи засновані на контенті; системи засновані на знаннях; гібридні.

Також виділяють рекомендаційні системи, які визначаються за підходами, які вони застосовують.

Перша базова методика називається колаборативна фільтрація. Рекомендації з використанням даної методики видаються, ґрунтуючись на поведінкових характеристиках однієї людини або групи людей, останні навіть є більш ефективними. У групи збираються користувачі, які схожі між собою по поведінці і характеристикам.

Наведемо приклад: створюється сайт, де аудиторії будуть рекомендуватися музичні твори. Як в даному випадку будуть працювати сервіси рекомендації на основі колаборативної методики? За таким принципом: за основу візьмуть одну спільноту, де учасники додають в плей-лист однакові до жанрової приналежності треки. Далі, визначаються найпопулярніші з усіх музичних творів і рекомендуються одному користувачеві з групи, який поки ще не слухав цю мелодію.

Другий підхід називається тематичної фільтрацією. Тут рекомендація формується виходячи з поведінки людини. При використанні цього підходу також може братися за основу історія переглядів конкретного учасника.

Наведемо приклад з тематичними онлайн-журналами. Отже, в разі, коли раніше

користувач читав матеріали про гірські велосипеди і регулярно коментував статті в блогах такого змісту, то методом фільтрації вмісту буде використовуватися ця минула інформація для визначення схожих ресурсів і пропозиції їх в якості рекомендації цього користувача.

Виділяють також змішані підходи, відповідно до яких здійснюється розробка рекомендаційної системи.

Змішаний підхід - це поєднання колаборативної і контентної фільтрації. Як відомо, більше - краще, тому змішання цих двох методик збільшує ефективність систем рекомендації.

Програми рекомендацій це корисні сервіси як для рядових користувачів Інтернету, так і для дослідників, онлайн-бізнесменів. Тим, хто хоче підвищити конверсії і кількість переглядів, слід звернути увагу на цю методику і обов'язково впровадити її для збільшення ефективності роботи веб-ресурсу, особливо інтернет-магазину.

Список використаних джерел:

1. Анатомия рекомендательных систем. Часть первая. URL: <https://habr.com/ru/company/lanit/blog/420499/> (дата звернення: 10.04.2021).

2. Как работают рекомендательные системы URL: <https://neurohive.io/ru/osnovy-data-science/rekomendatelnye-sistemy-modeli-i-ocenka/> (дата звернення: 10.04.2021).

3. Рекомендательные системы: как помочь пользователю найти то, что ему нужно? URL: <https://vc.ru/marketing/152926-rekomendatelnye-sistemy-kak-pomoch-polzovatellyu-nayti-to-cto-emu-nuzhno> (дата звернення: 10.04.2021).

4. Рекомендательные системы: что это? URL: <https://lpgenerator.ru/blog/2015/12/25/rekomendatelnye-sistemy-cto-eto/> (дата звернення: 10.04.2021).

Анна ФЕДЧЕНКО,

здобувач вищої освіти спеціальності
«Підприємництво, торгівля та біржова
діяльність» групи ПТБ-17-16д Інженерного
навчально-наукового інституту Запорізького
національного університету (Україна)

Науковий керівник

Ірина СІЛНА,

к.е.н., доцент кафедри інформаційної
економіки, підприємництва та фінансів
Інженерного навчально-наукового інституту
Запорізького національного університету
(Україна)

ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ БАНКУ НА ОСНОВІ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Кредитний портфель банку досить об'ємний та багатоелементний об'єкт. Кредитні операції, з-поміж активних операцій комерційних банків, посідають ключове місце. У переважній більшості банків, наразі, позичкові рахунки складають не менше 50% їх сукупних активів і забезпечують близько 70 % від отриманих доходів. Тому його вивчення, як надважливої складової банківської діяльності є не тільки актуальним, але і вкрай необхідним.

Зокрема, актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій з удосконалення банківського кредитування підприємств, широке практичне використання котрих допоможе банківській системі України підвищити ефективність діяльності всіх кредитних інститутів у процесі кредитування підприємств.

Значний внесок у розробку питань кредитування банківськими установами підприємств зробили західні економісти Кристофер Ф. Блумфілд, В.Лексис, Д. Мак Нотон та ін. Дослідженню теорії і практики організації кредитних відносин між банківськими установами та підприємствами за умов наближення до міжнародних стандартів банківського кредитування сприяють праці вітчизняних вчених-економістів О. В. Васюренка, Т. Т. Ковальчука, М. І. Мируна, А. М. Мороза та ін. Але все ж таки є питання, які не були допрацьовані, тому кредитування в Україні потребує подальших наукових досліджень і розробок.

У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та

складова частина активів банку, що має свій рівень дохідності та ризику.

Аналіз структури та динаміки кредитного портфеля здійснюється за допомогою методик горизонтального і вертикального аналізу за такими параметрами, як строк кредитування, валюта.

Оцінка і аналіз структури кредитного портфеля через визначення ступеня його дохідності та ризику дають можливість банківським установам коригувати власну кредитну політику та змінювати структуру кредитного портфеля.

Виконання стратегічних цілей кредитної політики банку неможливе без управління кредитним ризиком і забезпечення якості кредитного портфеля.

Нами запропоновано використовувати один з видів конкурентного аналізу – управління портфельною бізнес одиницею.

Управління портфельним бізнесом – це набір певних видів діяльності, які потрібні кожному виду діяльності. Суть портфельного аналізу полягає в тому, що компанія розглядається як сукупність стратегічних бізнес-одиниць, кожна з яких відносно самостійна.

Мета портфельного аналізу — узгодження стратегій і найефективніше використання наявних інвестиційних ресурсів з точки зору досягнення стійкого положення компанії в цілому і зростання фінансових результатів.

На підставі вищезазначеного, основною нашою метою є приведення портфельного аналізу ПАТ "ПриватБанк" за допомогою матриці Бостонської консалтингової групи (Матриця БКГ).

Матриця БКГ - це міцний інструмент стратегічного аналізу, який може визначити конкурентну позицію в зовнішній середі. Складається з чотирьох секторів класифікації типів стратегічних господарських підрозділів, а саме:

- «Зірки» – високе зростання обсягу продажів і висока частка ринку. «Зірки» приносять дуже великий прибуток. Але, незважаючи на привабливість даного товару, його чистий грошовий потік достатньо низький, тому що вимагає значних інвестицій для забезпечення високого темпу зростання.

- «Дійні корови» – висока частка на ринку, але низький темп зростання обсягу продажів. «Дійних корів» необхідно берегти і максимально контролювати.

- «Собаки» – темп зростання низький, частина ринку низька, продукт як правило низького рівня рентабельності і вимагає великої уваги з боку керуючого. Від

«Собак» треба позбавлятися.

– «Темні конячки» – низька частка ринку, але високі темпи зростання. «темних конячок» необхідно вивчати. У перспективі вони можуть стати як зірками, так і собаками. Якщо існує можливість переведення в зірки, то потрібно інвестувати, інакше – позбавлятися.

Нами було сформовано основні показники для створення матриці основної консалтингової групи (табл.1):

Таблиця 1

Основні показники банківського сектору

Показники	Рік	
	2019	2020
Доходи банківського сектору, млн.грн	59600	41000
Споживче кредитування АТ «Приватбанку» млн. грн.	4148	4193
Споживче кредитування АТ «Ощадбанк» млн. грн.	1134	887

Таким чином можна розрахувати показники матриці БКГ на основі наведених даних.

Показник	Значення
Темп зростання банківського сектору, %	69
Частка ринку споживчого кредитування АТ «Приватбанк» у порівнянні з найбільшим конкурентом	4,72

Виходячи з розрахунків АТ «Приватбанк» необхідно дотримуватись стратегії «Дійні корови»

Споживче кредитування АТ «Приватбанк» – це послуга, яка перебуває на етапі зрілості, приносять високі прибутки, які використовуються для фінансування інших товарів (висока частка ринку і низькі темпи зростання).

Маркетингова стратегія для цих товарів - стратегія "збирання врожаю" і підтримання конкурентних переваг.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз. Київ : Алерта, 2008. 478 с.
2. Редченко К.І.Стратегічний аналіз у бізнесі : навч. посіб. Львів: Новий світ, 2003. 272 с.
3. Річний звіт КБ АТ «Приватбанк». URL: <https://static.privatbank.ua/files/R%D1%96chnij+zv%D1%96t+za+2019rg..pdf>
4. Річний звіт АТ «Ощадбанк». URL: https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/2020-07/SSBU_19_Separate%20FS_UKR.pdf

Інна НОВИЦЬКА,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, групи МЕН-16-163 спеціальності 073 Менеджмент Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна

Науковий керівник:

Дробишева Олена Олегівна,

доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету, кандидат економічних наук, доцент, м. Запоріжжя, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Згідно з законодавством України, малими (не зважаючи на форму власності) визнають підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн гривень [1].

Малий бізнес відіграє важливу роль у вирішенні проблеми зайнятості, оскільки завдяки малому бізнесу створюються нові робочі місця. Тоді перед підприємцем постає питання пошуку кваліфікованих кадрів, професійних робітників та спеціалістів.

Персонал – це особливий і найважливіший вид ресурсів, а якості співробітників не піддаються точному визначенню, планувати і задовольняти потребу у персоналі набагато складніше, ніж потребу у матеріальних і фінансових ресурсах. [2, с. 216].

Розглянувши велику кількість вакансій запропонованих сучасними роботодавцями (власниками малого бізнесу), на декількох найпопулярніших українських сайтах пошуку роботи, нажаль, можна побачити дуже сумну ситуацію.

Отже, найперше, що потрапляє на очі – це те, що 95 % роботодавців у пункті «Вимоги до кандидата» зазначають обов'язковий досвід роботи на аналогічній посаді не менше 1-5 років; тобто для студентів щойно закінчивших навчання в освітніх закладах шанси бути прийнятими до обраного підприємства зводяться до нуля.

Основний відсоток керівників не мають можливості, бажання, часу чи матеріальних накопичень для навчання майбутнього персоналу. Кожен хоче приймати до своєї команди «готових» професіоналів. Постає проблема високої плинності кадрів, що значною мірою впливає на професійно-кваліфікаційний рівень працюючих.

Але далі на заваді до омріяної посади постає вік кандидата. Майже усі підприємці наступним пунктом у відборі вказують вікові рамки для потенційних підлеглих. Одні пишуть, що вік має бути від 30 років (знову ж таки згадуємо «вчорашніх» студентів, які вже не підходять), інші ж навпаки – хочуть бачити у себе молодого та амбіційного робітника від 18/20 років, але ж вище вказана обов'язкова наявність досвіду! Насправді в такому віці на роботу взагалі важко влаштуватися в Україні, а тут ще й досвід має бути.

Достатньо часто роботодавці в критеріях відсіювання вказують бажану стать людини, навіть у тих випадках, де це зовсім не важливо, а всього лише є особистою забаганкою «господаря». Майже у всіх об'явах про прийняття на роботу, у яких зазначено, що на запропонованій посаді має бути жінка, то у 99 % випадків слідує фраза: «з приємною зовнішністю, до 30/35 років та без шкідливих звичок». Побачивши цю цифру 30 мимовільно починаєш ніяковіти від відчуття непридатності та «перших дзвіночків старості» та й хто б міг подумати, що пройшовши нелегкий шлях у здобутті вищої світи, навіть маючи, нехай невеликий, але досвід у роботі, на заваді до отримання посади вашої мрії може стати ще й природна зовнішність. Своїм непрофесійним підходом шокують рекрутери, які також додають, що на посаді має бути жінка, бажано, без маленьких дітей. На нашу думку, такі вимоги – це, взагалі, демографічний злочин! Не скажемо про статус інвалідності деяких громадян. Перед такими людьми ще частіше зачиняються двері.

Наступні вимоги до кандидатів зустрічаються значно рідше, але замовчувати про них все одно не можна; ось, наприклад, такі: «резюме без фотографії та посилань на ваші особисті соцмережі не розглядаються», «готовність бути максимально близько до керівника», «готовність прибути на роботу в будь-який час доби по дзвінку керівника» (до речі, ці критерії відбору стосуються майбутнього співробітника жіночої статі) і так далі.

Ще однією негласною, але вагомою проблемою є те що на багатьох підприємствах на деякі посади приймають на роботу лише «своїх» знайомих та

родичів за професіями, яких вони ніколи не мали. Що однозначно знижує ефективність їх виробничої діяльності.

Нажаль, сумно усвідомлювати, що все це реально існує в нашій країні і владі до цієї проблеми немає ніякого діла. Так, в результаті – великий відсоток безробітних і більшість людей виїжджають працювати за кордон.

В Америці, наприклад, за такий відбір кадрів одразу подали б до суду та виграли б його. У нашій державі прийнято говорити про глобальні проблеми підготовки кадрів, але ніхто не хоче розбиратися в деталях з яких усе це і починається.

З метою подальшого розвитку системи підготовки кадрів для малого підприємництва необхідно законодавчо закріпити відповідальність роботодавців за належний рівень кваліфікації робочої сили, запровадити систему індивідуальної підготовки кадрів, розробити та реалізувати ефективний механізм взаємодії навчальних закладів і роботодавців, стимулювати підприємців до професійного навчання кадрів на виробництві не перериваючи трудової діяльності, частково відшкодовувати з боку держави роботодавцю витрати на навчання та підготовку професіональних кадрів, максимально спростити технології ліцензування на право надання освітніх послуг підприємствами, забезпечити професійну підготовку соціально незахищених прошарків населення та громадян з особливими потребами, підвищити контроль за роботодавцями з боку держави та суворо притягувати їх до відповідальності за незаконні дії. І лише тоді, коли будуть впроваджені вищевказані зміни, – підвищиться якість кадрового потенціалу, їх професійно-кваліфікаційний рівень та компетентність, будуть створені умови для професійного зростання та самореалізації працівників.

Список використаних джерел:

1. Єгорова О.Р. Малий бізнес України: проблеми та перспективи розвитку. URL : http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_egorova.htm.
2. Колот А. М, Швиданенко Г. О., Бойченк К. В., Василик А. В., Шкода Т. Н., Кицак Т. Г. Створення власного бізнесу : Навчальний посібник. К. : КНЕУ, 2017. 216 с.

СЕКЦІЯ.

ПСИХОЛОГІЯ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ: ТРЕНДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Бєлік Анна Вікторівна

Здобувачка вищої освіти другого
(магістерського рівня), групи КПМ-19-Г1 за
спеціальністю 053 «Психологія» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м.
Київ, Україна.

Науковий керівник:

Брюховецька Олександра Вікторівна

Професор кафедри психології та особистісного
розвитку, доктор психологічних наук, доцент
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», м. Київ, Україна.

ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЗАЛЕЖНО ВІД СТИЛЮ ВИХОВАННЯ У РОДИНІ

Постановка проблеми. Формування сприятливих взаємин у родині є актуальним питанням сьогодення. Проблема сімейних відносин та психоемоційний стан дитини набуває особливої актуальності і чинить суттєвий вплив на формування взаємовідносин дитини з навколишнім світом, адже дитина сприймає дійсність і самого себе крізь призму засвоєного досвіду. За несприятливих умов розвитку емоційної сфери, у дитини можуть виникають стійкі негативні емоційні стани, це призводить до підвищеної захворюваності та формування небажаних особистісних властивостей, таких як: невпевненість, дратівливість та тривожність.

Серед найбільш актуальних проблем сучасної психології центральне місце займає стан тривоги і пов'язане з ним поняття тривожності. В Україні з кожним днем спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей з тривожними проявами. Аналізуючи основні причини виникнення даного явища, класичні напрями психології наголошують на домінуючій ролі сім'ї та сімейних відносинах. Фактор сімейного виховання є центральною причиною виникнення тривожності у дітей. Несприятливі взаємини у родині створюють умови для постійних мікротравм у дітей, адже сім'я є провідним інститутом у формуванні особистості дитини.

Основні завдання авторського дослідження. Теоретично проаналізувати проблему стилів сімейного виховання та тривожності дітей дошкільного віку, прослідкувати вплив стилю сімейного виховання на тривожність дітей дошкільного віку, розробити та апробувати тренінгову програму, спрямовану на зниження тривожності дітей дошкільного віку.

Основні здобутки проведеного дослідження. 1. Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у житті дитини. Це початковий етап особистісного становлення. Це період суттєвих фізіологічних, психологічних та соціальних змін. Основи психологічного здоров'я дитини закладаються у родині. Унікальний первинний соціум дає дитині відчуття захищеності, підтримки, неупередженого сприйняття та відчуття «емоційного тилу».

2. Самооцінка дитини є прямим відображенням відношення до неї оточуючих. Ранні установки можуть з часом перевтілитися у базові елементи «Я-концепції» людини. Для формування власного «Его» вирішальним фактором є погляди і поведінка батьків. Завдяки їх правильній позиції, дитина створює про себе належне уявлення. За позиції, коли дитину відштовхують, зневажають та знецінюють, дитина відчуває страх, невпевненість у собі та оцінює себе у негативному руслі. Виникнення у дітей різноманітних психологічних розладів у поведінці свідчить про зниження виховної батьківської функції.

3. Серед причин, які викликають дитячу тривожність, на першому місці - неправильне виховання і неналежне ставлення батьків до дитини, особливо матері. Неприйняття мамою власної дитини викликає у неї тривогу через неможливість забезпечення базових потреб: у любові, турботі та захисті. Але найбільш руйнівного впливу на становлення особистості дитини завдає жорстоке поводження з нею. Незалежно від віку дитини, жорстокі батьки руйнують очікування любові, довіри і прив'язаності, які є невід'ємними у становленні та розвитку здорової та соціальної особистості. Як результат, у дитини виникає базова тривожність, внаслідок глибокої ненадійності і стурбованості. Почуття ізольованості і безпомічності дитина сприймає, як потенційно вороже для себе.

4. Дослідження доводять, що маленькі діти, з якими жорстоко поводитися дорослі, які їх виховували, частіше за інших є відторгнутими однолітками. Вони, зазвичай, не в змозі налагодити нормальні взаємини з оточуючими. Таких дітей

менше люблять, а значить вони є більш ізольованим. Соціальна ізоляція тільки збільшується з часом.

5. Неадекватний стиль виховання, який проявляється у домінуванні батьків над дитиною, ігнорування її реальних потреб, емоційній відторгнутості дитини, знецінення її можливостей призводить до підвищеного рівня тривожності. Також завищені очікування та вимоги до дитини, негнучка, догматична система виховання, яка не враховує особистісну активність дитини, її інтереси, здібності і схильності є вагомими причинами виникнення тривожних розладів.

6. Найбільш прийнятним для дитини типом відносин можна назвати той, при якому батьки приймають і поважають індивідуальність дитини, проявляють симпатію та емпатію, схвалюють її інтереси, задуми і плани, кооперують разом з дитиною, допомагають їй та високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності, заохочують ініціативу і самостійність, намагаються бути з дитиною на рівних.

7. Виділяють два основних види тривожності. Перший – ситуативна тривожність. Такий стан може виникати у будь-якої людини у передчутті можливих неприємностей і життєвих складнощів. Інший вид – так звана особистісна тривожність. Вона може розглядатися, як особистісна якість, яка проявляється у постійній схильності до переживань у найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Як, правило, у дітей дошкільного віку домінує ситуативна тривожність. У дошкільному періоді тривога та агресія найбільш успішно піддається психологічній корекції, оскільки в цьому віці вони більш обумовлені емоціями, ніж характером і багато в чому носять віковий перехідний характер.

8. Ранні дослідження психологів в області виховання та розвитку дітей довели, що батьки, які забезпечують своїм дітям належне вихованням, незалежність, міцний але адекватний контроль, мають дітей, які є соціально кваліфікованими та досвідченішими і компетентнішими за інших. Виховання дітей у любові, турботі та прихильності сприяє у них позитивному фізичному та розумовому прогресу. Тому надзвичайно важливим є збалансовані, повноцінні та гармонійні стосунки батьків і дітей. Це є запорукою зародження здорової особистості.

Висновки. Отже, практична значущість даного дослідження полягає в розробці психологічно обґрунтованих засобів корекції тривожності дітей

дошкільного віку. Запропонований комплекс засобів психодіагностики та корекції тривожності у дітей дошкільного віку може бути використаний у роботі практичних психологів, батьків та вихователів дошкільних навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии - СПб.: СОЮЗ, 1997
2. Захаров А.И. Как помочь нашим детям избавиться от страха - СПб.: Гиппократ, 1995
3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. — 9-е изд. — СПб.: Питер, 2005.

Блєканова Наталія Олександрівна здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, гр. КПМ-19 Г-1 спеціальності 053 «Психологія» ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна
доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»
кандидатка психологічних наук, м.
Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА

Постановка проблеми. Структуру психологічної готовності материнства визначає протиріччя між сформованим способом життя і тим способом життя, який передбачається після народження дитини. Тому поряд з ціннісно-смісловими поняттями образу світу майбутньої матері, в структуру готовності до материнства входять параметри готовності до зміни способу життя, такі як ригідність, локус контроль, рефлексивні можливості майбутньої матері. З ними пов'язана і динаміка майбутніх трансформацій готовності [1].

Стан розробленості проблеми. Якщо розглянути материнство і материнське ставлення, поведінку в різні періоди життя, то ці всі аспекти становлять інтерес своєю специфікою. Також, період вагітності привертає увагу дослідників (О.В. Баженова, Л.Л. Баз, Г.В. Скобло, О.Ю. Дубовик, А. Бергін, R.M. Emde), які вивчають психічний стан жінки (наявність стресів, депресії, психопатологічних особливостей) як умова подальшого розвитку дитини; очікування, установки, мотивацію, компетентність з метою прогнозування подальшого розвитку дитячо-

материнських відносин; успішність адаптації до майбутнього материнства з урахуванням різноманітних факторів (особистісні та соціальні особливості, подружжя, сімейний досвід, модель материнства та ін.). Період дитинства цікавить таких вчених, як Д. Винникотт, М.Кляйн, Д. Рафаель-Лефф, Е. Еріксон, М. Mahler, D.N. Stern. вони досліджують. Сензитивність, респонсивність і використання засобів контролю у взаємодії з дитиною; розглядають диадического систему «мати - дитя» (середя - об'єкт) в двох напрямках - теорія соціального навчання (J.B. Rotter, D.N. Stern, T. Field і ін.) І уявлення про «диадичний симбіоз» (А. Валлон, D.N. Stern, М. Mahler, Д. Винникотт, М. Кляйн, М.В. Колоскова, А.Я. Варга, К. В. Солод і ін.); вивчають поведінку матері як джерела розвитку дитини (Н. Авдєєва, С.Ю. Мещерякова, Е.О. Смирнова та ін.).

Мета дослідження. Теоретичний аналіз особливостей формування психологічної готовності жінок до материнства.

Практична значимість. В подальшому можливо планування створення корекційно-діагностичних програм для жінок, які хочуть планувати свою вагітність.

Виклад основного матеріалу. Розробка психологічного підходу до вивчення материнства, а також комплексного психотерапевтичного методу профілактики негативних станів під час вагітності, є актуальним завданням клініко-психологічного дослідження. Таке ставлення актуальне, оскільки жінка є насамперед суб'єктом, наділеним свідомістю. Вона має, складну і тонку психічну організацію і занурена в складне і чутливе соціально-економічне середовище.

Ідея суб'єктності матері і дитини яскраво втілена в концепції материнства Г.Г. Філіппової. Материнство при цьому розглядається не тільки як умова для розвитку дитини, але і як особлива мотиваційна складова психології жінки, що формується протягом усього життя. У змісті материнської сфери автор виділяє три блоки:

- потребнісно-емоційний блок представлений поетапним розвитком потреби в емоційному контакті з дитиною, потреби в її охороні і піклування про нього і потреби в материнстві, що виникає на основі рефлексії матір'ю своїх переживань;
- операційний блок, що складається з операцій по догляду і змістового

складу спілкування з дитиною, що має специфічне емоційне забарвлення, яке надає операціям стильові характеристики: обережність, м'якість, дбайливість і т.п., специфіку вокалізації і міміки;

- ціннісно-смысловий блок, до складу якого входить ставлення до дитини як самостійної цінності, а також цінність материнства як стану «бути матір'ю» [4].

У дослідженнях розвитку материнської сфери, як найбільш значущі онтогенетичні чинники розвитку материнської сфери виділяються: досвід взаємодії з власною матір'ю, особливості сімейної моделі материнства і можливість взаємодії з немовлятами та поява інтересу до них.

Одним з найважливіших факторів розвитку материнської сфери необхідно вважати також і особистісну зрілість матері. У роботі Р.В. Овчарової особистісна зрілість матері розглядається як системне утворення, що представляє єдність особистісних і батьківських складових. До особистісних складових належать: відповідальність; активна життєва позиція; адекватне розуміння самого себе; автентичність; прагнення до самопізнання, самореалізації, саморозвитку; сформовані ціннісні орієнтації; здатність робити вибір і вміння будувати зрілі міжособистісні відносини [2].

Дослідження психологічної готовності до материнства, проведене С.Ю. Мещеряковою, М.М. Авдєєвою і Н.І. Ганошенко, виявило зв'язок між рівнем психологічної готовності жінки до материнства, її реальною материнською поведінкою і особливостями психічного розвитку дитини в три місяці. При цьому основним фактором в структурі психологічної готовності до материнства, що визначають подальшу материнську поведінку і тим самим впливає на особливості психічного розвитку дитини, є ставлення матері до дитини [3].

Більшість авторів, які вивчають проблему готовності до материнства, відзначають, що психологічна готовність жінки до материнства існує латентно, в формі внутрішньої позиції, до настання вагітності, визначаючи поведінку і успішну реалізацію материнської ролі жінкою під час вагітності, в ході пологів і після народження дитини [5].

Висновки. Таким чином, аналіз науково-теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що психологічна готовність жінок до материнства—це є аналіз протиріч і конфліктів між попереднім способом життя, і тим життям, яке почнеться

після народження малюка. Проведений теоретичний аналіз дає підстави констатувати, що стрижневою детермінантою материнської поведінки є рівень психологічної готовності до материнства. Наслідком цього є рівень успішності виконання материнських функцій, особливості материнського ставлення та компетентності.

Список використаних джерел:

1. Безрукова, О. Н. Репродуктивные мотивации женщин [Текст]/О.Н.Безрукова // СоцИс: Социологические исследования. – 2000. – № 12. – с.122-124.
2. Овчарова, Р. В. Психология родительства [Текст]: учеб. пособие / Р.В. Овчарова. - М.: Академия, 2005. – 368 с.
3. Мещерякова, С.Ю. Психологическая готовность к материнству [Текст]/Мещерякова С.Ю. // Вопросы психологии. - 2002. - №5. С. 18-27. 54. Минюрова, С.А., Тетерлева Е.А. Диалогический подход к анализу смыслового переживания материнства [Текст]/С.А. Минюрова // Психологический журнал. - 2002. - №5. - С. 63-78.
4. Филиппова, Г. Г. Психология материнства [Текст]: учебное пособие / Г. Г. Филиппова. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. - 240 с.
5. Гурьянова, Т.А. Развитие психологической готовности к материнству на стадии планирования беременности, во время беременности и после родов [Текст]: диссертация канд. психол. наук/Т.А. Гурьянова. – Барнаул, 2004. – 176 с.

Бондаренко Ніна Антонівна

здобувач вищої освіти другого

(магістерського) рівня,

гр. КПМ-19 Г-1

спеціальності 053 «Психологія»

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна

доцентка кафедри психології та

особистісного розвитку

ДЗВО «Університет менеджменту

освіти» кандидатка психологічних наук,

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Процес докорінних соціально-економічних

перетворень в суспільстві, переосмислень соціокультурних цінностей робить актуальним проблему розвитку спрямованості особистості загалом, та професійної спрямованості зокрема. Сьогодення вимагає від сучасних фахівців, не тільки високого рівня фахової компетентності, але й особистісної включеності у професію, що реалізується відповідно у самоідентифікації, установки на ціннісно-мотиваційну діяльність, постійне професійне самовдосконалення.

Стан розробленості проблеми. Питання змісту та структури спрямованості особистості аналізуються в роботах С. Л. Рубінштейна, Л.І.Божовича, О.М. Леонтьєва, К.К. Платонова та інш.. Різні аспекти професійної спрямованості особистості розглядаються зокрема в роботах М.Й.Варія, Ю.В. Андреєвої, М.Н. Дьоміної, Т.С. Деркача, О.Б. Каганова, Н.В.Кузьміної та інш.

Метою дослідження є теоретичний аналіз психологічних аспектів професійної спрямованості особистості.

Виклад основного матеріалу. Однією з центральних проблем в галузі психології є ціннісно-мотиваційна сфера особистості, що виявляється в інтересах та переконаннях, цілях та установках, ідеалах та цінностях, нахилах та потребах, у поведінці особистості та мотивах що її зумовлюють. На думку вчених, усі ці компоненти складають одне із таких ключових понять особистісної характеристики як спрямованість. В усіх психологічних концепціях їй надається провідне значення, підкреслюється важливість цієї якості як в загальному так і в професійному становленні особистості, оскільки вона вважається стрижнем якій визначає її соціально-психологічну характеристику.

Термін «спрямованість особистості» вперше застосував С. Рубінштейн, пояснюючи його як цілісну властивість, яка регулює діяльність людини та зумовлюється перевагою одних мотивів над іншими. Автор трактує поняття «спрямованості» як “динамічну тенденцію” в системі особистісної характеристики. На його думку динамічні тенденції, що утворюються в процесі діяльності особистості, її потреби, мотиви, ідеали розкривають сутність поняття спрямованість особистості [8].

В роботах О.М. Леонтьєва спрямованість характеризується як складний комплекс ієрархічно впорядкованих мотивів діяльності особистості. Саме суб’єктивний сенс, якій людина вкладає у свою діяльність і є, на думку автора,

основною складовою її спрямованості[5].

Є.П. Ільїн, розглядаючи спрямованість особистості як стійку домінуючу систему мотивів, стверджує, що вона виконує роль своєрідного регулятора, який притягує активність людини і скеровує її в певному напрямі [3].

За К.К. Платоновим спрямованість розглядається як складова динамічної структури особистості що включає в себе комплекс потягів, нахилів, бажань, інтересів, ідеалів, світогляду та переконань [7].

Професійна спрямованість особистості має свої особливості що зумовлюється специфікою професійної діяльності, професійними цінностями, установками та прагненнями до виконання специфічних професійних завдань та мотивів, що передують їх реалізації.

Досить часто, визначаючи структуру професійної спрямованості, дослідники орієнтуються на підхід, запропонований К.К. Платоновим, який виділив основні форми (потяги, бажання, інтереси, нахили, ідеали, переконання) та властивості спрямованості особистості (рівень, обсяг, інтенсивність, стійкість, дієвість) [6].

Є.О. Клімов до професійної спрямованості відносить розвиток потреби у суспільно-корисній праці, зацікавленість у її специфіці, цілях, об'єктах та результатах діяльності . На думку вченого стійкість професійної спрямованості залежить від особистісних якостей індивіда та створення можливостей для реалізації даного виду діяльності [4].

У роботах Е. Зеєра та Є. Іванченко виділяються такі складові професійної спрямованості особистості як:

- система орієнтацій, пов'язаних з професійним спрямуванням людини;
- установка як схильність до вибору професії, професійної підготовки і способів виконання професійної діяльності;
- професійні інтереси, що виражають любов, схильність до конкретного виду праці;
- мотиви як сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність особистості і визначають її спрямованість;
- ставлення особистості до професії, що виражається у задоволеності обраною професією, в перспективах професійного зростання [1,2].

Аналіз наукової літератури дозволяє нам зробити висновок, що основою

професійної спрямованості особистості є домінуючі мотиви, ціннісні орієнтації, або система цінностей, інтереси, потяги, особистісні вподобання та нахили. Це складний комплекс психологічних властивостей, що зумовлює вибір професії та ставлення до неї.

Можна стверджувати, що більшість вчених розглядає спрямованість як складне структуроване мотиваційне утворення що включає різноманітні компоненти, які мають мотиваційну природу та визначають вибірковість ставлення і поведінки особистості, її потреби, інтереси, установки, переконання, прагнення, бажання, тощо. В сукупності визначених компонентів професійна спрямованість визначає діяльнісну характеристику індивіда, його соціальну-професійну ідентифікацію.

Висновки. Таким чином, аналіз науково-теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що спрямованість - це властивість особистості, що становить собою систему взаємопов'язаних внутрішніх спонукань, які спрямовують та орієнтують її життєвий шлях у соціальному просторі та часі.

Професійна спрямованість є важливим аспектом загальної спрямованості особистості, оскільки мотиваційно-ціннісна сфера дорослої людини формується насамперед в діяльності, що має професійний характер та фахову визначеність. Людині притаманна властивість бути суб'єктом суспільно-трудової діяльності, частковою формою прояву якої є професійна спрямованість як одна із сторін загальної спрямованості особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні та характеристиці структурних компонентів професійної спрямованості особистості, та факторів, що впливають на її визначеність.

Список використаних джерел:

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособ. для студентов высших учебных заведений. М. Издательский центр «Академия», 2007. – 240 с.
2. Иванченко Є.А. Дослідження щодо виявлення професійної спрямованості студентів та результати її формування в системі інтерактивної професійної підготовки майбутніх економістів. Наука і освіта. 2009. № 10. С. 123–129.
3. Ильин Е.П. Мотивы человека: теория и методы изучения. Киев. 1998.
4. Клімов Є.О. Пути в профессионализм (психологический аспект).М. 2003. – С.236-238
5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М. 1981. 584 с.
6. Платонов К.К. К проблеме человеческой деятельности. М. 1989.

7. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. М. 1984. – 174 с.

8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М. 1998.

Державіна Алла Іванівна,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1 зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжиєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ШКІЛЬНОГО БУЛІНГУ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Постановка проблеми. Явище булінгу надзвичайно поширене в сучасній школі, але цю проблему з тих чи інших причин замовчують, не афішують випадку знущань, її не прийнято обговорювати. З одного боку, педагогічний колектив, дбаючи про власну репутацію, ігнорує її, а з іншого – батьки, які або вважають ситуацію цькування хорошою школою життя, або, хвилюючись за власних дітей, переводять їх до іншого навчального закладу. За таких умов проблему не усувають, а навпаки, вона набуває більших обсягів і жорстокості.

Питанню раннього виявлення й профілактики насильницької злочинності в дитячому середовищі в нашій країні останнім часом приділяється значна увага. Проте, проблеми жорстокого поводження (третирування, булінгу) серед дітей не знаходять свого належного віддзеркалення передусім у практиці таких наук, як соціальна робота, педагогіка, психологія, юриспруденція та медицина, незважаючи на поширеність цього явища.

Особливо актуально дослідження впливу насильства на особистість в ранньому юнацькому віці, коли образ Я, як продукт самосвідомості, проходить важливий етап розвитку. Отже, в цей віковий період вплив будь-якого виду насильства накладає на особистість свій відбиток. Оскільки рання юність характеризується такими особливостями як прагнення до особистісного зростання, розбіжністю в ідеальному і реальному образі Я, неадекватним рівнем домагань,

невизначеністю життєвих планів і ін., То будь-яка форма насильства над школярами створює можливість закріплення у самосвідомості негативних уявлень про себе.

Стан розробленості проблеми. На наш погляд, в ситуації булінг особистісним ресурсом, що дозволяє впоратися з важкою ситуацією, для старшокласника може стати його життєстійкість. Феномен життєстійкості останнім часом викликає підвищений інтерес дослідників (Л.А. Александрова, Т.О. Арчакова, І.А. Баєва, С.А. Богомаз, Е.В. Бородкіна, Л.В. Дробинина, І.А. Кузьмін, ОА Кузнєцова, Д.А. Леонтьєв, С.Р. Мадді, Т.В. Наливайко, Є. І. Рассказова, Л.А. Регуш, Р.І. Стецишин і ін.). Заслужовують на увагу праці О. Барліт, А. Барліт, О. Глазман, А. Король, Л. Лушпай, та інших, хоча слід зазначити, що вітчизняні дослідження ґрунтуються на закордонних розробках теорії булінгу.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити шкільний булінг у підлітковому віці, розробити програму його психологічної профілактики.

Завдання дослідження. Відповідно до вказаної мети визначено наступні завдання дослідження: 1) здійснити теоретичний аналіз проблеми особливостей сучасного підлітка, сутності феноменів «булінг», «підлітковий булінг» у психолого-педагогічній літературі; 2) розкрити психологічний зміст та основні причини виникнення шкільного булінгу у підлітковому віці; 3) емпірично дослідити психологічні особливості прояву шкільного булінгу у підлітковому віці; 4) розробити програму психопрофілактики жорстокості та насильства серед підлітків.

Виклад основного матеріалу. Методи дослідження використані в ході реалізації відзначених завдань роботи: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, аналіз психолого-педагогічної літератури з для визначення понять проблеми дослідження); емпіричні методи (опитування, тестування), психодіагностичні методи: опитувальник ризику булінгу А. Бочавер та ін, анкета «Булінг у твоїй школі», методика «Багатофакторна шкала віктимізації однолітків» Х. Майнорда, С. Джозефа в адаптації І. Фурманова, методика «Шкала оцінки рівня ситуативної та особистісної тривожності» Ч. Д. Спілберга, Ю. Л. Ханіна, тест агресивності (опитувальник Л. Г. Почебут); методи математичної обробки даних з подальшою їх якісною інтерпретацією.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі загальноосвітнього

навчального закладу I-III ступенів №6 м. Вишгород, Київської області та середньоосвітньої школи I-III ступенів №91 з поглибленим вивченням інформатики м. Києва. У ньому взяли участь учні підліткового віку у кількості 50 осіб.

Результати дослідження доповнюють та розширюють уявлення про особливості підлітків, учасників булінгу, дають можливість створити більш чітку структурну характеристику «жертв» і «кривдників», що створює можливість розробити відповідні програми психологічної профілактики булінгу серед дітей підліткового віку.

Отримані дані та розроблені рекомендації являють інтерес для практичних психологів, педагогів, які працюють з підлітками та можуть бути використані для зниження ризиків підліткового булінгу в закладі середньої освіти.

Особливу роль у протидії насиллю у підлітковому середовищі слід віднести таким заходам: 1. Організація ефективної виховної роботи класного керівника, психолога та соціального педагога. Залучення до протидії з булінгом батьків, місцеву адміністрацію тощо. 2. Проводження цілеспрямованих заходів (обговорення проблеми булінгу у класі, застосування інтерактивних ігор з метою зняття агресії у дітей тощо). 3. Проведення певних форм робіт з вчителями, з метою формування у останніх навичок ідентифікації насильства у поведінці дітей. 4. Постійний моніторинг ситуації. З вищевикладеного можна зробити висновок. Булінг – це проблема, яка набула ознак глобальності та значної соціальної уваги. Наразі це явище перебуває в центрі уваги багатьох дослідників, але на жаль, в нашій країні ця проблема лише починає розроблятись. Тому необхідно продовжувати ознайомлення вчителів, батьків, учнів з інформацією щодо створення безпечного навчального середовища в освітніх закладах та запровадження нової шкільної культури з приводу викорінення булінгу.

Список використаної літератури

1. Беляєва С.Я. Дитячі негаразди : лікуємо любов'ю / С.Я. Беляєва. К.: Ред. загальнопед. газет, 2013. 112 с.
2. Богуславська А. Насильство у школі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/904/171/32933/> Загол. З екрану
3. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення. Режим доступу : <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2-listing/item/188-булінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-її-вирішення.html>

4. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. СПб.:Питер,1998.352с.

5. Войцях Т.В. Запобігання дитячій жорстокості / Т. Войцях. К.: Ред. загальнопед. газет, 2013. 120 с.

Дурбак Ольга,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КМП-19-Г1 «Психологія» спеціальності 053 «Спеціальна освіта» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжиєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології і спеціальної освіти ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ ДО ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність проблеми. Однією з актуальних проблем сучасного українського війська є його перехід до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом. Актуальність цієї проблематики зумовлена цілою низкою обставин, а саме, провідними тенденціями розвитку сучасної військової науки і воєнного мистецтва, системними змінами у військово-політичній обстановці світу, трансформацією поглядів на способи і форми збройної боротьби в сучасних умовах.

За цих умов, одним із головних завдань сучасного військового відомства є пошук ефективних шляхів добору та підготовки військовослужбовців за контрактом до військово-професійної діяльності (ВПД - у подальшому). Саме тому вивчення мотиваційних переваг військовослужбовців за контрактом, аналіз їх життєвих цінностей та потреб, виявлення мотивуючих та демотивуючих чинників, а також пошук найбільш дієвих методів мотиваційного впливу на зазначену категорію осіб є вельми актуальним завданням в умовах сучасного українського війська.

Однак незважаючи на певний інтерес дослідників до військово-професійної діяльності (М. Варій, Л. Дунець, О. Сафін, М. Томчук, В. Ягупов та ін.) до сьогоденішнього часу залишається невивченою структура, зміст і рівні розвиненості

мотивації ВПД у військовослужбовців за контрактом, шляхи та засоби її розвитку.

Тому за мету нашого дослідження ми прийняли визначення особливостей мотивації військово-професійної діяльності у військовослужбовців за контрактом, які мають проходити службу у зоні операції об'єднаних сил (ООС - у подальшому).

Об'єкт дослідження – мотивація до військової діяльності.

Предмет дослідження – особливості мотивації до військової діяльності у військовослужбовців-контрактників.

Гіпотезою дослідження стало припущення щодо існування певних відмінностей у: структурі мотивації військово-професійної діяльності, спрямованості особистості і мотиваційній структурі особистості військовослужбовців за контрактом та військовослужбовців строкової служби.

Методи дослідження. Для перевірки гіпотези дослідження було застосовано наступні тестові психодіагностичні методики: «Структура мотивації трудової діяльності» К. Замфіра; «Спрямованість особистості» В. Смекала та М. Кучера; «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Мільмана [1] та математичні методи обробки експериментальних даних за критерієм χ^2 -Пірсона.

Викладення основного матеріалу. На підставі аналізу наукових праць (В. Александров, І. Корж, М. Томчук, В. Федоренко, В. Ягупов та ін.) та чинного законодавства щодо військової служби в Україні ми дійшли висновку, що під ВПД військовослужбовців за контрактом слід розуміти суспільно-значущу діяльність осіб рядового, сержантського та старшинського складу, які на добровільних засадах специфічними методами і засобами виконують завдання щодо забезпечення суверенітету української держави, її територіальної цілісності та недоторканності.

Аналіз чинного законодавства з питань військової служби в Україні [2, 3] та літературних джерел щодо специфіки діяльності військового (Н. Агаєв, Б. Агєєв, П. Корчемний, М. Корольчук, Є. Потапчук, О. Сафін, О. Столяренко, М. Томчук, В. Ягупов та ін.) [4] дозволив виявити низку особливостей ВПД військовослужбовців за контрактом, а саме те, що вона є:

1) добровільною, суспільно-значущою діяльністю осіб рядового, сержантського та старшинського складу, на яких у межах їх компетенцій покладаються завдання щодо оборони української держави, захисту її суверенітету, державної незалежності, територіальної цілісності і недоторканності;

2) професійною діяльністю, для виконання якої достатнім є рівень повної загальної середньої освіти та знання, уміння й навички, набуті в навчальних військових частинах (центрах) ЗСУ;

3) при удаваній простоті – складним видом діяльності, що характеризується наявністю екстремальних чинників, сила, тривалість та періодичність дії яких визначається специфікою поставлених завдань.

З'ясовано, що основними чинниками, які детермінують екстремальність ВПД військовослужбовців за контрактом, є висока відповідальність за результати своєї діяльності; небезпека; раптовість, несподіваність виникнення та прояву різних ситуацій службової діяльності; новизна, невизначеність обстановки; монотонія; групова ізоляція; дефіцит часу, брак інформації; інтелектуальна складність вирішення завдання; суміщення кількох видів діяльності; кліматичні умови тощо.

Оскільки ВПД військовослужбовців за контрактом характеризується наявністю екстремальних чинників, сутність яких полягає в тому, що вони існують об'єктивно й принципово їх змінити не можливо (Б. Смірнов, О. Долгополова), ми дійшли висновку, що в діаді параметрів – зовнішні та внутрішні чинники успішності ВПД – визначальними будуть усе-ж-таки суб'єктивні, серед яких вагоме місце посідатиме мотивація – визначальний чинник успішності будь-якої діяльності (Є. Ільїн, В. Ковальов, А. Маркова, В. Мільман та ін.).

На основі емпіричного дослідження виявлено особливості мотивації ВПД у військовослужбовці за контрактом, які полягають в певних типах та рівнях розвиненості мотивації ВПД, структурі мотивації ВПД та мотивуючих чинниках, прагненнях військовослужбовців за контрактом.

У військовослужбовців за контрактом визначено три основні типи мотивації ВПД: «мотивація діяльності» (32,0% військовослужбовців за контрактом), «прагматична мотивація» (57,3% військовослужбовців за контрактом), «мотивація уникнення невдач та винагородження» (10,7% військовослужбовців за контрактом).

Виявлені типи мотивації відповідають трьом рівням її розвиненості: позитивному, нейтральному та негативному відповідно.

Дослідження особливостей ставлень військовослужбовців до ВПД в цілому виявило позитивне ставлення до військової служби за контрактом при доволі низькому рівні задоволеності власною службовою діяльністю. Головним критерієм

оцінювання професії військовослужбовцями за контрактом для них є можливість заробітку. Серед чинників, що приваблюють військовослужбовців до військової служби за контрактом, перше місце посідають матеріальні чинники, останнє – чинники самовдосконалення і романтики.

Провідними мотивами в структурі мотивації ВПД військовослужбовців за контрактом є широкі соціальні мотиви (громадянського обов'язку), вузькокорисні мотиви (престижу, благополуччя) та мотиви фізичного та психічного вдосконалення.

Групу найменш вагомих, другорядних мотивів ВПД, становлять мотиви покликання та підвищення загальної культури.

Експериментальним шляхом доведено, що на структуру мотивації до ВПД впливає спосіб комплектування армії (служба за призовом чи за контрактом), а також такі соціально-демографічні характеристики військовослужбовців за контрактом, як їх місце проживання та рід діяльності до військової служби, освіта тощо.

Дослідження особливостей прагнень військовослужбовців за контрактом виявило доволі значний відсоток тих військовослужбовців, які бажають служити далі на контрактній основі, що вказує на певний рівень сформованості їх мотивації до ВПД та перспективу служби за контрактом.

Виявлені особливості мотивації ВПД у військовослужбовців за контрактом вказують на необхідність посилення в них мотивів внутрішньої детермінації.

Результати нашого дослідження свідчать, що на етапі прийняття рішення стосовно підписання контракту цьому найбільше сприяють матеріальні мотиви, які відображають намагання отримати певну стабільність (реалізація первинних потреб).

Для кандидатів на проходження військової служби за контрактом достатньо ефективним мотивом є саме стабільність.

Менш значним, але досить вагомим мотивом є сподівання на досягнення вищого соціального статусу в майбутньому, перспектива кар'єрного росту та самостійність. До значимих нематеріальних мотивів також відноситься суспільна користь військової діяльності, значимість професії у суспільстві. Але це у своїй більшості стосується кандидатів, що проживають у сільській місцевості.

У військовослужбовців, які безпосередньо проходять військову службу за контрактом, переважають такі мотиви, як бажання займатись цікавою роботою, кар'єрний ріст, повага оточення та самоповага.

На даному етапі розвитку Збройних Сил України мотивами, що сприяють розірванню контракту, насамперед є нецікава (не пов'язана із бойовою підготовкою) робота, низький рівень грошового забезпечення, відсутність житла, соціального захисту і можливості кар'єрного та особистісного росту, падіння значимості Збройних Сил в очах громадян.

На основі аналізу наукових праць та результатів емпіричного дослідження розроблено програму розвитку мотивації до ВПД у військовослужбовців за контрактом.

Структурно розроблена програма містить такі етапи:

1) інформаційно-спонукальний етап (мета – психологічна просвіта військовослужбовців за контрактом в аспекті мотивації до ВПД, мотивування до занять з розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості);

2) корекційно-розвивальний етап (мета – корекція та розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості військовослужбовців за контрактом; стимулювання мотивів саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення, розвиток настанов на досягнення високих результатів у ВПД; формування впевненості в собі тощо).

Основними психолого-педагогічними засобами цієї програми є лекції, бесіди, групові та тренінгові вправи.

Список використаних джерел:

1. Грицевич Т.Л., Капінус О.С., Мацевко Т.М., Ткачук П.П. Соціально-психологічні технології управління військовими колективами: Навчально-методичний посібник / Т.Л.Грицевич, О.С. Капінус, Т.М. Мацевко, П.П. Ткачук. – Львів: НАСВ, 2018. – 256 с.
2. [Про військовий обов'язок і військову службу](#) Рада України; Закон від 25.03.1992 № 2232-ХІІ.
3. Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України [Наказ Міністерства оборони України від 15 травня 2012 року № 325](#).
4. Ягупов В. Військова психологія. Підручник / Київ: ТанDEM, 2004. 656 с.

Каширіна Олена,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1 спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Бевз Галина Михайлівна,

професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТУРБОТИ В ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження. Останніми десятиліттями набувають актуальності дослідження в площині сімейної проблематики. Соціологи, демографи, психологи, педагоги відзначають загальну кризу сім'ї, яка викликана глобальними соціальними змінами в світі. Сімейна криза кількісно проявляється в зменшенні народжуваності дітей, значному збільшенню розлучень в сім'ях. Можна відмітити трансформацію сімейних цінностей, кризу виховання дітей в сім'ях, зростання психологічних проблем членів сімей. Водночас сім'я є одним з основних соціальних інститутів суспільства і вирішальним чинником розвитку і становлення особистості. Саме тому завдання пошуку виходу із кризи, яку переживає сучасний устрій сімейно-родинних стосунків, є актуальним і потребує вивчення. У цьому контексті є важливими дослідження тих процесів, які можуть підтримувати сімейні стосунки на рівні благополуччя, одним із яких і виступають питання турботи. Тож вивчення ролі проявів турботи у подружніх стосунках виступає нагальною і важливою темою як у науковому, так і прикладному значенні.

Стан розробленості проблеми. Турбота постає як предмет наукового осмислення ще у терені філософських наук (А. Камю, Жан-Поль Сартр, П. Тіллх, М. Хайдеггер) а вже потім трансформується у сферу педагогіки, медицини, соціальної роботи і психології і розглядається в контексті допомоги та підтримки. Натомість, як самотійний феномен, турбота постає у центрі уваги спочатку на терені моральної філософії лише в другій половині ХХ ст. Наразі у сучасних дослідженнях турбота, як і

раніше, проявляється в контексті актів допомоги (медична сфера та соціальна робота) і майже не виступає предметом самостійних досліджень, зокрема, з питань психології сім'ї.

Мета дослідження. Теоретично дослідити поняття «турбота» в контексті міждисциплінарних знань і проаналізувати її прояви як психологічного явища та її роль у розвитку подружніх стосунків,

Методами дослідження послуговував теоретичний аналіз літературних та наукових джерел.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел показав, що трактування поняття «турбота» пройшло непростий шлях. Поруч з науковцями слід відмітити, що турбота - не тотожна простій «заклопотаності» положенням когось, що породжує окремі акти допомоги (діяння блага). Це поняття також вказує на систематичну практику багатосторонньої підтримки іншої людини, що включає створення умов для переживання їм життєвого благополуччя і його повноцінної самореалізації. Турбота є відповіддю не лише на виражені і невиражені ситуативні потреби її об'єкту, але і на його специфічну комплексну потребу «бути разом».

В німецькій філософії турбота переходить із етичної (моральної) сфери в категорію універсального поняття. Так М.Хайдеггер, визнав турботу основним почуттям людського існування. Все життя люди перебувають в тривозі і переживаннях за себе, близьких, майно та свої плани. Тому турбота стає головним модусом і причиною їхньої діяльності. Людина – це не тільки існуюче, що бере початок свого буття в турботі, але існуюче, весь час життя якого перебуває в турботі. У М.Хайдеггера турбота набуває екзистенційно-онтологічного змісту. Після М.Хайдеггера про турботу пишуть французькі філософи Жан-Поль Сартр та Альбер Камю і надають йому більш практичного змісту. З'являється поняття «остання турбота» - занепокоєння про остаточну ціль життя. Про це багато пише теолог і філософ П.Тілліх. Турбота набуває два визначення: позитивне – опіка, захист, та негативне – занепокоєння, побоювання. Тож, опираючись на вище наведені міркування ми будемо визначати турботу як комплекс дій по відношенню до іншої людини для її багатосторонньої підтримки, задоволення її потреб, створення умов для переживання життєвого благополуччя і її повноцінної самореалізації.

В житті кожної людини присутня турбота. Об'єктом турботи можуть бути як

живі істоти так і матеріальні і нематеріальні речі. Розглянемо турботу стосовно людини. Людина може бути як об'єктом так і суб'єктом турботи в залежності від того, чи проявляє вона турботу до іншого, чи потребує турботи до себе. Крім того людина повинна сама турбуватися про себе. Ця турбота проявляється в забезпеченні свого власного фізичного існування. Також турботою про себе є піклування про переживання власного благополуччя і конгруентності зі світом, для розвитку своєї самості. Вона може проявлятися в духовному, інтелектуальному, професійному розвитку. Як психологічне поняття «турбота» входить в трактування таких психологічних явищ, як прихильність (дж. Боулбі), «базова довіра до світу» (Е. Еріксон), потребі приналежності та любові згідно концепції потреб А. Маслоу, стилях поведінки, що базуються на явищі альтруїзму тощо.

Можемо констатувати, що турбота є однією з форм організації життя в спільноті: сім'ї, колективі, суспільстві. Все своє життя людина одночасно є такою, хто дарує турботу і такою, що її приймає. Дарування і прийняття турботи є потребою людини. Той, хто турбується, не тільки виявляє потреби іншої людини і задовольняє їх. Здійснення турботи пов'язане з глибокою емпатією до людини. З іншого боку, позбавлення турботи для людини в будь-якому віці викликає в неї почуття відкинутості і самотності, є свідченням її незначущості і мало вартості для інших. Турбота, як психічне явище, може бути у формі психічного процесу, психічного стану і властивості особистості. Турбота є активним станом людини, коли особа виявляє її по відношенню до іншого, в тому числі до себе, а також до матеріальних і нематеріальних об'єктів. Турбота є пасивним станом людини, коли вона потребує прояву турботи від інших осіб.

Турбота може стати мотивом поведінки людини, але тоді, коли вона стає потребою. Активізований психічний стан турботи в особі переростає в певні дії по задоволенню турботи. Таким чином, турбота стає мотивом поведінки. Протягом життя людина формує вторинні потреби, серед яких можна виділити соціальність. Вона полягає в жертвовності, служінні людям, альтруїзмі, турботі про інших. При певному вихованні, внутрішніх переконаннях, світогляді прояв турботи про інших стає потребою людини. Таким чином, турботливість, як і кожен компетенцію, можна виховувати і розвивати. Турботливість можемо віднести до соціально-психологічної компетентності людини. Вона відіграє велику роль в міжособистісних стосунках.

Зроблений аналіз надає нам можливість виокремити процеси турботи (її надання та прийняття) а також її внутрішні та зовнішні прояви у життєдіяльності людини (рис. 1.).

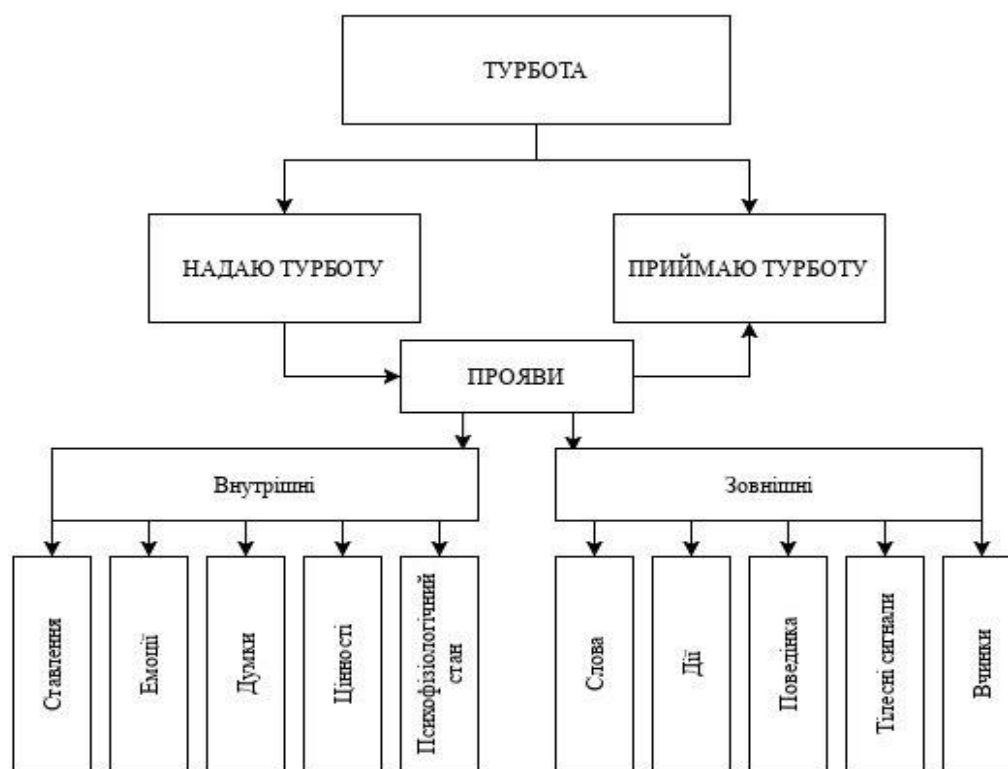

Рис. 1. Схема проявів турботи

Турбота пов'язана з любов'ю. Любов є різновидом міжособистісних стосунків. Дії, якими людина висловлює свою любов до іншої, є проявами її турботи про цю людину. Науковець і духовний наставник Г. Чапмен виділяє п'ять мов любові, які задовольняють найважливіші потреби партнера: слова заохочення, які є вираженням схвалення, прийняття, підтримки; час, який приділяємо іншій особі відповідає на прагнення бути прийнятою, «бути разом»; подарунки – прояв уваги, зацікавлення в іншій особі; допомога задовольняє різного роду матеріальні і нематеріальні потреби; дотики відповідають на потребу тілесної близькості людини. Кожна з мов любові є відповіддю на певні потреби людини. Опановуючи її, застосовуючи в спілкуванні, людина задовольняє конкретні потреби партнера. Таким чином, це стає турботою про добро близької людини.

Найголовнішою складовою успішності шлюбу є здійснення шлюбних потреб і очікувань людини. Людина вступає в стосунки з іншою людиною лише в тому випадку, коли сподівається завдяки цьому задовольнити певні потреби. Можна виділити наступні потреби, які лежать в основі подружніх стосунків: потреба в

продовженні роду, отримання сексуального задоволення, потреба в підтвердженні власної унікальності партнером по шлюбу, потреба в любові, самоактуалізації, в приналежності, в матеріальному забезпеченні.

На кожному етапі життєвого циклу сім'ї можна виділити завдання розвитку сім'ї. Це вимоги, поставлені зовнішнім середовищем, з якими сім'я повинна справитися для того, щоб надалі успішно розвиватися і ставати більш високоорганізованою і складною системою. Життєвий цикл сім'ї може бути поділений наступним чином: період залицяння, період життя молодого подружжя без дітей (від початку проживання разом в шлюбі до народження першої дитини), експансія (він народження першої дитини до народження останньої, сім'я з маленькими дітьми), стабілізація, період зрілого шлюбу (виховання дітей до того моменту, коли перша дитина залишає дім), період, в якому діти поступово залишають дім, «пусте гніздо» (подружжя знову залишаються наодинці після від'їзду всіх дітей), період, коли хтось з подружжя залишається один після смерті другого. Кожен період життєвого циклу сім'ї має свої завдання і особливості, які формують нові потреби чоловіка і дружини в подружніх стосунках. Задоволення цих потреб – один з основних чинників успішності подружжя і задоволеності шлюбом, де турбота має різні прояви і набуває особистісного значення для кожного із подружжя.

Висновок. Проведений аналіз показав, що турбота виступає психологічним явищем, яке слід вивчати з огляду на питання психологічного благополуччя подружнього життя. Поняття «турбота», започаткувавшись на терені філософської науки, як термін категорії моралі та етики, увійшов у повсякденне життя в якості пояснення процесу формування близьких емоційних стосунків між людьми, які направлені за взаємне задоволення потреб. Турбота, як категорія психологічної науки, досліджується в контексті вивчення суміжних явищ. В контексті подружніх взаємин поняття «турботи» займає одне із ключових місць і саме тому є перспективним напрямком дослідження.

Список використаних джерел

1. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; Пер. с нем. В.В. Бибихина. — Харьков: «Фолио», 2003. — 503,
2. Тиллих, П. Систематическое богословие. — В 2-х тт. — СПб., 1998
3. Сартр Ж. П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. — М.: Республика, 2000. — 639 с.
4. Камю А. Избранное: Сборник / Сост. и предисл. С. И. Великовского. — М.: Радуга, 1988.

5. Иванченко Г. И. Забота о себе. История и современность. – М: Смысл, 2009.
6. Еріксон Е. Теорія особистості. Психологія особистості.
7. Чапмен Г. П'ять мов любові.
8. Боулби Джон. Привязанність. — М.: Гардарики, 2003. — 477с.
9. Маслоу А. Мотивация и личность.

Лабунська Оксана,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня групи КПМ-19-Г1 спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Брюховецька Олександра Вікторівна,

професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ ДОВІРИ ДО СЕБЕ

Постановка проблеми. Проблема довіри викликає сьогодні широкий науковий інтерес і має важливе прикладне значення, тому потрапляє у фокус уваги фахівців різного профілю. Представники практичної психології (С. Джуард, А. Маслоу, Ф. Перлз, К. Роджерс та ін.) особливу увагу приділяють довірі до себе, кваліфікуючи цей феномен як найважливішу умову і ресурс для зцілення особистості. Автори приходять до висновку про те, що завдяки довірі до себе людина долає своє прагнення шукати підтримку в навколишньому світі і знаходить джерела підтримки в самому собі, приймає відповідальність за самого себе. Постає проблема вивчення впливу цього явища на різні аспекти індивідуально-психологічних особливостей особистості, зокрема рівня креативності.

Стан розробленості проблеми. Питання креативності досліджували такі вчені, як Д.Б. Богоявленська, А. Маслоу, А. Олох, А. Танненбаум (поняття креативної активності особистості); Дж. Гілфорд, Г. Грубер, Я. Пономарьов, К. Тейлор, (параметри креативності); Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг, Л. Термен, Р. Уайсберг (креативність передбачає високий рівень інтелекту). Проблему довіри до себе досліджували Н. Астаніна, А. Куперейченко, Ф. Перлз, Т. Скрипкіна, Е. Шостром та ін. Модель розвитку довіри до себе майбутнього психолога під час

навчання у вищому навчальному закладі вивчає С. Шевченко.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні зв'язку рівня довіри та креативності у майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Специфіка напрямків діяльності психолога передбачає наявність у студента розвинутою вербальної креативності, яка передбачає вміння логічно викладати думки, грамотно і креативно будувати висловлювання, вміння підлаштуватися під співрозмовника і налаштувати його до себе, швидко реагувати на зміни ситуації і приймати соціально значимі рішення, відчуваючи при цьому моральне задоволення від вирішення інтелектуальних завдань.

Невербальна креативність майбутнього психолога обумовлює розвинене образне, оригінальне, об'ємно-просторове мислення, яке здійснюється при вирішенні завдань, де необхідно застосувати швидкість, гнучкість мислення, і розробленість ідей, крім уміння створювати нове, модернізувати вже існуючі схеми дій (рис. 1).

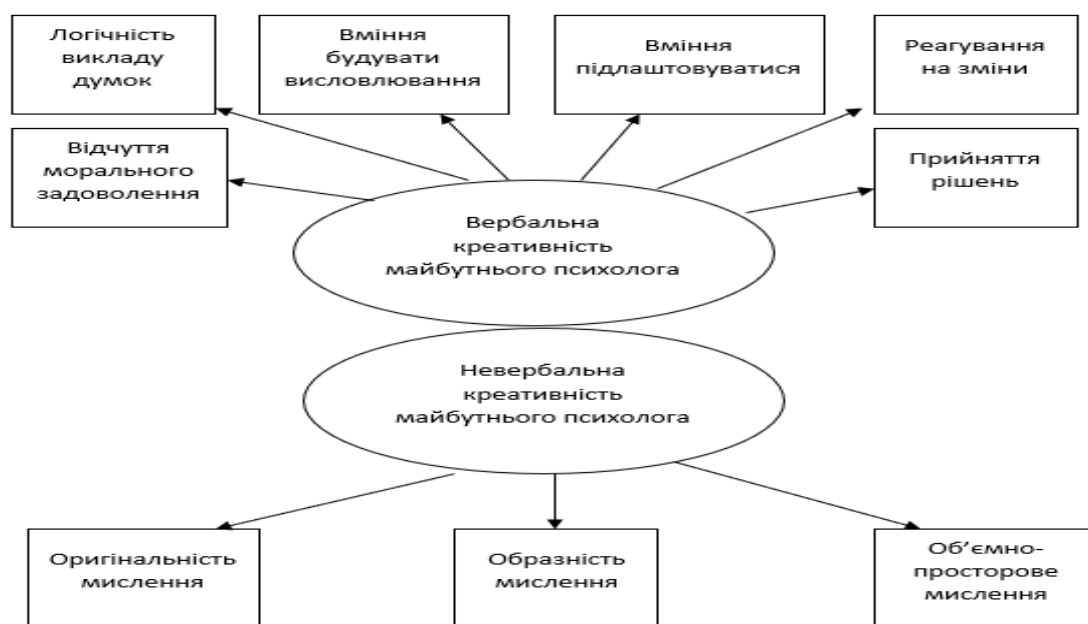

Рис. 1. Структура креативності майбутнього психолога

Дослідниця Т. Розова розробила такі типи креативного мислення майбутніх психологів: продуктивно-синтетичний: високі та середні показники розвитку всіх характеристик креативного мислення; продуктивно-аналітичний: високі та середні показники гнучкості (іноді швидкості) та розробленості мислення; продуктивно-інформаційний: високі та середні показники розвитку швидкості (іноді гнучкості) та оригінальності креативного мислення; репродуктивно-рецептурний: висока та

середня швидкість мислення при низькій гнучкості, оригінальності та розробленості [4].

Л. Іжиєвська зазначає, що високий рівень розвитку вербальної креативності сприяє професійному та особистісному зростанню майбутніх фахівців, підвищує продуктивність навчання, запобігає виснаженню. На сучасному етапі розвитку та реформування вищих навчальних закладів важливим є гармонізація навчально-виховного процесу, гуманізація та оптимізація навчання, виховання гармонійної особистості, здатності до професійної реалізації з високим духовним креативним потенціалом, яка компетентно реагує на всі ситуації та вдало висловлює свої думки та ідеї [2].

Отже, з одного боку, здатність до креативності ініціює професійний прогрес психолога, його сходження з професійного шляху, забезпечує формування позитивної професійної свідомості, розвиток професійних якостей, вміння долати кризові ситуації в професії, професійне зростання в цілому. З іншого боку, довіра психолога до себе як віра в самоефективність, ціннісний орієнтир особистості, забезпечує збереження цілісності особистості в умовах практичної діяльності і створює умови для особистісного та професійного саморозвитку. У зв'язку з цим виникає питання, яке визначило проблему нашого дослідження: як співвідносяться характеристики креативності при різному рівні довіри психологів до себе.

Експериментальне дослідження, заплановане нами, складається із трьох етапів – підготовчого (підбір діагностичного інструментарію, формування вибірки, планування процедури експерименту), проведення експерименту та аналіз отриманих результатів.

В нашому дослідженні було використано наступні методики: 1) Рефлексивний опитувальник рівня довіри до себе (А. Купрейченко); 2) Методика вивчення довіри до себе (Н. Астаніна); 3) Методика «Віра в людей» (М. Розенберг); 4) Методика «Який Ваш креативний потенціал?» (Г. Нікіфорова, М. Дмитрієва, В. Снеткова).

Вибірку досліджуваних склали 63 особи. Вибірка була сформована випадковим чином, зі студентів різних форм та років навчання спеціальності «Психологія». Проаналізуємо характеристики учасників констатувального експерименту. Вік досліджуваних становив від 17 до 62 років. Середній вік – 35,87 років. Щодо гендерних особливостей респондентів, то 85,7% з них – жінки, а 14,3% – чоловіки

Зокрема, 81% досліджуваних навчається на заочній формі навчання, 19% – на денній.

Для визначення статистично значимої відмінності між показниками довіри до себе та довіри до людей у розрізі рівня розвитку креативності нами було використано однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, проведений за допомогою програми IBM SPSS Statistic 20.0.

Проаналізуємо отримані результати дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Описові статистики показників довіри до себе у розрізі рівня розвитку креативності

Рівень креативності		N	M	SD	Min.	Max.
Довіра до людей	<i>середній</i>	53	1,6038	0,68891	1,00	3,00
	<i>високий</i>	10	1,4000	0,69921	1,00	3,00
	Середнє	63	1,5714	0,68895	1,00	3,00
Довіра до себе (за Н. Астаніною)	<i>середній</i>	53	74,0189	11,37895	44,00	98,00
	<i>високий</i>	10	64,1000	8,37257	49,00	72,00
	Середнє	63	72,4444	11,49443	44,00	98,00
Довіра до себе (за А. Куперейченко)	<i>середній</i>	53	41,6415	11,43055	15,00	50,00
	<i>високий</i>	10	41,0000	11,55662	10,00	49,00
	Середнє	63	41,5397	11,35899	10,00	50,00

Зокрема, за допомогою цього методу математико-статистичного аналізу даних нами було встановлено, що між показниками довіри до людей (визначеної за методикою М. Розенберга) у розрізі середнього ($M = 1,6$; $SD = 0,68$) та високого ($M = 1,4$; $SD = 0,69$) рівнів креативності не виявлено [$F = 0,733$; $p = 0,395$].

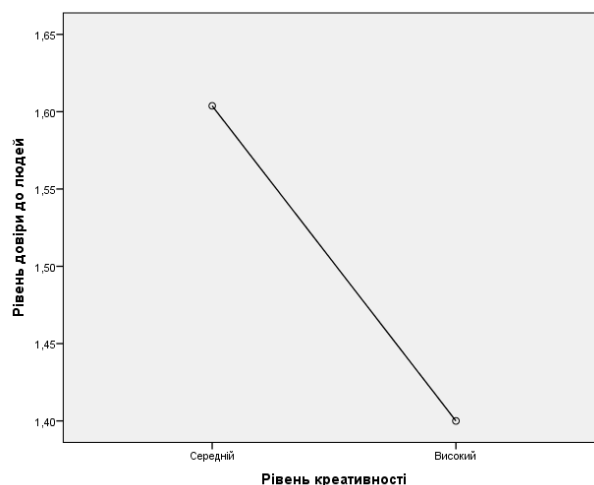

Рис. 3. Рівень довіри до людей (за М. Розенбергом)

Також, за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA було

встановлено, що існують статистично значимі відмінності між показниками рівня довіри до себе (визначеної за допомогою методики Н. Астаніної) у розрізі середнього ($M = 74,01$; $SD = 11,37$) та високого ($M = 64,1$; $SD = 8,37$) рівнів креативності ($F = 6,856$; $p = 0,011$) (рис. 4).

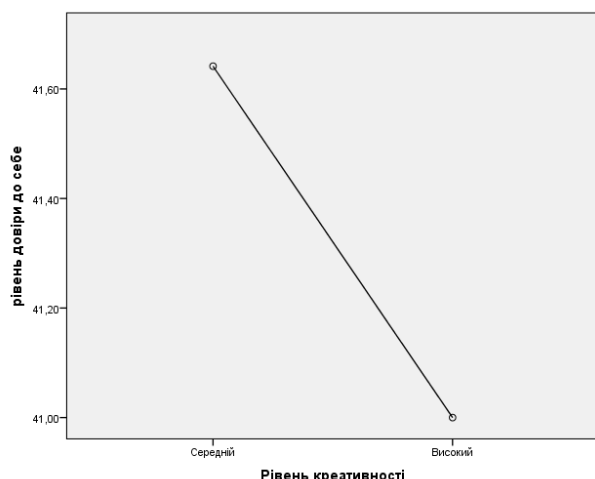

Рис. 4. Рівень довіри (за Н. Астаніною)

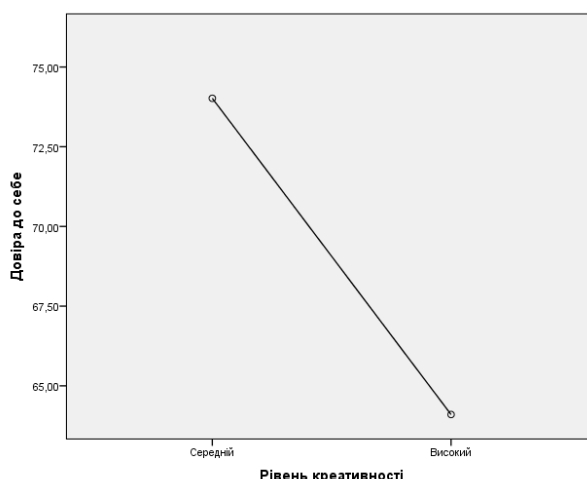

Рис. 5. Рівень довіри (за А. Куперейченко)

Також, за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA було встановлено, що статистично значимі відмінності між показниками рівня довіри до себе (визначеної за допомогою методики А. Куперейченко) у розрізі середнього ($M = 41,64$; $SD = 11,43$) та високого ($M = 41,0$; $SD = 11,55$) рівнів креативності ($F = 0,026$; $p = 0,871$) відсутні (рис. 5).

Для встановлення тісноти зв'язку між досліджуваними явищами нами було використано коефіцієнт кореляції Пірсона, обчислений за допомогою програми IBM SPSS Statistic 20.0 (табл. 2).

Таблиця 2

Кореляції між досліджуваними явищами

	Довіра до людей	Довіра до себе (за Н. Астаніною)	Довіра до себе (за А. Куперейченко)	Креативність
Довіра до людей	1	-0,049	0,047	-0,109
Довіра до себе (за Н. Астаніною)	-0,049	1	0,385**	-0,318*
Довіра до себе (за А. Куперейченко)	0,047	0,385**	1	-0,021
Креативність	-0,109	-0,318*	-0,021	1

Як бачимо з табл. 2, результати кореляційного аналізу підтверджують наявність негативної кореляції між рівнем розвитку креативності ($M = 0,16$; $SD = 0,36$) та довірою до себе за методикою Н. Астаніної ($M = 72,44$; $SD = 11,49$) $r = -0,318$ на рівні значимості $p = 0,011$, що свідчить про обернений слабкий зв'язок між цими двома характеристиками. Також, зафіксовано позитивну кореляцію між показниками довіри за опитувальником Н. Астаніної ($M = 72,44$; $SD = 11,49$) та опитувальником А. Куперейченко ($M = 41,53$; $SD = 11,35$) $r = 0,385$ на рівні значимості $p = 0,002$, що свідчить про прямолінійний слабкий зв'язок між двома показниками. Відзначимо, що статистично значимий зв'язок між рівнем довіри до людей та рівнем креативності відсутній.

На основі проведеного нами аналізу розроблено корелограму, яка графічно відображає тісноту зв'язку між показниками креативності, довіри до себе та довіри до людей.

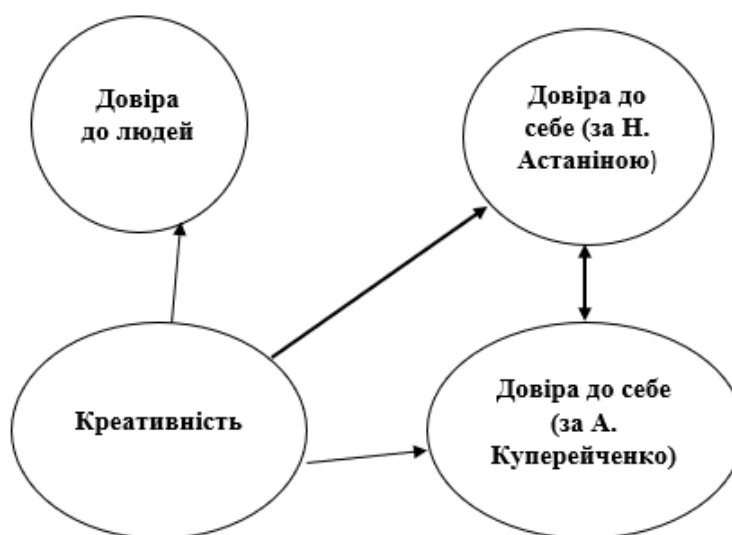

Рис. 6. Тіснота зв'язку між довірою до себе та креативністю у психологів

Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що у психологів з високим рівнем креативності притаманний низький рівень довіри до себе. Також психологам з високим рівнем довіри до себе притаманний низький рівень креативності.

Висновки. Аналізуючи різні підходи до розуміння креативності, нами було взято за основу нашого дослідження тлумачення цього феномену М. А. Холодною: креативність - це здатність породжувати безліч різноманітних оригінальних ідей в

нерегламентованих умовах діяльності. Встановлено, що дослідження креативності розподілене на три основні групи: дослідження місця та ролі креативності у структурі особистості; компоненти самої креативності; види креативності (зокрема, вербальна та невербальна).

Виділено необхідні психолого-педагогічні умови для розвитку креативного мислення. Серед педагогічних умов: створення ситуації незавершеності і відкритості, на відміну від чітко заданих і суворо контрольованих, проблематизація змісту освіти і навчання; створення і розробка прийомів, стратегій, інструментів, предметів для подальшої діяльності; стимулювання відповідальності і незалежності; акцент на власних розробках, спостереженні, узагальненні; розширення фонду знань і обмін їм; усунення тимчасових перешкод для творчого мислення, за рахунок створення творчого середовища. Серед психологічних умов: заняття рефлексивної позиції викладачем і студентом; приділення уваги роботі з підсвідомістю, уявою й фантазіями; розширення сприйнятливості і чутливості до предметів навколишньої дійсності; врахування особистісних особливостей студентів при побудові міжособистісних відносин.

Розглянуто особливості довіри психолога до себе та її значення у процесі професійного зростання. Так, довіра психолога до себе як віра в само ефективність, ціннісний орієнтир особистості, забезпечує збереження цілісності особистості в умовах практичної діяльності і створює умови для особистісного та професійного саморозвитку.

У результаті емпіричного дослідження було встановлено оберненопропорційний кореляційний зв'язок між показниками креативності та рівня довіри до себе.

Список використаних джерел:

1. Барко В. І., Панок В. Г., Лазаревський С. В. Креативність та її діагностика. // Обдарована дитина. 2001. № 6. С. 22-27.
2. Інжисєвська Л. Теоретична модель особистісно-професійного розвитку майбутніх психологів засобами терапії і можливості її застосування. Збірник наукових праць. ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». 2015. С. 215-225
3. Пухарева Т. С. Особенности саморазвития юристов с разным уровнем доверия к себе. Прикладная юридическая психология. 2015. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-samorazvitiya-yuristov-s-raznym-urovнем-doveriya-k-sebe>

4. Розова Т. М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2007. 21 с.

5. Шевченко С. В. Теоретична модель розвитку довіри до себе у майбутніх психологів. Актуальні проблеми психології. Том І. Випуск 45. С. 150-156.

Лаушкіна Марія Андріївна

Здобувачка вищої освіти другого
(магістерського рівня), групи КПМ-19-Г1 за
спеціальністю 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти», м. Київ,
Україна.

Науковий керівник:

Брюховецька Олександра Вікторівна

Професор кафедри психології, доктор
психологічних наук, доцент ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти», м. Київ,
Україна.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТИПІВ ТЕМПЕРАМЕНТУ З ВИБОРОМ СТРАТЕГІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГІВ- КОНСУЛЬТАНТІВ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ

Вивченню особливостей вибору стратегії поведінки у стресових ситуаціях на сьогодні приділяється велика кількість уваги як з боку зарубіжних так і з боку вітчизняних вчених. Але не зважаючи на велику кількість наукових досліджень з даного питання, проблема пошуку детермінанту стратегії взаємодії у стресових ситуаціях потребує більш глибокого вивчення. Вчені вважають, що здатність людини обирати ту чи іншу стратегію взаємодії у стресових ситуаціях формується протягом розвитку особистості та базується на типі нервової системи, попередньому життєвому досвіді тощо. Також важливим є значення темпераменту у виборі стратегії взаємодії з соціальним оточенням у стресових ситуаціях, однак дане питання є маловивченим у вітчизняних дослідженнях. Отже, проблемою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування впливу типу темпераменту на вибір стратегії взаємодії психологів-консультантів у стресових ситуаціях.

Мета даної роботи – теоретичний аналіз проблеми вивчення типів темпераментів, стратегій взаємодії у стресових ситуаціях та взаємозв'язку між типами

темпераменту та вибором стратегій взаємодії.

1. Теоретичний аналіз проблеми вивчення типів темпераменту дозволив визначити, що такі вітчизняні психологи М. Левітов, С. Рубінштейн, В. Русалов, В. Мерлін вважають, що темперамент є індивідуальною особливістю людини, яка виражається різному рівні імпульсивності, емоційного збудження швидкості, різній тенденції до сильного вираження емоцій тощо [3].

2. Серед зарубіжних теорій основне місце займають дослідження Я. Стреляу та Г. Айзенка. Я. Стреляу в своїх дослідженнях визначив дві основні характеристики поведінки які є складовими темпераменту, а саме часовий параметр, тобто швидкість, стійкість темп та ритмічність реакцій та енергетичний рівень, тобто активність та реактивність. Натомість Г. Айзенк будував свою концепцію на основі характеристик особистості такі як екстраверсія, інтроверсія та нейротизм. У його дослідженнях дані характеристики описуються як риси, що спричиняють потужний вплив на поведінку. Дані риси він розглядає як такі, що мають декілька складових, які є в свою чергу, або поверхнево відображені в поведінці певного типу, або є рисами притаманними лише цьому типу. Г. Айзенк вважав, що людей можна умовно розділити на чотири групи, кожна з яких є комбінацією різних оцінок в діапазоні двох типів. В своїх роботах він запропонував наступні співвідношення: поєднання емоційної лабільності та екстраверсії з типом холерика; екстраверсії та емоційної стійкості з типом сангвініка; інтроверсії та емоційної лабільності з меланхоліком та інтроверсію, емоційну стійкість з типом флегматика. Отже, можемо визначити темперамент як сукупність певних психологічних рис та властивостей які є динамічними характеристиками психіки, впливають на поведінкові та емоційні реакції індивіда і є прогнозованими [1].

3. Холерикам притаманна висока емоційність та імпульсивність, при прийнятті рішень спирається на емоції, особисті відносини та людський фактор. У таких людей у роботі нервової системи переважає збудження, а в критичні моменти вони як правило можуть працювати довготривалий час та мати високу концентрацію сили, але не зважаючи на це холерики доволі мінливі. Сангвініки мають сильну нервову систему. Їм характерні швидкість реакції та обмірковані вчинки. Флегматики характеризуються сильною інертною нервовою системою завдяки вони емоційно врівноважені, але натомість на зовнішні подразники реагують повільно.

Меланхолічний тип темпераменту характеризується слабкою нервовою системою та високою чутливістю до будь яких негативних ситуацій. Люди з таким типом темпераменту погано адаптуються в стресових ситуаціях, а інколи їх вплив може викликати деструктивні наслідки для особистості [4].

4. Спираючись на дослідження Г.Айзенка та Я. Стреляу у своїх роботах А.Лібін робить припущення, що темперамент разом з базовими характеристиками людини такими як, тип мислення, локус контролю, рівень тривожності та агресивності є рушійним чинником у виборі стратегії взаємодії особистості у стресових ситуаціях.

5. Вибір стратегії взаємодії особистості дуже важливий для адаптації в стресових ситуаціях та опанування себе та знаходження об'єктивних, результативних та конструктивних рішень. Вчені виділяють дві групи стратегій взаємодії, а саме на активні та пасивні. До активних стратегій відносять – пошук соціальної підтримки та вирішення проблем, а до пасивних – уникнення. Вирішення проблем характеризується можливістю точного визначення проблеми та виокремлення різних альтернативних шляхів рішень з усвідомлення наступних наслідків при застосуванні кожного з них. Характерним також для даної групи стратегій є активні дії для уникнення впливу стресу, планування дій, критичне мислення та реальне сприймання ситуації. Для людей, що обирають за стратегію пошук соціальної підтримки характерним є вирішення проблеми виключно з допомогою оточуючих, тобто близьких, друзів, колег тощо. Уникнення –це стратегія поведінки, яка характеризується повним не прийняттям ситуації, що склалась. Людина намагається не помічати реальності та уникнути вирішення проблеми [2]

6. Теоретичне вивчення наукової літератури показав, що холерикам при виборі стратегії поведінки взаємодії у стресових ситуаціях характерний пошук соціальної підтримки у зв'язку з їх високою імпульсивністю вони схильні до маніпулятивних дій, а високий нейротизм змушують в усьому винуватити себе і як наслідок уникати будь-яких рішень без схвалення оточуючих. Меланхоліки як правило обирають деструктивну стратегію уникнення через постійну невпевненість у власних силах, високу тривожність у стресових ситуаціях та емоційну вразливість. Для сангвініків та холериків найчастіше характерним є вибір стратегії поведінки взаємодії у стресових ситуаціях такої як вирішення проблем. Дана стратегія є найконструктивнішою, адже вона сприяє ефективному, раціональному вирішенню проблеми та є найбільш

результатною для особистості [5]. Отже, після теоретичного вивчення даної проблеми можемо зробити висновок, що між типом темпераменту особистості та вибору стратегії взаємодії в стресових ситуаціях існує взаємозв'язок.

Список використаної літератури:

1. Айзенк Г. Ю. Структура личности / Г. Ю. Айзенк. – М.: КСП+Я : СПб.: ЮВЕНТА, 1999. – 464 с.
2. Василенко М.М. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій / М. М. Василенко // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – 2009. – Т. 11. – Ч. 7. – С. 95–107.
3. Выготский Л.С. Проблемы общей психологии / под ред. В.В. Давыдова ; [авт. послесл. А. Р. Лурия ; коммент. Л. А. Радзиховского]. – М. : Педагогика, 1982. – 504 с
4. Павлов И.П. Общие типы высшей нервной деятельности животных и человека [Электронный ресурс] / И.П. Павлов. – Режим доступа : <http://www.detskiysad.ru/medobozrenie/pavlov69.html>
5. Хазова С.А. Темперамент в трудных жизненных ситуациях [Электронный ресурс] / С.А. Хазова – Режим доступа : <http://www.coping-kostroma.com/index.php/content/articles/66-temperament>

Неграш Олена Іванівна,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1 зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна,

доцентка кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОЕФЕКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Питання самоефективності студентів під час навчальної діяльності, на сьогоднішній день, залишається надзвичайно актуальним. В процесі навчання студент для успішного виконання поставлених задач має розкрити весь свій потенціал, щоб досягти професійного зростання в обраній сфері. Навички самоефективності важливі в різноманітних аспектах життя, будь-то

навчання у вузі, професійна діяльність або фізичне та психологічне благополуччя особистості. Сучасна реальність висуває багато вимог до особистості під час навчальної діяльності та соціальної взаємодії. Все це спонукає до постійної мобілізації в ситуації невизначенності, підштовхує до нових позитивних результатів в подоланні труднощів, що загалом впливає на життєстійкість особистості та її адаптацію до середовища. Значною мірою індивідуальні успіхи особистості залежать від її впевненості у власній самоефективності. У своїй здатності досягати поставлених цілей та використовувати наявні ресурси для досягання певної мети.

Стан розробленості проблеми. Проблема розвитку самоефективності людини є актуальною для сучасної психологічної науки. Цей феномен знайшов відображення у дослідженнях як вітчизняних, так і закордонних вчених: А. Бандури, О. О. Богатирьової, І. В. Брунової-Калісецької, Т. Брайан, Н. Є. Водоп'янової, М. І. Гайдар, Т. О. Гальцевої, Т. О. Гордєєвої, В. Г. Зазикіна, Д. Зіглера, Дж. Капрара, Т. І. Кремешної, Р. Л. Кричевського, Д. Маддукса, Д. Майєрса, М. Г. Остроушко, Д. Сервона, Р. Фреджера, Д. О. Шапошник-Доменської, Р. Шварцера, М. Шеєра та інші.

Так, учені Дж. Роттер, Дж. Зіммерман, М. Мартінес-Понс довели, що студенти, для яких характерне відчуття високої самоефективності стосовно своїх навчальних здібностей, виявляють більшу завзятість і наполегливість під час виконання навчальних завдань. Якщо виникають труднощі, то вони менш тривожні й більш оптимістичні, прагнуть досягти високих результатів, ніж ті, хто сумнівається у своїх навчальних здібностях. Переконавання в самоефективності впливають на мотиваційні показники й на якість виконання складних когнітивних завдань.

Мета дослідження – емпіричне дослідження особливостей розвитку самоефективності студентів під час навчальної діяльності.

Завдання дослідження - емпірично дослідити рівні самоефективності студентів у діяльності та спілкуванні, їх толерантність та інтолерантність до невизначанності під час навчання; здійснити кореляційний аналіз між показниками самоефективності, толерантності та інтолерантності до невизначенності.

Виклад основного матеріалу. Найкращою рушійною силою студентів в процесі навчання є переконання в їх самоефективності. Видатний американський психолог Альберт Бандура ввів поняття самоефективності та розробив теорію соціального наuczіння, яка пояснює причини поведінки людини[1]. Основна ідея цієї

теорії втілена в концепції навчання за допомогою спостереження. А.Бандура виділив три фактори, що постійно змінюються в інтерактивних ситуаціях: соціальне середовище, поведінка (діяльність) та особистість[5]. Однією з основних властивостей особистості є самоефективність, як упевненість людини в спроможності впливати на події власного життя, ставити та досягати певних цілей, докладати зусиль, для подолання труднощів. Завдяки високій самоефективності навіть значні проблеми, можуть сприйматися людиною, як особистісні виклики, які дають можливість перевірити власні сили у вирішенні складних задач, доклавши до цього максимально майстерностей, здібностей та вольових якостей.

Для вирішення завдань дослідження було застосовано методику визначення самоефективності Дж. Меддокса та М. Шеєра, опитувальник визначення толерантності до невизначеності С. Баднера та самостійно розроблену Анкету, окремі питання якої виявляють зв'язки самоефективності з власним та опосередкованим досвідом особистості.

В дослідженні брали участь чотири групи респондентів: 75,6% - (вік 18-25 років); 8,9% - (вік 26-35 років), 4,4% - (вік 36-45 років); 11,1% - (вік вище 45 років), серед яких 86,7% жіночої статі і 13,3% чоловічої статі. Всі респонденти –здобувачі вищої освіти, студенти Київського університету ім. Бориса Грінченка та Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Методика визначення самоефективності Дж. Меддокса та М. Шеєра виокремлює самоефективність у діяльності (СМД) та самоефективність у спілкуванні (СМС), опитувальник толерантності до невизначеності С.Баднера (адаптація Т. Корнілової) має шкали толерантності до невизначеності (ТН) та інтолерантності до невизначеності (ІТН). Анкета, завдяки поставленому питанню: «Чи досягали ви успіху при самостійному вирішенні складних завдань?» поєднує самоефективність із досвідом та намірами досліджуваних на майбутнє.

Отримані результати методик були поділені за показниками на рівні самоефективності у діяльності та спілкуванні (СМД/СМС) та толерантністю, інтолерантністю до невизначеності (ТН/ІТН) на низький, середній та високий.

Проведене дослідження вказує на те, що в основному переважає середній рівень показників самоефективності у діяльності та у спілкуванні, толерантності та

інтолерантності до невизначенності. (рис.1)

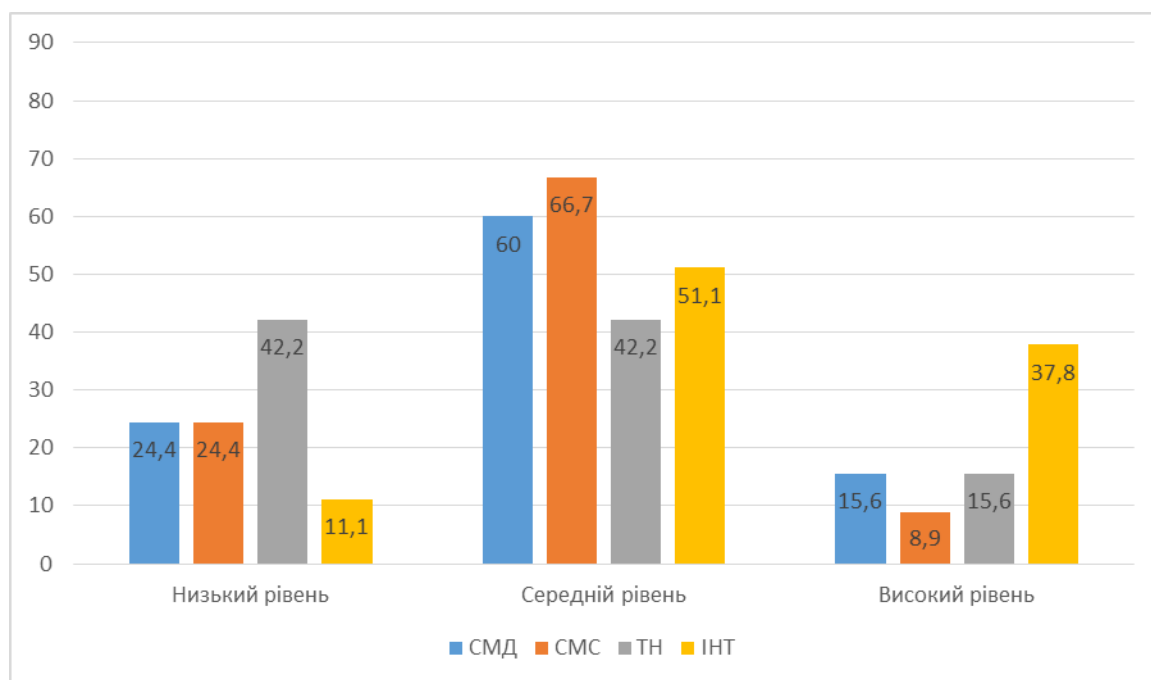

Рис. 1. Показники рівнів самоєфективності у діяльності та у спілкуванні з толерантністю та інтолерантністю до невизначенності.

Як видно з рис.1, *низький рівень* показників самоєфективності у діяльності та у спілкування 24,4% має однакова кількість респондентів, толерантні до невизначенності 42,2% і помічаємо низький рівень інтолерантності мають 11,1% осіб.

Можемо прослідкувати, що у більшості досліджуваних переважає *середній рівень* показників, де самоєфективність у діяльності та у спілкування 60,0% та 66,7% відповідно, поєднується з показником толерантності 42,2% та 51,1% інтолерантності.

Високий рівень показників самоєфективності у діяльності та толерантності до невизначенності у однакової кількості досліджуваних 15,6%, при цьому самоєфективність у спілкуванні всього у 8,9% респондентів, але толерантність до невизначенності на високому рівні у 37,8% респондентів.

Також слід зазначити, що виявлено від'ємний кореляційний зв'язок між самоєфективністю у діяльності (СМД) та інтолерантністю до невизначенності (ІНТ) ($r = -0,226^*$; $p < 0,05$). Який пояснюється тим, що чим більш особистість самоєфективна та реалізована у діяльності, тим менше вона інтолерантна до змін і навпаки, чим вище рівень інтолерантності, тим нижче показник самоєфективності у діяльності.

Аналіз відповідей на питання Анкети «Чи досягали ви успіху при самостійному вирішенні складних завдань?», говорить про те, що самоєфективність у діяльності

(СМД) значною мірою пов'язана із проживанням власного досвіду, оскільки виявлено позитивний кореляційний зв'язок ($r=,619^{**}$; $p<0,01$) та 53,3% респондентів відповіли «Так», а 37,8% дали відповідь – «Скоріше Так, ніж Ні», це підтверджує, що уміння долати труднощі є важливим критерієм самоефективності.

Висновки. В результаті проведеного емпіричного дослідження можна констатувати, що більшість здобувачів вищої освіти виявили середній рівень самоефективності та мають деякі труднощі із реалізацією навчальних завдань. Спостерігається певна нетерпимість до ситуацій високої складності та невизначеності. Прослідковується прямий зв'язок самоефективності із толерантністю до невизначеності та обернений із показником інтолерантності. Майже одна четверта студентів має низький рівень самоефективності, відчуває нездатність впоратися з навчальними процесами та перекладає відповідальність за невдачі на зовнішні обставини. На противагу цьому, студенти із високим рівнем самоефективності, впевнені у власних силах, мають здатність до планування та постановки реалістичних цілей. Хоча спостерігається, що самоефективність не є стабільною рисою особистості, а може змінюватись відповідно до поточної ситуації, наявності чи відсутності певного досвіду та може зростати, завдяки саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Бандура А. Теория социального научения. СПб. : Евразия, 2000. - 320 с.
2. Гальцева Т. О. Види самоефективності особистості: їх характеристика та дослідження. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2015. №. 4. – С. 110-114.
3. Музика О.О. Самоефективність як чинник професіоналізації студентів. Освітологічний дискурс. 2018, 3-4(22-23), 83-94.
4. Шапошник, Д. О. Ресурси теорії самоефективності особистості у сучасній психології. Вісник Харківського національного університету. Серія: Психологія, 2011. № 937, 302–305.
5. Bandura A., Social foundations of thought and action: A Social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1986.

Плотиця Олексій Михайлович,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ-19-Г1 зі спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Гусєв Андрій Ігоревич,
доцент кафедри психології та особистісного
розвитку ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат психологічних
наук, м. Київ, Україна

ВПЛИВ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Постановка проблеми. Проблема суб'єктивного благополуччя особистості набуває особливого значення у зв'язку з соціально-економічними змінами у світі. З одного боку, можливості, що відкривають більш суттєве використання сутнісних характеристик людини і особистості в різних сферах. Це створює більше можливостей для застосування активності і тим самим – можливість бути задоволеним, а з іншого, - можливості створюють додаткове навантаження на психіку людини в силу значної варіативності вибору. Саме тому розробка проблеми суб'єктивного благополуччя є необхідною для вироблення шляхів найкращої реалізації особистості в різних виразах своєї суб'єктності, та створення таких зовнішніх і внутрішніх умов, при яких відношення до себе, справи, та життя сприяло б конструктивній самореалізації. Однак сьогодні все ще недостатньо опрацьовані питання детермінант, структури та механізмів цього явища.

Основне завдання авторського дослідження – здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми впливу смисложиттєвих орієнтацій особистості на її суб'єктивне благополуччя.

Виклад основного матеріалу. У теоретичній частині було досліджено зміст феномену суб'єктивного благополуччя. Розглянуто різні погляди на це поняття, а також розробки вітчизняних та іноземних науковців. Виявлено тісний зв'язок між благополуччям та осмисленістю життя людини. Розглянуті різні підходи до смислу життя та його вплив на психологічний стан особистості.

Для виконання поставлених завдань було обрано 3 наступні методики: тест

суб'єктивного благополуччя (в адаптації Р.В. Шаміонова та Т.В. Бескової) тест смисложиттєвих орієнтацій (Д. О. Леонтьєв), а також тест тривожності (Ч.Д. Спілбергер, у адаптації Ю.Л. Ханіна).

Дослідження проводилось на базі навчального центру І.В.Івашкевича. До дослідження було залучено 88 учасників езотеричних, психологічних та бізнес курсів (вік 30-65 років), серед яких 73% жіночої статі і 27% чоловічої.

В ході дослідження ми отримали наступні результати. За показниками тесту суб'єктивного благополуччя 53% відсотки досліджуваних мають високий рівень суб'єктивного благополуччя (далі СБ), 44% - середній, і лише 2% - низький. Високий рівень СБ показали 66% чоловіків та 47% жінок.

В результаті дослідження рівня осмисленості життя (далі ОЖ) отримали наступні показники: 29% опитуваних мають високий рівень ОЖ, 52% - середній, 18% - низький. При цьому 37% чоловіків з високим рівнем ОЖ, 44% - з середнім, 18% - з низьким. Відповідні показники у жінок: 26%-56%-18%.

Показники ситуативної тривожності (далі СТ) розподілилися слідуючим чином: 26% мають високу СТ, 50% середню, 24% низьку. Для особистісної тривожності (далі ОТ) показники відповідно склали 25% висока ОТ, 60% середня, 15% низька. При цьому у чоловіків високу СТ мають 11%, 48% – середню, 41% – низьку. У жінок ці показники відповідно: 33%-51%-16%. Враховуючи показники ОТ – 15% чоловіків мають високу ОТ, 59% - середню, 26% - низьку. У жінок відповідні показники: 29%-61%-10%. Спираючись на отримані дані, ми можемо стверджувати, що жінки мають більш рушійну психічну організацію, що впливає на підвищений рівень тривожності.

В результаті дослідження виявлено статистичну значущість кореляції на рівні 0.01 між СБ та загальним показником ОЖ, а також між СБ та субшкалами ОЖ: Цілі життя, Процес життя, Результативність життя, Локус контролю Я та Локус контролю Життя. Виявилася оборотна кореляція також на рівні 0.01 між СБ та показниками СТ та ОТ.

Таким чином, ми побачили, що суб'єктивне благополуччя суттєво залежить від показників смисложиттєвих орієнтацій, а також на його рівень впливає рівень тривожності (особистісної та ситуативної).

Список використаних джерел:

1. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие : дис. канд. психол.

наук. М., 2005. 206 с.

2. Шамионов Р. М. Самосознание и субъективное благополучие личности // Проблемы социальной психологии личности / под ред. Р. М. Шамионова. Саратов : СГУ им. Н. Г. Чернышевского, 2008. С. 36–41.

3. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд., испр. М., 2003. С. 154.

4. Diner E., Lucas R. E., Oishi S. Well-Being // Handbook of Positive Psychology / C. R. Snyder & S. J. Lucas (eds). N. Y. : Oxford University Press. 2002. P. 63–73.

5. Ryff C.D. The contours of positive human health // Psychological Inquiry. 1998. Vol. 9. P. 1–28.

Попович Ярослава,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1 зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Постановка проблеми. Життя людини складається із різних складових, серед яких зустрічаються переживання стресових ситуацій. Саме такі переживання стимулюють формування життєстійкості та стратегій долаття. Наразі у сучасному українському суспільстві відбуваються радикальні зміни, що зумовлені не тільки політичними, економічними та культурними, соціальним аспектами, а й загальним ускладненням життя. Як результат – більшість населення відчуває невизначеність майбутнього, розмиті межі розвитку та невпевненість у завтрашньому дні. Такі перспективи є найкращим підґрунтям до формування хронічної тривожності та розвитку різних форм страхів, що неминуче призводить до відчуття постійного стресу. Саме за таких умов людині необхідно мати життєстійкість, щоб врешті решт мати повноцінне та продуктивне життя.

У емпіричному дослідженні життєстійкості майбутніх психологів у складних

життєвих ситуаціях, розглядається не просто людський фактор, а саме професійний ракурс формування життєстійкості, оскільки професія психолога часто тісно пов'язана зі стресовими категоріями, що проявляються у клієнтів, або є фактором, що спричинив психологічний дискомфорт. За таких умов саме психологи допомагають клієнтові сформулювати та сформулювати майбутні стратегії додання, а для цього необхідно і самому спеціалісту мати життєстійкість та стійкі напрацьовані (чи то на особистому досвіді, чи то теоретично) якісні, дієві способи додання стресу.

Стан розробленості проблеми. Суттєвий вклад у розробку проблеми життєстійкості внесли своїми дослідженнями О. Алексєєва, Л. Дементій, Л. Колберг, К. Муздибаєв, Ж. Піаже, М. Савчин, Т. Сидорова та інші [1, 3]. Вагомий внесок у дослідження загальнотеоретичних і методологічних питань проблеми копінг-поведінки особистості в психології зробили такі відомі вчені як К. Альбуханова-Славська, Л. Анциферова, І. Бех, Т. Титаренко, В. Рибалка, Л. Божович, А. Брушлінський, Г. Костюк, Д. Леонтьєв, С. Максименко, А. Маслоу, Ф. Перлз, К. Роджерс, В. Сафін, В. Семиченко, В. Франкл, Е. Фромм та інші [4].

Процеси життєстійкості та додання людиною складних життєвих ситуацій визначають як копінг-поведінку. «Копінг» – це когнітивні, емоційні та поведінкові спроби справлятися із специфічними зовнішніми чи внутрішніми вимогами, які оцінюються як напруга або перевищують ресурси людини [2, с.96].

Ефективність професійної діяльності психолога досягається як професійними знаннями та навичками, так і особливістю проявів особистих копінгів. Саме тому формування стійкості до стресу є першочерговим завданням у формуванні майбутнього психолога як професіонала, як пріоритетна вагова складова виконання обов'язків.

Мета дослідження – виявити показники життєстійкості майбутніх психологів у складних життєвих ситуаціях.

Завданням дослідження було здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо аспекту життєстійкості людини у складних життєвих ситуаціях; емпірично дослідити показники життєстійкості майбутніх психологів у складних життєвих ситуаціях.

Для втілення поставлених завдань були задіяні загальнонаукові теоретичні та експериментальні методи дослідження, проаналізовано та структуровано

інтерпретацію результатів дослідження, порівняно та узагальнено висновки.

Виклад основного матеріалу. У теоретичній частині дослідження було проаналізовано та систематизовано, порівняно та узагальнено дані теоретичних та експериментальних досліджень, пов'язаних із вивченням життєстійкості людини у складних життєвих ситуаціях. Тут важливими складовими постають ознаки готовності до ризику, контролю та залученості до життєвих подій і як результат – рівень життєстійкості.

Для виконання поставлених у дослідженні завдань було застосовано психодіагностичний тест на виявлення життєстійкості (С. Мадді, російськомовна адаптація Д. Леонтьєва та О. Расказової).

Дослідження проводилось на базі Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». До дослідження було залучено 88 майбутніх психологів 1-4 курсів навчання (вік 16-27 років), серед яких 75% жіночої статі і 25% чоловічої.

Тест на *життєстійкість* визначається такими порівняльними автономними компонентами: *залученість*, *контроль* та *прийняття ризику*. Саме вираженість цих компонентів та життєстійкості в цілому протидіє виникненню внутрішньої напруги в стресових ситуаціях завдяки стійкому копінгу до складних життєвих ситуацій та сприйняттю їх менш значущими.

Отримані результати були поділені за показниками рівнів життєстійкості (та складові компоненти залученості, контролю та прийняття ризику) на високий, середній та низький. Також визначено рівень життєстійкості залежно від статі жіночої чи чоловічої.

Констатуючи результати емпіричного дослідження життєстійкості майбутніх психологів у складних життєвих ситуаціях можемо стверджувати, що показники життєстійкості майбутніх психологів жіночої статі дещо вище ніж у представників чоловічої. Відповідно показники середнього рівня 72,01% – жінки та низького рівня 63,33% – чоловіки. Такий феномен може бути пояснено тим, що особи жіночої статі мають більш адаптивну психологічну організацію.

Проте, розглядаючи окремі компоненти вибору студентами стратегій долаття є різниця між вибором у осіб чоловічої та жіночої статі. Так у виборі компоненту *залученості* (коли людина отримує задоволення від своєї діяльності) у осіб чоловічої

статі низький рівень мали 66,7% респондентів, а у жінок – 75,0%; середній рівень відповідно у чоловіків 25,0%, у жінок 12,5%; високий рівень мали 8,3% чоловіків та 12,5% жінок. Отже можна зробити висновок, що студенти-психологи жіночої статі мають дещо вищий показник *залученості*, тобто задоволення своєю діяльністю.

Показники *контролю* (переконаність в тому, що діяльність дозволяє вплинути на результат того, що відбувається) у осіб чоловічої статі низького рівня мають 75,0%, на відміну від респондентів жіночої статі – 50%; середнього рівня 8,3% чоловіки та 34,4% жінки (тут є суттєва різниця); високий рівень мають майже однаковий відсоток як жінки, так і чоловіки, відповідно чоловіки 16,7% та жінки 15,6%. Отже, можемо зробити висновок, що показник контролю у осіб жіночої статі молодого віку є дещо вищим ніж у чоловіків, що можливо пов'язано із дещо більшою самостійністю сучасних жінок, бажанням контролю та передбаченню подій.

Останньою складовою життєстійкості є *показник прийняття ризику*, тобто переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє її розвитку та трансформації за рахунок отриманого досвіду. У респондентів чоловічої статі низький рівень мають 41,7%, на відміну від представниць жіночої статі – 25,0%; середній рівень визначають 41,7% чоловіків та 34,4% жінок; високий рівень у 16,7% чоловіків та 40,6% жінок, що є суттєвою різницею. Отже можемо зробити припущення, що особи жіночої статі більше схильні ризикувати опираючись на власний досвід та сучасні тенденції розвитку у жінок незалежності та гендерного рівноправ'я.

Висновки. Отже, досліджуючи показники життєстійкості майбутніх психологів у складних життєвих ситуаціях було з'ясовано, що висока готовність сприймати позитивний та негативний досвід у сучасних студентів-психологів вочевидь зумовлена тим, що вони мають ще молодий вік та пов'язаний з цим максималізм, відкритість новому досвіду. Також одним з важливих пояснень невеликої, проте різниці, між респондентами жіночої та чоловічої статі у показниках контролю, залученості та готовністю приймати ризиковані рішення є проявом сучасної активності, бажанням незалежності та більшою готовністю до роботи над собою, розвитком та змінами, що нині більше виражено у жінок. Також можемо припустити, що відносно низькі показники життєстійкості у майбутніх студентів через те, що галузь психології приваблює студентів саме перспективою розібратися зі своїми

особистими питаннями, у пріоритетах життя та відчуті наповненість, а у молодому віці ще тільки формується їх особиста резильєнтність.

Список використаних джерел:

1. Абабков В. А., М Перре. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. Санкт-Петербург, 2004. 166 с.
2. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С.95-104.
3. Сивогракова З. А. Психологічні особливості подолання студентами складних життєвих ситуацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2010. 22 с.
4. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. Київ, 2013. 372 с.

Сергійко Юлія,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1, 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Гусєв Андрій Ігоревич,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор педагогічних наук, професор, м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СІМЕЙНІЙ ПАРІ

Постановка проблеми. Сім'я є значимим соціальним інститутутом, а сімейне життя – одна з найважливіших складових життя людини. Однак, багато сімейних функцій згодом порушуються, змінюються психологічні установки чоловіка та жінки на збереження шлюбу, відбуваються конфлікти [2, с. 43]. Сімейним конфліктом вважають різке загострення суперечностей двох членів сім'ї, відстоювання ними своєї думки у процесі розв'язування певної проблеми, яка є особистісно значимою для кожного учасника сімейного конфлікту [3, с. 41]. Сьогодні існує актуальна потреба у виявленні шляхів конструктивного вирішення конфліктів та регулювання людських взаємин, особливо у сімейній взаємодії.

Основні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми міжособистісних конфліктів у сімейній парі.

2. Емпірично дослідити психологічні особливості конфліктої взаємодії сімейних пар.

3. Здійснити психологічний аналіз медіаційної процедури як способу врегулювання сімейного конфлікту.

4. Дослідити психологічний вплив медіаційної процедури на учасників сімейного конфлікту.

Емпіричний аналіз був спрямований на дослідження психологічні особливості конфліктої взаємодії сімейних пар, що було здійснено за допомогою методів психодіагностики [3, с. 130]: характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях (Ю. Альошина, Л. Гозман); методика для опису типів поведінки особистості в конфлікті (К. Томас), тест оцінки готовності до шлюбу та благополуччя у шлюбі (І. Юнда); методика «Задоволеність шлюбом» (В. Столін, Т. Романова, Г. Бутенко).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Київського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Досліджуваним виступали сімейні пари, кількістю 20 пар, 20 чоловіків та 20 жінок із різним стажем у шлюбі (від 2 до 10 років).

Основні здобутки проведеного дослідження:

1. В ході дослідження було з'ясовано, що опитані чоловіки набагато більш орієнтовані на те, щоб створювати благополучну родину, виховувати дітей, у них є уявлення про те, як будуть розвиватися їхні взаємини із дружиною. У групі жінок переважає низький рівень по психологічній готовності до шлюбу, що можемо свідчити про те, що у жінок є певні страхи, пов'язані із благополуччям у взаєминах, вони бояться брати відповідальність за себе та інших.

2. Рівень задоволеності власним шлюбом у чоловіків є значно вищим за цей показник у жінок.

3. Показники конфліктної поведінки в різних сферах сімейного життя у шлюбних партнерів значно відрізняються у чоловіків і жінок за взаєминами із родичами та друзями, підходами до виховання дітей, за розумінням у потребі в автономії, у рольових очікуваннях, у неузгодженості норм поведінки та проявах ревностів.

4. При вирішенні конфліктних ситуацій, використання стилю пристосування більш притаманне чоловікам, при якому вони готові поступитися своїми інтересами і

поступитися жінкам заради того, щоб уникнути протистояння, що не є продуктивним стилем вирішення конфліктів. Жінки більше використовують стиль суперництво, вони активніші і вважають за краще йти до вирішення конфлікту своїм власним шляхом, прагнуть в першу чергу задовольнити власні інтереси на противагу інтересам чоловіка, змушуючи його приймати їх вирішення проблеми, що також не призводить до продуктивного вирішення конфліктів.

5. Аналіз результатів дослідження після застосування медіаційної процедури врегулювання сімейних конфліктів у досліджуваних сімейних пар виявив, що прояви конфліктної поведінки в різних сферах сімейного життя у чоловіків та жінок ЕГ змінилися впродовж експерименту (при $p < 0,05$; $p = 0,012$); опитані стали використовувати конструктивні стилі вирішення конфліктних ситуацій, такі як співробітництво та компроміс (при $p < 0,05$; $p = 0,033$); прояви благополуччя у шлюбі у чоловіків ЕГ збільшилися від 58 до 60 балів, у жінок ЕГ – від 45,3 балів до 57,2 балів (при $p < 0,05$; $p = 0,032$); прояви задоволеності шлюбом у чоловіків змінилися впродовж експерименту від 33,5 балів до 40 балів, у жінок від 20,1 бала до 34,9 балів (при $p < 0,05$; $p = 0,032$). Вважаємо застосування медіації як процедури врегулювання сімейних конфліктів є ефективним для використання у професійній практиці фахівців, які мають безпосереднє відношення до вирішення конфліктів при роботі із сімейними парами.

Список використаних джерел:

1. Гусев А.І. До проблеми особистісно орієнтованої підготовки медіаторів // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. С.18.
2. Засади навчання базовим навичкам сім'яного медіатора [Електронний ресурс]. URL: <http://afmu.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/zasady-navchannya-bazovym-navychkam-simeynoho-mediatora-.pdf>.
3. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта : учеб. пособие. 2 изд. стереотип. К. : МАУП, 2002. 256 с.
4. Основні засади навчання базовим навичкам медіатора [Електронний ресурс]. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/osnovni_zasady_NBNM/NAMU_Osnovni_Zasady_NBNM.pdf
5. Райгородский Д.Я. Психология семьи. Самара : Издательский дом Бахрам, 2002.

Сінкевич Ірина Василівна

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1 зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна,

доцентка кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидатка психологічних наук, м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ-ДИЗАЙНЕРІВ

Постановка проблеми. Потреба в самореалізації – одна з ключових для людини, що є для неї ще й сенсожиттєвим процесом. Людина прагне до повноцінного особистісного й професійного життя, до розкриття свого життєвого потенціалу, водночас стикаючись з психологічними бар'єрами на цьому шляху.

У сфері дизайну професіонал повинен мати не тільки широку палітру вмінь та навичок, але й бути здатним творити нове, що напряму пов'язано з розкриттям власної глибини та унікальності. Можна досконало володіти інструментарієм, проте без здатності експериментувати і творити така діяльність перетворюється на звичайне ремесло. Особливою цю професію робить саме творча креативна складова. Професійна компетентність дизайнера тісно пов'язана з його особистісними внутрішніми якостями, з оптимальністю і ефективністю професійної діяльності на основі високого рівня самореалізації і рефлексії. Дизайнер формує простір, пропускаючи його крізь себе і переосмислюючи, гармонізує його, а той у свою чергу формує самого дизайнера. Це і є актом творчості.

Молоді спеціалісти-дизайнери, що лише вчора були студентами, а тепер опинились перед викликами цього стрімкого сьогодення – з якими психологічними бар'єрами стикаються вони в процесі свого професійного становлення та самореалізації? З одного боку за плечима у них багаторічна освіта, що не поспівала за тенденціями, а з іншого – величезний простір для самореалізації, де треба мати

сміливість заявляти про себе, і попри брак досвіду відстоювати своє бачення, свої ідеї; вміти критично мислити і приймати критику, та все ж залишатися цілісним і шукати свій індивідуальний професійний "почерк".

Ця тема потребує дослідження, бо значущою тут є саме психологічна складова. Слід виявити вагомі психологічні чинники, які можуть стати бар'єрами на шляху самореалізації більшості молодих дизайнерів.

Мета дослідження – виявити психологічні бар'єри в процесі творчої самореалізації молодих спеціалістів-дизайнерів.

Задачі дослідження: 1) Здійснити теоретичний аналіз у науковій літературі особливостей самореалізації. 2) Визначити чинники, які можуть призвести до психологічних бар'єрів на шляху самореалізації творчої особистості.

Стан розробленості проблеми. Психологічні проблеми самореалізації особистості є одним із ключових в роботах таких зарубіжних вчених як: К. Гольдштейн, Л. Коростильова, Г. Костюк, А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс, Л. Сердюк, В. Франкл, Е. Фромм, К. Хорні, Е. Шостром. Процес творчої діяльності особистості вивчали: К. Абульханова-Славська, Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Моляко, С. Рубінштейн. Психологічними бар'єрами в різних аспектах займались: О. Леонтьєв, Б. Ломов, П. Лушин, С. Максименко, Л. Сердюк. Особливості бар'єрів в творчій діяльності вивчали: Р. Грановська, А. Массанов, А. Хол, П. Хілл.

Виклад основного матеріалу. Самореалізація – це процес цілісної життєдіяльності людини, що полягає в реалізації всього спектру її здібностей і талантів, в розкритті її творчого потенціалу. Людина прагне до повноти фізичних, матеріальних, духовних, та інших можливостей. Зі щирою вірою в людину, А. Маслоу стверджував, що її природа – це не набір невротичних комплексів, а багатство потенційних можливостей. Людина повинна не лише усвідомити свою унікальність, але і навчитися співвідносити свої життєві цілі і бажання з власними індивідуальними особливостями, щоб розкрити в собі нові якості, оскільки самореалізація особистості можлива лише за умови сформованого уявлення про себе, власний образ «Я» і здатність вибудовувати взаємини зі світом. Зростання психологічних бар'єрів на цьому шляху робить дослідження проблем самореалізації доволі актуальним.

Потреба людини в самореалізації розглянута в психології доволі різнобічно. Наукові джерела містять різноманітні погляди на поняття «самовизначення», «самовираження», «самоактуалізація», «саморозвиток» та інші, проте усіх їх можна віднести до процесу «самореалізації» особистості.

Всі ці поняття містять ключову ідею А. Маслоу [3] про природжену мотиваційну тенденцію до реалізації своїх потенційних здібностей, притаманну усім без виключення людям. Цієї ж позиції дотримувались К. Роджерс, Г. Олпорт, та інші прибічники гуманістичної психології. К. Роджерс писав що «людина творить насамперед тому, що це її задовольняє, тому, що вона відчуває в цьому самоактуалізацію» [1]. Д. А. Леонтьєв характеризував самоактуалізацію, як «процес розгортання і визрівання початково закладених в організмі і особистості задатків, потенцій, можливостей» [4].

Зріла особистість сама організовує своє життя, керує його перебігом, визначає і реалізує обраний напрям, адже самореалізація і полягає у розвитку своїх задатків, використанні соціальних умов для розкриття своїх талантів, а разом з тим і можливою користю як для самого себе, так і для суспільства. Коли людина віддана своїй справі, тоді її «я хочу» і «я мушу» зливаються в одне ціле, і можна стверджувати, що вона дійсно реалізує своє істинне «Я». Такий симбіоз є досить частим у людей творчих професій, коли професія є немовби продовженням самої людини, її способом відчувати світ і виражати себе.

Які ж внутрішні чинники можуть стати на заваді процесу самореалізації творчої особистості? До психологічних бар'єрів, що перешкоджають творчому й критичному мисленню А. Хол та П. Хілл відносять такі як: конформізм; зовнішня і внутрішня цензура; ригідність; прагнення швидких відповідей, чи занадто висока мотивація і поспіх.

Як говорить у своїй статті А. В. Массанов [2]: «серед психологічних бар'єрів в творчій діяльності переважають такі стани як незацікавленість, розгубленість, сумнів, тривога, страх». Також автор стверджує, що «творча діяльність стає набагато ефективнішою якщо особистості вдається приборкати психологічні бар'єри, які супроводжують цю діяльність».

З'ясовано, що у молодих спеціалістів-дизайнерів, у котрих процес самореалізації тісно пов'язаний з творчістю, серед стресових психологічних чинників

переважають такі як: вразливість до критики; висока самокритичність; залежність від думки оточення; ригідність мислення; тривога; сумніви; низька вмотивованість; занижена самооцінка, та недостатній рівень довіри до себе. Будь-який з цих чинників потенційно може перетворитись на психологічний бар'єр на шляху самореалізації творчої особистості.

Слід зазначити, що висока вразливість до критики, а особливо гіперболізована самокритика буквально паралізує творчий потенціал особистості. Самокритика сама по собі важлива і необхідна якість для внутрішнього балансу, і навіть є невід'ємною умовою повноцінного творчого процесу. Проте, якщо сумнівів, тривожності, чи тієї ж самокритики забагато – неможлива ніяка творча самореалізація, адже в творчому процесі потрібна довіра до себе, щоб пред'явити свою трактовку, своє оригінальне рішення поставленої задачі, щоб мати сміливість мислити нестандартно. Для молодих спеціалістів-дизайнерів довіра до самого себе є надважливим фактором, без якого неможлива повноцінна самореалізація.

Висновки. В результаті проведеного аналізу з'ясовано, що самореалізація особистості – це процес цілісної життєдіяльності людини, що полягає в її прагненні до повноти фізичних, матеріальних, духовних, та інших можливостей; в реалізації всього спектру її здібностей і талантів, та розкритті власного творчого потенціалу.

Виявлено психологічні особливості процесу самореалізації молодих спеціалістів-дизайнерів, та визначено сукупність внутрішніх чинників, що можуть стати психологічними бар'єрами у цьому процесі. Як особливо значущі чинники, що можуть найбільше перешкоджати творчій самореалізації виділено недостатню довіру до себе; вразливість до зовнішньої критики; високий рівень самокритики.

Отже, ключем до самореалізації творчої особистості є внутрішній баланс і довіра до самого себе. Лише тоді стає можливою синергія особистісних і професійних якостей, розкриття внутрішнього творчого потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Дмитренко А. К., Чуйко Г. В. Основи гуманістичної психології : навчально-методичний посібник : Чернівці : Прут, 2002. 268 с.
2. Массанов А. В. Діагностика психологічних бар'єрів у творчій діяльності особистості. Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південно-українського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Свідоцтво КВ № 24078-13918 ПР : Право. 19.06. 2019 Випуск №10 : Одеса, 2011 URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/arkhiv/vipuski-2011/vipusk-10-nauka-i->

3. Маслоу. А. Мотивация и личность : 3-е изд. : СПб. : Питер, 2008. 352 с.
4. Степанов С. С. Популярная психологическая энциклопедия : Москва : Эксмо, 2005. 519 с.

Любов Янишина,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г1, кафедри психології та особистісного розвитку ННІМБ ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Брюховецька Олександра Вікторівна,

професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ – ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

Постановка проблеми. Ефективна взаємодія з підлітками завжди потребувала певних психологічних навичок і знань. Відсутність розуміння особливостей підліткової психології призводить до все більшої кількості конфліктів та непорозумінь між молоддю та оточенням. Крім того низька поінформованість самої молоді стосовно методів дослідження та корекції свого характеру, відсутність навичок саморегуляції, невміння прийняти себе призводить до глибокої психологічної кризи підліткового віку, загострення та поглиблення вже існуючих психологічних проблем та розвитку нових, аж до тяжких наслідків, таких як спроби суїциду або важкі психічні порушення.

Негативні прояви особливостей характеру та темпераменту в основному пов'язують з наявністю певного типу акцентуацій або особливо виражених рис характеру. Коли рівень акцентуації перевищує межу норми, у підлітка починаються проблеми з взаємодією з оточуючими та внутрішні конфлікти. Проте підліткова природа – змінна, легко піддається впливу і корекції. Тому при вчасному виявленні будь-яку підліткову акцентуацію можна звести до рівня норми.

Стан розробленості проблеми. Проблема акцентуацій характеру загалом стала

об'єктом дослідження таких вчених як: К. Леонгард – розробив одну з перших типологій характеру, увів поняття «акцентуована особистість», В. Сахарова – склала методичні рекомендації використання опитувальника Леонгарда-Шмішека, Г. Шмішек – на основі класифікації К. Леонгарда створив опитувальник для визначення акцентуацій характеру.

Особливості акцентуацій характеру у підлітковому віці привернули до себе увагу таких дослідників як: О. Запужляк – зокрема, вплив акцентуацій характеру на рівень агресивності, А. Личко – психопатії у підлітків у контексті акцентуованості характеру, Е. Соболева – психологічна допомога акцентуованим підліткам.

Отже, **мета дослідження** – теоретично проаналізувати та емпірично виявити особливості проявів акцентуацій характеру у підлітків – здобувачів фахової передвищої освіти медичного напрямку і розробити програму психологічного тренінгу щодо зниження їх рівня до норми.

За К. Леонгардом акцентуація характеру – це перебільшений розвиток окремих рис характеру на шкоду іншим, у результаті чого погіршуються взаємини з іншими людьми, що за певних обставин може призвести до однотипних конфліктів і нервових зривів. К. Леонгард уперше увів поняття «акцентуації особистості» та, орієнтуючись на психоаналітичний підхід, виокремив 10 типів акцентуацій [3].

Прояви акцентуації характеру можуть бути і легкими, які помічає лише близьке оточення. Проте у важких випадках акцентуація може набути патологічного стану – психопатії.

Варто звернути увагу на ще одне визначення акцентуації характеру, сформульоване відомим дослідником А. Лічко, що досліджував в основному підлітків [4]. Згідно його концепції, акцентуація характеру – це надмірне посилення певних рис характеру, наслідком якого є відхилення у психології та поведінці людини, що не виходить за межі норми, але межує з патологією. Подібні явища частіш за все спостерігаються у підлітків. Особливості характеру, що сформувалися в дитинстві, в процесі дорослішання втрачають свою різкість, проте з віком можуть знову загострюватися.

На формування акцентуацій характеру у підлітків впливає ряд генетичних, соціальних та психологічних факторів:

- Спадковість або генетичний фактор – спадкові хвороби, фізичні вади, стан

нервової системи.

➤ Умови проживання та виховання – крім загальної психологічної атмосфери в сім'ї, має значення тип виховання. Для підлітка негативний вплив можуть мати як гіперопіка та надмірний страх за дитину, так і безконтрольність, відсутність уваги з боку батьків, дефіцит любові і спілкування, не кажучи вже про жорстокість та надвимогливість.

➤ Авторитарний стиль поведінки дорослих – коли має місце примус з боку батьків або вчителів, нехтування інтересами, вподобаннями та захопленнями дитини, відсутній простір для творчості та самореалізації підлітка, можуть виникнути конфліктні ситуації та розвинутися певні акцентуації характеру.

➤ Когнітивна криза – виникає коли сфера діяльності та коло взаємодії з іншими розширюється швидше, ніж розвивається психологічна компетентність підлітка.

➤ Відсутність адекватного Я-образу – надвисока або наднизька самооцінка, неправильне уявлення про себе, завищений або занижений рівень вимогливості до себе призводить до комплексу неповноцінності або навпаки занадто високої самооцінки.

➤ Відсутність структурованості та системності – проявляється у невмінні сформулювати свої цілі, визначити потреби та інтереси, незнання суспільних норм, звідси невдоволення і невміння отримувати задоволення від роботи та від життя в цілому.

Часто на формування акцентуацій характеру впливають одразу кілька чинників, оскільки зазвичай одні тягнуть за собою інші.

Існує кілька видів діагностики, спрямованої на визначення типів акцентуацій характеру. Найбільш універсальним, на наш погляд, є опитувальник Леонгарда-Шмішека, який ми використали у ході емпіричного дослідження. Опитувальник було опубліковано у 1970 році Г. Шмішеком.

Об'єктом нашого дослідження стали здобувачі фахової перед вищої освіти медичного коледжу віком 15-19 років, що навчаються за спеціальностями зуботехнічна справа та медсестринство.

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

За результатами емпіричного дослідження виявлено, що серед досліджених

немає осіб, які б мали акцентуації характеру і не мали б схильностей до інших акцентуацій. Більшу частину складають особи, що не мають власне акцентуацій, але мають схильності до них. Дещо менша частина належить до групи, що мають і акцентуації і схильності.

Переважає тип гіпертимної акцентуації, на другому місці – емотивна, далі демонстративна і циклотимічна, що показово для активних, емоційних підлітків, що прагнуть самоствердитися, але часом мають проблему з перепадами настрою. Рідше бачимо випадки застрягаючого та тривожного типу. І поодинокі особи з педантичним, збудливим, дистимічним та екзальтованим типом акцентуацій.

Порівняння стану акцентуованості підлітків залежно від професії, віку та статі дає наступні результати:

- Серед представників обох спеціальностей – як медсестринства, так і зуботехнічної справи, переважають особи з гіпертимною акцентуацією характеру, проте, зазвичай, у медсестер вона супроводжується емотивністю, а у зуботехніків – демонстративністю.

- За віковим показником спостерігаємо зниження рівня акцентуованості у представників старшого підліткового віку, порівняно з середнім при збереженні переважаючих типів акцентуацій.

- З огляду на гендерний показник констатуємо, що серед хлопців переважають ті, у кого є схильність проте немає чітко вираженої акцентуації. Серед дівчат переважають особи зі схильністю до циклотимічного типу акцентуації, якому притаманна мінливість настрою.

Підліткам притаманні не тільки поодинокі акцентуації, а і їх подвійні і потрійні комбінації. В деяких випадках це має позитивний результат, оскільки вони компенсують одна одну. Проте, якщо кілька наявних акцентуацій підсилюють негативну дію одна одної, то це потребує комплексного підходу до корекції, що враховував би всі акцентуаційні компоненти характеру підлітка.

Для зменшення негативного впливу акцентуацій характеру у підлітків доцільно використовувати бесіди-обговорення та тренінгові програми. Як засвідчує повторне опитування, реалізація тренінгової програми дозволила знизити рівень акцентуованості майже вдвічі. Зокрема спостерігаємо суттєве зниження кількості виявлених осіб з гіпертимним, демонстративним, циклотимним та емотивним типом

акцентуацій. Виявлені результати підтверджують ефективність запропонованої програми для досягнення поставленої мети.

Висновки. Отримані результати дослідження та методичні рекомендації по зниженню рівня підліткової акцентуації можуть бути використані в посібниках та лекціях присвячених віковій психології, психології розвитку, підлітковій психології, в педагогічних рекомендаціях та при розробці методів виховання молоді. Також вони будуть корисними для батьків, що поставили собі за мету порозумітися зі своєю дитиною-підлітком, та, власне, для самих підлітків, які прагнуть розвиватися та вдосконалюватися.

Список використаних джерел:

1. Вікова і педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Каравела, 2009. 400 с.
2. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности. Киев, 1981. 390 с.
4. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Питер: Мастера психологии, 2016. 304 с.
5. Личко А.Е. Акцентуации характера как концепция в психиатрии и медицинской психологии. Обзор психиатрии и медицинской психологии им. В.М. Бехтерева. 1993. №1. С. 5-17.
6. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти. М.: АСТ, 2015. 656 с.
7. Сахарова В.Г. Акцентуации характера и использование опросника Г. Шмишека : методические рекомендации для практических психологов. Владивосток, 1998. 32 с.
8. Соболева Е.А., Сахаровская М.И. Психологическая помощь акцентуированным подросткам. Иркутск, 2002. 40 с.

Маргарита Бега,

здобувач вищої освіти групи КПМ-19-Г2
зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ОСОБИСТІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Сьогодення вимагає від особистості викладача, вчителя, педагога широкого діапазону можливостей, розвиненого інтелекту, здатності до постійної самоосвіти та самовдосконалення, спрямованості на творчу самореалізацію. Проблема особистості освітянина – його світогляду, духовно-моральних якостей, професіоналізму – одна з найважливіших у педагогіці. Важливим є осмислення місця і ролі педагога в освіті,

його особистісних характеристик та якостей при сучасному розвитку суспільства. Активне поширення нових інформаційних засобів вимагають від нього відповідності. XX століття змінило пріоритети педагогіки в розумінні сутності особистості. З'явилися теорії Г. Кершенштейнера, М. Монтесорі, Е. Демолена, Г. Шаррельмана, Д. Дьюї. За останні роки в Україні до проблеми особистості сучасного вчителя зверталися такі вчені, як В.Андрущенко, С.Гончаренко, Л.Губерський, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кремень та ін.

Завданням освіти сьогодні стає не трансляція соціокультурного досвіду від покоління до покоління, а формування гармонійно розвиненої, творчої особистості, спрямованої на реалізацію власного інтелектуального, духовного, професійного потенціалів. У центрі освітнього процесу знаходиться активно діючий суб'єкт, який усвідомлено опановує основи міжкультурної, пізнавальної, соціальної компетенції [2, 184-185].

Сучасний викладач має формувати в собі особистість, транслюючи її кращі риси студентам. В структурі професійної компетентності викладача ВНЗ містяться наступні аспекти: професійні знання, інформація про навколишній і внутрішній світ людини, професійні уміння та навички, професійно-особистісні якості. І. Зязюн стверджував, що складовими професійної майстерності викладача є педагогічна спрямованість (ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на колектив, на цілі педагогічної діяльності), професійне знання (знання предмета викладання, його методики, педагогіки і психології); здібності до педагогічної діяльності: комунікативні (повага до людей, доброзичливість, товариськість); перцептивні (професійна передбачуваність, емпатія, педагогічна інтуїція); динамічні (здатність до вольового впливу і логічного переконання, до рефлексії); емоційно-почуттєві (здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях, оптимістичного прогнозування); педагогічна техніка (форма організації поведінки викладача). Педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості викладача, необхідних для високого рівня професійної діяльності. [3].

Визначним фактором наближення освітянина до ідеалу є його рівень володіння педагогічними техніками. Суспільний ідеал вчителя пов'язаний із формуванням власного позитивного іміджу, що є прикладом для колег та студентів. Освітянин, якщо він хоче бути авторитетом, має діяти в межах культурної норми. Це стосується

його всебічного культурного розвитку: знання літератури, театру, живопису, музики, світової і вітчизняної історії, економіки, географії, політичної проблематики, багатьох інших галузей знань, в яких має розумітися культурна людина. Викладач вибудовує процес навчання з урахуванням психофізіологічних особливостей студентів і обирає відповідні методи впливу на них і мотивацію. А отже, стає прикладом для наслідування. Обирає правильний стиль управління процесом навчання, оперуючи своїми професійно-особистісними якостями. Особливістю технології особистісно орієнтованого навчання є створення максимально комфортних умов для розвитку й становлення особистості студента. Викладач, використовуючи інформаційні технології навчання, дає можливість доступу студентам до нетрадиційних джерел інформації і створює можливості для творчої діяльності.

Професійні вимоги до особистості вчителя:

1. Особистісно-етичні: почуття громадянської відповідальності, гуманізм, уважність, доброзичливість, свідоме ставлення до праці і дисциплінованість, вимогливість принципів, скромність, товариськість, самокритичність, висока моральна культура, артистизм, загальна ерудиція, наполегливість.

2. Індивідуально-психологічні: широта і глибина пізнавальних інтересів, ясність і критичність розуму, емоційна чуйність і стійкість, довгочасна пам'ять, спостережливість, уявлення, великий обсяг уваги, культура мови, об'єктивна самооцінка.

3. Педагогічні: високий рівень професійно-педагогічної підготовки, інтерес до педагогічної діяльності, любов до справи і студентів, педагогічний такт, педагогічне мислення, прагнення до науково-педагогічної творчості, почуття гумору.

Студент – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу та навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Професійна компетентність викладача ВНЗ є складним утворенням, основними елементами якої є: професійні знання як логічна системна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості; професійні уміння як психічні утворення, що полягають у засвоєнні людиною способів і технік професійної діяльності; професійні навички – дії, формовані в процесі повторення

певних операцій і доведені до автоматизму [1, 334–335] та його професійно-особистісні якості.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів/ Укл. і головн. ред. В.Т.Бусел. - К.: ВТФ "Перун", 2004. - 1440 с.
2. Гура О. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: навч. посіб./ Олександр Гура,; М-во освіти і науки України. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 223с. 9
3. Зязюн І.Я. психодіагностика педагогічної майстерності вчителя [Електронний ресурс]. - Режим доступу -<http://eprints.zu.edu.ua/433/1/03ziyamv.pdf>

Гаврилькова Людмила Василівна

здобувач вищої освіти групи КПМ-19-Г2

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, кандидат психологічних наук, доцент ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. Існує багато досліджень, які порушують питання про необхідні риси особистості практичного психолога, проте було доведено, що проблема формування та розвитку позитивного «самосприйняття» майбутніх психологів вивчалася менш. Проблема формування позитивного «самосприйняття» в процесі професійного розвитку психологів є предметом багатьох психологічних робіт. Аналізуючи модель особистості психологів, було виділено важливі особистісні риси та риси, що поєднуються в понятті позитивної "Я-концепції", показниками яких є адекватність та послідовність самооцінки, висока самооцінка, локус домінування внутрішньої схильності до контроль, відсутність значної внутрішньої тривожності.

Основними способами формування та оптимізації самосприйняття майбутніх психологів вчені вважають психологічну підтримку, розвивальну роботу та корекцію, що проводяться на основі особливих психолого-педагогічних умов та факторів, що впливають на особистість учнів.

Вважаємо, що варто детальніше розглянути особливості цих способів формування та оптимізації розвитку Я-концепції студентів-майбутніх психологів.

Як вказував О.А. Черепегін, ХХІ століття спонукає до необхідності розробки

нових психолого-педагогічних технологій, що сприятимуть формуванню професіоналізму та саморозуміння майбутніх психологів, і зосередиться на системі цінностей та потребах сучасного суспільства в контексті антропоцентризму. Основними умовами ефективності психологічної підтримки є: систематична та цілеспрямована психологічна підтримка, полісуб'єктивність та особистісна орієнтація на формування ситуації розвитку особистості та формування професіоналізму, спрямованість психологічної підтримки на персоналізацію учнів та вихователів. Одним з основних завдань психологічної підтримки професійного розвитку майбутніх психологів є не лише надання своєчасної допомоги та підтримки особистості, але й навчання її подолати труднощі цього процесу, відповідально ставитися до свого професійного розвитку, допомогти йому стати повноцінним предметом свого професійного життя. Відповідно до вищевказаного О.А. Черепехіна визначає два шляхи реалізації психологічного супроводу студентів у вищому навчальному закладі: виявлення закономірностей творчого потенціалу особистості у рамках комплексної програми з урахуванням її вікових особливостей; створення умов (загальні, навчальні, розвивальні та виховні принципи; освітні технології тощо) для розвитку цього потенціалу.

Стан розробки проблеми. Проблеми особистісно-професійного розвитку студентів, і майбутніх психологів в тому числі, досліджували вітчизняні та зарубіжні психологи (О. Анісімов, А. Журавльов, І. Зимова, Ф. Іващенко, Є. Климов, Н. Коломінський, А. Маслоу, Ж. Піаже, М. Робер).

Однак попередніх досліджень проблеми “Я-концепції” психологів, і особливо “Я-концепції” майбутніх психологів, недостатньо. Це визначає актуальність теми дослідження та обґрунтовує вибір проблеми формування “Я-концепції” майбутніх психологів для подальших емпіричних досліджень.

Мета роботи. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості формування “Я-концепції” майбутнього психолога.

Викладення основного матеріалу. Я-концепція є складовою самосвідомості як динамічної системи особистісного сприйняття себе та емоційного та шкідливого ставлення до них.

Я-концепція - це прояв самосвідомості, це динамічна система сприйняття людиною себе. Створена під впливом досвіду кожної людини, ця система є основою

вищої саморегуляції людини, на основі якої вона вибудовує свої стосунки з навколишнім світом.

Відповідно до різних характеристик Я-концепція буває реальною, ідеальною, дзеркальною. Поняття реальна «Я-концепція» віддзеркалює уявлення особистості про себе, про те, який я є. Ідеальна «Я-концепція» – це уявлення особистості про себе, з урахуванням бажань, тобто відображення виразу «яким би я хотів бути».

Особливе місце в житті людини та розвитку її особистості посідає професійна концепція Я, яка розуміється як уявлення про себе як про професіонала. Професійна Я-концепція спрямована на сприяння самовизначенню у професійній сфері, вона впливає на все подальше життя людини.

Сучасне сьогодення потребує кваліфікованих та ґрунтовно підготовлених до дорослого життя фахівців, які у професійній діяльності будуть не тільки вміло виконувати свої обов'язки, а й зростати особистісно.

Детальне вивчення проблеми формування “Я-концепції” утверджує в думці, що саме студентський час становлення особистості є найбільш сприятливим для формування і розвитку основних структурних компонентів “Я-концепції”. І сприяти цьому покликаний весь педагогічний персонал вищого навчального закладу.

Теоретико-методологічний аналіз психологічних особливостей формування Я-концепції майбутнього психолога дозволив виокремити наступні завдання відповідно до тематики роботи:

В ході вивчення особливостей «Я-концепції» особистості були розглянуті чинники становлення і її структура. Виділяються три складники Я-концепції: 1) реальне Я – установки, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій статус, тобто його уявлення про те, яким він є насправді; 2) дзеркальне Я (соціальне) – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, як його бачать інші; 3) ідеальне Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати.

Відповідно до тематики роботи було розглянуто особливості прояву компонентів професійної Я-концепції майбутніх психологів і зазначено, що позитивна Я-концепція потребує допомоги у формуванні.

Основними шляхами формування й оптимізації розвитку Я-концепції студентів-майбутніх психологів визначено психологічний супровід, розвивальну

роботу та психокорекцію. Найбільшу роль у здійсненні даної роботи відведено психологічній службі вищого навчального закладу та самостійній роботі студентів по самовдосконаленню.

Встановлено, що основними умовами ефективності формування Я-концепції студентів у ході психологічного супроводу є: системність і цілеспрямованість психологічної підтримки, полісуб'єктність та особистісне орієнтування на формування ситуації розвитку особистості та формування у неї професіоналізму, спрямованість психологічної підтримки на персоналізацію студентів та осіб, які надають допомогу.

Відповідно до вищевказаного існує два шляхи реалізації психологічного супроводу студентів у вищому навчальному закладі: виявлення закономірностей творчого потенціалу особистості у рамках комплексної програми з урахуванням її вікових особливостей; створення умов (загальні, навчальні, розвивальні та виховні принципи; освітні технології тощо) для розвитку цього потенціалу.

Було визначено потребу проведення емпіричного дослідження, обґрунтовано його методичну основу організації та здійснення. Для опитування студентів-майбутніх психологів щодо розвитку структурних компонентів їх "Я-концепції" було обрано такі методики: «Методика дослідження самоставлення» (В. Столін, С. Пантелєєв); Тест «Самооцінка» (Л. Столярєнко); «Шкала самооцінки та рівня домагань» (Т. Дембо, С. Рубінштейн, модифікація А. Прихожан); «Шкала самоповаги» (М. Розенберг); «Діагностика соціально-психологічної адаптації особистості» (К. Роджерс, Р. Раймонд). Вибірка опитуваних включала 50 студентів 4-го і 5-курсу (по 25 осіб відповідно). Серед опитуваних були студенти віком від 21 до 25 років, переважну більшість з яких складали дівчата (40 опитуваних).

В ході аналізу результатів за всіма вказаними методиками було виявлено як загальні показники, так і характеристики прояву досліджуваних структурних компонентів Я-концепції серед хлопців і дівчат, а також серед студентів 4-го і 5-го курсів.

На основі опрацювання результатів констатувального дослідження було встановлено, що переважна більшість опитуваних мають оптимальні показники прояву самоставлення, самооцінки та рівня домагань, самоповаги і соціально-психологічної адаптації, що були виявлені на високому та середньому рівні. Однак

близько 30% (від 20% до 40% за різними методиками) опитуваних студентів-майбутніх психологів потребували допомоги психолога для оптимізації особистісного розвитку та покращення сформованості показників “Я-концепції”.

При детальному розгляді відповідей опитуваних було встановлено, що найбільша частка студентів із низькими й не оптимальними показниками розвитку структурних компонентів “Я-концепції” знаходилась серед студентів 4-го курсу. Відповідно до цього їх було обрано в якості експериментальної групи для проведення психологічної роботи з оптимізації розвитку “Я-концепції” майбутніх психологів.

В ході розгляду методичних особливостей здійснення психологічної розвивальної роботи із студентами з’ясовано, що найбільша роль у даному процесі відводиться психологічному супроводу.

Зауважено, що психологічний супровід у ЗВО – це, передусім, створення умов для повноцінного розвитку і навчання майбутнього фахівця в конкретному освітньому середовищі університету. Скориставшись технологіями психологічного супроводу, можна забезпечити підтримку і допомогу, в першу чергу, студентам у навчально-професійній діяльності.

Одним із головних завдань психологічного супроводу особистості у процесі професійної підготовки є не тільки надання їй своєчасної допомоги та підтримки, але й навчання самостійному та відповідальному подоланню труднощів в своєму особистісно професійному становленні.

розглянувши методичні основи роботи психолога щодо розвитку “Я-концепції” студентів, було розроблено тренінгову програму занять для оптимізації розвитку “Я-концепції” майбутніх психологів.

Метою даної програми було: розвинути показники позитивної “Я-концепції” учасників, активізувати їх до самопізнання та самоприйняття, підвищити рівні прояву їх самоповаги; навчити рефлексивним вмінням і навичкам.

Після проведення тренінгової роботи із студентами-майбутніми психологами було організовано повторне опитування всіх учасників дослідження та здійснено порівняльний аналіз даних обох діагностичних опитувань.

В ході перевірки ефективності впровадження тренінгової програми з оптимізації розвитку “Я-концепції” майбутніх психологів було узагальнено отримані результати, які свідчать про підвищення кількості опитуваних експериментальної

групи із високим та оптимальним рівнем самоставлення, самооцінки, рівня домагань, самоповаги, соціально-психологічної адаптації. Загалом покращення було виявлено близько у 40% опитуваних експериментальної групи (від 20% до 44% за різними методиками).

Висновки. Отримані результати позитивної динаміки змін у відповідях студентів експериментальної групи дозволяють сформулювати висновок про якісний розвиток “Я-концепції” студентів, з якими проводилась психологічна тренінгова робота.

Таким чином, за умови залучення студентів до активних форм роботи, проведення з ними тренінгових програм, можна сформулювати у майбутніх психологів оптимальні показники особистісного розвитку, оптимізувати прояви позитивної “Я-концепції”.

Калиновська Катерина Олександрівна,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ-19-Г2 05 «Соціальні та
поведінкові науки» спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Інжиєвська Леся Анатоліївна,
доцент кафедри психології та особистісного
розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат психологічних
наук, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ БАТЬКІВ НА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ У ЇХ ДІТЕЙ

Часто можна почути, що діти є відображенням своїх батьків та схильні переймати від них будь-які якості, риси характеру та поведінку. Якщо це дійсно має сенс, отже і діти з підвищеною тривожністю могли отримати це особистісне утворення від своїх батьків. Значний відсоток тривожних дітей є фактом, який потребує великої уваги суспільства та батьків окремо, адже діти є нашим продовженням і від того як і в яких умовах вони виховуються та зростають, залежить майбутнє нашого світу. Дітям, які є емоційно нездоровими, важко жити повноцінним

гарним життям, вони будуть мати проблеми пов'язані з соціалізацією, створенням сім'ї, відчуттям щастя та задоволення, без яких людина існує, а не живе; також не зможуть реалізувати себе в навчанні та роботі, які є важливими етапами та займають велику частину життя кожної людини.

Дана робота присвячена висвітленню впливу тривожності батьків на рівень тривожності у їх дітей, а до завдань, які були поставлені перед автором, було включено визначення власне поняття тривожності, його прояву та ознак на різних вікових етапах та встановлення можливості такого зв'язку у дитячо-батьківських стосунках.

Спершу важливо визначити, що являє собою тривожність людини. Відомо, що тривожність – це стійка властивість особистості до емоційного хвилювання з гостро вираженим негативним забарвленням, яка пов'язана з відчуттям потенційної загрози [2]. Адаптивні процеси організму багато в чому залежні від тривожності, оскільки це формування виступає у ролі індикатора реакції на стрес та передвісника подальшого стресового реагування. Вивченням проблематики цього явища займалися такі видатні психологи як Ч. Спілбергер, К. Хорні, С. Мей, А. Прихожан, яка присвячувала свої роботи тривожності саме у дитячому віці, Дж. Тейлор та ін [1; 2; 5].

Фактично, тривога бере сили та ресурси з самої себе та здатна набирати інтенсивності; тривога буде підвищуватись тоді, коли відбувається усвідомлення неспроможності правильного функціонування психологічних та фізіологічних процесів в організмі [2]. Тобто, коли людина відчуває себе невмілою та нездатною вийти з ситуації, вона почне все більше хвилюватись. Фіксації та збільшенню рівня вираженості цього стану також сприяє певний негативний досвід в емоційній сфері, через який виникає суб'єктивний прогноз щодо майбутньої ситуації, яка теж змусить людину знову пережити ці неприємні відчуття. [1, с. 50].

У психологічному аспекті можна вказати на такі ознаки людини у тривожному стані: вона напружена, сильно стурбована, відчуває себе самотньою та безпорадною, не може визначитись та щось вчинити через страх або плутанину в думках тощо, а серед основних реакцій організму це – прискорене серцебиття; поверхнєве, часте дихання; високий артеріальний тиск, збуджений стан, спад порогу чутливості та ін.

В якості основних причин появи тривожності в багатьох наукових роботах зазначають:

- індивідуальні структури (вроджена властивість та схильність до тривоги);
- досвід стресової ситуації (відчуття провини, довготривала негативно забарвлена подія);
- негаразди в міжособистісному спілкуванні (проблеми з дитинства, несприятливий емоційний клімат в колективі, сім'ї; велика залежність від думки оточення; бажання бути сприйнятим та потрібним);
- внутрішній конфлікт (невідповідність між: уявленням про зовнішню небезпеку та можливістю знайти вихід з ситуації; успішністю та самооцінюванням; вимогами інших та власними ресурсами це втілити)
- соціальні та культурні чинники (навколишнє середовище створює можливості, які часто виявляються недосяжними або легко перериваються іншими подіями, і при цьому людині не надається альтернативи) [1;4;5].

Відомо, що дитяча тривожність виникає та закріплюється як наслідок незадоволення важливих потреб, характерних для цього віку, і виливається у гіпертрофованій формі [3]. Для дитини тривожність у більшості випадків є негативним станом, який впливає на її активність, здатність виконувати певні справи та загальний психічний фон. Саме оточення дитини допомагає їй задовольнити свої потреби, до яких також відноситься прагнення відчувати любов, турботу та підтримку оточуючих. У випадку, коли дитина пізнала ці важливі для неї аспекти у ранньому віці, вона відчуває себе впевнено та у безпеці. Однак часто батьки, рідні, опікуни та інші близькі люди для неї люди, не можуть забезпечити дитині такі умови зростання – їх спотворені особисті бажання, суперечності, очікування по відношенню до дитини стають перепорою на шляху до гарних, здорових відносин.

Страх є першою похідною тривоги. Майже кожна дитина переживає певний період, коли її страхи загострюються. Хоча вони й нестійкі, їм властиве відображення страху, який був присутній у батьків з підвищеною тривожністю. Більш ймовірно, що дитина матиме страх, якщо його відчувають і батьки, що може бути спричиненим високими довірливими стосунками або авторитетністю батьків, а також у випадку очевидних характеристик вищої нервової діяльності. Як правило, процес передачі страху є несвідомим, однак якщо цей страх виражений у занепокоєнні та побоюванні, він буде передаватись шляхом нав'язування певних цілісних орієнтацій – дитина вбирає не страх, а поведінковий патерн вироблення реакцій [3].

Підвищений рівень тривожності у дитини формується також і у відповідь на вимоги зі сторони батьків, які вона не в змозі виправдати. Її невпевненість та стан беззахисності, які часто супроводжують та підтримують тривожні стани, можуть бути викликані і понаднормовою опікою та увагою з боку дорослих [1;4].

Виходячи з цього, припущення, що головним фактором виникнення тривожності у дітей є виховання у сім'ї, варте подальшого розгляду.

Отже, високий рівень тривожності підриває психологічне здоров'я і дітей, і їх батьків. Існує можливість, що батьки несвідомо, своєю поведінкою, словами або відношенням, передають свою тривожність дітям. Тому, автор вважає за потрібне продовжити вивчення цього зв'язку, проводячи емпіричне дослідження даного питання, щоб підтвердити або спростувати свої висновки.

Список використаних джерел:

1. Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А.М. Прихожан. – Москва : Моск. психолого-социал. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 304 с.
2. Сидоров К. Р. Тревожность как психологический феномен. Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика», вып. 2, 2013. – с. 42
3. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: [монографія] / Сергій Михайлович Томчук, Михайло Іванович Томчук. – Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2018. – 200 с.
4. Альгожина А.Р. Изучение особенностей родительского отношения влияющих на тревожность ребенка. Инновационная наука № 7, 2016.
5. Айзенк Х. Психологические теории тревожности. учебник для вузов/ Под ред. В.М. Астапова. - СПб.: Питер, 2001 г. - 247с.

Інна Калюжна,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ -19 Г2 зі спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна.

Науковий керівник:

Москальова Алла Степанівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри особистісного розвитку та психології ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблема впливу самооцінки на професійне самовизначення старшокласників придбала в наш час особливої актуальності, адже саме самооцінка особистості є однією з необхідних умов здійснення особистісного підходу до вибору професії.

На сьогоднішній день перед віковою та педагогічною психологією стоїть важливе завдання дослідити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників в умовах динамічного попиту ринку праці на кваліфікованих фахівців.

Крім того актуальність означеної вище проблеми визначається тим, що сучасний ринок праці України висуває принципово нові вимоги до рівня підготовки професійно компетентних, мобільних і активних фахівців, які володіють не лише достатнім рівнем знань, умінь і навичок, а й здатні швидко модернізувати свою діяльність відповідно до зростаючих вимог виробництва.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності організації психолого-педагогічного супроводу – учнів старших класів в період формування професійного самовизначення, як невід’ємного компонента профорієнтаційної роботи в умовах загальноосвітньої профільної школи.

Основними завданнями дослідження є:

– здійснити теоретичний аналіз вітчизняної й зарубіжної літератури з проблеми дослідження наукових підходів до вивчення самооцінки особистості, а також визначити психологічні особливості розуміння поняття «професійне

самовизначення» та чинники, що впливають на професійне самовизначення старшокласників.

– дослідити психологічні особливості впливу самооцінки на рівень професійної самовизначення старшокласників.

Самооцінка – це центральний компонент особистості, основне особистісне утворення, яке безпосередньо бере участь в ролі регулятора поведінки людини, оцінювання самого себе, своїх потенціалів, особистісних якостей, ставлення до своїх успіхів і невдач, а також свого положення серед інших людей.

За І. С. Коном, самооцінка – це своєрідні когнітивні схеми, які узагальнюють минулий досвід особистості і організують нову інформацію відносно даного аспекту [3, с. 56].

У структурі самооцінки особистості виділяють загальну (глобальну) самооцінку і особистісні (парціальні) самооцінки. Під особистісною або парціальною самооцінкою психологи передбачають оцінку індивідом окремих сторін особистості, вчинків, своєї зовнішності і успішності в конкретних видах діяльності. На основі парціальних самооцінок формується загальна або глобальна самооцінка [2, с. 67].

Визначено, що професійне самовизначення особистості – складний і тривалий процес, що захоплює важливий період життя людини. Його результативність визначається ступенем узгодженості психологічних можливостей людини зі змістом та вимогами професійної діяльності, а також формування у особистості здатності пристосовуватися до мінливих соціально-економічних умов в зв'язку з влаштуванням своєї професійної кар'єри [1, с. 15].

На думку Є. О. Клімова, «професійне самовизначення, що розуміється як одне з найважливіших проявів суб'єкта діяльності, може розглядатися на двох взаємопов'язаних, але помітних рівнях: гностичному (у формі перебудови свідомості, включаючи самосвідомість) і практичному (у формі реальних змін соціального статусу, місця людини в системі взаємовідносин)» [2, с. 22].

Самооцінка є внутрішньою умовою саморегуляції поведінки, усвідомлення людиною того, яку професію вона має власне бажання вибрати. Вибір професії відображає певний рівень особистих домагань, заснований на оцінці своїх здібностей і можливостей. Ряд дослідників зазначають, що рівень домагань у школярів старших класів часто завищений. Це обумовлено неадекватністю самооцінки здібностей і

неповною інформованістю про вимоги професії. Саме неадекватність самооцінки здібностей часто пов'язана зі шкільною успішністю, тому що шкільні оцінки не завжди правильно відображають дійсні здібності людини в тій чи іншій області. Орієнтація на шкільну успішність може стати причиною як завищеної, так і заниженої самооцінки і, отже, неадекватного рівня домагань при виборі професії. Неадекватна самооцінка може стати головним ризиком для реалізації здібностей в діяльності, тому що часто обумовлює великі протиріччя у системі здібностей і нахилів. [4, с. 68].

Проблема самооцінки і в цілому рівня розвитку контрольно-оцінної сфери суб'єкта вибору професії представляє великий інтерес. Найважливішим є те, що процес коли старшокласник вибирає професії припадає на 15-17 років, структурні елементи контрольно-оцінної сфери, і зокрема, самооцінки, зазнають глобальних змін. До закінчення навчання школи підвищуються адекватність самооцінки, змінюється її еталон. Самооцінка набуває стійкого характеру і стає одним з важливих чинників розвитку особистості.

Для досягнення поставлених завдань щодо дослідження психологічних особливостей впливу самооцінки на рівень професійної самовизначення старшокласників були використані наступні психодіагностичні методики: методика вимірювання самооцінки Т. В. Дембо, С. Я. Рубінштейна для визначення рівня самооцінки; методика самооцінки станів Г. Айзенка для визначення самооцінки таких станів психіки, як фрустрація, ригідність, тривожність; тест-опитувальник самоставлення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва для виявлення структури самоставлення особистості; методика вивчення статусів професійної ідентичності А. А. Азбель та А. Г. Грецова для визначення статусу професійної ідентичності; методика діагностики професійної спрямованості особистості Дж. Голланда для визначення професійної спрямованості особистості; диференційно-діагностичний опитувальник Є. Клімова (ДДО) для діагностики схильностей та професійних інтересів, та авторська анкета для дослідження рівня знань щодо професійного самовизначення. Методи статистичної обробки даних-визначення рівня професійного самовизначення залежно від чинників здійснювалися за допомогою методів математичної статистики (Програма SPSS , версія 20.0).

Вивчення ролі самооцінки в діяльності свідчить про те, що ця характеристика є

одним з найважливіших механізмів ефективного здійснення процесу саморегуляції діяльності, налагодження відносин з самим собою. Старшокласники з адекватним рівнем самооцінки (60%) більш схильні зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку пройшовши «кризу вибору». Учні з низькою самооцінкою та наявністю схильності часто переживати сильну тривогу мають також сформоване уявлення про своє професійне майбутнє, проте воно нав'язане ззовні та не є результатом самостійного вибору (21%).

Школярам з високим рівнем домагань (46 %), які високо оцінюють себе є складним прийняти рішення щодо власного професійного майбутнього, адже, відчуття самодостатності деяким чином заважає реалізації особистості, її самовдосконалення.

В ході емпіричного дослідження було встановлено статистично значимі зв'язки самооцінки старшокласників з їх професійним самовизначенням, а саме:

1) пряма кореляція самооцінки зі сформованою ідентичністю ($p=0,008$, $r = 0,402$), свідчить про те, що впевнені в собі старшокласники готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку;

2) обернений зв'язок між відкритістю та невизначеною професійною ідентичністю ($p=0,016$, $r = -0,306$), свідчить про те, що старшокласники, які не відкриті самі із собою не мають незламних професійних цілей та планів;

3) прямий зв'язок професійної ідентичності типу «мораторій» з рівнем домагань ($p=0,013$, $r = 0,380$), самоцінністю ($p=0,049$, $r = 0,340$), самоприв'язаністю ($p=0,008$, $r = 0,366$);

4) прямий зв'язок нав'язаної професійної ідентичності з тривожністю ($p=0,001$, $r = 0,306$) та обернений зв'язок з самооцінкою ($p=0,001$, $r = -0,399$);

5) прямий зв'язок підприємницької професійної спрямованості із рівнем домагань ($p=0,001$, $r = 0,359$) та самокерівництвом ($p=0,004$, $r = 0,344$);

6) прямий кореляційний зв'язок реалістичної професійної спрямованості із самоцінністю ($p=0,001$, $r = -0,354$);

7) прямий зв'язок артистичної професійної спрямованості із самооцінкою ($p=0,030$, $r = 0,411$);

8) прямий зв'язок між ригідністю особистості школяра та обрання ним професій типу «людина-знак» ($p=0,001$, $r = 0,321$) та «людина-техніка» ($p=0,001$, $r =$

0,403);

9) прямий зв'язок між обранням професій типу «людина-людина» та рівнем домагань старшокласників ($p=0,003$, $r = 0,409$)

10) прямий зв'язок обрання професій типу «людина-художній образ» із рівнем домагань ($p=0,001$, $r = 0,436$) та обернений зв'язок з самоприв'язанністю ($p=0,001$, $r = -0,404$)

Таким чином, з'ясовано, що існуючі розбіжності між бажаннями і дійсністю є джерелом основних психологічних труднощів, що виникають у школярів в процесі професійного самовизначення. Також визначено, що за умов зниження значення ролі відповідальності державних установ освіти у визначенні орієнтирів спрямування професійного плану для старшокласників сьогодення, стає можливим посилення суперечливості між самооцінкою і рівнем домагань старшокласників.

Важливим завданням є доцільність створення психолого-педагогічного супроводу старшокласників саме в цей період вікового розвитку щодо формування професійного самовизначення, як найважливішої частини в профорієнтаційній роботі в умовах загальноосвітньої школи. Все вищеназване підкреслює велику соціально значущу роль необхідності системних досліджень рівня самооцінки і рівня домагань сучасних учнів старших класів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці програми розвитку професійного самовизначення старшокласників, у яких було виявлено проблеми рівня самооцінки і рівня домагань.

Список використаних джерел:

1. Андриенко О.А. К вопросу о профессиональном самоопределении старшеклассников с разным уровнем самооценки / О.А. Андриенко // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2018. Т. 7. № 1 (22). С. 16-18.
2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. [для студ. вузов] / Е. А. Климов. Ростов на Дону: Феникс, 1996. 512 с.
3. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И.С. Кон. М.: Политиздат, 1984. 335 с.
4. Мирошниченко И.Л. Роль самооценки в профессиональном самоопределении учащихся / И.Л. Мирошниченко // Педагогика и современность. 2016. №1. С. 67-71.
5. Сподін, Л. До питання професійної спрямованості особистості та проблеми її формування / Л.А. Сподін // Педагогіка і психологія: Зб. наукових праць Харків: ХДПУ, 2000, Вип.10 . Ч.3. С. 110-115.

Оксана Корсун,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КІМ-19-Г2 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжиєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

СЕКСУАЛЬНІ ДИСГАРМОНІЇ ПОДРУЖНІХ ПАР

Сексуальна дисгармонія подружньої пари достатньо поширене в суспільстві явище, яке вже вийшло за межі суто медичної проблеми і набуло певного соціального наголосу, оскільки вона підриває міцність шлюбу, нерідко призводить до розпаду сім'ї та негативно позначається на сексуальному та репродуктивному здоров'ї нації.

Сексуальна гармонія подружньої пари є результатом соціально-психологічної, сексуально-поведінкової та сексуально-фізіологічної взаємної адаптації подружжя. Відсутність перерахованого вище можна позначити як сексуальну дисгармонію.

Сімейно-сексуальні дисгармонії - це конфлікт міжособистісних відносин, що викликають дезадаптацію в соціально-психологічному та інтимно-особистісному плані, які ведуть до зниження сексуальної активності. Сексуальна дисгармонія, яка може виникати у подружжя, заслуговує на увагу психологів. Для гармонійного розвитку сім'ї всі її підсистеми мають працювати злагоджено та задовольняти обох членів подружньої пари.

Багатофакторна обумовленість сексуальних дисгармоній, різноманіття її причин, поліморфність клінічних проявів і складний генез, в якому грають роль невідповідність характерологічних рис, особливостей особистості, сексуальної поведінки кожного з подружжя, поєднання в парі типів сексуальної культури і цілий ряд інших факторів, визначають складність вирішення зазначеної проблеми. У зв'язку з цим вивчення причин і механізмів сексуальної дисгармонії і визначення ефективних методів його діагностики та корекції представляють собою актуальну психологічну проблему, на що вказують багато сучасних дослідників: В.В. Кришталь (1995), М.М. Кабанов (1998), Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс (1999), І.А. Семенкіна (2001), Л.І.

Залишається недостатньо вивченою роль соціально-психологічних чинників виникнення сексуальних дисфункцій в сімейних відносинах. Тим часом сучасні сексологічні і психологічні дослідження переконливо показали, що порушення подружньої адаптації, а отже, і розлад сімейних відносин, можуть бути викликані різними причинами і завжди мають складний генез, в якому беруть участь всі перераховані чинники. Як впливає з робіт В.В. Кришталя і представників його школи, достатній рівень соціальної і психологічної адаптації подружжя, що визначає адекватність сексуальної поведінки, не менше необхідний для збереження сексуального здоров'я і здоров'я сім'ї, ніж повноцінність біологічного (анатомо-фізіологічного) статусу. До проблеми подружньої дезадаптації також зверталися багато дослідників: Б.Е. Алексєєв (2001), А.Е. Личко, А.С. Співаковська (1988), В.К. Мягер (1981), Т.М. Мішина (1983), Т.Д. Бахтєєва (2000), С.С. Лібіх (1982).

Умови її розвитку, клініка і корекція при різних невротичних розладах розглянуті в роботах Б.Д. Карвасарського (1982, 1985, 1990), Г.С. Кочаряна (1985), Н.С. Kaplan (1974), S. Kratochvil (1991), J. Dean (1998), W.H. Masters, V.E. Johnson (1998). Однак, причини, механізми розвитку та клінічні прояви різних варіантів і форм подружньої дезадаптації недостатньо досліджені, і в силу цього далекі від свого вирішення питання її диференціальної діагностики та успішної корекції.

До дезадаптації призводять також неправильна сексуальна поведінка одного з подружжя, динаміка і психотерапевтична корекція якого висвітлена в роботах А.М. Свядоща (1971, 2000), Г.С. Васильченко, Г.Ф. Дейнеги (1983), К. Вит-кор (1998), S. Kratochvil (1980).

Сексуальна гармонія подружжя неможлива без якісних міжособистісних відносин. [7 с. 5] Спілкування являє собою одну з найважливіших сторін подружнього життя, і мова тут йде не про форму, в котру подружжя виділяють свої почуття, а скоріше - про виникаючі проблеми і їх вирішення. [8 с. 180]

Лікування може бути спрямоване на вирішення окремих конкретних проблем, але в багатьох випадках воно полягає, скоріше, в інформуванні подружжя про те, яким чином слід будувати спілкування і вирішувати виникаючі у даної пари проблеми незалежно від того, з якою конкретно проблемою вона звернулася до психотерапевта. [8 с. 181]

Корекцію проводять у декілька етапів. На першому - отримують інформацію про наявні в подружньої пари проблеми у спілкуванні та визначаються рівень соціально-психологічної адаптації подружжя. На іншому етапі цю інформацію доводять до партнерів, з'ясовують та фіксують їхню власну оцінку своєї комунікації. На третьому етапі партнерам дають конкретні завдання та інструкції, спрямовані на зміну їхнього спілкування, після чого починають безпосереднє навчання правильної комунікації. Заняття проводяться як лікарем, так і самостійно, вдома, де подружжя виконує спеціальні домашні завдання. [10 с. 173]

Психотерапія є провідним методом лікування всіх сексуальних розладів та дисгармоній, що не виключає можливості застосування інших адекватних лікувальних впливів. [10 с. 145]

У дослідженні взяли участь 40 осіб, з яких 20 жінок та 20 чоловіків, що склали 20 подружніх пар. З них 10 пар (1-ша група) відзначали наявність сексуальних проблем, а представники іншої групи - 10 пар (2-га група), відзначали психологічні проблеми у взаєминах. Всі пари звернулись за допомогою до психолога.

На першому етапі було проведено опитування подружніх пар. Визначення рівня соціально-психологічної і сексуально-поведінкової адаптації подружжя проводилося за опитувальником, розробленим Д.Л. Буртянським і В.В. Кришталем (1982). Для оцінки сексуально-фізіологічних порушень (СФП) в подружжі використані квантифікаційні шкали “сексуальна формула чоловіча” (СФЧ) і “сексуальна формула жіноча” (СФЖ) Г.С. Васильченко (1977). [10 с. 119]

Міжособистісні відносин було проведено за методикою діагностики Т.Лірі. [10 с. 112] Також був досліджений засіб вираження людиною своїх відносин з іншою людиною за допомогою теста “Кола взаємовідносин”, автор методики Т. В. Румянцева. [12 с. 125] На другому етапі була проведена раціональна терапія з подружніми парами, де вони отримали роз'яснення та рекомендації. [7 с. 25] Третім заходом для пар був проведений тренінг, направлений на покращення комунікації в парі.

За результатами роботи з парами виведений коефіцієнтний аналіз, представлений у таблиці:

Показники	Бали, до терапії	Бали, після терапії	Коеф. корекції, К.
-----------	------------------	---------------------	--------------------

Рівень соціально-психологічної адаптації	306	156	0,49
Рівень сексуально-поведінкової адаптації	119	50	0,58
Тип поведінки, чоловіки	169	111	0,34
Тип поведінки, жінки	213	138	0,35
Стиль міжособистісних відносин, чоловіки	185	143	0,23
Стиль міжособистісних відносин, жінки	199	159	0,20
Основні тенденції чоловік: дружельюбність/домінування	11/9	15/5	0,2
Основні тенденції жінки: дружельюбність/домінування	11/9	14/6	0,15
Рівень близькості-відчуженості: автономія	8	13	0,38

Висновок: визначені коефіцієнти свідчать про загальну тенденцію покращення комунікації в парах від 15% до 58% по окремим показникам.

1. Дослідження довело важливість та значущість соціально-психологічної та сексуально-психологічної адаптації в подружніх парах. Навіть у подружжя які не мали, сексуальних дисфункцій, на їх суб'єктивну думку, були виявлені випадки сексуально-психологічної дезадаптації та високій рівень соціально-психологічної дезадаптації. В парах подружжя які мали сексуальні дисфункції виявлено високий рівень як соціально-психологічної дезадаптації, так і високий рівень сексуально-психологічної дезадаптації.

2. Формування сімейно-сексуальної дисгармонії обумовлюється низьким рівнем інформованості в області психогієни статевого життя, невідповідності в сексуальній культурі та статевої конституції, характерологічних особливостях партнерів. Подружнім дисгармоніям також характерний вузький діапазон прийнятності подружжя.

3. Одною з поширених форм подружньої дезадаптації є міжособистісний конфлікт. Порушення в сфері комунікації подружжя формується внаслідок деструктивного подружнього конфлікту і невміння подружжя знаходити вихід з конфліктних ситуацій.

4. Міжособистісний конфлікт виражається у вигляді психологічних реакцій: гніву, образи, агресії, а також поведінкових проявів у формі взаємних докорів, та бажання домінувати в стосунках. Значну роль у міжособистісних конфліктах відіграють типі поведінки, стилі та особливості партнерських відносин, їх динаміку.

5. Основним методом корекції подружньої дезадаптації був запроваджений комунікаційний тренінг та раціональна терапія які довели свою ефективність. Загальна тенденція комунікації в парах покращилася від 15% до 58% по окремим показникам.

Список використаних джерел:

1. Буртянский Д.Л., Кришталь В.В., Смирнов Г.В. Медична сексологія. Саратов, 1990. 269 с.
2. Васильченко Г.С. Сімейна психотерапія та її місце в системі реабілітації сексологічних хворих // Частна сексопатологія / Под ред. Г.С. Васильченко. М., 1983. Т. 2. С. 17-20.
3. Голоцван Е.А. Застосування тілесно-орієнтованої терапії в лікуванні дисгармоній / Актуальні питання планування сім'ї, сексології та репродукції. Київ, 1998. С. 71-76.
4. Голоцван О.А. Інтегративна гештальт-терапія дезадаптивних форм порушення сексуального здоров'я: Автореф. дис. канд. мед. наук. Киев, 2000. 20 с.
5. Каплан Х.С. Сексуальна терапія: Ілюстроване руководство. М., 1994. 160 с.
6. Кон Сексологія: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів — М.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 384 с.
7. Кочарян Г.С., Кочарян А.С. Психотерапія сексуальних розладів та подружніх конфліктів. М., 1994. 224 с.
8. Кратохвіл С. Психотерапія сімейно-сексуальних дисгармоній: пер. с чешск. / С. Кратохвіл. — М.: Медицина, 1991. — 332 с.
9. Кратохвіл С. Терапія функціональних сексуальних розладів. М., 1985. 159 с.
10. Кришталь Є.В., Ворнік Б.В. Сексопаталогія: підручник — К.: «Медицина», 2014. — 544 с.
11. Лібіх С.С. Актуальні проблеми сучасної сексопатології /Актуальні питання сексопатології: Тези доповідей. М., 1986. С. 199-201.
12. Румянцева Т. В. Психологічне консультування: діагностика стосунків у парі. Навчальний посібник. - СПб.: Речь. - 176 с., 2006.
13. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкіс В. Психологія і психотерапія сім'ї. СПб., 1999. 656 с.
14. Мягер В.К., Мішина Т.М. Сімейна психотерапія при неврозах: Методичні рекомендації. Л., 1976. 96 с.

Вікторія Кравчук

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г2, 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна,

доцент кафедри психології та особистого розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ЗМІН

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження викликана тим, що в умовах освітніх змін сучасна освіта є край важливою, оскільки саме вона визнача конкурентоспроможність фахівців.

Сучасна глобалізаційні процеси перебувають на стадії трансформації і вони відзеркалюються на сфері освіти. Для того, щоб бути кваліфікованим спеціалістом на ринку праці фахівцям потрібно володіти потрібним обсягом знань, відповідно до змін швидко реагувати, мати гарну орієнтацію в інформаційному просторі, а також постійно навчатися, щоб мати гарну позицію в громадянському суспільстві. Одна з важливих тенденцій сьогодення є отримання освіти на умовах компетентнісних підходів.

Ступень розробки проблеми. Питання підготовки конкурентоспроможних фахівців в умовах освітніх змін зараз знаходиться в рамках інтересів державних вчених, педагогів та практиків. Дана тема розглядається таким науковцями: Г. Єльнікова, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, Л. Петренко, О. Пошетун, В. Радкевич, О. Савченко, Л. Сушенцева, В. Ягупов та ін. Багато досліджень було здійснено під егідою МОНУ, НАПН та міжнародних організацій.

Метою даного дослідження є висвітлення проблем підготовки конкурентоспроможних фахівців в умовах освітніх змін та наведення рекомендацій щодо забезпечення їх конкурентоспроможності на ринку праці.

В даному дослідженні планується висвітлити важливість отримання освіти для

конкурентоспроможності фахівців на ринку праці в умовах освітніх змін.

Компетентність фахівців проявляється в таких якостях як обдарованість, результативність, які сформувалася через отримання досвіду, знань, вмінь та поведінкових реакцій. Вона проявляється в комбінаціях взаємозалежних пізнавальних цінностей та поведінкових реакцій. Конкурентоспроможність фахівців проявляється в цих компетентностях, цінностях, емоціях та поведінкових компонентах.

Компетентність професійної сфери містить в собі такі елементи діяльності, як результати праці, аналіз рішення ситуацій та проблем на професійному рівні, достатній рівень аналізу технічного документообігу, організація процесу праці, прогнозування та вирішення проблем, пов'язаних зі своєю діяльністю, оволодіння новими навиками та кваліфікаціями.

Саме від цієї професійної компетентності залежить його конкурентоспроможність на ринку праці. Саме тому дуже важливо отримувати актуальні знання.

До професійно значущих якостей конкурентоспроможності фахівця можна віднести вміння мислити в різноманітних ситуаціях, мати емоційно вольові прояви щодо свого напрямку діяльності, мати навички та вміння, які сприяють реалізувати особисті та професійні цілі, мати певні знання та оволодівати законами, які зможуть забезпечити вірне та оптимальне рішення професійних задач.

Зараз зміни в освітньому процесі полягають у модернізації стандартів та зміною та удосконаленням нових програм навчання. Саме компетентнісний підхід в освіті дає змогу результатам освіти відповідати потребам на ринку праці. Конкурентоспроможність фахівця відповідно до нових освітніх потреб залежить від поєднання традиційних підходів викладення матеріалу, головним завданням якого є поєднання отриманих знань, навичок та умінь, які були спрямовані на самореалізацію фахівця.

Саме зараз важлива роль приділяється випереджаючим технологіям освіти для підготовки кваліфікованих фахівців, які будуть конкурентоспроможними на ринку праці. Вони зможуть досконало володіти своєю отриманою професією та орієнтуватися не тільки в своєму напрямку, але й в подібних галузях напрямку своєї діяльності. Ці фахівці постійно прагнуть та здійснюють професійне зростання та

розвиток професійного росту. Ця мета має перед собою постійно підвищувати якість освіти.

Для підвищення та впровадження інновацій у навчальний процес, необхідно впроваджувати такі педагогічні технології (рис. 1):

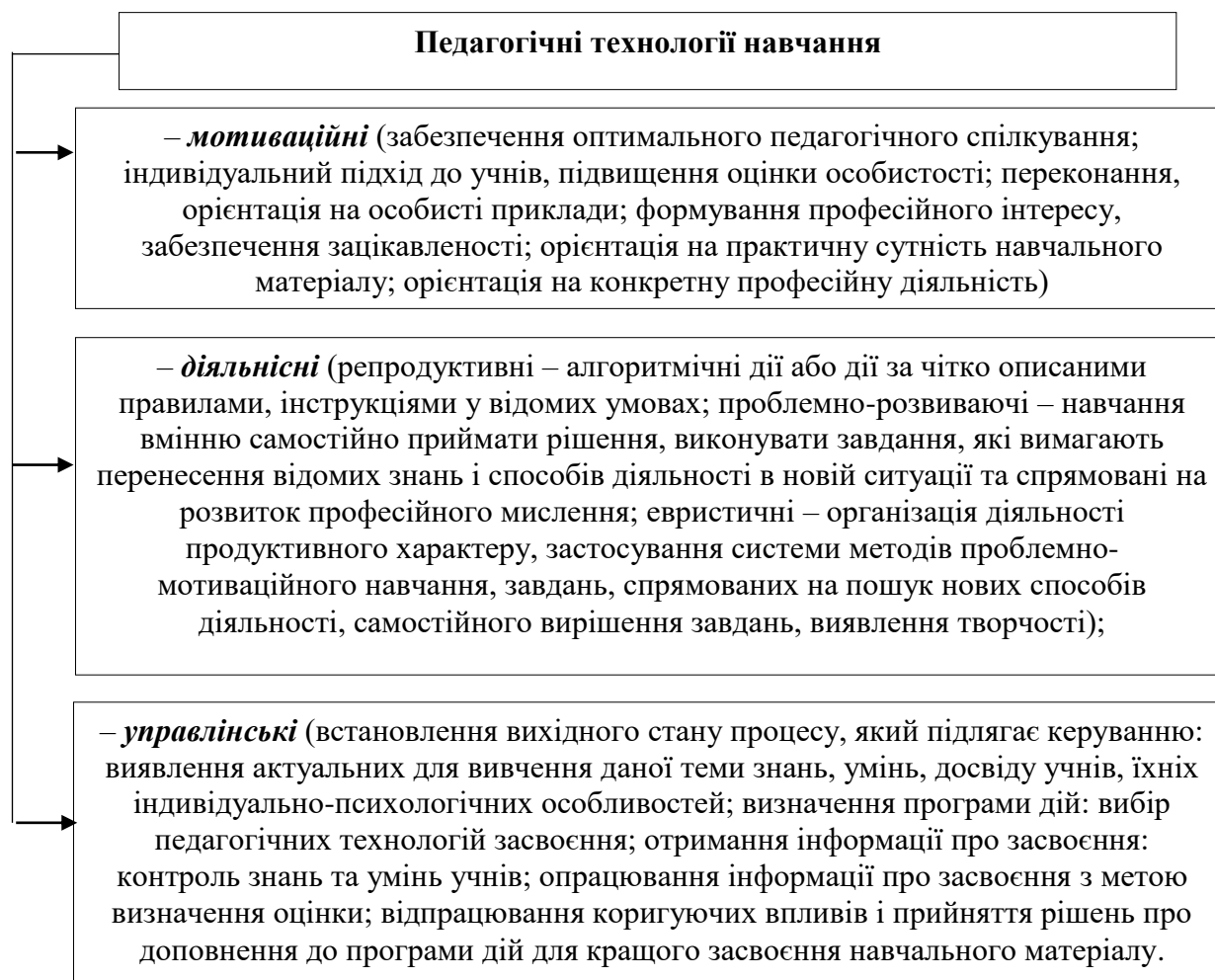

Рис. 1 Педагогічні технології навчання

На сьогодні розвиток вищої освіти має на меті впровадження новітніх інноваційних технологій та процесів.

Відповідно до досліджень сучасних науковців та аналізу сучасної освіти можна зробити висновок, що більша частина навчальних закладів спрямовують свої розробки, впровадження на використання інноваційних технологій в освіті, вони вбачають в цьому основний пріоритетний напрямок. Так як підготовка високо кваліфікованих фахівців, які будуть користуватися попитом на ринку праці, потребує удосконалення сучасних програм освіти.

До напрямків покращення інноваційних освітніх технологій відносяться (рис. 2).

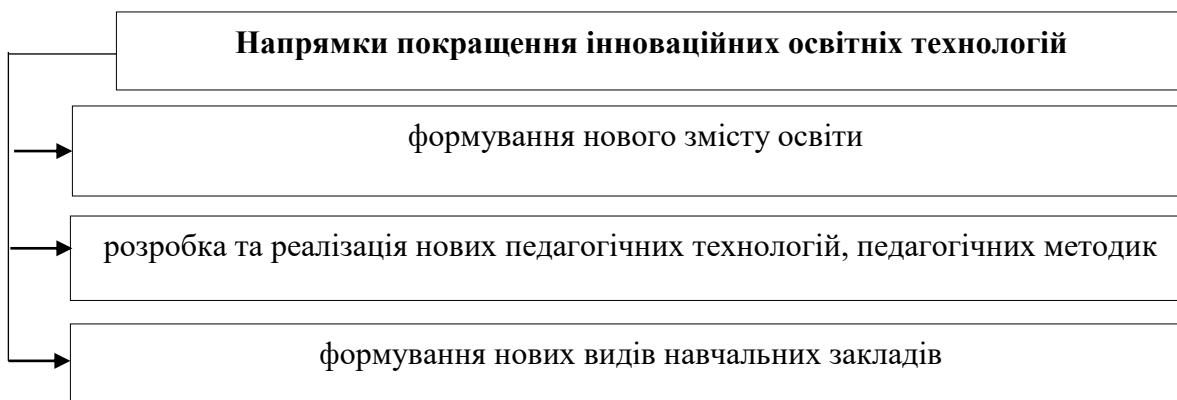

Рис. 2 Напрямки покращення інноваційних освітніх технологій

Якісна та конкурентоспроможна освіти в першу чергу залежить від використання в навчальному процесі унікальної, інноваційної методики навчання, заохочення до процесу підготовки різноманітних зарубіжних фахівців, які нададуть нові знання та дозволять забезпечити потребу в кваліфікованих навиках, знаннях, а допоможе працевлаштувати випускників навчальних закладів.

Висновки. Отже, в сучасному динамічному суспільстві освітній процес займає важливу роль, оскільки від нього залежить конкурентоспроможність фахівців на ринку послуг. Це спонукає проводити якісні зміни в навчанні та підготовці кваліфікованих спеціалістів, що потребує важливості використання інноваційного розвитку освітнього процесу. Головною складовою процесу формування професійних компетентностей сучасних фахівців є середовище навчального процесу освітнього закладу, яка орієнтована на кінцевий результат. Отже, важливо впроваджувати інноваційний педагогічний досвід в сучасний навчальний освітній процес, мати такий досвід, щоб забезпечити країну конкурентоспроможними фахівцями.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк О.О. Розробка перспектив розвитку навчального закладу відповідно до потреб ринку праці та професійно-кваліфікаційних вимог до фахівців: Навчально-методичний посібник. – Хмельницький, ХНУ: 2015. – 46 с.
2. Кремень В. Г. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна – К.: Віпол, 2016. – 613 с.
3. Ничкало Н. Г. Сучасні світові тенденції, українські реалії та перспективи наукового забезпечення якісної освіти / Якісна освіта в багатоетичному суспільстві: Матеріали регіонального семінару. К.: Сфера, 2014. – С. 35—45.
4. Щербак О. Сучасні підходи до модернізації професійної освіти і навчання / О. Щербак // Професійно-технічна освіта: Спецвипуск. – 2017. – С. 12-14.

Ольга Кравчук

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г2, 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна,

доцент кафедри психології та особистого розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА ТА ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що останнім часом виник великий інтерес в останні щодо спеціальної освіти для дітей з особливими потребами в Україні. Тому в державі запроваджуються закони та різноманітні акти, які дають змогу забезпечити та гарантувати якісне отримання освіти учнями, які мають особливості психічного та фізичного розвитку. Створюються всі умови, щоб їх творчий потенціал був реалізований та вони мали змогу проявити свої індивідуальні здібності.

Ступень розробки проблеми. Проблеми щодо інклюзивного навчання в Україні зараз дуже актуальні та їм присвячено багато наукових праць, зокрема такими науковцями як П.Таланчуком, К.Кольченко, Г.Нікулиною, Ю. Богинською, В.Синьовою, А.Шевцовою, Т.Гребенюк та іншими. Окрім цього освіта дітей з особливими потребами в Україні регулюється законодавством про інвалідів, нормативними документами в цій сфері та міжнародними угодами з питань прав інвалідів, Конституцією України та Законом України "Про освіту"

Метою даного дослідження є розкриття актуальних проблем інклюзивної освіти на сучасному етапі розвитку та визначення перспективних шляхів її розвитку.

Даний напрямок останнім часом розвивається досить прогресивно та люди з різноманітними потребами та порушеннями психічного і фізичного розвитку мають право навчатися в школах та дитячих садочках.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» говорить про те, що необхідно на державному рівні запроваджувати інклюзивне навчання в школах та садках для дітей, які мають особливі потреби.

Завдяки інклюзивній освіті люди з освітніми потребами можуть отримувати достойну освіту та відчувати себе повноцінними учасниками освітнього процесу та згодом бути рівноправними громадянами України, незалежно від своїх можливостей.

В даній роботі планується висвітлити сучасний стан інклюзивної освіти в Україні, визначити, з якими проблемами вона зтикається та навести шляхи її розвитку.

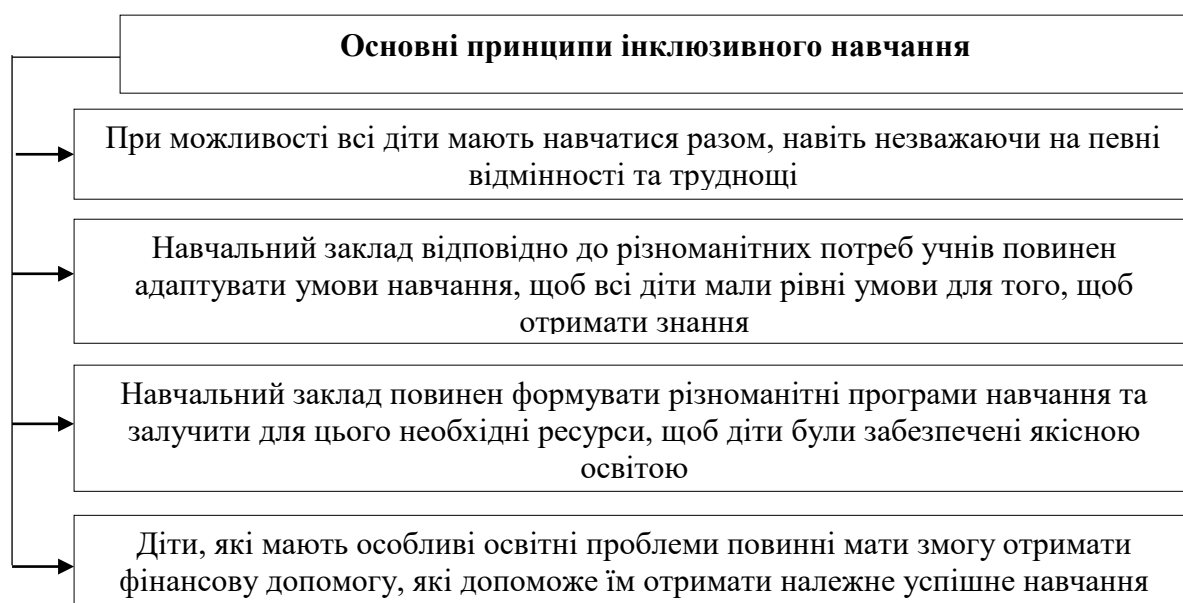

Рис. 1 Основні принципи інклюзивного навчання

1. В сучасному світі все більше країн почали впроваджувати інклюзивне навчання. Перш за все його результат залежить від ефективності соціальних, економічних та освітніх умов та традицій. Інклюзивне навчання запроваджується для дітей, які мають певні порушення слуху, зору, розумову відсталість, порушення опорно-рухового апарата, мають затримку психічного розвитку, обдаровані діти або діти з аутизмом. До основних принципів інклюзивного навчання відносяться наступні (рис. 1) [4].

2. Які переваги від інклюзивної освіти мають діти з особливими освітніми проблемами?

- покращується когнітивний, моторний, мовленнєвий, соціальний та емоційний

розвиток дітей завдяки тому, що вони мають можливість спілкуватися з своїми однолітками;

- діти з особливими потребами під час навчання володіють нові вміння і навички;

- інклюзивне навчання орієнтоване на сильні якості і здібності дітей під час навчання;

- діти з особливими потребами приймають участь у житті громадськості та налагоджують дружні стосунки з іншими дітками.

Інклюзивне навчання дає переваги також для інших дітей, до них відносяться наступні:

- у дітей формується толерантне ставлення та природне сприйняття людей, які мають різні особливості;

- відбувається налагодження та підтримка гарних та дружніх відносин з дітьми, які відрізняються особливостями розвитку від них;

- налагоджується соціальна співпраця з дітьми;

- у дітей формується нестандартний підхід та винахідливість, що дає змогу досягти спільний результат.

Переваги, які отримують педагоги під час інклюзивного навчання:

- вчителі та вихователі краще розуміють індивідуальні особливості учнів;

- вони володіють та засвоюють нові педагогічні методики, які допомагають їм для ефективної роботи з дітьми, що мають певні порушення розвитку;

- вони наближуються до сприйняття дітей, щоб краще розуміти різноманітні ситуації та формувати цілісну картину [2].

3. Однак, інклюзивне навчання має свої недоліки:

- недосконало розвинуте законодавство у сфері освіти, що впливає на механізм розвитку і недостатнє забезпечення фінансами інклюзивну сферу навчання;

- забезпечення спеціально підготовленими фахівцями та матеріально-технічним обладнанням на недостатньому рівні;

- будівлі шкіл та дитячих садків не забезпечені всіма умовами для безперешкодного доступу до них дітей з певними фізичними особливостями розвитку.

- психологічна підготовленість дітей та вихователів до спільного навчального

процесу з людьми, які мають інвалідність, знаходиться на недостатньому рівні;

- негативне відношення батьків здорових дітей з приводу спільного навчання з дітьми, які мають проблеми розвитку [5].

4. Всі діти мають право на навчання незалежно від їх психологофізичного розвитку. Саме інклюзивне навчання являється ефективним способом боротьби з поглядами дискримінації та створення сприятливого відношення до осіб з особливими освітніми проблемами.

Інклюзивні школи повинні враховувати потреби кожної дитини, щоб вона відчувала себе потрібною та причетною до освітнього процесу. Щоб після навчання в інклюзивному закладі кожна дитина знайшла свої місце в суспільстві, незалежно від того, які вона має здібності та можливості [1].

5. Напрями покращення процесу інклюзивного навчання в Україні:

- оптимізація існуючої системи освіти дітей з особливими освітніми проблемами
- покращення системи освіти дітей завдяки впровадженню інновацій відповідно до здібностей та індивідуальних потреб дітей;
- використання нових технологій викладання та професійна підготовка фахівців, які б могли покращити систему навчання в інклюзивних закладах;
- створення нових навчальних закладів відповідно до потреб дітей з фізичними вадами [3].

Висновки. Підбиваючи підсумки розглянутої теми, можна з впевненістю сказати, що абсолютно кожна дитина заслуговує на гідне навчання незалежно від своїх психологофізичних, соціальних та мовленнєвих здібностей. Зараз дуже важливу роль відіграє реформування системи інклюзивної освіти для дітей, що мають особливі освітні потреби. Дані зміни повинні узгоджуватися відповідно до світових тенденцій та мати на мені створення самостійних інституцій, які надають учням необхідні для життя знання.

Список використаних джерел

1. Гладуш В. Інклюзивна освіта та здоров'я дітей з психофізичними порушеннями: проблеми сьогодення / В.А. Гладуш // Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції [Спеціальна освіта: стан та перспективи] (Харків, 17-18 травня 2017 р.). – Харків: Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2017. – С. 186-187

2. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / С. В. Іноземцева // *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*. – Prešov. – Вип. 1. – 2016. – С. 273, 278-279.
3. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі / А. А. Колупаєва // *Особлива дитина: навчання і виховання*. – № 3. – 2014. – С. 7-11.
4. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : [навч.-метод. посіб.] / [А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З. Софій та ін.] ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. – К., 2017. – 128 с
5. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти / І. Ярмошук // *Шлях освіти*. – 2009. – № 2. – С. 24-28.

Наталія Леоненко,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г2 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжиєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН РЕЗІЛЬЄНТНОСТІ ДО ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Психологічне здоров'я та проблема його збереження у осіб, які перебувають в ситуаціях що травмують, та ситуаціях хронічного стресу в наш час досить актуальна. Це відноситься як до особистості, так і до професійної діяльності. І однією з таких професійних груп є медичні працівники. Медичні працівники, за родом своєї професійної діяльності пов'язані з перевантаженнями (як емоційними, так і моральними), які зумовлюють виникнення особистісних деформацій - синдром емоційного вигорання, адитивна поведінка, яка виражається трудоголізмом, зловживання психоактивними речовинами, тощо. Це має не тільки шкідливі для здоров'я наслідки, але й може призвести до професійної дезадаптації та функціональної деградації. Особистісні фактори, які сприяють або перешкоджають виникненню та розвитку синдрому емоційного вигорання також важливі для його

успішної профілактики та корекції. Для всіх професій системи «людина-людина» суттєвим є емоційне благополуччя професіонала.

Мета нашої роботи полягала в дослідженні феномену резильєнтності до емоційного вигорання у професійній діяльності медичних працівників.

На основі емпіричного дослідження підсумовуючи отриману факторну структуру резильєнсу можна припустити, що рівень резильєнсу може виступати як індикатор наявних у людини ресурсів, за допомогою яких вона може долати стресову чи травматичну подію. При проведенні кореляційного аналізу рівня резильєнсу та особистісних характеристик медичних працівників з усієї вибірки (50 осіб - 15 чоловіків, 35 жінок) було виявлено, що рівень резильєнсу корелює з усіма характеристиками особистості з моделі «Великої п'ятірки», зокрема найбільше з шкалою «Екстраверсії» ($r=0.54, p=0,000$), та шкалою «Сумлінність» ($r=0,55, p=0,00$), та негативно корелює з шкалою «Нейротизм» ($r=-0,49, p=0,00$); дещо слабша кореляція рівня резильєнсу з шкалою «Відкритість» ($r=0,29, p=0,03$), та «Доброзичливість» ($r=0,21, p=0,035$).

Проблемними сферами, що призводять до розвитку ЕВ у медичних працівників є професійні стреси середньої інтенсивності, тривала відсутність можливості кар'єрного зростання, невідповідність очікувань щодо своєї професійної діяльності, відсутність навичок подолання професійних стресів.

Серед зовнішніх факторів, що зумовлюють появу емоційного вигорання (ЕВ - у подальшому) у медичних працівників є такі: хронічно напружена психоемоційна діяльність; надмірна кількість справ, підвищена відповідальність за функції, що виконуються; психологічно важкий контингент, з яким має справу медичний працівник у сфері спілкування; надмірна зайнятість на роботі. До внутрішніх факторів, які обумовлюють розвиток ЕВ (ЕВ - у подальшому) у медичних працівників, відносяться наступні: незадоволення потреби в значущості свого «Я», надмірна зайнятість на роботі; незадоволення потреби в позитивних емоціях (відсутність розуміння); грубість; обмеження свободи, активності дій, самовиразу; інтенсивна інтеріоризація (сприйняття й переживання) обставин професійної діяльності; переживання несправедливості.

Серед досліджуваних ми виявили середній та високий рівні вираженості емоційного виснаження, який включає психічне та фізичне виснаження. Ми

пояснюємо це тим, що до медичних працівників висуваються вимоги, які значною мірою підвищують рівень інформаційних, емоційних та енергетичних навантажень на психіку кожного працівника. Дані навантаження пов'язані зі значним збільшенням обсягів інформації та ускладненням самої професійної діяльності за рахунок інтеграційних процесів: самим переважаючим механізмом захисту у цій групі є «реактивні утворення», що зустрілися у 64% опитаних (34 особи); на другому місці виступили «заперечення», «витіснення» і «інтелектуалізація», які набрали по 7 балів; зі збільшенням віку в жіночій частині групи опитаних спостерігається зниження переважання «регресії» і збільшення зустрічальності «реактивних утворень»; категорії, в яких показники середніх процентних значень найбільш часто зустрічаються, це «інтелектуалізація»; самим рідкісним у жінок механізмом психологічного захисту виступили «компенсація» і «заміщення», а у чоловіків - також «компенсація», «заміщення» і третій - «реактивні утворення».

Список використаних джерел:

1. Лазос Г.П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. Т. III: Консультативна психологія і психотерапія: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. Максименка С.Д. 2018. Вип. 14. С. 26-64.
2. Pangallo A. Resilience through the lens of interactionism : a systematic review / A.Pangallo, L.Zibarras, P.Flaaxman, R.Lewis // Psychological assessment, 27 (1). - American Psychological Association, 2015. - PP. 1-20.
3. Титаренко Т.М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : [навч. посіб.] / Титаренко Т., Ларіна Т. - К.: Марич, 2009 - 105с.
4. Davidson J., Payne V., Connor K. Trauma, resilience, and saliostasis: Effects of treatment in post-traumatic stress disorder // International Clinical Psychopharmacology. - 2005. - # 20. - PP. 43-48.

Ліберда Оксана,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-Г2 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжисєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ У ЗРІЛОМУ ВІЦІ

Проблема самотності ще з давніх часів цікавила філософів, психологів і звичайних людей. У сучасному світі проблема самотності постає надзвичайно гостро. Стрімкий розвиток і зміна соціальних, економічних, політичних основ призводять до підвищення напруги та соціальної роз'єднаності людей. Особливо це стало актуальним в період карантинних заходів та обмежень за останній рік.

Дані різних досліджень вказують на те, що самотність властива людям усіх вікових груп і детермінована різними подіями та властивостями особистості. Метою нашого дослідження стало визначення психологічних особливостей переживання самотності у зрілому віці (від 25 до 65 років).

Самотність це складний феномен, пов'язаний із взаємодією і взаєминами людини з навколишнім природним середовищем і соціальною дійсністю, що призводить до виникнення різних психічних станів і переживань, які наповнені різними складовими. Аналіз класичних психологічних теорій, концепцій і підходів дозволяє говорити про те, що в більшості з них самотність традиційно розглядається в контексті задоволеності соціальними відносинами і деформацією їх у певний життєвий період.

Для людей у зрілому віці значущими подіями стають переживання вікових, екзистенціальних криз, дорослішання дітей та покидання ними рідного дому (феномен «спорожнілого гнізда»), зміна і придбання нових соціальних ролей.

В результаті дослідження, проведеного серед 57 осіб віком 25-65 років, вдалося виявити наступні чинники виникнення та розвитку відчуття самотності у осіб середнього віку.

За результатами обробки методики діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела і М. Фергюсона встановлено, що більшість респондентів (63,2%) відчують самотність на низькому рівні, проте значна частина (26,3%) має помірний рівень самотності, а 10,5% досліджуваних мають високий рівень суб'єктивного відчуття самотності [2]. Самотність сприймається багатьма в негативних тонах, про що свідчить той факт, що біля 74% опитаних відчують, що нещасливі від того, що займаються справами на самоті, періодично чи дуже часто (5,3%).

Встановлено, що серед опитаних, які мають партнера в подружньому житті, лише 2,6% відчують самотність високого рівня, 26,3% мають середній рівень самотності, решта 71,1% - низький рівень самотності. Серед респондентів без пари показники середнього і високого рівня самотності значно вищі, а саме 26,3% кожний. Це підтверджує нашу гіпотезу, що переживання самотності у зрілому віці обумовлено наявністю задовольняючих жіночо-чоловічих стосунків.

Виявлено, що серед респондентів, що мали роботу на момент опитування, високий рівень самотності відчували лише 4,8% осіб, серед тих, хто взагалі не був зайнятий - вже 18,2%, а серед працюючих не за спеціальністю - 12%, при цьому середній рівень самотності у всіх групах був на приблизно однаковому рівні (24,0-28,6%) (див.табл.2.3). Тобто це підтверджує нашу гіпотезу, що відсутність стабільної зайнятості та зниження якості професійної діяльності провокує підвищення суб'єктивного рівня відчуття самотності у осіб зрілого віку.

Аналіз показав, що брак спілкування (відчують 72% опитаних), брак компанії (77%), відсутність близької людини (у 30%), тобто теплих довірливих відносин з людьми взагалі, та поверхневність соціальних контактів (у 88% опитаних) поглиблюють відчуття самотності, що в свою чергу провокує виникнення відчуття того, що людину не розуміють (72%), навіть відчуття ізоляції (42% опитаних) та відторгнення (51%).

Використання методики визначення емоційної спрямованості (за Б.Додоновим) показало, що основними потребами для людей зрілого віку є потреби гармонізації

відносин з навколишнім світом, потреби в сприянні, необхідності допомагати комусь, а також прагнення до спілкування та емоційної близькості. Серед вагомих є також потреба у виконанні діяльності, залученість в процес, та потреба в пізнанні, опануванні нових знань та відчуттів, оптимізації вирішення життєвих проблем.

За допомогою методики діагностики виду самотності С.Г. Корчагіної виявлено, що біля 10,5% респондентів мають схильність до переживання самотності дифузного виду, 28,1% - відчужуючого виду, 57,9% – дисоційованого виду, а це найбільш складний стан як по переживанню, так і за походженням і проявом. Генезис його визначається яскраво вираженими процесами ідентифікації та відчуження і різкою їх зміною по відношенню навіть до одних і тих же людей. Почуття самотності при цьому гостре, чітке, усвідомлено хворобливе. Лише у 3,5% опитаних визначається суб'єктивно-позитивний вид самотності – самітність – стан, що обумовлений оптимальним співвідношенням процесів ідентифікації та відчуження.

При цьому виявлено, що респондентам з дифузним видом самотності переважно притаманні такі емоційні спрямованості як комунікативна, глорична, альтруїстична та праксична. Особам з відчужуючим видом самотності – романтична направленість, з дисоційованим видом - романтична та гедоністична спрямованості особистості.

Прагнучи тісної взаємодії та більшої широкої комунікації, особи з дифузним видом самотності особливо гостро відчувають свою самотність, якщо не мають близької людини ($r = 0,33$, при $p \leq 0,01$). Через свою посилену потребу в постійній ідентифікації їм здається, що їх ніхто не розуміє і не підтримує ($r = 0,35$, при $p \leq 0,01$), Висока недовіра в міжособистісних відносинах відображається у відчутті, що їх ніхто не знає по-справжньому ($r = 0,37$, при $p \leq 0,01$), а рівень їх тривоги суттєво збільшується від неможливості розслабитися при спілкуванні з оточуючими ($r = 0,34$, при $p \leq 0,05$). Від'ємна кореляція ($r = -0,39$, при $p \leq 0,01$) вказує на те, що таким особам не подобається залишатися наодинці з собою.

Люди з відчуженим типом самотності в нашому опитуванні визначають свої соціальні зв'язки і контакти як поверхневі ($r = 0,34$, при $p \leq 0,01$). Позитивна кореляція ($r = 0,412$, при $p \leq 0,01$) вказує на те, що таким особам іноді подобається залишатися наодинці з собою. Водночас, уникаючи спілкування, вони відчувають себе дійсно нещасними через «уявне» та реальне відторгнення ($r = 0,39$, при $p \leq 0,01$), відчувають

себе покинутими ($r = 0,33$, при $p \leq 0,05$), хоча найчастіше ініціатива відторгнення йде від них самих. При цьому «часто чекають на те, що знайомі або друзі подзвонять або напишуть їм» ($r = 0,42$, при $p \leq 0,01$). Це пояснюється даними, що виявила в своєму дослідженні С.Г. Корчагіна – людей, які схильні до цього виду самотності характеризує відчуження від інших людей, норм і цінностей, прийнятих у суспільстві, світу в цілому. При цьому спостерігається втрата значущих зв'язків і контактів, інтимності в спілкуванні, здатності до єднання[1]. Про емоційну закритість свідчить і те, що такі особи часто вважають, що ніхто не знає, якими вони є насправді ($r = 0,35$, при $p \leq 0,01$).

Таким чином, результати кореляційного аналізу залежності почуттів від рівня чи глибини самотності дали нам можливість припустити, що змістовне наповнення почуття самотності складається з суми інших почуттів, а саме: почуття відторгнення та ізоляції від людей, почуття туги, жалю, каяття про щось втрачене чи пережите в минулому, недовіри до оточуючих, тривоги і напруженості, відчуття поверхневості соціальних контактів, зниження активності при комунікації, конформності, болючого відчуття несхожості на інших, не розуміння оточуючими.

Список використаних джерел:

1. Корчагіна С.Г. Психология одиночества: учебное пособие / С.Г. Корчагіна. — М.: Московский психолого-социальный институт, 2008. - 228с.
2. Рассел Д. Измерение одиночества/ Лабиринты одиночества. - М.: Прогресс, 1989.

Нікітішина Галина Василівна

Здобувач вищої освіти групи КІМ-19-Г-2

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність дослідження. Гуманістична спрямованість сучасної освіти особлива увага суспільства до забезпечення психолого-педагогічних умов для розвитку психологічно здорової особистості. Особливе значення в цьому зв'язку має вивчення характеру та засобів профілактики шкільної тривожності, важливо

досліджувати феномен психічного розвитку молодших школярів (особливо на початку шкільного життя).

Незважаючи на те, що ця проблема добре вивчена в психології, вона не втрачає своєї актуальності, оскільки тривога є серйозним фактором ризику розвитку психосоматичних розладів. Нездатність адаптуватися до нової ситуації, труднощі в спілкуванні і встановленні міжособистісних відносин з оточуючими. В наш час кількість тривожних дітей характеризується підвищеною тривожністю, незахищеністю, емоційною нестабільністю. З надходженням дитини в індивідуальну ситуацію розвитку його особистості. У багатьох юних школярів розвивається почуття шкільної тривожності, невпевненості в собі, що іноді призводить до небажання відвідувати школу, знижує інтерес до нових відкриттів, отримання нових знань.

Стан розробленості проблеми. Саме тому з першого шкільного дня в школі необхідно створити умови, за яких дитина могла б самоствердитися, здобути впевненість у власних силах. Навчальна діяльність повинна бути мотивована адекватними мотивами. За визначенням Д.Б. Ельконін, "навчальна діяльність - це діяльність, змістом якої є оволодіння узагальненими методами дії в галузі наукових понять, така діяльність повинна бути мотивована адекватними мотивами". Мотивація в педагогіці завжди була і є однією з найважливіших складових навчання, основою всебічного розвитку особистості. Із вітчизняної дидактики, яка займалася цією проблемою, слід зазначити насамперед К. Д. Ушинського. Багато вчених, зокрема, проводили психологічні дослідження використання різних засобів мотивації Л.В. Заньков Б. І. Пінськ, Г.М. Дульнєв, В. Г. Петрова, І. М. Соловйов, Ж.І. Шифф, М.М. Нудельман, М. П. Феофанов та ін. Слід зазначити, що мотиваційний компонент є одним з найважливіших елементів будь-якого навчального процесу з різних дисциплін. Це наочно ілюструють дані про засвоєння навчальної інформації дітьми у віці 6-10 років. Тому проблемою мотивації до навчання в початковій школі займаються багато українських та російських вчителів-практиків, серед них слід зазначити Т. Бабійчук, Ф. А. Габдулхаков, А. Ісмаїлов, Л. Корепін, М. Проць та ін. для учня, його ставлення до навчання”.

Таким чином, проблема подолання тривожності найбільш актуальна в молодшому шкільному віці, що тягне за собою необхідність створення великої кількості ефективних корекційно-розвивальних програм. Всебічний розвиток і

виховання підростаючого покоління - не лише завдання, а й передумова побудови нового гуманного і демократичного суспільства, в якому вирішуються основні питання, пов'язані з розвитком української державності.

Вирішення цієї загальної проблеми здійснюється через формування духовно і фізично здорової людини. У зв'язку з цим в психолого-педагогічній науці і практиці особливо актуальні прикладні експериментальні дослідження, спрямовані на подолання негативних явищ, які супроводжують розвиток особистості. В умовах нестабільного сьогодення з його соціальними і економічними негараздами, невизначеності майбутнього, зростання насильства в суспільстві розвиток дитини все частіше супроводжується переживаннями негативної модальності і, перш за все, високою тривожності, що дегармонізує формування людини. Актуальність проблеми зумовила вибір теми «Психологічні особливості шкільної тривожності у дітей».

Мета дослідження: теоретично вивчити психологічні особливості шкільної тривожності у молодших школярів, експериментально вивчити психологічні особливості тривожності у молодших школярів та скласти психологічний подолання тривожності і рекомендації для вчителів і батьків щодо зниження тривожності.

Виклад основного матеріалу. Ми можемо резюмувати емоції, а почуття є відображенням реальності в формі переживань. Різні форми переживання почуттів разом утворюють емоційну сферу людини. Тривога - це схильність людини відчувати тривогу, для якої характерний низький поріг тривожної реакції: один з основних параметрів індивідуальних відмінностей. Під тривогою в психології розуміється схильність людини відчувати тривогу, т. Е Емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки і проявляється в очікуванні несприятливого розвитку подій. Діяльність людини в ситуації, що породжує тривогу, безпосередньо залежить від сили ситуативної тривожності, ефективності контрзаходів, прийнятих для її зменшення, точності когнітивної оцінки ситуації. Обов'язковою умовою для занепокоєння є підвищена чутливість (чутливість). Однак не кожна дитина з гіперчутливістю стає тривожним. Невпевненість породжує занепокоєння і нерішучість, а вони, в свою чергу, формують відповідний характер. Тривога як якийсь емоційний наліт з переважанням тривоги з приводу боязні зробити щось не так, неправильно, не відповідати загальноприйнятим вимогам і нормам розвивається ближче до 7, а особливо до 8 років з великою кількістю непереборних страхів, що

виходять з більш раннього віку. Основним джерелом занепокоєння дошкільнят і молодших школярів є сім'я. Пізніше для підлітків ця роль сім'ї значно знижується; проте роль школи подвоюється. У молодших школярів тривожність ще не є стійкою рисою характеру.

Ми з'ясували види тривожності:

1. Тривога як емоційний стан, тобто ситуативна тривога, що виникла в певній ситуації, суб'єктивно сприймається людиною як загрозна.
2. Тривога як стійка риса, індивідуально-психологічна особливість, яка проявляється в схильності до частих і інтенсивним переживань тривожності.

Особистісної тривожності.

1. Стійка тривога в будь-якій сфері (міжособистісна, екологічна та ін.), Іншими словами, специфічна тривога.
2. Генералізована тривога, що виникає у людини, який вільно змінює тривожні предмети в залежності від зміни їх значущості для себе.

Також є 2 форми неспокою: явна і прихована. До відкритих форм занепокоєння відносяться:

1. Гостра, нерегульована або погано регульована тривога - сильна, свідомо, що виявляється зовні через симптоми тривоги, з якими людина не може впоратися.
2. Регульована та компенсаторна тривога, при якій студенти самостійно виробляють достатньо ефективні способи впоратися з нею. Регульована і компенсаторна тривога виникає в основному в двох вікових групах - початковій школі і ранньому підлітковому віці, тобто в періоди, які характеризуються як стабільні. Важливою характеристикою обох форм є те, що діти оцінюють тривожність як неприємне, важке переживання, від якого вони хотіли б позбутися.
3. Культурна тривога - в цьому випадку, на відміну від вищевикладеного, тривога сприймається і переживається як цінна якість для людини, що дозволяє досягти бажаного. Також можна виділити наступні можливі фактори тривожності: психодинамічні риси особистості (тип темпераменту, досвід власних невдач, надмірне переслідування і страх не відповідати власним вимогам, неадекватний тип сімейного виховання, неоптимальні відносини з однолітками).

Таким чином, факторами шкільної тривожності є психодинамічні риси особистості (тип темпераменту, досвід власних невдач, надмірне переслідування і

боязнь не відповідати власним вимогам, неадекватний тип сімейного виховання, неоптимальні відносини з однолітками). Таким чином, проаналізувавши період розвитку дітей молодшого шкільного віку, в ньому відбувається активне анатомо-фізіологічне дозрівання організму. Закінчується морфологічний дозрівання лобової частини великих півкуль, що створює умови для здійснення цілеспрямованого довільного поведінки, планування та реалізації програм дій. Збільшується рухливість нервових процесів, у дошкільнят більший баланс процесів збудження і гальмування, хоча процеси збудження переважають. Функціональна роль другої сигнальної системи зростає, слово набуває узагальнене значення. У дитини значно підвищується фізична витривалість, але вона відносна. Працездатність молодших школярів різко падає через 25-30 хвилин. урок.

З метою перевірки ефективності впровадження програми психологічного супроводу подолання тривожності молодших школярів у інноваційному форматі навчання нами були створені дві групи – експериментальна і контрольна. В експериментальній групі ми проводили навчання за програмою тренінгу, в контрольній групі навчання не проводилося.

Експериментальне дослідження проводилося у Зазимському НВО серед дітей 1-4 класів. Підібрано методики для проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей тривожності у дітей молодшого шкільного віку. Анкета «Чи боїшся ти ...» визначення страхів найбільшій кількості молодші школярі вибрали страхи перед контрольною роботою 70%, коли не розумію завдання 60%, коли вчитель дивиться в журнал ,думає кого викликати 57,5%, коли не знаю рішення 50%. Меншій кількості страхів діти обрали коли хтось з батьків переглядають щоденник 45%, страх перед спілкуванням з однокласниками 42,5%, страх відповідати перед класом 42%, страх коли отримуєш низьку оцінку 40%, коли не знаю відповіді 35%, страх йти до школи у 20%, страх коли вчитель питає 15%, страхи до вчителя у 10%. Таким чином ми можемо зробити висновок ,що в період адаптації до школи у дітей старших класів зменшуються показники страхів.

Аналіз результатів дослідження за методикою «Ч.Д. Філіпса» вимірювали тривожність молодших школярів. Аналізуючи показники тривожності учнів 1-4 класів можемо зробити висновок що високий рівень тривожності у першокласників 44,4%, учні 2 класу 20%, учні 3 класу 10%, у дітей 4 класу відсутній високий рівень

0%. Рівні тривожності і стать тривожність висока у хлопчиків 25%, у дівчат 10%. Підвищена тривожність у хлопчиків 35%, дівчата 20%. Тривожність низька хлопчики 40%, дівчата 70%. Отже за результатами дослідження робимо висновок: у хлопчиків рівень тривожності вищий ніж у дівчат. Отже, можна зробити висновок відмінності рівня тривожності в учнів 1-4 класів в залежності від статі за методикою «Драбинка мотивів» (за А.І. Божович, І.К. Маркова) для вивчення мотивації навчання. Ми бачимо, що дівчата більш мотивовані на навчання та пізнання нового 45%, у хлопців показник склав 30%. Соціальний мотив склав такі показники: хлопчики 35,5%, у дівчат він значно нижчий 15%. Гармоній розвиток рівномірно розподілений хлопчики 35%, дівчата 40%. Взаємозв'язок тривожності та мотивів до навчання такі показники низька тривожність пізнавальний мотив 100%, при підвищеній та високій тривожності склали по 0%. Соціальний мотив при низькій тривожності відсутній 0%, при підвищеній тривожності 40%, при високій тривожності 60%. Гармонійний розвиток при підвищеній тривожності та низькій тривожності по 46,7%, а при високій тривожності 6,7%.

Зміни відбулися за рахунок зменшення середнього та низького рівнів дитячої тривожності. Що стосується контрольної групи, то зміни практично не відбулися.

Висновки. Отже розроблена нами комплексна програма з корекції тривожності у дітей молодшого шкільного віку, яка складається з трьох напрямків. Дала змогу знизити рівень тривожності дітей молодшого шкільного віку, чому сприяли вдало підібрані ігри та вправи, які забезпечили достатню активність, позитивно вплинули на рівень тривожності дітей, і загалом, на рівень розвитку творчого мислення дітей молодшого шкільного віку.

Романишин Світлана Михайлівна,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ-19-Г-2 05 «Соціальні та
поведінкові науки» спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Чаусова Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри психології та особистісного
розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат психологічних
наук, м.Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Актуальність дослідження. Проблема адаптації до навчання шестирічних першокласників особливо актуальна в умовах активізації навчального процесу сучасної школи. Зрештою, вступ дитини до школи змінює соціальну ситуацію, в якій перебуває дитина: ритм її життя, діяльності. Це ще більше ускладнюється тим, що воно збігається з черговою віковою кризою розвитку, яка виникає на шостому році життя. З перших шкільних днів школа ставить перед дитиною завдання. Дитині потрібно засвоїти шкільні норми поведінки, адаптуватися до нових умов розумової праці та способів роботи, звикнути до нового класного колективу. Сьогодні проблема першокласників досить складна, оскільки між вихователями та лікарями існують численні суперечності щодо готовності шестирічних дітей ходити до школи та відповідності навчальних закладів вимогам щодо організації їх навчання .

Ступінь розробки проблеми. Початок вивчення проблеми підготовки дитини до навчання започатковано класиками вітчизняної психології (Л. Виговський, Л. Божович, О. Запорожець, О. Леонтєв), які внесли значний вклад в розробку психологічної концепції готовності дітей до школи. Це стало фундаментальною основою для подальших досліджень, що визначають різноманітні аспекти сфери готовності до школи (І. Дубровіна, Є. Панько та ін.), новоутворення в психічному розвитку дитини (Л. Божович, Р. Єфімкіна, Р. Немов та ін.), передумови готовності до шкільного навчання (В. Мухіна та ін.), зв'язок психологічної готовності до школи з процесом навчання (М. Безруких, С. Єфенсова та ін.), єдине психологічне утворення

(Б. Ельконін, Є. Кравцова та ін.).

В працях таких науковців, як Л. Божович, М. Максименко, Н. Стадненко, Г. Ілляшенко, А. Обухівська та ін. розглядалися питання психологічної готовності дітей до школи, особливостей психофізіологічного розвитку дитини та взаємозв'язку з адаптацією до школи. В останні роки з'явилося численні дослідження щодо теоретичних та практичних підходів до виявлення шестирічних дітей, які не готові до школи і потребують корекційної роботи з ними, а також щодо адаптації шестирічних дітей до школи в сучасних умовах.

Спостереження таких учених-фізіологів, психологів, педагогів, як І. Булах, Н. Гуткина, В. Клименко показують, що через індивідуальні психофізіологічні характеристики деяким першокласникам особливо важко адаптуватися до нового соціального середовища, що призводить до неможливості засвоєння навчальної програми, а школа залишається для них неприємним закладом. Розлади поведінки, що з'являються на початковій фазі навчання, погані результати призводять до того, що дитина вважається однією з невдалих. Лікарі, психологи та вчителі викликають особливе занепокоєння не лише у учнів з низькою успішністю, але й у тих, хто добре вчиться. На думку Є. Крігера, успіх дитини з відхиленнями в психофізичному розвитку досягається надзвичайними навантаженнями на організм, що призводить до стомлення та виснаження нервово-психічної сфери. Дитина сумлінно виконувала вказівки вчителя, але замість похвали отримувала коментарі. Це змушує дитину сприймати навчання як непосильний тягар і, відповідно, ускладнює соціальну адаптацію на початковому етапі навчання. Дослідження Т. Колесіна присвячене питанню визначення медичних та соціально-психологічних критеріїв адаптації шестирічних першокласників до навчання в школі.

Незважаючи на неодноразове врахування готовності дітей до школи, ця проблема все ще недостатньо вивчена.

Оскільки готовність дитини до школи визначається функціональним станом різних систем організму, ми провели дослідження психофізіологічного стану організму дітей старшого дошкільного віку - підготовчої групи до школи.

У сучасних умовах освітньої реформи стан здоров'я дітей дошкільного та шкільного віку погіршується. Значне погіршення здоров'я дітей під час навчання - за даними щорічних профілактичних оглядів, захворюваність серед школярів зростає

порівняно з дошкільниками опорно-рухового апарату до 6 разів (60,2 у школярів проти 10,6 у дошкільнят) органів зору – в 4,7 разів (71,6 у школярів 2-8 класів проти 15,2 у дошкільнят), сколіозів – у 25,3 разів (20,3 у школярів проти 0,8 у дошкільнят). До першого класу вступають лише 27 % здорових дітей. Залишається високим рівень загальної захворюваності дітей, який за останні 5 років виріс більше ніж на 20 %.

Реформа в напрямку гуманізації сучасної системи освіти піднімає питання про готовність дітей до школи, оскільки це важливий крок у житті дорослого, а здатність дитини адаптуватися до нових умов та реалізувати власний потенціал залежить від того, яким буде його життя. Тому, щоб забезпечити ефективну адаптацію дитини до школи, одним із важливих завдань є психологічна підтримка дітей, заснована на розумінні змісту, структури та критеріїв готовності до школи.

Однак у сучасній літературі недостатньо методичних досягнень, які допомогли б психологу грамотно та ефективно побудувати роботу з профілактики та корекції психологічної готовності дітей до навчання. Зрештою, відвідування школи - це переломний момент у житті дитини. Це пов'язано з новим видом взаємин з однолітками, новими формами діяльності. Діти повинні розвивати потребу вчитися, а потім працювати. Необхідний та достатній рівень реального розвитку повинен бути таким, щоб навчальна програма належала до зони найближчого розвитку дитини. Якщо нинішній рівень психологічного розвитку дитини такий, що зона його найближчого розвитку нижча від тієї, яка необхідна для засвоєння шкільної програми, дитина вважається неготовою до школи.

Інтенсивний розвиток системи державної дошкільної освіти в Україні та зменшення віку початку навчання вимагали вирішення нового завдання - підготовчої підготовки дітей до школи. Здатність дитини працювати та досягти успіху в наступні роки навчання буде залежати від того, як відбуватиметься адаптація на першому році навчання. Тому необхідно визначити критерії адаптаційних здібностей дитячого організму. Успішна адаптація вимагає від дітей соціальної, психологічної та функціональної готовності.

Метою дослідження було з'ясувати особливості психологічної готовності дітей дошкільного віку до шкільного навчання та розробити корегувальну тренінгову програму розвитку психофізіологічної готовності дітей до навчання в школі.

Психологічна готовність до школи відображає загальний рівень розвитку

дитини та це готовність до нових навчальних заходів та готовність здобувати знання та вміння, передбачені шкільною програмою. Психологічна структура готовності до школи включає характеристики, пов'язані з усіма сферами психіки: риси особистості, знання та вміння, когнітивні, психомоторні та інтегральні здібності. Психологічна готовність до школи включає: морфологічну готовність, стан здоров'я (фізіологічна зрілість), ступінь фізичного розвитку (ступінь дрібної моторики), біологічний вік; психологічна готовність (інтелектуальна, емоційна, охоча, мотиваційна); соціальна готовність (соціальна компетентність, комунікативні навички).

Виявлено, що фізіологічна готовність до школи визначається рівнем розвитку основних функціональних систем організму дитини та станом її здоров'я. Оцінка фізіологічної готовності дітей до систематичного навчання в школі проводиться лікарями за стандартними критеріями. При формуванні та діагностуванні психологічної готовності до школи необхідно враховувати рівень фізіологічного розвитку. Виявляються такі психофізіологічні характеристики дитини, яка йде до школи: хронологічний вік, стан здоров'я дитини, дозрівання організму: насамперед нервова система, при дозріванні нервової системи це проявляється збільшенням ваги лобних часток мозку; збільшення сили гальмування та рівноваги, хоча процеси збудження все ще переважають; ріст зростання і вага тіла дитини, якому відповідає розвиток серця і судин.

Для дослідження психофізіологічної готовності дитини до школи нами було використано наступні методи дослідження: фізіологічні методи: зріст, маса тіла, окружність грудної клітки, зубна зрілість; психологічні методи дослідження: орієнтовний тест шкільної зрілості Керна - Йерасека; тест на виявлення особливостей функціональної асиметрії головного мозку з установлення домінантної руки; тест Озерецького «Кулак — ребро — долоня»; тест «Лаконічне запам'ятовування 10 слів» (оцінювання короткочасної слухової пам'яті) А. Лурія; дослідження монотонії; методика вивчення навчального мотиву М. Гінзбурга.

Узагальнені середні дані дослідження рівня психофізіологічної готовності дитини у віці від 5 до 6 років до школи вказують на процеси, що покращують дозрівання мозкових структур, що може сприяти запровадженню спеціальних психокорекційних занять для підвищення рівня психофізіологічної готовності дошкільників. Було встановлено, що психологічна підтримка адаптації дітей

дошкільного віку до школи повинна базуватися на встановленні психоемоційної співпраці з дітьми; формування внутрішньої діяльності дітей; розвиток пам'яті дітей; загальний розумовий розвиток дітей старшого дошкільного віку; навчання дітей про безкоштовні та організовані канікули, вправи, спрямовані на формування навичок саморегуляції.

Висновком нашого дослідження буде такий, що в результаті корекційного та розвивального впливу групи у дітей дошкільного віку формується психофізіологічна готовність до школи. Проблема адаптації дітей до школи є дуже актуальною і потребує подальшого дослідження.

Тименко Оксана Іванівна,
здобувач вищої освіти групи КІМ-19-Г2
Науковий керівник:
Чаусова Тетяна Володимирівна
доцент кафедри психології та особистісного розвитку, кандидат психологічних наук,
доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ СПОРТИВНОЇ КОМАНДИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку наук про спорт відображає давно назрілу потребу в реалізації психологічних знань на практиці. У процесі кожної, в тому числі й спортивної діяльності між людьми встановлюються взаємини, традиції, звички, почуття, які прямо або побічно впливають на її ефективність. Психологічна сумісність спортивної команди передбачає спільність поглядів, переконань, соціальних і моральних установок, цінностей ставлень. У спорті психологічна сумісність формується під впливом різних об'єктивних і суб'єктивних чинників: успіху діяльності, вікових особливостей, почуттів, настроїв, мотивів, потреб і стосунків між спортсменами, а також під впливом цілеспрямованої педагогічної роботи тренера. Це відображується на ставленні спортсменів до тренувального процесу, до тренера, один до одного, до суддів, адміністрації команди тощо. Ігнорування знань про психологічну сумісність спортивної команди, закономірностей її формування, особливостей регуляції, оптимізації значно звужує можливості тренерського складу щодо керівництва командою.

Стан розробленості проблеми. Дана проблема залишається недостатньо

розробленою в теорії й методиці спортивної підготовки, у психології й педагогіці спорту, що підтверджується відсутністю єдиного підходу до дослідження взаємин у системах “спортсмен-спортсмен”, “тренер-спортсмен”, “тренер-команда”. У той же час вказівки на важливість і необхідність якісної й високоефективної спортивної підготовки команд до змагань є в роботах В.М. Болобана (1990), А.І.Бузника (2008), В.І.Воронової (2012), Ю.А.Коломейцева (2011), Я.Л.Коломинського (2000), Г.А.Лісенчука (2002), Г.В.Ложкіна (2003, 2004), В.М.Платонова (1997, 2002), А.В.Радіонова (2005), Ю.Л. Ханіна (1980) та ін. Таким чином, наукове обґрунтування й емпіричне вивчення психологічної сумісності спортивної команди дозволить розширити уявлення про поняття “сумісність”, перебороти фрагментарність і розрізненість позицій дослідників і практиків, впровадити в науковий обіг індикатори для опису реальних соціально-психологічних феноменів у теорії й практиці спорту. За змістом поняття “психологічна сумісність” досить об’ємне, тому адекватно може бути використане для опису психологічних явищ у різномірних групах, у тому числі й у спортивній команді. Однак для останньої найбільш актуальним є обґрунтування й експериментальне вивчення індикаторів, які б відображали психологічну сумісність у формі, зручній для безпосереднього сприйняття тренерським складом команди, саме тому це і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та емпірично дослідити і визначити особливості роботи психолога з оптимізації психологічної сумісності спортивної команди.

Виклад основного матеріалу. З’ясовано, що психологічна сумісність – це відносно стійке налаштування команди, що пронизує всю систему діяльності й сформувалося на підставі суб’єктивного задоволення характером міжособистісних стосунків спортсменів. Структура психологічної сумісності багаторівнева й багатоаспектна і є взаємозв’язком базових компонентів, які є індикаторами його динаміки. Найбільш вивченими є: потреби, мотиви, настрої, загальне судження, традиції, звички та соціальні норми поведінки спортивних команд.

Експериментальне дослідження проводилося на базі футбольного клубу «Олімпік Донецьк» (вища ліга Чемпіонату України з футболу), в якому прийняли участь футболісти віком від 18 до 20 років молодіжного складу клубу. Дослідження психологічної сумісності футбольної команди дало змогу встановити, що

психологічні якості, котрі характеризують спортсмена як члена команди, визначають його взаємовідносини із іншими спортсменами та виступають найбільш чутливим фактором активізацій психологічної сумісності.

Вивчення індивідуально-психологічних особливостей членів футбольної команди, що було проведено за допомогою 16 факторного опитувальника Кеттелла показало, що до початку проведення корекційної роботи загальні показники за факторами склали: А – “замкнутість - товариськість” – 12% спортсменів набрали середні бали та 88% високі, В – “інтелект”- 41% низькі бали та 59% середні, С – “емоційна нестабільність - емоційна стабільність”- 6% низькі, 53% середні та 41% високі, Е – “підпорядкованість-домінантність”- 12% низькі, 35% середні та 47% високі, F – “ стриманість - експресивність”- 18% низькі, 53% середні та 29 % високі, G – “ низька нормативність поведінки - висока нормативність поведінки”- 6% низькі, 19% середні та 75% високі, Н – “ боязкість - сміливість”- 12% середні та 88% високі, І – “жорсткість - чутливість”- 6% низькі, 24% середні, 70% високі, L – “ довірливість - підозрілість ”- 24% низькі, 58% середні та 18% високі, М – “практичність - розвинена уява”- 18% низькі, 32% середні та 50% високі, N – “прямолінійність - дипломатичність”- 12% низькі, 24% середні та 64% високі, О – “упевненість у собі - тривожність”- 12% низькі, 48% середні та 40% високі, Q1 – “ консерватизм-радикалізм” – 6% низькі, 31% середні та 63% високі, Q2 – “конформізм - нонконформізм”- 35% низькі, 59% середні та 6% високі, Q3 – “низький самоконтроль - високий самоконтроль”- 12% низькі, 23% середні та 65% високі, Q4 – “ розслабленість - напруженість”- 29% низькі, 59% середні, 12% високі, MD – “адекватність самооцінки” – 6% низькі, 29% середні, 65% високі, також було виявлено 12 пар з позитивним коефіцієнтом міжособистісної сумісності в діадних стосунках гравців футбольної команди по фактору «включення», 13 пар – по фактору «афект» та 9 пар по фактору «контроль» що було виявлено за допомоги методики ОМВ (опитувальник міжособистісних відносин). За допомогою проведення методики дослідження особистості (за К.Г. Юнгом) отримані наступні показники: 44% досліджуваних членів команди – екстраверти разом з воротарем команди, 67% екстравертів в групі нападаючих, 43% - в групі півзахисників та 33% - у захисників. 56% членів команди – амброверти. В групі захисників амбровертів 67%, в групі півзахисників – 57%, та 33%– у нападаючих. Інтровертів в досліджуваній команді не

виявлено.

За результатами дослідження мотивації на досягнення успіху в команді, найвищий показник отримали півзахисники – 91 бал та воротар – 98 балів, у захисників – 84 бали, у нападаючих – середній бал нижче всіх членів команди – 72 бали. В цілому в команді домінує бажання уникати невдачі.

Адекватна самооцінка спортсменів має істотне значення для індикації психологічної сумісності. Її завищене значення супроводжується марнославством, вибагливістю, що викликає неприйняття оточуючих; занижене – не ініціює спортсмена на зміну статусу в команді. Регуляція психологічної сумісності в команді повинна йти в напрямку формування адекватності самооцінок спортсменів через реалістичну оцінку їх фізичних, технічних і психічних якостей.

Виявлено, що формування команди за індикатором міжособистісної сумісності знижує до 18 - 23% часові витрати на відпрацьовування взаємодій в ігрових ланках і лініях.

Аналіз поведінки спортсменів у різних ситуаціях дозволив знайти ймовірний предмет конфліктів між членами команди (суб'єктивна оцінка футболістами рівня техніко-тактичної підготовки товаришів у команді, а також різне ставлення до тренувальної та змагальної діяльності), а також визначити, між якими саме членами такі конфлікти можливі, тобто з'ясувати потенційні конфліктуючі групи. Домінуючою стратегією поведінки футболістів команди в конфліктній ситуації є запобігання прямого конфлікту й відкритого протистояння.

Загальний несприятливий особистісний профіль спортсмена може бути скомпенсований за рахунок його гарних фізичних даних, високої мотивації до досягнення або завдяки емоційній підтримці з боку його тренера або товаришів по команді. Більше того, його успіх у цьому випадку може бути досягнутим, тільки ціною більших емоційних і особистісних витрат і іноді на шкоду його психічному здоров'ю.

У результаті проведення тренінг-корекції з регуляції психологічної сумісності футбольної команди показники індивідуально-психологічних особливостей спортсменів за факторами (по Кеттеллу) залишились незмінними : А – “замкнутість - товарииськість”, В – “інтелект, Н – “ боязкість - сміливість, О – “упевненість у собі - тривожність”, Q1 – “ консерватизм-радикалізм”, а за наступними факторами

показники були покращенні: С – “емоційна нестабільність - емоційна стабільність” на 6%, Е – “підпорядкованість-домінантність” на 18%, F – “ стриманість - експресивність” на 6%, G – “ низька нормативність поведінки - висока нормативність поведінки” на 19%, І – “жорсткість - чутливість” на 6%, L – “ довірливість - підозрілість” 6%, М – “практичність - розвинена уява” на 12%, N – “прямолінійність - дипломатичність” на 29%, Q2 – “конформізм - нонконформізм” 6%, Q3 – “низький самоконтроль - високий самоконтроль” 23%, Q4 – “ розслабленість - напруженість” 6%, MD – “адекватність самооцінки” на 6%, також коефіцієнт взаємної сумісності в діадних стосунках покращився на 35%.

Так, з позитивним коефіцієнтом міжособистісної сумісності в діадних стосунках гравців футбольної команди по фактору «включення» було виявлено 24 пари, 26 пар – по фактору «афект» та 18 пар по фактору «контроль» за методикою ОМО.

Висновки. Отже, розроблена програма корекції в роботі психолога з покращення психологічної сумісності спортсменів футбольної команди показала, що необхідно враховувати індивідуально-психологічні особливості футболістів залежно від ігрового амплуа, працювати над усвідомленням футболістами своїх власних особливостей і свого ставлення до себе, за допомогою тренінг-корекції змінити їх власні обмеження і недоліки в спілкуванні й поведінці з іншими членами футбольної команди, допомогти усвідомити себе в системі тренувальної діяльності. Специфічними особливостями роботи спортивного психолога з регуляції психологічної сумісності ми виділили наступні чинники:

- урахування динамічних умов функціонування спортивної команди;
- необхідність детального вивчення психологічних вимог до ігрового амплуа у конкретному виді спорту та співвідношення цих вимог з індивідуально-психологічних особливостей гравців;
- коррекцію психологічної сумісності найбільш активно здійснювати під час тренувальних зборів.

Результати дослідження можуть використовуватись у роботі практичних психологів, які працюють у спортивних командах ігрових видів спорту.

Ірина Ушакова,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ-19-Г2 05 «Соціальні та
поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія»
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Брюховецька Олександра Вікторівна,
професор кафедри психології та особистісного
розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», доктор психологічних наук, доцент, м. Київ,
Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ ПІДЛІТКІВ НА СТРЕС ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми. Сучасна реальність є невичерпним джерелом стресових, критичних ситуацій. Проблема психологічних травм і необхідності постійного їх подолання стала ще більш актуальною у зв'язку із загальним загостренням соціальної кризи та особливо позначається на молоді, яка навчається і зазнає впливу численних стресогенних факторів як соціального та особистісного, так і інформаційного характеру.

Традиційна навчальна діяльність, до якої залучена або має причетність більшість підлітків, зараз є підґрунтям для створення психотравмуючих ситуацій, що за відсутності індивідуальних стратегій їхнього переживання та подолання, кваліфіковано розроблених і відпрацьованих з допомогою компетентних спеціалістів, спричиняють виникнення негативних психічних станів та перешкоджають ефективному особистісному та професійному розвитку молодій людині.

Вибір шляхів подолання психотравмуючих ситуацій, можливості психокорекції негативних станів, що виникають внаслідок переживання психологічних травм чи перебування у психотравмуючих ситуаціях, є недостатньо вивченими при тому, що потребують особливої уваги, оскільки психологічний вплив має враховувати унікальні особливості індивідуального досвіду та неповторного сполучення особистісних властивостей людини, що є актуальним для загальної психології, диференційної психології та прикладних психологічних досліджень.

Стан розробленості проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що адаптивні механізми у підлітковому віці розвинуті недостатньо (І. Булах, Т. Драгунова, Л. Жезлова, Л. Закутська, В. Каган, І. Кон, М. Кле, О. Личко, Н. Максимова, О. Новикова, С. Подмазін, Г. Прихожан, М. Раттер, І. Сабанадзе, Г. Чуткіна, О. Яковлєва та ін.). Аналіз робіт вітчизняних і закордонних дослідників щодо вивчення різних аспектів проблеми стресостійкості (М. Аболін, П. Зільберман, Л. Кітаєв-Смик, В. Маріщук, В. Мерлін, Є. Мілерян, В. Плахтієнко, О. Чернікова та ін.) показує. Що основну увагу вчені приділяють психологічним прийомам і формам поведінки, за допомогою яких людина справляється із труднощами, незважаючи на наявність важких переживань.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі, емпіричному дослідженні впливу ситуації іспиту на емоційний стан підлітків і розробці програми його подолання.

Викладення основного матеріалу. Проведене теоретичне та емпіричне дослідження індивідуальних відмінностей реагування на стрес у підлітків дало змогу отримати наступні результати.

Важливість підліткового віку визначається тим, що в ньому закладаються основи і намічаються загальні напрями формування моральних і соціальних установок особистості. Психологічні особливості підліткового віку отримали назву "підліткового комплексу". Підлітковий комплекс включає: чутливість до оцінки сторонніх своєї зовнішності, здібностей, вміння поєднуватися з крайньою самовпевненістю і безапеляційними думками відносно оточуючих; уважність деколи співіснує з вражаючою черствістю, хвороблива соромливість з розбещеністю, бажання бути визнаним і оціненим іншими – з показною незалежністю.

Реакція на стресову ситуацію іспиту у старшокласників визначається як багатовимірний феномен, який виражається у фізіологічних і психологічних реакціях на складну ситуацію іспиту. При цьому спектр психологічних станів дослідники описують різноманітними термінами: «страх», «тривога», «психічна напруга», «тривожне очікування», «психологічний стрес» тощо.

Особливістю підлітків, а саме старшокласників, у реагуванні на стрес можна вважати те, що вони більш вразливі внаслідок потреби приймати важливі рішення відносно свого подальшого життя, професійної самореалізації та підвищення вимог з

боку дорослих.

Отже, ситуація іспиту викликає у підлітків-старшокласників специфічні емоційні хвилювання, створюючи типову картину екзаменаційного стресу, подолання якого можливе за умов навчання підлітків.

Метою емпіричної частини дослідження стало вивчення індивідуальних особливостей переживання підлітками ситуації іспиту з геометрії. Дослідження проводилось на базі закладу загальної середньої освіти II-III ступеню. Дослідницька вибірка склала 50 осіб.

Дослідження проводилося за допомогою таких психодіагностичних методик: тест-опитувальник Г. Айзенка ЕРІ (адаптований А. Шмельовим); тест "Самооцінка психічних станів" (за Г. Айзенком); тест Марлоу-Крауна; теппінг-тест Ільїна.

В результаті дослідження самооцінки психічних станів за Г. Айзенком було виявлено, що серед досліджуваних обох груп більшість старшокласників із емоційно стійкими. Також наявні підлітки із нейротизмом – емоційною нестабільністю, ним притаманні чуттєвість, тривожність, емоціональність, вони можуть погано переживати невдачі, тому ці підлітки потребують психологічної допомоги; також дані двох груп відрізняються показниками наявності психічних станів як індивідуально, так і взагалі по групам, це може бути інтерпретовано як вплив ситуації іспиту (як стресової ситуації) на наявність патологічних психічних станів старшокласників.

Згідно із отриманими результатами теппінг-тесту, у досліджуваних обох груп були наявні різноманітні типи нервової системи, такі як сильний, середній, середньо-слабкий та слабкий типи. У досліджуваних групи № 2 переважали слабкий та середньо-слабкий типи нервової системи – у 56,0% старшокласників, тобто у досліджуваних старшокласників, що знаходилися в умовах іспиту з геометрії рівень працездатності був нижче ніж у групи учнів, що знаходилися під час звичайних шкільних занять.

Проведена нами експрес-діагностика неврозу у підлітків, які знаходилися в умовах іспиту виявлена велика ймовірність наявності неврозу; у групи старшокласників, які досліджувалися під час звичайних занять, дослідження вказує на відсутність неврозів у досліджуваної групи.

Дані досліджень за методикою Марлоу-Крауна виявили середні показники

мотивації схвалення в обох групах підлітків, що вказує на готовність старшокласників представити себе перед іншими як відповідними соціальним нормам, однак індивідуальний аналіз показав наявність низьких показників мотивації схвалення у 28,0% підлітків другої групи, що може вказувати як на неприйняття традиційних норм, так і на зайву вимогливість до себе досліджуваних.

Крім того, в результаті дослідження самооцінки психічних станів за Г. Айзенком, наявність патологічних психічних станів у підлітків, що знаходилися в умовах іспиту, до проведення програми тренінгу, значно знизилася після її проведення. Після проведення психокорекційної роботи рівень працездатності у експериментальній групі досліджуваних значно підвищився. Отже, результати дослідження засвідчили ефективність програми тренінгу спрямованому на подолання психогенного стану у підлітків.

Таким чином, наше припущення, що ситуація іспиту викликає у підлітків специфічні емоційні хвилювання, створюючи типову картину екзаменаційного стресу, подолання якого можливе за умов навчання підлітків навичкам саморегуляції, може вважатися доведеною.

Висновки. Отже, було підібрано психодіагностичні методики, спрямовані на виявлення індивідуальних особливостей реагування підлітків на стрес (зокрема, причинений ситуацією іспиту). Дослідження має чітку практичну спрямованість. Отримані результати можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти, а також в роботі шкільних психологів.

Список використаних джерел:

1. Абабков В., Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии. СПб.: Речь, 2004. 166 с.
2. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. М.: ПЕР СЭ, 2006. 528 с.
3. Вильямс К. Тренинг по управлению стрессом. М.: Изд-во Эксмо, 2002. 272 с.
4. Гинзбург М. Стресс-менеджмент. Инструменты развития бизнеса: *Тренинг и консалтинг*. М: Независимая фирма «Класс», 2001. С. 154-170.
5. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса. М.: Изд-во «Наука», 1983. 368 с.
6. Лазебная Е.О. Травматический психологический стресс и его последствия. *Прикладная психология*. 2000. №2. С. 33-51.
7. Осадько О.К. Динаміка психологічного благополуччя учнів в освітньому процесі. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць / За ред. С.Д. Максименка. К.: 2003. Т. 6, Вип. 3. С. 242-245.

Жанна Шпак,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
групи КІМ-19-Г2 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Брюховецька Олександра Вікторівна,
професор кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктор психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

ПРОЯВ СТРЕСОВИХ СТАНІВ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПРОФІЛАКТИКИ І ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми. На сьогоднішній час поняття стресу набуло особливої актуальності, а вміння справлятися з ним перетворюється на нагальну потребу. У сучасному динамічному світі стреси торкаються всіх категорій населення, у тому числі учнів і студентів, які дуже чутливо реагують на екстремальні і тривожні обставини. Це обумовлено тим, що навчальна діяльність пов'язана з переробкою великого обсягу інформації, вимагає гарної пам'яті, напруги уваги, сприйняття.

Тому перевантаження основних психічних функцій підвищує нервово-емоційну напругу і призводять до виникнення стресових ситуацій, які виявляються особливо яскраво під час іспитів і заліків. Разом з тим, особливості прояву стресових станів у здобувачів вищої освіти (далі – ЗВО) вітчизняних закладів вищої освіти вивчені недостатньо, що і обумовило вибір теми нашого дослідження.

Стан розробленості проблеми. Дослідженнями виникнення стресу, його механізмів, характеристик, наслідками займалося багато вчених. Що стосується українських вчених, то дослідження в цьому напрямку ведуть Т. Зайчикова, Л. Карамушка, О. Клімова, О. Мартишок, В. Павленко, В. Розов, М. Смульсон, С. Хаїрова та ін.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі та емпіричному вивченні особливостей прояву та засобів профілактики і подолання стресових станів у ЗВО.

Викладення основного матеріалу. Аналіз науково-психологічної літератури та отримані результати емпіричного дослідження проблеми подолання і профілактики стресу у ЗВО дають підстави визначити наступні результати.

Стрес – стан, що виникає під впливом сильних, надзвичайних і патологічних (хворобливих) впливів на організм, що неодмінно супроводжуються перебудовою, його захисних систем; це неспецифічна (тобто одна і та сама на різні подразники) реакція організму на будь-яку висунуту до нього вимогу. Оскільки існують такі фази розвитку стресу, як фаза тривоги, фаза опору та фаза виснаження, то у студентів відбуваються зміни відповідно до цих фаз. Залежно від того, наскільки важлива ситуація для певного студента, його особисті особливості виникає певна реакція у відповідь. Реакції є індивідуальними і не завжди можуть бути передбаченими.

Передумови виникнення стресових станів у ЗВО: проблеми у взаємовідносинах з оточуючими; особистісні; проблема у професійній діяльності, тобто у навчанні. До причин, що викликають стрес у ЗВО, можна віднести: “адаптаційний синдром” абітурієнта; перевантаження або занадто мале робоче навантаження; конфлікт ролей оцінки; академічне перевантаження; дружба; зміна способу життя, а також особистісні фактори – емоційна реактивність; тривожність; витривалість; локус контролю; негативна афективність; самоповага; самоефективність; толерантність до ситуацій невизначеності; тип копіngu; гендерні особливості.

Проведений аналіз основних підходів до вивчення психологічних особливостей, механізмів виникнення та розвитку стресу визначили потребу проведення спеціального емпіричного вивчення цього феномену у студентській молоді.

Під час емпіричного дослідження для проведення констатувального експерименту було обрано такі психодіагностичні методики: соціально-демографічна анкета; опитувальник “Самооцінка стійкості до стресу”; опитувальник “Стратегія подолання стресових ситуацій” (Шкала SACS); методика „Самоменеджмент”; методика “Вивчення кар’єрних орієнтацій „Якорі кар’єри” (Е. Шейна).

Проведене дослідження виявило, що стресові стани є поширеним явищем серед ЗВО. Так, в результаті дослідження рівня стійкості до стресу було виявлено, що лише невеликий відсоток опитуваних має достатньо високий рівень стійкості до стресу, а критично низький рівень мають 3,0% досліджуваних. Проаналізувавши схильність ЗВО до певної моделі долаючої поведінки у стресових ситуаціях, виявилось, що більший відсоток студентської молоді схильний до “пошуку соціальної підтримки” та “вступу у соціальний контакт”. Це свідчить про те, що для студентів-першокурсників

велике значення має референтна група.

Проведений аналіз впливу соціально-демографічних факторів на розвиток стресових станів у ЗВО показав, що рівень стресостійкості у жінок вищий, ніж у чоловіків (наприклад, рівень стресостійкості “нижчий за середній” у жіночої статі відсутній, в той час як у чоловічої він становить 8,0). Вплив віку на стресостійкість ЗВО – 16-річні студенти мають більш високий рівень самооцінки стійкості до стресу, ніж 15-річні.

Проведення дослідження щодо впливу рівня самоменеджменту на рівень стійкості до стресу показало, що серед ЗВО з трохи вищим за середній рівнем самооцінки стійкості до стресу 75,0% мають високі показники “гарного самоменеджменту”.

Проведення дослідження впливу такої особистісної особливості, як тип кар’єрних орієнтацій, показало, що серед ЗВО з рівнем самооцінки стійкості до стресу трохи вищим за середній, 48,0% мають високі показники рівня розвитку кар’єрної орієнтації “Професійна компетентність”; 47,6 % – кар’єрної орієнтації “Підприємництво”.

Результати дослідження дають підставу для конкретної роботи з корекції визначених недоліків. Відповідно, було зроблено висновок про необхідність впровадження програми соціально-психологічного тренінгу, яка б сприяла попередженню і подоланню стресогенного стану у ЗВО.

Одним з ефективних методів профілактики і подолання стресу є тренінг. Соціально-психологічний тренінг – один з методів активного навчання й психологічного впливу, здійснюваного в процесі інтенсивної групової взаємодії, у якому загальний принцип активності того, якого навчають, доповнюється принципом рефлексії над власною поведінкою та поведінкою інших учасників групи.

Спираючись на отримані результати дослідження психогенного стану у ЗВО, нами розроблена програма соціально-психологічного тренінгу "Подолання і профілактика стресових станів у здобувачів вищої освіти". Основні завдання, що розв'язуються в ході тренінгу: вивчення психофізіологічних причин стресу, його наслідків, зняття актуального стресового стану, освоєння методів саморегуляції емоційних станів, освоєння технік подолання стресу і психопрофілактики пост-стресових станів.

Групова технологія роботи зі станами тривоги полягала у проведенні тренінгу, програма якого складалась з трьох компонентів: а) інформаційно-пізнавального; б) діагностичного; в) корекційно-розвивального. Інформаційно-пізнавальний компонент був реалізований завдяки міні-лекціям, що розкривали зміст, структуру, рівні та детермінанти виникнення стресових ситуацій у професійній діяльності, засоби профілактики та подолання психогенного стану у здобувачів вищої освіти. Діагностичний компонент засновувався на обраних нами методиках, спрямованих на визначення особливостей виникнення та протікання стресу. Корекційно-розвивальний компонент був реалізований завдяки використанню спеціального тренінгу саморегуляції.

Програма кожної тренінгової сесії включала в себе як ознайомлення з теоретичним матеріалом, так і практичні вправи для його засвоєння. Результати експериментального дослідження довели, що психологічній регуляції сприяло впровадження інтерактивних методів навчання: інформаційні блоки (міні-лекції); групова дискусія; мозковий штурм; робота малих групах; робота з індивідуальним досвідом учасників) з метою підвищення рівня психологічної стійкості здобувачів вищої освіти до стресових ситуацій. Після кожної вправи ми отримували зворотній зв'язок, рефлексію від учасників. Це допомагало нам розуміти ступінь засвоєння матеріалу, практичних завдань.

Протягом тренінгу його учасники мали змогу засвоїти знання з методів подолання пресингу, планування робочого часу, постановки чітких цілей, що є невід'ємною частиною антистрес-тренінгу.

Аналіз отриманих результатів повторного зрізу показав, що всі описані види і засоби формування впливу виявилися адекватними завданням активізації саморегуляції стресових станів у досліджуваних здобувачів вищої освіти. Повторне тестування наприкінці тренінгу показало, що рівень стресостійкості збільшився майже у 100% учасників тренінгового навчання. Результати запропонованої програми психокорекційного тренінгу та оцінка його ефективності дали змогу виявити викликані впливом навчання достовірні кількісні і якісні зміни в експериментальній групі, на відміну від контрольної.

Дослідження довело, що впровадження запропонованої програми тренінгу в межах формування експерименту позитивно вплинуло на підвищення рівня

стресостійкості у здобувачів вищої освіти.

Висновки. Практичне значення дослідження полягає в розробці психологічно обґрунтованих засобів профілактики та подолання стресових станів у студентської молоді, визначенні властивостей особистості, що є орієнтирами в роботі з стресовими станами. Запропонований комплекс засобів діагностики та корекції стресових станів у здобувачів вищої освіти може бути використаний у роботі психологічних служб освітніх організацій.

Список використаних джерел

1. Гринберг Дж. Управление стрессом. СПб.: Питер, 2002. 496 с.
2. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. К.: КИМУ, 2002. 210 с.
3. Морозов С.М. Методы психологического исследования личности учащегося. Киев: УМК ВО, 1992. 88 с.
4. Омелько М. Адаптація студентської молоді – важливий фактор формування свідомого ставлення до навчання, праці, громадських доручень. Виховна робота в технікумах, коледжах. 2005. № 3. С. 59-60.
5. Рєзнік Т.І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. Практична психологія та соціальна робота. 2002. № 1. С. 1-3.

Ярмошук Ю.,

здобувачка вищої освіти групи КПМ-19-Г2
кафедри психології та особистісного розвитку
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Ставицька С. О.,

д. психол. н., професор, завідувачка кафедри
загальної і соціальної психології та психотерапії
НПУ імені М. П. Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Масова інтеграція дистанційного навчання в освітній процес, викликана пандемією Covid-19, і, пов'язані з нею обмеження соціальних контактів, загострили проблеми ефективної комунікації і пошуку нових форм взаємодії підлітків між собою та з дорослими. Однією з таких проблем постає агресивна поведінка підлітків в умовах дистанційного навчання. За спостереженнями вчених, батьків і вчителів саме в умовах постійного «перебування», в тому числі й

навчання, на інформаційних платформах у підлітків частішають прояви неконтрольованої агресивної поведінки.

Тому метою нашого дослідження постало проведення теоретичного аналізу та емпіричного дослідження психологічних особливостей прояву агресивної поведінки підлітків в умовах дистанційного навчання. Відповідно до мети дослідження було визначено такі його завдання:

- здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з проблем агресивної поведінки підлітків;
- провести емпіричне дослідження психологічних особливостей агресивної поведінки підлітків в умовах дистанційного навчання.

Основні здобутки проведеного дослідження.

Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел щодо заявленої проблеми показав, що більшість вчених під агресією розуміють дію або тільки наміри дії, що мають на меті заподіяння шкоди іншій людині. Таке тлумачення агресії визначає агресивність як властивість особистості, в якій акцент робиться на наявності руйнівних тенденцій [1; 2; 4; 5;12].

Поряд з руйнівним характером агресії можна виділити низку її специфічних регуляторних функцій. Так, з'ясовано, що агресія, по-перше, виступає засобом досягнення якої-небудь значущої мети. По-друге, часто агресія є способом заміщення блокованої потреби і перемикання діяльності. По-третє, агресія використовується деякими людьми як спосіб задоволення потреби в самоствердженні і як захисна поведінка [2].

Отже, відповідно до результатів проведеного нами теоретичного аналізу, в основі виникнення та розвитку агресивної поведінки у підлітків можуть лежати особистісні особливості підлітка, особливості взаємин з батьками та іншими дорослими тощо. Підліткові спільноти, які є основною формою взаємодії підлітка, також можуть бути передумовою виникнення агресивної поведінки [1; 2; 3; 6].

Встановлено, що характер агресивної поведінки багато в чому визначається особливостями вікового етапу розвитку людини; адаптація до вікових вимог нерідко супроводжується різними проявами агресивної поведінки. Специфічною особливістю агресивної поведінки у підлітковому віці є її залежність від групи однолітків на тлі краху авторитету дорослих [2; 3].

У підлітковому віці бути агресивним часто означає здаватися чи бути сильним. Свої відносини з оточуючими, з однолітками підліток буде за принципом значущості в співтоваристві, групі. Підліткові спільноти, які є основною формою взаємодії та комунікацій, можуть бути основною передумовою виникнення агресивної поведінки у підлітків.

Для приборкання насильства будь-яке суспільство змушене вживати спеціальних заходів. Найбільш ефективними з них слід визнати національні традиції та групові ритуали (ігри, свята, обряди), що дозволяють конкретній особистості інтегрувати свій агресивний потенціал і виражати його соціально-прийнятними способами. Величезне значення також має присутність у суспільстві достатньої кількості позитивних прикладів, наприклад, національних героїв або життєствердних кумирів [9; 11; 14; 15].

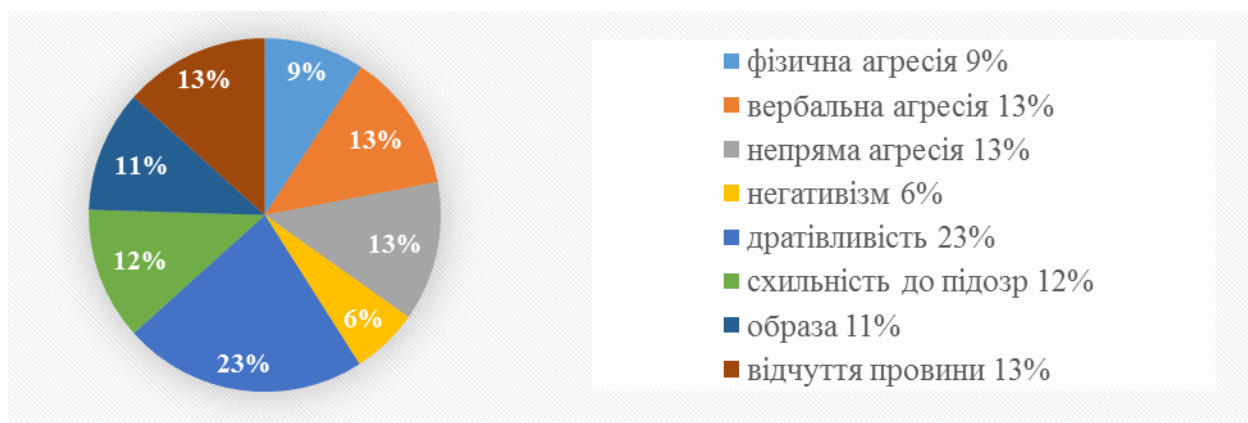
В силу низки причин соціальний вплив на особистість з вираженою агресивною поведінкою часто виявляється малоефективним. Оскільки агресія має глибокі біологічні та соціальні корені, повністю викоринити агресивну поведінку неможливо. Можна лише говорити про необхідність зниження її проявів через створення системи ефективного соціального контролю на кількох рівнях – суспільства, сім'ї, малих груп і самої особистості.

З метою реалізації другого завдання дослідження – емпіричного вивчення психологічних особливостей агресивної поведінки підлітків в умовах дистанційного навчання, було здійснено добір комплексу діагностичних методик, серед яких: методика вивчення схильності особистості до агресивної поведінки А. Басса та А. Даркі (адаптація А. К. Осницького); методика «Особистісна агресивність і конфліктність» В. П. Ільїна та П. А. Ковальова.

У дослідженні взяли участь 63 учні школи I – III ступенів міста Києва віком від 14 до 16 років, серед них 46% хлопців і 54% дівчат.

В результаті проведення опитування виявлено такі результати. За допомогою опитувальника схильності особистості до агресивної поведінки А.Басса та А. Даркі з'ясовано, що у досліджуваних підлітків переважає вербальна агресія і непряма агресія (по 13% досліджуваних), а фізична агресія діагностується у 9% респондентів. Найбільш вираженими формами прояву агресивної поведінки є: дратівливість (23% респондентів); відчуття провини (13% респондентів); підозрілість (12%

респондентів), образа (11% досліджуваних) і негативізм (6% підлітків досліджуваної групи). (Див. мал. 1).

Мал. 1. Кількісні показники прояву агресивної поведінки підлітків за методикою А. Басса і А. Даркі

Опитувальник «Особистісна агресивність і конфліктність» В. П. Ільїна та П. А. Ковальова дав змогу визначити рівні прояву «позитивної агресії», «негативної агресії» та рівні конфліктності підлітків. (Див. табл. 1, табл. 2 та табл. 3).

Таблиця 1

Розподіл підлітків за рівнями позитивної агресивності

Стать	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Дівчата	8	26	0
Хлопці	22	7	0

За результатами дослідження поданими у табл. 1 бачимо, що підлітки не проявили підвищеного рівня прояву позитивної агресії (0% респондентів). У дівчат порівняно із хлопцями більш, ніж на третину вищий показник середнього рівня позитивної агресії (26% у дівчат та 7% у хлопців); показник низького рівня позитивної агресії, навпаки, у дівчат майже на третину менший за показник у хлопців (8% у дівчат та 22% у хлопців).

Таблиця 2

Розподіл підлітків за рівнями негативної агресивності

Стать	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Дівчата	10	16	80
Хлопці	16	11	2

Як видно з табл. 2, у дівчат порівняно із хлопцями більш, ніж в півтора рази

менший показник низького рівня негативної агресії (10% у дівчат та 16% у хлопців); показники середнього рівня негативної агресії також відрізняються у півтора рази (16% у дівчат та 11% у хлопців); середній рівень прояву негативної агресії вищий у дівчат. Показник високого рівня негативної агресії на чверть нижчий у хлопців порівняно із дівчатами (2% та 8% відповідно).

У табл. 3 відображено, що дівчата та хлопці мало проявляють високий та низький рівень конфліктності (0% нижчий рівень і 2% високий у дівчат та 3% низький рівень і 0% високий у хлопців). Показники середнього рівня прояву конфліктності більш високі та відрізняються у 1,2 рази (32% у дівчат та 26% у хлопців), при цьому, середній рівень прояву конфліктності вищий у дівчат.

Таблиця 3

Розподіл підлітків за рівнями конфліктності

Стать	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Дівчата	0	32	2
Хлопці	3	26	0

Узагальнення отриманих результатів дослідження дає можливість зробити висновки, що ні хлопці ні дівчата не показали високих навичок прояву позитивної агресії у вигляді наполегливості і непоступливості при досягненні своїх цілей. Хлопці, навіть, не продемонстрували середнього рівня прояву позитивної агресії. Отже, можна говорити про значний потенціал в розвитку навичок трансформації агресивних проявів в позитивне русло. Для його реалізації у підлітків нами буде запропоновано тренінг з формування навичок ефективної взаємодії і підвищення комунікативної компетентності підлітків.

Список використаних джерел:

1. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс ; пер. с англ. Ю. Брянцева, Б. Красовского. – М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. – 512 с.
2. Бэрон Р. Агрессия/Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб. :Питер. 1998. – 336 с.
3. Иванов В.М. Девиантное поведение: причины и масштабы // Социально-политический журнал. М.,: Просвещение - 1995. - № 2. - С.32-39
4. Иванова Л.Ю. Агрессивность, жестокость и отношения старшеклассников к их проявлениям. // Проблемы личности,профилактика отклонений в её развитии. М.: Просвещение. -

5. Исаев Д. Д. Журавлев И.И Дементьев В.В. Озерцовский С. Д. Типологические модели поведения подростков с различными формами аддиктивного поведения. Санкт-Петербург.: Лениздат, 1997. - 321с.
6. Кондратенко В. Т. Девиантное поведение у подростков. Минск.: Феникс, 1988. - 268с.
7. Психологическая диагностика детей и подростков. Под ред. К.М.Гуревича, Е.М. Борисовой. М.: Просвещение, 1995.- 70-79 с.
8. Психология развивающейся личности. Под ред. Петровского А.В. М.: Педагогика, 1987.- 240 с.
9. Психотерапия детей и подростков .// Под ред. Х. Ремшмидт. -М.: Психология, 2000
10. Рабочая книга школьного психолога. // Под ред. И.В.Дубровиной. М.: Просвещение, 1990.- 303- 304 с.
11. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 656 с.
12. Реан А.А. Агрессия и агрессивность личности / А.А. Реан // Психологический журнал. – 1996. – №5. – С.3-18.
13. Реан А.А., Трофимова Н.Б. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков / А.А. Реан, Н.Б. Трофимова // Актуальные проблемы деятельности практических психологов. – 1999. - №3. – С.6.
14. Румянцева Т.Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии / Румянцева Т.Г. – М. : [б. и.], 1994. – 278 с.
15. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции : [учеб. пособ.] / Семенюк Л.М. – М. : Флинта, 1998. – 96 с.

Боровик Ольга Василівна

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КМП–19–ХЗ спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Бевз Галина Михайлівна

професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДДВО «Університет менеджменту освіти», д-р психологічних наук, професор, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ КЛІМАКТЕРИЧНОГО ПЕРІОДУ ЖІНКАМИ ЗРІЛОГО ВІКУ: МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ

Актуальність. Дослідження демографічних змін, що відбуваються в умовах сучасного суспільства, свідчать про збільшення кількості жіночого населення зрілого віку. Цей факт суттєво збільшує запити на вивчення соціальних та психофізіологічних особливостей розбудови життя людьми старшого віку, зокрема, жінками. Також, у зв'язку з цим, виникають питання якості життя жінки у період після звершення фертильного періоду її життя і початку клімактеричного. За результатами досліджень ВООЗ тривалість життя жінки після досягнення нею п'ятидесятирічного віку, складає у більшості країн світу від 27 до 32 роки. Звідси виходить, що більшість жінок у світі, майже третину свого життя перебувають в клімактеричному періоді. ВООЗ також прогнозує, що до 2030 року, періоду клімактерію досягне 1,2 млрд. жінок, тобто близько шостої частини населення планети [1]. Таким чином вивчення особливостей адаптації жінок до постфертильного періоду життя і особливостей переживання ними входження у період менопаузи постає нагальною науково-практичною проблемою.

Метою досліджень є розкриття особливостей переживання жінками періоду клімактерію, що відповідає віковому періоду розвитку від 45 до 60 років.

Методи. Заплановане дослідження передбачає вивчення наукових джерел та включає теоретичне й емпіричне дослідження особливостей переживання, застосування моделювання на основі опрацьованих відповідних концепцій

Ф. Василюка, А. Ленгле, Р. Лейнга, С. Бондирєвої, Д. Колєсова та інших [2; 4; 5; 6]. Застосування методу психологічного моделювання для вивчення особливостей переживання жінкою клімактеричного періоду, має враховувати різні аспекти життя, у т.ч. і переживання нею періоду кризи переходу від зрілого до старшого і похилого віку. Зважаючи на зниження її здатності протистояти різним психогенним впливам, процес переживання цього етапу життя має свою специфіку. Він напряду залежить від фізіологічних, індивідуально-психологічних, соціальних і соціально-психологічних характеристик жінки, як суб'єкта дослідження. Створена таким чином модель переживання буде слугувати основою як для проведення дослідження, так і для розроблення програми профілактики та програми роботи психолога щодо впливу періоду менопаузи на життя жінки.

Коротко опишемо результати теоретичного опрацювання зазначеної проблеми. Так, представниками адаптаційного підходу С. Бондирєвою та Д. Колєсовим, категорія переживання розглядається в ракурсі здатності суб'єкта переживання витримувати психічне і фізичне напруження в мірі, достатній для благополучного вирішення проблемної ситуації. В свою чергу, автор екзистенційного аналізу А. Ленгле, описав динаміку переживання [4]. За його концепцією, процес переживання проходить наступні етапи:

- враження, виникнення «первинної емоції»;
- поглиблення і виникнення почуттів;
- осмислення ситуації, її змісту;
- перетворення пережитого у «внутрішню подію»;
- отримання персональної відповіді про сенс ситуації;
- формування власних установок з приводу пережитого;
- відповідь світу, дія, розвиток.

За концепцією Ф. Василюка, жінка може використовувати різні види переживання або їх комбінації, які здійснюють безпосередній вплив на процес переживання [2; 3]. Він виокремлює наступні види переживань:

1. Переживання гедоністичне: відбувається ігнорування реальності, її спотворення і заперечення. Формується ілюзія збереження задоволеності порушеним змістом життя.
2. Переживання реалістичне: прийняття реальності такою, якою вона є і

пристосування до неї динаміки і змісту потреб суб'єкта.

3. Переживання ціннісне: проявляється в намаганнях обеззброїти реальність ідеальними процедурами. Відбувається перетворення реальності в предмет інтерпретації та оцінки через ціннісне ставлення до події.

4. Переживання творче: відрізняється чуттєво-практичним ставленням до реальності через утвердження власних ідеалів.

Результати. Таким чином, процес переживання жінкою періоду менопаузи можна зобразити у динаміці переходу із одного психофізіологічного стану в інший, що може бути представлений в категоріях розвитку, чи регресу (див. рис.1).

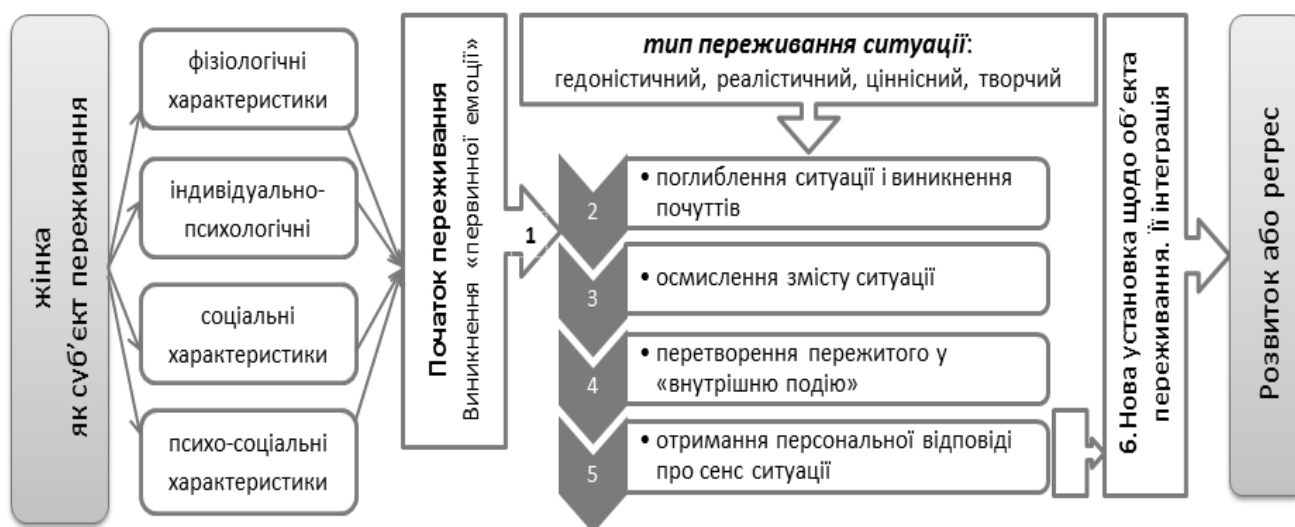

Рис.1 Модель переживання

Модель показує, що етап входження жінки в період менопаузи можна характеризувати за такими складовими, як: фізіологічні характеристики жінки, індивідуально-психологічні, соціальні та психо-соціальні. Сам процес переживання має 6 стадій, які набувають відмінностей згідно ракурсу ціннісного їх переживання (гедоністичного, реалістичного) та здатності до творчого його осмислення. Формування у жінки нової установки щодо нової ситуації свого розвитку, буде визначати завершення періоду переживання нею етапу менопаузи і входження у постфертильний період свого життя.

Висновки. Метод моделювання є ефективним для вивчення процесів переживання певного етапу життя, наразі, жінками – клімактеричного. Створена авторська модель опирається на концепцію переживань Ф. Василюка і динаміку переживань А. Ленгле, а також враховує структурні компоненти суб'єктного функціонування людини, як рівневі характеристики.

Список використаних джерел:

1. Дубоссарська, З. М., Дубоссарська, Ю.О. Еволюція уявлень про клімактерій та менеджмент менопаузи // Медицинские аспекты здоровья женщины. – 2010. – № 5–6 (33–34). – С. 26–29.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживаний / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – 200 с.
3. Василюк Ф. Е. Переживание и молитва (опыт общепсихологического исследования) / Ф. Е. Василюк. – М. : Смысл, 2005. – 191 с.
4. Лэнгле Альфрид. Что движет человеком? Экзистенциально-аналитическая теория эмоций / А. Лэнгле. – М. : Генезис, 2006. – 235 с.
5. Бондырева С. К. Переживание (психология, социология, семантика): учеб. пособие / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – М. : Издательство Московского психолого-социального института, 2007. – 160 с.
6. Рональд Д. Лейнг. Феноменология переживания. / Современная психология. Теория и практика. Издательство Института общегуманитарных исследований, 2016. – 350 с.

Гопкало В.В.

студент групи КПМ-19-ХЗ кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Ставицька С.О.,

професор, д-р психол. наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ДОРΟΣЛИХ

Постановка проблеми. Людина на будь-якому етапі свого життя може відчувати тривожність, яка буде негативно впливати на якість її життя. Більшість робіт присвячені вивченню саме дитячої та підліткової тривожності, оскільки вони є майбутніми особистостями, які вступають у великий світ з його радощами та випробуваннями. Втім, важливо і не забувати про людей, якими вони стають – дорослий також не застрахований від появи такого негативного когнітивного конструкту і однаково тяжко переживає цей стан. Сьогоднішня розробленість питання вивчення та дослідження тривожних людей є недостатньою та вимагає більшої акцентуації, оскільки теперішні умови та обставини життя всього суспільства змушують людину постійно перебувати у стані повної готовності – стрімкий

життєвий ритм, перенасичення деструктивними інформаційними потоками, стихійні лиха, політичні та воєнні конфлікти, небезпека нової епідемії (і цей перелік цим не обмежений) володіють сильним впливом на психологічне здоров'я дорослого, і можуть спричинити утворення стійкої тривожності.

Основні завдання авторського дослідження. Розкрити поняття «тривожності» як особистісного утворення дорослої особи; провести аналіз її тригерів, характерних рис та проявів; обґрунтувати необхідність надання високотривожним людям психологічної допомоги.

Основні здобутки проведеного дослідження. Існує досить багато наукових трактувань тривожності, проте загальним для всіх є визначення тривожності як почуття, пов'язаного з неблагополуччям, переживанням дискомфорту. Дослідженням тривожних станів особистості займалися такі вчені як З. Фрейд, Ч. Спілбергер, Ю.М. Ханін, Дж. Тейлор, В. М. Мясіщев, Т. А. Немчин, В. Франкл, К. Хорні та ін.

Поняття «тривожності» можна визначити як властиву конкретному індивіду психологічну ознаку, що проявляється у вразливому емоційному відношенні до будь-якої події, яка з ним відбувається, навіть, якщо вона не вирізняється за важливістю або змістовністю [2].

Тривожну людину характеризують наступні прикмети:

- 1) різниця у її минулій та нинішній поведінці;
- 2) зміна артикуляції, жестів, виразу обличчя та стилю мовлення;
- 3) фізіологічні реакції (тривожність відбивається на роботі систем людського організму): підвищене або слабке серцебиття та кров'яний тиск, збої у диханні, посилена пітливість, інсомнія та інші порушення сну [3].

Наднормова тривожність і відчуття невпевненості не дозволяють особі об'єктивно оцінити та сприйняти певну подію у своєму житті, порушують здатність до аналізу наявних обставин та дійти правильного висновку.

За проявом виділяють два види тривожності – відкрита та закрита. Перший тип означає тривожний стан, що залучає свідомість особистості, і виражається тривогою фізично (наприклад, людські дії та стратегії поведінки активізовані та спрямовані на відчуття хвилювання та нервозності). Для закритої тривожності відсутня свідома складова, тобто особа не розуміє, що набула це утворення. Її відрізняє гіпертрофована стриманість, неможливість відрізнити дійсну небезпеку та, іноді, й

прийняти її – людина буде опиратись когнітивно або через певну поведінкову реакцію [3; 4].

Відносно причин, які викликають інтенсивний тривожний стан та сприяють його закріпленню, вчені висунули цілий ряд теорій. Зупинимось на основній класифікації, яка бере за основу чинники внутрішнього та зовнішнього світу людини. До зовнішніх впливів можна включити багато пунктів: мінливість та невизначеність соціуму, в якому проживає людина, включаючи і її родину та професійну ситуацію; перебудови та трансформації у суспільстві; особистісна залежність від подій та ситуацій у світі; та, навіть, екологічні катастрофи у різних масштабах, так як несуть вплив на організм, який, у свою чергу, пов'язаний з психічною складовою. Серед внутрішніх чинників виділяють наступні: вроджена схильність відчувати підвищену тривогу, під якою мається на увазі, що людина, в більшості випадків, перебільшує загрозу та тривожиться нерационально; та кризовий етап особистості – людина не може досягти бажаного й реалізуватись у житті, що викликає сильне хвилювання та внутрішній неспокій [1; 3].

Окремо хочеться вказати й на інші тригери тривожності. Організм людини здатний виправдано мобілізуватись та реагувати відчуттям тривоги – тривожність може виникати через реальну небезпеку для людини, закріплюватись у випадку неодноразовості такої події, а також коли певна ситуація, в яку потрапила особа, є нестандартною, незрозумілою, або ж досить стресогенною[5].

Звісно, не можна відносити тривожність лише до негативних та шкідливих утворень. Індивіду необхідно володіти оптимальним ступенем цього психологічного стану, оскільки, він активізує людину та її ресурси у важливих для неї ситуаціях і допомагає їй якнайкраще з ними впоратись. Проте, у разі перетинання межі норми, що різна для кожного, це призводить до негативних наслідків, які відбиваються на людському здоров'ї. Як приклад, гострі переживання виснажують емоційну сферу, що проявляється в зменшенні її ресурсів та позитивно зарядженої енергії, людина відчуває патологічну втому, стає менш продуктивною, оскільки її концентрація та креативність зменшуються.

Тривожності як властивості індивіда відведена ще одна вагома роль – зі збільшенням, вона порушує його самооцінку та впевненість у собі. Високотривожна особа не подобається собі, занадто вимоглива до самої себе та свого оточення,

неадекватно самокритична. Оскільки, вона часто прагне до ідеалу і не задовольняється меншим, бажає невпинно розвиватись та отримувати більше інформації, їй важко прийняти себе та відчутти радість від свого наявного становища; через це вона знову вдається до створення наступних особистісних задач [2; 3]. До цього визначення можна додати і хиткість в оцінюванні середовища, в якому перебуває індивід.

Отже, можна зробити висновок, що високий рівень тривожності людини є руйнуючим явищем, що впливає на всі аспекти людського буття: благополуччя соціальної сфери життя (дезадаптація), міжособистісної (відносини у сім'ї, з друзями), фізіологічної (проблеми зі здоров'ям), і власне психологічної, яка страждає найбільше. Саме тому, автор бажає продовжити вивчення цієї важливої проблеми та дослідити взаємозв'язки тривожності з особистісними властивостями людини, а також визначити способи та методи протистояння цьому переживанню, зменшуючи рівень тривожності до адаптивного, та, застосовуючи профілактичні заходи.

Список використаних джерел:

1. Тревога и тревожность. Хрестоматия /Сост. и общая редакция В. М. Астапова: ПЕР СЭ; Москва; 2008.
2. Звенигородская, М. А. Тревожность в современном обществе: определение, значение и влияние данного феномена на поведение людей / М. А. Звенигородская. Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2020. № 4 (294). С. 256-258.
3. Сидоров К. Р. Тревожность как психологический феномен. Вестник Удмуртского университета. Серия «Философия. Психология. Педагогика», 2013 вып. 2. С. 42-51.
4. Ханин Ю.Л. Исследование тревоги в спорте // Вопросы психологии. 1978. № 6.
5. Spielberger, C. D. (1972a). Anxiety: Current Trends in Theory and Research (Vol. 1, pp. 23-49). New York: Academic Press

Тетяна Демидко,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ – 19-ХЗ спеціальності 053
«Психологія», ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Гусєв Андрій Ігорович,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
психології та особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м.
Київ, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Постановка проблеми: На сьогоднішній день проведено велику кількість досліджень, які довели, що вплив професійної діяльності на людину та її психологічне здоров'я і благополуччя є дуже значним і відіграє більшу роль, ніж позаробоча сфера та інші особистісні аспекти її життя.

Сучасний світ розвивається швидкими темпами, і перед людиною виникає все більше завдань, як в професії, так і за її межами. Особливо це стосується працівників поліції, включаючи органи досудового розслідування, які несуть важливу та відповідальну місію для всього суспільства і визначають, в якому напрямі будуть рухатись та розвиватись майбутні покоління. Задачею правоохоронних органів є стримати моральну деградацію та захищати чесноти людства. Можна констатувати, що співробітники органів досудового розслідування не лише однаково, а навіть частіше, схильні до емоційного вигорання, оскільки на їх плечі випадає багато різносторонніх завдань, які прискорюють психологічні та фізичні недуги.

Основні завдання авторського дослідження. Нашою метою дослідження є освітлення теми синдрому професійного вигорання у працівників поліції на прикладі відділу органів досудового розслідування, та необхідності звернути увагу на дане питання як серйозне явище, яке потрібно вчасно визначати, попереджувати, та яке вимагає корекції у випадку його утворення та розвитку.

Основні здобутки проведеного дослідження. Відомо, що синдром емоційного вигорання (СЕВ) є специфічною реакцією людського організму, яку спричинює тривалий тиск стресу професійного характеру середнього рівня тяжкості. Дане явище

визначається згасанням емоційних, пізнавальних та фізичних ресурсів і сил, ознаками якого є ослаблення емоційних та розумових процесів, фізичне безсилля та слабкість, власна відчуженість, а також розчарування у кар'єрі та відсутність робочого ентузіазму [1;2]. Наукові джерела звертаються до поняття синдрому емоційного вигорання саме як «професійного вигорання», що дозволяє проводити аналіз цього розладу з точки зору деформації особистості, яка стала наслідком робочого стресу [3].

Специфіка роботи, індивідуальні особливості співробітника, та чинники з соціально-психологічної сфери є головними причинами виникнення емоційного вигорання у працівників органів досудового розслідування. До таких факторів можна включити:

- ✓ велике робоче навантаження. Як приклад, співробітник не встигає розслідувати кримінальну справу, підміняє іншого колегу, отримав забагато доручень у відділі накопичилась значна кількість справ тощо;
- ✓ зміна в умовах праці або робочих обов'язків – працівник отримав підвищення, переведений в другий відділ – та власне перебіг процесу зайняття нової посади, про яку ще нічого не відомо, включаючи і підвищення;
- ✓ необхідність часто йти на компроміс з метою кар'єрної стабільності та зростання;
- ✓ значна відповідальність за свої дії та рішення;
- ✓ невідповідність власних принципів, прагнень, здібностей та вимог, які постають за певними посадовими обов'язками;
- ✓ неякісний та бідний зворотній зв'язок між управлінськими структурами та колегами по роботі, який потрібний під час здійснення трудової діяльності та її аналізу, або це можуть бути погані відносини у колективі та з керівництвом;
- ✓ відсутність потенційного кар'єрного росту, неодноразова реорганізація, шкідливий емоційний та етичний клімат у колективі;
- ✓ наявність від'ємної якості та характеру взаємодії з правопорушниками, та неприємних наслідків від комунікації зі злочинним контингентом;
- ✓ недостатня внутрішня особиста стійкість до зовнішніх подразників, які негативно впливають на співробітника.

Є очевидним, що цей список можна продовжити, і не тільки з боку

професійних, а й інших сфер життя працівника, наприклад: проблеми у сімейному житті, зміна місця проживання; хвороба і т.п. Однак, перелік не обмежується зазначеними вище причинами професійного вигорання [4].

Важливо вміти розпізнавати ознаки цього синдрому у співробітників органів досудового розслідування. Для цього, їх поділено на три основні категорії:

1. Фізичне виснаження – характеризується неухабною суб'єкта, прискореним серцевим ритмом, головними болями, больовими відчуттями у спині, нудотою та хронічною втомою, але цим не обмежується.
2. Емоційне виснаження – для суб'єкта властива втрата ентузіазму та інтересу до роботи. Такі симптоми може мати і працівник, який дійсно отримує задоволення від роботи та захоплений своєю справою; в нього розвивається агресивність, інтровертованість, а також зауважуються прояви цинізму тощо.
3. Розумове виснаження – суб'єкт почуває та вважає себе некомпетентним, неповноцінним в інтелектуальних задачах, спостерігає зменшення зацікавленості у нових ідеях та проектах, неможливість знайти альтернативні підходи для розв'язання задач, та має тенденцію до ригідного мислення [5].

До того ж, на синдром та фактори, які його породжують, варто поглянути з боку внутрішнього та зовнішнього світу працівника досліджуваної професії. Такими внутрішніми збудниками зазначеного явища є схильність до емоційної ригідності, інтенсивне сприйняття і переживання обставин професійної діяльності, слабка мотивація емоційної віддачі в роботі, а також дезорієнтація особистості, яка виявляється у байдужому ставленні до результатів своєї діяльності. Ряд зовнішніх факторів представлений психоемоційною напруженістю суб'єкта, організаційними аспектами роботи, які дестабілізують особу, високою відповідальністю, та несприятливою психологічною атмосферою, яка є рисою цього професійного спрямування.

Як видно з даного огляду, синдром професійного вигорання є вкрай небезпечним для людини. Оскільки працівники органів досудового розслідування більш схильні до нього, це призводить до проблеми суспільного масштабу, і зачіпає не лише окремого індивіда, а саме тому потребує вирішення.

Нерідко професійну деформацію працівників поліції викликає емоційне вигорання, відсутність здатності емоційно об'єктивно реагувати на ситуації, які

виникають у житті суб'єкта та під час виконання службових обов'язків. Як наслідок, дане питання потребує глибшого вивчення та опрацювання щодо засобів розвитку психологічної безпеки, які досі розроблені неналежним чином. Наступне завдання та майбутнє дослідження цієї роботи буде спрямоване на визначення методів профілактики та корекції професійного вигорання у працівників органів досудового розслідування, разом з ґрунтовнішим аналізом факторів, особистісних та суспільних, які викликають описаний синдром.

Список використаних джерел:

1. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. СПб., 2008. 338 с.
2. Maslach C. Burnout the cost of caring. Prentice Hall Press, 1982. 192 p.
3. Мальцева Т. В., Купцов А. А. Взаимосвязь механизмов психологической защиты и синдрома эмоционального выгорания у сотрудников полиции // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2019. Т. 24, № 1(76). С. 74-79
4. Волгин Е. В. Факторы и критические ситуации, детерминирующие эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности сотрудников органов внутренних дел. Журнал психологии и педагогики служебной деятельности. 2/2019. С. 32-34.
5. Баратынская А. В. Роль профессионального стресса и особенностей личности в возникновении эмоционального выгорания у сотрудников правоохранительных органов (в связи с задачами психопрофилактики). Журнал Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2013. №4. – с. 7-9.

Денисенко Ігор Вікторович,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-ХЗ 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Гусєв Андрій Ігоревич

Доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ШЛЯХИ КОРЕКЦІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ З ХІМІЧНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що залежна поведінка досить

розповсюджене явище, яке є об'єктом вивчення спеціалістів з різних наукових галузей, досі не існує єдиного визначення зазначеного поняття. Зокрема, медицина розглядає залежну поведінку як хворобу, соціологія - як соціальне явище, яке має своє місце і чинники, психологія – як засіб пристосування до несприятливих умов навколишнього світу.

Термін «адиктивна поведінка» запропонував у 1984 році американський професор Вільям Р. Міллер, який розглядав зазначене поняття як період зловживання речовинами, які змінюють психічний стан людини, до того, як виникне залежність. У свою чергу, вітчизняний психотерапевт А.Є.Личко використав його для визначення поведінки, яка характеризується зловживанням наркотичних речовин [3].

Пізніше зміст терміну було розширено для означення порушення поведінки, що виникає у результаті зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини [2].

Адиктивна поведінка – один із різновидів девіантної поведінки, що характеризується непереборним бажанням переживати інтенсивні емоції за допомогою штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних видах діяльності [1, с.4].

Американська Психіатрична Асоціація та Національний інститут з питань зловживання наркотичними засобами визначають адикцію як «хворобу мозку» [5, 6]. Згідно досліджень американських науковців вживання ПАР та здійснення певних дій, які викликають у людини залежність, активують однакові ділянки мозку, які відповідають за обробку інформації щодо стимулів мотивації та передчуття винагороди [4].

Корекція адиктивної поведінки залежної особистості є важливим чинником повернення людини до нормального життя. Тому дуже важливо підібрати правильне лікування та допомогти людині навчитися взаємодіяти з навколишнім світом та протистояти його спокусам.

Основною метою різних підходів корекції адиктивної поведінки є підвищення мотивації залежної особистості до здійснення змін. Допомагаючи людині оцінити той вплив, який здійснює залежність на її життя, спеціаліст активує внутрішні сили залежної особистості для протистояння чинникам, які спричиняють залежність та підвищує її готовність до здійснення змін.

Основні завдання авторського дослідження полягають у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні психологічних особливостей корекції адиктивної поведінки особистості з хімічною залежністю, зокрема:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей адиктивної поведінки особистості та шляхів її корекції.
2. Емпірично дослідити особливості функціонування смислової сфери особистості з хімічною залежністю.
3. Розробити й апробувати тренінгову програму з метою розвитку смислової сфери особистості з хімічною залежністю.

Основні здобутки проведеного дослідження.

Для дослідження нами було сформовано дві групи учасників загальною кількістю 60 осіб чоловічої статі, з них: 30 – пройшли реабілітацію стаціонарно (віком від 31 до 45 років), 30 – перебувають у центрі реабілітації (віком від 25 до 45 років).

Використавши психодіагностичні методики: тест «Смисложиттєвих орієнтацій» Д. Леонтьєва, тест «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка та тест на локус контролю Роттера нам вдалося проаналізувати психічні стани учасників дослідження.

Одразу можна відзначити різницю у психічних станах осіб, які тривалий час перебувають у тверезості та тих, хто почав свій шлях та перебуває в процесі реабілітації. Зокрема, аналіз тестів чітко демонструє зріст рівня усвідомлення власного життя в осіб які пройшли реабілітацію, підвищення рівня показника наявності життєвих цілей у майбутньому та сприйняття процесу власного життя, як цікавого, емоційно-насиченого та наповненого змістом, а також позитивний зріст показника Локус-контролю.

Результати осіб, які перебувають в процесі реабілітації дозволили нам визначити критичні точки, обрати необхідні напрями та розробити тренінгову програму орієнтовану саме на цих осіб.

Зазначена тренінгова програма розроблена на базі піврічної реабілітаційної програми для осіб з хімічною залежністю, яка реалізується реабілітаційним центром, та розпочинається після першого місяця реабілітації з подальшою ресоціалізацією.

Під час роботи з хімічно залежними особами або такими, які вже пройшли реабілітацію, потрібно розуміти, що така людина вже багато через що пройшла, в

його житті відбулося немало негативу, зокрема: проблеми в сім'ї, на роботі, з друзями, оточуючими. Така особа напевне відчуває провину, сором, слабкість, навіть якщо демонструє зовсім іншу поведінку. Тому важливо не займати по відношенню до такої особи засуджуючу позицію. Наша робота полягає не в тому щоб засудити особу, а в тому щоб допомогти їй викликати бажання змінюватися самій та змінювати своє життя, тому наша тренінгова програма базується на таких принципах як: розуміння замість засудження; добровільність та партнерство замість контролю; щирість та довірливість стосунків; допомога для самопомогти (активність замість пасивності); комплексний характер допомоги.

Розроблена тренінгова програма є поєднанням методик когнітивно-поведінкової терапії, направлених на допомогу хімічно залежній особистості усвідомити ситуації, у яких вона найчастіше вживає ПАР, уникати таких ситуацій, і долати більш ефективно низку проблем і проблемних форм поведінки, пов'язаних зі вживанням ПАР та «12 крокової» програми духовного переорієнтування, як післяреабілітаційної підтримувальної терапії.

Подолання залежності є довготривалим та трудомістким процесом, який складається з певних стадій. Кожна стадія передбачає ряд заходів, які необхідно реалізувати та навиків які необхідно набути. Якщо особа не готова прогресувати постійно в цьому напрямку, не готова виконувати поставлені перед собою завдання і досягати цілей, якщо уникає постійної роботи в напрямку змін і не налаштована ефективно долати хворобу, то зрив неминучий.

Одужання не закінчується проходженням реабілітації. Це тривалий процес, який продовжується й після реабілітації. Особа має бути готовою до життя після реабілітації, повинна мати бажання жити, змінювати його, ставити перед собою цілі та досягати їх. Відсутність мотивації подолання проблем є одним із чинників, які заважають соціальній адаптації особи.

Аналіз показників осіб, які перебували на реабілітації, отримані за результатами проходження тренінгової програми, з показниками осіб, які вже тривалий час перебувають у тверезості дає підстави для ствердження, що така програма є досить ефективною та може в подальшому використовуватися при роботі з хімічно залежними особистостями.

Список використаних джерел:

1. Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. — 2-е изд., стер.— М.:Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. — 240 с.
2. Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития/Ц. П. Короленко. — Обозр. психиат. и мед. психол., 1991. — С. 8-15.
3. Ложкин А. И. Психология поведения девиантной личности: учебно-методическое пособие. – Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2012. – 110 с.
4. Електронний ресурс: Psychology Today. Режим доступу: <https://www.psychologytoday.com/intl/basics/addiction>.
5. Електронний ресурс: National Institute on Drug Abuse. Режим доступу: <https://www.drugabuse.gov/related-topics/addiction-science>.
6. Електронний ресурс: American Psychological Association. Режим доступу: <https://www.apa.org>.

Золочевська М. М.,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КПМ-19-ХЗ спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Ставицька С. О.,

завідувачка кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії, професор, д-р психол. наук,

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ САМОПРИЙНЯТТЯ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Тема щастя та психологічного благополуччя набуває суттєвої ваги в соціально-політичному просторі, що пов'язано з економічними та політичними і правовими реформами, екологічними проблемами, проблемами пандемії COVID-19 та ін.. Зростає співпраця бізнесу, психологів, соціологічних служб, урядових та громадських організацій щодо вивчення показників та чинників цих феноменів людської психіки [1; 8-13].

Вказана проблематика, також актуалізується через розвиток позитивної психології, гуманістичних та екзистенціальних напрямків її розвитку, в яких

детермінанта відчуття щастя та психологічного благополуччя є суттєвою [4; 5]. У зв'язку з пандемійною (COVID) кризою 2019 - 2021 років є тенденція погіршення як загального «благополуччя» – економічного та соціального, так і «психологічного благополуччя», психологічного здоров'я загалом у світовому масштабі [13].

Категорія дослідження щастя та психологічного благополуччя є багатомірним та багатфакторним нелінійним міждисциплінарним феноменом. Відчуття щастя – це суб'єктивна річ, на що впливає багато внутрішніх та зовнішніх чинників, і не всі його параметри можуть бути виміряні. Так само, на сьогодні, немає універсального наукового конструкту психологічного благополуччя.

Предикти психологічного благополуччя є зовнішніми і внутрішніми. Внутрішні чинники здебільшого стосуються самоактуалізації людини і пов'язані з теорією особистості, вагомими компонентами якої є самоприйняття, самоповага, самооцінка, «Я-образ» та «Я- концепція» та ін.

Таким чином, теоретичну наукову базу для вивчення феномену психологічного благополуччя та його ролі в самоактуалізації особистості закладено в дослідженнях представників позитивної, гуманістичної, екзистенційної психології, психології особистісного розвитку та психічного здоров'я. Серед них найбільш відомі та вагомі праці Е. Дінера, Д. Канемана, С. Любомирськи, А. Маслоу, С. Максименка, М. К. Ріфф, Т. Титаренко та інших [2-4; 6; 8-12]. Спільним у поглядах дослідників є те, що щастя та психологічне благополуччя впливають на самореалізацію людини в усіх сферах її життєдіяльності.

Основні завдання авторського дослідження полягають в розкритті особливостей впливу самоприйняття на стан суб'єктивного психологічного благополуччя особистості, зокрема у проведенні теоретичного й емпіричного аналізу конструктів психологічного благополуччя та самоприйняття, визначення особливостей їх взаємозв'язку.

Основні здобутки проведеного дослідження.

1. Теоретичний аналіз заявленої проблеми показав, що при визначенні психологічного благополуччя в різних підходах та науках вченими використовуються дещо відмінні, проте синонімічні за суттю конструкти, які розглядають «психологічне благополуччя» (К. Ріфф, Т. М. Титаренко та ін..) і «суб'єктивне благополуччя» (Д. Канеман, С. Любомирськи та ін..) як суб'єктивне відчуття щастя та

загальну задоволеність життям.

2. За нашими теоретичними узагальненнями, конструкт психологічного благополуччя тісно пов'язаний з буттєвим, екзистенційним рівнем розвитку особистості і є проявом: «душевної діяльності (А. Маслоу), позитивного ставлення до себе та позитивної взаємодії з іншими (К. Ріфф, Н. Пезешкіан), спрямованості на особистісний розвиток (Т. Титаренко), синхронізації «Я-чуттєвого» і «Я-рефлексивного» (Д. Канеман), балансу життєвих стратегій (Н. Пезешкіан) тощо.

3. Також, проведені теоретичні узагальнення, наводять нас на думку, що самоприйняття, як специфічний особистісний конструкт, найсуттєвіше виявляється: в реалістичному безсумнівному та безоціночному прийнятті себе, своєї природи без намагання її корекції чи поліпшення; ставленні до власних недоліків – як до нейтральних життєвих процесів та життєвих явищ (А. Маслоу); у спонтанності в поведінці, думках, бажаннях та здатності любити й приймати любов (А. Маслоу, Н. Пезешкіан, К. Штайнер), у внутрішній єдності, самоідентичності та почутті самоцінності й цінності інших (Г. Олпорт).

4. Вивчення теми психологічного благополуччя передбачало емпіричне дослідження конструкта самоприйняття, зокрема особливостей його впливу на відчуття психологічного благополуччя у людей.

Вибірка проведеного (он-лайн) дослідження склала 60 осіб, серед яких було 25% чоловіків і 75% жінок з України, Словенії, Німеччини, США, Канади, Японії, віком від 17 до 70 років, з маленьких сіл та великих міст.

Виявлені наступні результати: дисперсійним аналізом підтверджено гіпотезу про вплив самоприйняття на психологічне благополуччя; при підвищенні рівня самоприйняття підвищується рівень суб'єктивного психологічного благополуччя, особливо для респондентів до 40 років. Люди, віком після 40 років, не мають такої сильної значущої залежності цих показників. У віковій групі від 45 років немає людей з низьким рівнем самоприйняття. Критерій Лівіні при перевірці гіпотези склав 0,615, що значно більше граничного 0,05 (при $p < 0,011$).

Отримані показники підтвердили нашу гіпотезу про наявний взаємозв'язок між рівнем самоприйняття та рівнем психологічного благополуччя особистості та наявність певних вікових особливостей такого взаємозв'язку.

5. Порівняння результатів формувального експерименту з впровадження

розробленої моделі «самоприйняття» та тренінгової програми її розвитку у респондентів експериментальної та контрольної групи показало певну її ефективність, оскільки підвищення показників самоприйняття, самоповаги, любові до себе призвели до підвищення показників психологічного благополуччя у досліджуваних експериментальної групи, тоді як у контрольній групі таких змін не було виявлено.

6. Вивчення чинників та детермінант «психологічного благополуччя», в тому числі «самоприйняття», розробка моделей впровадження їх у роботу з різними групами населенням може бути корисним вкладом в шляхи профілактики та подолання негативних наслідків кризових станів та низьких показників «благополуччя людей», особливо в період пандемії COVID.

Загалом, на нашу думку, в пост-пандемійний період, коли кризово-травматичний стан людей буде стабілізуватись, увага до розглянутої проблеми, набуде нового формату у психологічній науці, у якому, можливо, будуть нові складові та чинники впливу на психологічне благополуччя особистості, що й стане перспективою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Голяш, І. (2020). Щастя та сучасне суспільство: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Львів, 20-21 березня 2020 р.). Досягнення щастя в рамках концепції сталого розвитку, 88–92.
2. Канеман, Д. (2014). Думай медленно ... Решай быстро. Москва.: АСТ 656 с.
3. Максименко, С. (2020). Суспільство. Національна ідентичність. Особистість. Щастя.//Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Львів, 20-21 березня 2020 р.). – Львів: СПОЛОМ. С. 154-157.
4. Маслоу, А. (2011). Новыерубежичеловеческойприроды (2ий вид.). Москва. Смысл: Альпинанон-фикшн. 221 с.
5. Пезешкиан, Н. (2019). В поискахсмысла. Психотерапия маленькими шагами. Киев: Издательство Ростислава Бурлаки. 304 с.
6. Титаренко Т. М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД.160 с.
7. Штайнер, К. (2016). Эмоциональнаяграмотность: Интеллект с сердцем». Киев, ТОВ «НВП «Интерсервис». 303 с.
8. Diener, E. (2015). Happiness: The Science of Subjective well-being. <http://www.noba.to/modules/happiness-the-science-of-subjective-well-being>. Купс The Science of Well-

9. Allport, G. W. (1968). The person in psychology; Selected essays. Beacon Press., 440 p.
10. Lyubomirsky, S. (2014). The Myths of Happiness: WhatShouldMakeYouHappy, butDoesn't, WhatShouldn'tMakeYouHappy, butDoes. The PenguinPres HC. 320 p.
11. Ryff, C. (1989). Journal of Personality and Social Psychology. Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being., 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
12. Ryff, C. (2008). Journal of Happiness Studies. KnowThyself and BecomeWhatYouAre: A EudaimonicApproachto Psychological Well-Being, 9(1), 13–39. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0>
13. Schwab, K., & Malleret, T. (2020). COVID-19:The GreatReset. Forum Publishing.

Золочевский Б. В.,
студент КМП–19–ХЗ

Науковий керівник:
Лушин П. В.,
професор, д-р психол. наук, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ОСОБЛИВОСТІ ФАСИЛІТАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Постановка проблеми. Процес посттравматичного зростання є не однозначним, багатофакторним, індивідуальним, етапним, не лінійним, багаторівневим. суперечливим і пов'язаним з самосвідомістю людини, його системою цінностей, психічним і емоційним станом, індивідуальним травматичним досвідом, також супроводжується переживанням складних емоційних станів пов'язаних з травмою.

Фасилітація посттравматичного зростання вимагає чуйності, етичності, такту при супроводі посттравматичних процесів, її завданням є допомогти переусвідомити і прийняти всі негативні результати травматичного досвіду, їх всебічне переосмислення, і формування нових світоглядних конструкцій і життєвих перспектив.

Стан розробленості проблеми. Важливою теоретико-методологічною основою проблеми до дослідження психологічних процесів що призводять до позитивних змін після травми є праці К. Уїлбера, Р. Янофф-Булмана, С. Джозефа, Л. Г. Калохуна, Р. Г. Тедески, С. Мадди, С. Парк, С. Тайлора, П. Вонга, та багатьох ін.

Проблема проживання посттравматичних процесів привертала до себе увагу письменників, художників, філософів та науковців з давніх часів, проте наукові дослідження щодо психологічних аспектів позитивних змін в зарубіжній науковій літературі почали з'являтися порівняно недавно. Дослідженню проблеми посттравматичного росту присвячені багато американських наукових праць, водночас останнім часом зростає інтерес та кількість публікацій щодо дослідження проблеми посттравматичного розвитку в російськомовній науковій літературі.

Мета дослідження. Провести аналіз взаємозв'язку характеристик особистості що впливають на відновлення життєвого наративу (життестійкість, самоефективність, смисложиттєві орієнтири) і посттравматичного зростання.

Викладення основного матеріалу.

Складовими індексу посттравматичного зростання за концепцією Тадеші-Калохена є наступні фактори "зміна ставлення до інших", "Нові можливості", "Сила особистості", "Духовні зміни", "Підвищення цінності життя" ці показники сумарно складають "Індекс посттравматичного зростання". Так як анкета ПТР тільки побічно показує відновлення життєвого наративу через шкали "Нові можливості", "Сила особистості", "Підвищення цінності життя" в дослідження було додатково введено ще три додаткових методики для здійснення контролю відновлення життєвого наративу через показники самоефективності, життестійкості, і смисложиттєвих орієнтацій в досліджуваній групі члени якої прожити травматичні події і придбали посттравматичне зростання різного ступеня інтенсивності.

Була висунута гіпотеза про те що існує пряма залежність між індексом посттравматичного зростання у людей що пройшли крізь травмуючі події та показниками що характеризують відновлення життєвого наративу (пряма залежність між показниками).

В ході дослідження застосовувалося 4 методики: Опитувальник посттравматичного зростання (ОПТР) Тадеші і Калхаун (Tedeschi & Calhoun, 1996), адаптований М.Ш. Магомед-Еміновим (Магомед-Эминов М. Ш, 2009), російська версія шкали загальної самоефективності Р. Шварцера і М.Ерусалема (Шварцер et al., 1996), тест життестійкості С. Мадді (Д. А. Леонтьев & Рассказова, 2006), тест смисложиттєвих орієнтацій Крамбо-Махолі в адаптації Леонтьєва (Леонтьев, 2000) і авторська анкета на наявність травматичних подій в житті.

Вибірка складається з 66 осіб, з яких 40% жінок і 60% чоловіків, у віковому діапазоні від 30 до 70 років, з них 79% зазнали високий, 12% середній і 9% низький посттравматичний ріст (згідно опитувальника ПТР). Зв'язок між травматичним подією і посттравматичним зростом був підтверджений за допомогою OLM - одномерної моделі та критерій однорідності дисперсії Лівіні із значущістю заснованому на середньому $0,110 > 0,05$ показав, що дисперсії для кожної з груп статистично достовірно не розрізняються, отже результати ANOVA можуть бути визнані коректними.

Також були розраховані коефіцієнти парної кореляції за методом Спірмена критерій значущості двосторонній для індексу посттравматичного зростання і десяти шкал з раніше згаданих трьох методик.

За результатами дослідження за всіма шкалами індекс ПТР має негативну кореляцію з усіма шкалами. З чотирма з них: "Самоефективність" (-.456), "Контроль" (-.485), "Життєстійкість" (-.424), "Цілі" (-.419), кореляція значуща на рівні 0,01, а для п'яти з них "Результат" (-.37), "локус контролю Я" (-.311), "локус контролю життя" (-.244), "Залученість" (-.272), "Процес" (-.275) кореляція значуща на рівні 0,05. За одним що залишився не значуща.

Дані аналізу показують що в досліджуваній вибірці існує зворотна залежність між рівнем посттравматичного зростання і чинниками що впливають на формування життєвого наративу. Висунута гіпотеза не підтвердилась.

Висновки.

1. Модель посттравматичного зростання запропонована Калохеном і Тадеші (Tedeschi et al., 1996; Tedeschi & Calhoun, 2004) не має стадійності (етапності змін), вона не здатна врахувати фактор часу і етапи які проходить особистість що пройшла через травматичний досвід (особливо це проявлено при тривалих травмуючих події, війна, тривалий насильство, тривала хвороба тощо) Дана ідея вимагає теоретичної опрацювання, і практичної розробки і є перспективним розвитком даного дослідження.

2. Чим вище індекс посттравматичного зростання тим нижче горизонт життєвих подій, особистість починає проживати життя в теперішньому моменті, без формування планів і перспектив свого життя. Даний висновок вимагає додаткової перевірки на інших вибірках, можливо з розширенням дослідницького апарату.

З ПТСР і ПТР мають схожі структурні фази і є невід'ємними елементами посттравматичного процесу. Даний висновок вимагає теоретичної опрацювання та є перспективним напрямком для розвитку ідеї “про цілісний посттравматичний процес”.

Список використаних джерел

1. Леонтьев, Д. (2000). *Тест смысловых ориентаций (СЖО)*. Смысл.
2. Леонтьев, Д. А., & Рассказова, Е. И. (2006). *Тест жизнестойкости*. Смысл.
3. Магомед-Эминов М. Ш. (2009). ФЕНОМЕН ПОСТТРАВМАТИЧЕСКОГО РОСТА. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*.
4. Наследов, А. Д. (2006). *SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках*. (2-е вид.). ПИТЕР.
5. Сидоренко, Е. В. (2007). *Методы математической обработки в психологии*. ООО «Речь».
6. Шварцер, Р., Ерусалем, М., & Ромек, В. (1996). Русская версия шкалы общей самооценки Р. Шварцера и М. Ерусалема. *Иностранная психология*, 7, 71–77.
7. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18.
8. Tedeschi, R. G., Calhoun, L. G., Lawrence, G., & Richard G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455–471. <https://doi.org/10.1007/bf02103658>

Пашкіна Д. В.,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КМП–19–ХЗ спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Гусєв Андрій Ігорович,

кандидат психол. наук, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

СІМЕЙНИЙ МІФ ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Соціально-економічні умови у світі та в Україні постійно змінюються і істотно впливають на всі сторони життя родини, в свою чергу вплив родини відбивається і на її окремих членах. Все актуальнішою стає проблема

зростання кількості молодих людей, що схильні вдаватися до адиктивної поведінки. Цей фактор впливає на процес їх соціалізації, і на сьогоднішній день поширення цієї форми девіації набирає таких значущих обертів, що загрожує здоров'ю суспільства в усіх сферах загалом. Проблема пияцтва і наркоманії на тлі суспільства викликає підвищеної уваги поряд з деструктивними тенденціями, що відбуваються всередині сім'ї, а як відомо, саме в цьому осередку бере свій початок формування особистості[6]. Комунікативний взаємозв'язок в родині - це складна психічна реальність. Деякі явища у сімейних взаємовідносинах недостатньо досліджені, хоча розробка кола проблем в сімейній психології триває. Феномен сімейного міфу тому приклад.

Сімейний міф це таке поєднання уявлень про родину, що знаходиться в області підсвідомого, не даючи змоги сім'ї адекватно оцінити свої стосунки, виробити нові способи поведінки, адаптуючись до реальних подій і змін, що викликає неконструктивну взаємодію[5].

На сьогодні проблема вивчення впливу сімейного міфу на схильність до адикції життєтрепетна. Задля запобігання або ж вдалої психокорекції адиктивної поведінки потрібно дослідити більш повно механізм впливу сімейних установок на формування такої дезадаптивної поведінки.

Все вищесказане вказує на гостру потребу вивчення цього взаємозв'язку задля теоретичних надбань та їх застосувань у практичній роботі з родиною.

Стан розробленості проблеми.

Теоретико-методологічною основою для дослідження впливу сімейних міфів на адиктивну поведінку особистості стали праці дослідників у сімейному системному підході - М. Боуена, В. Сатир, А.В. Черникова, Т.М. Мішиної, Є.Г. Ейдемільера та В.В. Юстицькіса, А.Я Варги, М. Selvini Palazzoli, L. Boscolo, G. Gecchin, G. Pratta, С.Мінухіна, та багатьох ін., а також праці дослідників адиктивної поведінки Л.І. Максименкової, К.А. Бриль-Крамера, Л.Г. Леонової та Н.Л. Бочкарьової , Ц.П. Короленко та Н.В. Дмитрієвої, Едвард Дж. Ханзяна, та ін.

Зацікавленість проблемою впливу сімейного міфу на схильність осіб до адиктивної поведінки викликана недостатнім теоретичним вивченням цього питання, відсутністю цілісних концепцій, які розкривають психологічний зв'язок цих двох феноменів. Дуже мало досліджень, які демонструють вплив сімейного міфу на

почуття тривожності, неадекватної самооцінки, агресивності, ригідності та локус контролю і як наслідок схильності до адикцій. Всі ці знання необхідні як з точки зору подальшої теоретичної розробки цього питання, так і з точки зору практичного застосування їх в роботі з сім'єю привентивно чи постфактум.

Основні завдання авторського дослідження.

Теоретично проаналізувати та емпірично дослідити проблему взаємозв'язку між сімейним міфом та схильністю особи до адиктивної поведінки з метою успішної корекції сімейних взаємин та адиктивної поведінки осіб або ж попередження останньої.

Основні здобутки проведеного дослідження.

Адикти та особи з ПРО(погранічний розлад особистості) використовують для адаптації первинні захисні механізми(примітивна ізоляція, витіснення(репресія), заперечення, проекція, ідеалізація та знецінення, всемогутній контроль), а причини конфліктних ситуацій співпадають з причинами конфліктних ситуацій, що характерні для ранніх стадій розвитку особистості[3, с. 250] Такі особи мають дихотомічне мислення.

Дослідники Ц.П. Короленко та Н.В. Дмитрієва вважають, що адикти були в дитинстві розтотожені зі своїми почуттями(алекситимія), не навчені соціалізації.[2, с. 32] Цими авторами відмічається відсутність тісних емоційних зв'язків між батьками та дітьми, дистанціювання, відношення батьків до дітей як до об'єктів у використанні у власних цілях, парентифікація і т.д. Не дивно, що такі особистості уходять у фантазійний світ, який їм був не чужий і в дитинстві, ригідно відтворюють свій минулий досвід, проєціюють його у дорослому житті на усіх оточуючих(сімейні сценарії), постійно контролюють навколишнє середовище шляхом ідеалізації та знецінення(наслідком чого є звичка до екстернального локусу контролю), бо в іншому випадку в майбутніх потенційних адиктів виникають психічні стани тривожності, фрустрації, агресивності, які вони не вміють конструктивно переживати. Потенційні адикти не вміють встановлювати тісні емоційні зв'язки ні з близькими, ані з собою, бо таке вміння не було інтерналізовано з-за незаохочування й неусвідомлення в їх родинях, через пануючий сімейний міф, що покликаний «заштукатурити шорсткості» сімейних конфліктів, «замилити очі» та продемонструвати усьому світові образ ідеальної родини, ідеальних відносин [2, с.

Умови, що спостерігаються у родинах з підвищеною міфологізацією, схожі на умови, що призводять до різних соціальних дезадаптацій, невротизмів, суїцидальних схильностей та психосоматики [Ейдемільер Е.Г., Юстицькіс В.В., Захаров А.І., Ісаєв Д.Н., Варга А.Я., Selvini Palazzoli M.].

При прихованому конфлікті, коли він замовчується, не обговорюються розбіжності у поглядах, особливо коли конфлікт витіснений у сферу несвідомого та суперечок нібито не існує («ми така дружна родина», «що б ми робили без цього нашого благодійника, героя»), присутня неявна напруга в сім'ї та в кожного з її членів. Такий тип поведінки характерний для «співзалежних відносин»[1].

У зв'язку із теоретичним викладенням вищенаведеного матеріалу нами було висунуто гіпотезу дослідження: сімейний міф може бути одним із чинників схильності особистості до адиктивної поведінки.

Для констатувального експерименту нами було обрано дві групи учасників загальним обсягом вибірки - 60 осіб (20 нуклеарних сімей, 10 з яких мали досвід аддикції у членів родини).

Експеримент проходив на базі Київського реабілітаційного центру «Світ без залежностей» та ЗОШ № 180.

З урахуванням вікових особливостей вибірка ділилася на 2 групи: молодь та зрілий вік.

З урахуванням ступеню рідства вибірка ділилася на 2 групи: батьків і дітей.

Вибірка була поділена на:

- контрольну (КГ): 30 осіб
- експериментальну (ЕГ): 30 осіб

Сім'ї контрольної та експериментальної груп перевірялися за наступними ознаками:

- 1) наявність міфологем, рівень загальної міфологізації у членів родини;
- 2) наявність вираженого середнього/ високого ступеню тривожності;
- 3) рівень фрустрації;
- 4) рівень агресивності;
- 5) рівень ригідності;
- 6) інтернальний/екстернальний локус контролю.

В ході дослідження було використано наступні методики:

- 1) для виявлення міфологем, рівня міфологізації у членів родин використовувався опитувальник «Аналіз сімейного міфу» (А.А. Нестерової);
- 2) для визначення рівнів тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності особистості використовувалася методика «Самооцінка психічних станів» Айзенка;
- 3) для більш детального дослідження рівнів тривожності (ситуаційна тривожність (СТ) та особистісна тривожність (ОТ)) використовувався тест Спілбергера-Ханіна;
- 4) для виявлення локусу контролю застосовано методику «Когнітивна орієнтація» Дж. Роттера;
- 5) метод якісного і кількісного аналізу даних;
- 6) інтерпретаційний метод.

Результати констатувального експерименту показали різницю у психічних станах членів сімей, які мають невеликий рівень загальної міфологізації в родині та тих, хто має великий рівень загальної міфологізації. А саме: аналіз тестів виявив пряму залежність між показниками високий/низький рівень загальної міфологізації та показниками високий/низький рівень тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності ($p < 0,001$).

Отримані результати констатувального експерименту дозволили нам розробити формувальну тренінгову програму у методі КПТ (когнітивно-поведінкової терапії) по виявленню усталених сімейних міфів в осіб, що проходять реабілітацію та членів їх родин.

Тренінг проходив базі Київського реабілітаційного центру «Світ без залежностей»,

Вибірка була поділена на:

- контрольну (КГ): 15 осіб (5 нуклеарних сімей, які мали досвід адиктивної поведінки у своїх нащадків та за логікою формувального експерименту не приймали участі в тренінгу «Вияви свій сімейний міф»).

- експериментальну (ЕГ): 15 осіб (5 нуклеарних сімей, які мали досвід адиктивної поведінки у своїх нащадків і які приймали участь у формувальному тренінгу «Вияви свій сімейний міф»).

Після проведення формувального тренінгу «Вияви свій сімейний міф», було отримано наступні результати: аналіз тестів вказує на зріст рівня усвідомлення власного сімейного міфу(що проявляється у зниженні показника рівня загальної міфологізації) в осіб, які пройшли тренінгову програму, зниження індексів особистісної тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності, а також звернення показника локус-контролю у бік інтернальності.

Аналіз показників по тестам в осіб, які, нажаль, за логікою формувального експерименту не мали змоги приймати участі у тренінговій програмі, але знаходились в тих же умовах реабілітації, вказує на незначне зменшення рівнів тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності, при цьому показники рівнів по шкалам екстернальності/інтернальності локусу контролю та показники рівня загальної міфологізації залишилися без змін. З огляду на приведену інформацію маємо підстави вважати, що все вищезгадане свідчить на користь підтвердження нашої гіпотези.

Список використаних джерел:

1. Варга А.Я. Семейные мифы в практике системной семейной психотерапии / А.Я. Варга // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2001. – № 1. – С. 33-38.
2. Короленко Ц.П., Дмитриева Н.В. Психосоциальная аддиктология. Новосибирск, изд-во «Олсиб», 2001.
3. Смирнов А.В. Базовые психологические компоненты аддиктивного поведения в структуре интегральной индивидуальности. Диссертация на соискание степени доктора психологических наук, на правах рукописи, Екатеринбург, 2015.
http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/34174/1/urgu1460_d.pdf.
5. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи. СПб.: Питер, 2010. – 672 с.
6. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии, 1971, №4, с. 6-20 [http://pedlib.ru/Books/1/0336/1_0336-1.shtml].

Сакальська О.П.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КМП–19–ХЗ
спеціальності 053 «Психологія»
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Гусєв Андрій Ігоревич,
кандидат психол. наук, доцент кафедри
психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», м. Київ, Україна

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ НА СТАВЛЕННЯ ДО ХВОРОБИ У ПАЦІЄНТІВ З ТУБЕРКУЛЬОЗОМ

Постановка проблеми. Епідемічна ситуація з туберкульозу в Україні характеризується значним поширенням туберкульозу, збудник якого стійкий до протитуберкульозних препаратів, зростаючою кількістю випадків поєднаної інфекції (туберкульоз/ВІЛ-інфекція). В той же час зберігається порівняно високий рівень смертності від туберкульозу, а показники ефективності лікування не досягають цільових значень, що рекомендовані ВООЗ. За даними аналітично-статистичного довідника «Туберкульоз в Україні» за 2020 рік лише трохи більше половини хворих на лікарсько-стійкий туберкульоз виліковується, а решта є джерелом інфекції для оточуючих і підтримують напруженість епідпроцесу.

Однією з причин, яка обумовлює високий рівень неефективного лікування, є велика питома вага передчасного завершення лікування через відриви хворих. Чому хворі передчасно припиняють лікування? Саме усвідомлення хвороби справляє потужний вплив на психіку людини. Інтенсивність переживання хворого залежить від взаємодії двох основних чинників: сили і тривалості впливу стресора, яким є хвороба, та від індивідуальних особливостей його реагування на вплив цих факторів.

Будь-яка хвороба, навіть якщо вона не супроводжується руйнівними змінами мозкової діяльності, обов'язково змінює психіку хворого внаслідок появи нових, відсутніх до хвороби, форм реагування. Це вплив страхів, неспокою, хвилювання хворого за наслідок хвороби (своєрідних аутопсихогеній) на його особистість. Таке

хвилювання має, як правило, складний характер і включає хвилювання суто індивідуальні (чим загрожує мені ця хвороба?), які завжди тісно взаємопов'язані з хвилюваннями, які мають суспільний (соціальний) характер, в зв'язку з відношеннями до даної хвороби, які склалися в суспільстві, з особливостями її соціального звучання. Останній варіант опасань найбільш яскраво виявляється при заразних, соціально небезпечних хворобах, до яких відноситься і туберкульоз.

Негативні емоційні стани хворої людини перетворюються в самостійний процес переживання, надаючи вплив на його особистісну сферу, що призводить до виникнення тривоги, посилюючи перебіг соматичного захворювання і відтягуючи процес одужання. Позитивний психоемоційний фон благотворно впливає на особистість індивіда, сприяючи його якнайшвидшому відновленню.

Отже вивчення взаємозв'язку між особливостями фіюнкціонування емоційної сфери та ставленням до хвороби потребує більш глибокого вивчення.

Стан розробленості проблеми. Вивчення суб'єктивної сторони захворювання представлено в роботах багатьох авторів, в рамках яких було запропоновано безліч термінів - «ставлення до хвороби» (Рохлін, 1972), «соматозогнозія» (Квасенко, Зубарєв, 1980) і багато інших. Однак метааналіз перерахованих вище концепцій дозволяє встановити, що кожне поняття описує і пояснює лише один аспект такого складного явища, як суб'єктивна реакція на хворобу (Миколаєва, 1987). З метою більш повного відображення цього феномена було запропоновано поняття «внутрішня картина хвороби» (ВКХ).

Внутрішня картина хвороби є результатом активності суб'єкта в ситуації хвороби і має специфічні особливості, обумовлені як змістом хвороби, так і особистісними рисами індивіда. Незважаючи на те що внутрішня картина хвороби є засобом адаптації людини до ситуації, що змінилася, існування, в ряді випадків може ускладнити перебіг хвороби і перешкоджати проведеного лікування.

Дослідження клініко – психологічних особливостей у хворих на різні форми туберкульозу (Сухоносів Г.В., Рублева Н.В., Коломієць В.М.) показали високий рівень особистісної тривожності, яка відображає схильність людини до емоційно негативних реакцій на різні життєві ситуації, що спричиняють загрозу для свого «Я» (самооцінки, рівня домагань, ставлення до себе). При вивченні соціально-психологічних особливостей пацієнтів, хворих на туберкульоз (Горбунова Н.В.)

приділялася увага питанням сприйняття хвороби (реагуванням на хворобу), однак безпосередній вплив особливостей функціонування емоційної сфери особистості на ставлення до хвороби у пацієнтів з туберкульозом не вивчався. У цьому і полягає новизна дослідження.

Висвітлення досліджень різного виду психічних, соматичних, неврологічних, наркологічних хвороб і питання типології ВКХ представлено в наукових працях Л.Д. Зікєєвої, Н.М. Берток, Т.Р. Михайлової, Т.В. Виноградової, В.Я. Костерєва, В.А. Голишева, Л.Ф. Шестопалова, В.А. Ташликіна, В.В. Бочарова, С.М. Зелінського, Р.А. Сергєєва, Є.Б. Клубова, М.Г. Івашкіна та ін.

Психологічний аналіз ставлення до хвороби дозволяє описати всі основні психічні феномени в особистості хворого, пов'язані з його захворюванням. Ставлення до хвороби, як будь-яке відношення, є індивідуальним, виборчим, свідомим (або здатним до усвідомлення), тобто відображає індивідуальний або особистісний рівень. Воно носить суб'єктивно-об'єктивний характер, є змістовним і не може розглядатися поза об'єктом відносин, іншими словами, визначається природою самого захворювання. Звідси випливає необхідність дослідження і власне ставлення до хвороби, і функціонування емоційної сфери особистості, її змін в процесі захворювання. Такі дані необхідні для психологічного супроводу лікувального процесу, для розширення можливостей обговорення з пацієнтами їх стратегії пристосування до нових життєвих умов і психологічної корекції.

Визначаючи ставлення пацієнтів до хвороби, важливо враховувати індивідуальні особливості. Зокрема, великий інтерес викликає питання вивчення особливостей ставлення до хвороби, пов'язаних з функціонуванням емоційної сфери.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив особливостей функціонування емоційної сфери особистості на ставлення до хвороби у пацієнтів з туберкульозом.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні емоційне життя сучасної людини визначає частота і інтенсивність емоційних навантажень, цьому сприяє ряд сучасних умов: стрімка зміна соціального і фізичного середовища, підвищення темпів життя і її оцінки, руйнування традиційних сімейних структур, соціальні і екологічні катаклізми. Людина реагує на ці особливості сучасного буття переживаннями страху, тривоги, безпорадності, туги і відчаю. Захворювання на туберкульоз слід розглядати

як ситуацію (травму), що зумовлює зміни у функціонуванні емоційної сфери, викликаючи специфічні емоційні реакції, зміну поведінки, зміну світогляду, ставлення людини до дійсності. Психологічні стани, що розвиваються при туберкульозі, можна умовно поділити на психогенні, пов'язані із фактом виявлення хвороби, та органічні, що розвиваються у структурі самої хвороби. Також необхідно взяти до уваги наявність групи ризику із психологічними порушеннями в анамнезі: черепно-мозкові травми, органічні захворювання головного мозку, алкогольна та наркотична залежності, поєднані патології (туберкульоз/ВІЛ-інфекція/СНІД), патологія ендокринної системи, конверсійні розлади (4).

Відображення хвороби в переживаннях людини прийнято визначати поняттям внутрішня картина хвороби (ВКХ). Воно було введено вітчизняним терапевтом Р.А. Лурія і в даний час широко використовується в медичній психології. Це поняття, за визначенням вченого, об'єднує в собі все те, «що відчуває і переживає хворий, всю масу його відчуттів, його загальне самопочуття, самоспостереження, його уявлення про свою хворобу, про її причини – весь той величезний світ хворого, який складається з вельми складних сполучень сприйняття і відчуття, емоцій, афектів, конфліктів, психічних переживань і травм» (1). Отже, внутрішню картину хвороби розглядають крізь переживання хвороби як загальний, чуттєвий тон, у якому висвітлюють відчуття, уявлення, психогенні реакції та інші психічні комплекси, пов'язані з хворобою, які часто трактують як свідомість хвороби (Е.А. Шевальов, В.В. Ковальов, Є.К. Краснушкіна, А.С. Познанський). Окрім цього розуміння, термін ВКХ розглядають крізь ставлення до хвороби, що тісно зіставляється з поняттям «свідомість хвороби», яке відображає сприйняття хворим своєї хвороби; переживання, пов'язані з нею; наміри, дії, які впливають із нього. Задля пояснення ставлення та реакції на хворобу Я.П. Фрумкін, І. А. Мізухін послуговуються терміном «позиція особистості до хвороби» (Вассерман, 2011; Менделевич, 2005).

Дослідження впливу особливостей функціонування емоційної сфери особистості на ставлення до хвороби у пацієнтів з туберкульозом проводилося на базі комунального некомерційного підприємства Київської обласної ради «Київський обласний фтизіатричний центр». Участь взяли 50 осіб віком від 23 до 62 років.

Для вивчення даного питання ми обрали три методики:

- 1) госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS);

2) Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності (Тест Спілбергера-Ханіна);

3) Методики виявлення зв'язків між індивідуальними особливостями і хворобами «ТОБОЛ».

Вивчення емоційного стану пацієнтів ми розпочали з госпітальної шкали HADS, яка визначає рівень тривоги та депресії пацієнтів. Наступним нашим кроком було визначення виду тривоги, за шкалою Спілбергера-Ханіна, оскільки вона є інформативним способом самооцінки рівня тривожності в даний момент (реактивна тривожність як стан) та особистісної тривожності (як стійка характеристика людини). Вивчення ставлення досліджуваних до хвороби проводилося за методикою «ТОБОЛ» (3).

Отже, підводячи підсумки емпіричного вивчення даної проблематики, ми дійшли висновків, що у більшості досліджуваних за методикою HADS не визначено тривоги та у 70% опитаних – депресії. Проте є хворі з туберкульозом, які мають помірно виражений рівень та важку форму як тривоги (7%) так і депресії (3%). Ці пацієнти відносяться до групи ризику, як такі що не справляються з соціальними функціями і навіть щоденною домашньою роботою, що негативно впливає на ефективність лікування. Стосовно результатів отриманих за методикою Спілберга-Ханіна, то 61% досліджуваних пацієнтів мають високий рівень реактивної тривожності та 85% - особистісної. Ці пацієнти є в групі ризику, тривожність яких здатна негативно впливати на результати лікування та суттєво знижує ефективність виконання різних видів діяльності.

І відповідно до отриманих показників за методикою «ТОБОЛ», було визначено, що переважна кількість досліджуваних пацієнтів мають гармонійний тип реагування на хворобу (42%), ергопатичний тип визначений у 14% досліджуваних, аназогнозичний тип притаманний 20% хворим на туберкульоз, 12% проявляють сенситивний тип і по 2% досліджуваних виявляють такі типи реакцій як тривожний, іпохондричний, неврастенічний, меланхолійний, апатичний та егоцентричний. До першої групи ризику увійшли пацієнти тривожного (2 %), іпохондричного (2 %), неврастенічного (2 %), меланхолійного (2 %), апатичного (2 %) типів ставлення до хвороби. Для цих пацієнтів характерна інтрапсихічна спрямованість особистісного реагування на хворобу, яка обумовлює порушення соціальної адаптації. Дратівлива

слабкість, тривожний, пригнічений стан, відмова від боротьби за своє здоров'я – усе це призводить до дезадаптації особистості. Це означає, що такі пацієнти не вміють конструктивно справлятися із своєю дратівливістю, тривожністю і не вірять у власні можливості щодо покращення свого здоров'я.

Іншу групу ризику складають пацієнти сенситивного (12 %), егоцентричного (2 %), паранояльного (0 %) та дисфоричного (0 %) типів ставлення до хвороби. У цих пацієнтів порушення адаптації пов'язано із сенсibiliзованим ставленням до хвороби, яке виявляється у: сором'язливості свого захворювання перед оточуючими; використуванні свого захворювання для досягнення певних цілей; агресивних реакціях, звинувачуваннях оточуючих у своїй недужі; паранояльних тенденціях щодо причин свого захворювання. Це означає, що такі пацієнти не вміють справлятися із своїм соромом, агресивними тенденціями, паранояльними думками (безпідставно звинувачують лікарів у своїй хворобі) і потребують постійної уваги до себе з боку оточуючих з метою задоволення власних потреб.

Практична значущість даного дослідження полягає у подальшому розробленні тренінгової програми та методичних рекомендацій, котрі можуть бути використані практичними психологами та медичними працівниками для напрацювання хворими на туберкульоз конструктивного ставлення до хвороби.

Список використаних джерел:

1. Лурия, А. Р. Внутренняя картина болезней и ятрогенные заболевания /Александр Романович Лурия. – М. : Мир, 1977. – 138 с.;
2. Методика психологической диагностики типов отношения к болезни / под ред. А. Е. Личко. – Л. : Лаборатория клинической психологии Ленинградского психоневрологического института имени В. М. Бехтерева, 1987. – 28 с.;
3. Сенько, Ю. О., Психологічний супровід пацієнтів, хворих на мультирезистентний туберкульоз легень Український пульмонологічний журнал. 2019, № 1. Додаток, С.71-74;
4. Соціо-психологічна підтримка хворих на туберкульоз для формування прихильності до лікування / Навчальний посібник для студентів і лікарів-інтернів ВНМЗ IV рівня акредитації та лікарів / Л. А. Мельник, О. В. Нечосіна, Ю. В. Пилипас, М. Г. Долинська - ФОП Бурнос С. О., 2017. 112 с.

Стрельченко Л. І.,
студент групи КПМ-19-ХЗ кафедри психології
та особистісного розвитку ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»

Науковий керівник:
Лушин П. В.,
професор, д-р психол. наук, завідувач кафедри
психології та особистісного розвитку ДЗВО
«Університет менеджменту освіти»

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. *Актуальність дослідження* зумовлена тим, що сучасний етап розвитку шкільної освіти передбачає якісну зміну підходів до визначення його змісту, а також форм навчально-пізнавальної діяльності учнів. Це пов'язано з формуванням нової парадигми сучасної шкільної освіти, в основі якої лежить ідея розвитку особистості учня.

Розглядаючи навчальний процес як процес становлення людської особистості, слід зазначити, що сучасна система освіти покликана в процесі набуття учнями знань, умінь і навичок допомогти їм також «знайти себе», побудувати власний світ знань, оволодіти творчими способами вирішення різного роду ситуацій.

Актуальність дослідження визначається ще й тим, що розвиток здібностей особистості відбувається не лише під дією зовнішніх факторів, а також у процесі цілеспрямованої діяльності (зрозуміти зміст завдання – визначити типи, способи, проблеми, шляхи їх вирішення – отримати результати). Завдяки пошуку своїх власних способів вирішення завдань та здобуття знань учні зможуть цілеспрямовано розвивати свої здібності. Поступовий та цілеспрямований розвиток інтелекту та мислення допомагає учням визначити напрями подальшого розвитку, скоригувати пізнавальну мотивацію.

Стан розробленості проблеми. Феномен здібностей людини ґрунтовно досліджено у наукових працях знаних вітчизняних і зарубіжних філософів та культурологів (Г. Сковорода, М. Бахтін, М. Бердяєв, І. Зязюн та ін.), психологів і педагогів (В. Роменець, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Сухомлинський, Б. Теплов, О. Чаплигін, Л. Вигодський та ін.). Проблема формування та розвитку здібностей у дітей різного віку виступає предметом вивчення таких науковців як

А. Брушлинський, В. Давидов, С. Рубінштейн, В. Слободчиков, І. Семенов й ін. Разом з тим, різні підходи щодо розвитку здібностей, висвітлені у цих та багатьох інших дослідженнях, залишає нам багато відкритих питань, що визначає актуальність даної роботи.

Мета дослідження. Метою є дослідити розкрити сутність екологічного психологічного супроводу розвитку творчих та креативних здібностей у дітей середнього шкільного віку.

Викладення основного матеріалу. Дослідженням проблеми творчості у вітчизняній психології й педагогіці займалися такі вчені: В. Андрєєв, Г. Балл, Д. Богоявленська, М. Лейтес, О. Лук, Я. Пономарьов, Г. Костюк, М. Холодна, О. Кульчицька та ін. Питання творчості, творчих здібностей і творчої діяльності завжди були й залишаються в центрі уваги багатьох учених як вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл.

У дослідженнях зарубіжних науковців проаналізовано різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природу, компонентний склад, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування (Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, Е. Торранс, С. Рубінштейн та ін.)

Стимулювання становлення творчих процесів нині стало не тільки пріоритетною направленістю саморозвитку кожного, але й істинним напрямком прогресу суспільства загалом. Формування власної творчості, творчого потенціалу починається з раннього дитинства. Поінформованість у проблемах творчого розвитку дозволяє пришвидшити успіх зростання, формування творчої особистості. Головною тезою системи освіти сьогодні є положення, за яким педагогічний процес ґрунтується на психології розвитку дитини, а точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання є ідея цінності її як творця.

Вирішального значення набуває проблема виявлення та забезпечення сприятливих умов для особистісного становлення, творчої самореалізації дитини, формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до реального світу, уміння успішно орієнтуватися в усьому розмаїтті предметів та явищ, озброєння способами діяльності, стратегіями мислення. На практиці, на жаль, освіта залишається ареною змагання двох протилежних моделей: особистісно-орієнтованої та навчально-дисциплінарної. Остання є зручнішою для організації та контролю за

педагогічним процесом, його результатом. При цьому існуючі форми організації творчої діяльності (за зразком, за умовами) не сприяють формуванню творчих можливостей дитини, пригнічують творче начало.

Виховуючи сучасну дитину, в наш час масового винахідництва надзвичайно важливо активно формувати її творчий потенціал, розвивати здібність до творчої діяльності. Для розв'язання проблеми на рівні практики, потрібний детальний розгляд ряду окремих проблем:

- по-перше – що таке творчість, зокрема, дитяча творчість;
- по-друге – які основні характеристики критеріїв її розвитку;
- по-третє – як проявляються та формуються творчі дії на етапі дитинства.

При цьому необхідно з'ясувати методи виявлення дитячої творчості, а також ефективні засоби стимулювання творчих проявів у дітей.

Творчий педагог, дорослий, що супроводжує дитину, емоційно заряджає її творчим запалом, демонструє свій власний приклад творчого пошуку, творчого мислення. Ці та інші питання визначають актуальність дослідження проблеми дитячої творчості, інтерес до якої повсякчас привертає увагу як науковців, так і практиків. Представлені нами теоретичні викладки стануть предметом обговорення науковців та основою планування навчально-виховного процесу на практиці. Діагностичні, розвивальні матеріали допоможуть дорослим спрямувати пізнавальну ініціативу школярів у творче русло, творити національний потенціал.

Сучасна психологічна наука і практика пропонують різноманітність підходів у наданні психологічного супроводу особистості. Серед них: психоаналіз, гештальт-терапія, трансактний аналіз, арт-терапія та ін. Наприкінці 90-х рр. XX ст. в Україні з'явився інноваційний метод психологічної допомоги та супроводу – екологічний психологічний супровід (або екофасилітація). Більше 20 років психологічної та педагогічної практики її автор професор П.В. Лушин і його колеги неодноразово доводили ефективність методу в супроводі розвитку особистості через звернення до її власних унікальних механізмів саморегуляції. Особистість в екофасилітативному підході розглядається як відкрита динамічна система, що самоорганізується та саморозвивається. Як стверджує автор методу П.В. Лушин, на відміну від екологічного відношення, яке пов'язане із збереженням довкілля, екопсихологічне ставлення до дійсності полягає у збереженні особистості. Таким чином, особистість,

яка ставиться до себе дбайливо та з повагою, аналогічно ставиться до довкілля, та навпаки. Тоді психологічний зміст екології як науки у тому, щоб навчити людину(підлітка) дбайливо ставитися не тільки до природи, але і до свого внутрішнього психічного середовища [9]. Отже, основними засадами екофасилітації як способу психологічної допомоги є принципи екологічного ставлення, які сформульовані у Кодексі екологічності [11]. У психології принцип екологічності в його профіцитарному розумінні реалізується в рамках екосистемного або екофасилітативного підходу, де особистість з усіма її зв'язками представляє собою відкриту екосистему пов'язаних і взаємно обумовлених елементів, що самоорганізуються і саморозвиваються [9, с. 69]. Спираючись на зміст цих принципів, ми спробували сформулювати ознаки освітнього простору, в якому підліток як суб'єкт власного творчого розвитку має сприятливі умови для зростання.

Утворення робочого союзу між психологом і підлітком є обов'язковою вхідною умовою організації сприятливого освітнього середовища для досягнення основної мети - забезпечення розвитку творчих та креативних здібностей у дітей. Одним з ключових феноменів, що визначають успішність утворення такого союзу, є довіра. Довірчі відносини - невід'ємна частина будь-якої ефективної взаємодії. Питання встановлення довірчих відносин постає з особливою актуальністю, якщо мова йде про екологічність освітнього середовища. Адже розподілення відповідальності в процесі передбачає високий рівень довіри між його учасниками. Таким чином, довіра відіграє важливу роль у формуванні екологічного освітнього простору. На нашу думку, означені концепти здатні позитивно вплинути на процес трансформації системи освіти, підвищити мотивацію учнів до навчання.. Отже, створення довірчого простору, встановлення між психологом(вчителем) і учнем довірчих відносин, для яких характерні наявність психологічного комфорту, позитивної установки учня по відношенню до освітнього процесу, гармонійність та органічність відносин суб'єктів освітнього процесу, на наш погляд, - невід'ємна умова організації простору для навчання, в якому відбувається зростання психологічно здорової особистості, здатної саморозвиватися та самоактуалізовуватися.

Висновки. Останнім часом помітна тенденція розглядати обдарованість як явище, яке не лише враховує здібності, а й охоплює всі структурні компоненти особистості. Відомо, що рівень мотивації, емоційні стани можуть впливати на рівень

виявлення здібностей. Розвивати творчі здібності необхідно ще з ранніх років, використовуючи схильності дитини. Чим раніше розпочати розвиток здібностей і талантів, тим більше шансів на їх розкриття.

Формування особистості учня нового типу базується на дотриманні важливого принципу навчання і виховання – принципу гуманізму, відповідно до якого учню надаються необхідні умови, які сприяють творчій діяльності, самореалізації їхньої особистості у навчально-виховному процесі – це створення творчої атмосфери в колективах, атмосфери співдружності, співтворчості, співпраці. У розвитку творчих можливостей учнів велике значення має випереджальний характер навчання і виховання. Творчі здібності є ніщо інше, як виявлення специфічного мислення особистості, а розвиток творчих здібностей ґрунтується на саморегуляції особистісної взаємодії з середовищем. Творчість учнів, новизна та оригінальність їхньої навчальної діяльності виявляються тоді, коли вони самостійно ставлять проблему і знаходять шляхи її вирішення. При цьому слід домагатися постійного зростання рівня творчості обдарованих дітей, знаходити оптимальні співвідношення всіх видів їхньої діяльності, щоб одержати найкращий результат.

Список використаних джерел:

1. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
2. Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Справочник психолога средней школы / О.Н. Истратова , Т.В. Эксакусто. – Изд. 5-е. – Ростов н/Д.: Феникс, 2008. – 510, [1]с.: ил. – (Справочник).
3. Казакова Е.И. Толерантность – путь к развитию / Казакова Е.И. – СПб: Изд-во Ютас, 2007. – С. 24-36.
4. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. - 20-е изд. - Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 671 с.
5. Слюсарев Ю.В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / Ю.В. Слюсарев. – С.-Пб., 1992. – 20 с.
6. Система соціального і психолого-педагогічного супроводу дітей пільгових категорій / [авт. тексту О.І. Василькова, І.В. Родигіна, М.І.
7. Социально-педагогическое сопровождение адаптации дошкольников к условиям детского сада [Електронний ресурс].
8. Лушин П.В. Экологичная помощь личности в переходный период: экофасилитация [Текст] : Монография / Лушин П.В. - Киев, 2013. - 296 с. - (Серия “Живая книга” ; Т. 2)

Чаюн Ю. С.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КПМ–19–ХЗ
спеціальності 053 «Психологія» ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Гусєв Андрій Ігоревич,
к. психол. наук, доцент кафедри психології та
особистісного розвитку ННІМП
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТРИВОЖНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ ПІД ЧАС ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть, в умовах глобалізації ринку, інтенсифікації науки, впровадження нових технологій, розвитку інтернет майданчиків, соціальних мереж, телебачення, зростання конкуренції у сфері продажів шляхом публічних виступів виникає соціальна потреба в шляхах оптимізації тривоги під час публічних виступів.

Соціальне замовлення сучасного суспільства спрямоване на пошук впевненої особистості, здатної донести інформацію, генерувати і реалізовувати нові ідеї.

Для здійснення соціально-економічних перетворень, розв'язання надзвичайно-складних та нових завдань людині сьогодення, а тим більше завтрашнього дня, вже не просто бажано, а необхідно оволодіти мистецтвом публічного виступу, шляхами оптимізації публічної тривожності, оволодіти стратегіями і тактиками як інструментарієм не тільки у професійній, а навіть у повсякденній діяльності.

Майбутнє України будуть вирішувати фахівці, які зможуть швидко адаптуватися в сучасних умовах розвитку суспільства, вміло презентувати себе під час публічного виступу.

Підвищена тривожність, як одне з численних розладів, часом досить сильно ускладнює нам життя. Високий рівень тривожності негативно впливає на рівень концентрації та зібраність доповідача, що призводить до зниження рівня володіння вербальними і невербальними проявами, а також ефективності використання засобів візуалізації. У той же час, людина з низьким рівнем ситуативної тривожності, здатна

ефективніше реалізувати себе під час виступу, отримуючи позитивний зворотній зв'язок від аудиторії.

Стан розробленості проблеми. Тільки протягом останніх двох десятиліть вчені з питань комунікації досягли успіху у розвитку концептуалізації, вимірювання та теоретичних пояснень страхів та тривоги під час публічних виступів. Дослідження тривожності під час публічного виступу (ТПВ) зосереджена на безлічі різних теоретичних пояснень (Кахн, 1983; Дейлі і Бас, 1983, 1984; Дейлі і Маккроскі), емпіричні тести цих пояснень (Бітті, 1988) та вплив ТПВ на когнітивні функції, такі дії, як рішення про те, чи виступити з промовою, чи ні (Бітті, 1986). Такі змінні як розмір аудиторії (Маккіней, Гетчел і Паулус, 1983), сприйняття спікером очікувань аудиторії (Айерс, 1986), а також загальна, диспозиційна тривога (Бітті і Андріате, 1985) були вивчені на тлі ТПВ. Попри ці дослідницькі зусилля і факт, що багато базові мовні курси включають спроби зменшити вплив ТПВ (Гібсон, Грунер, Ханна, Сміт, 1980), ораторська тривожність отримала «набагато менше уваги науковців, ніж різновиди сором'язливості, пов'язані з особистістю» (Делі, 1989, с.39).

Однією з головних причин, такого інтересу до феномену є те, що тривожність може проявлятися в багатьох сферах життя особистості, на різних етапах її активності, та зумовлюватися різноманітними чинниками. Як зазначає К. Мау та Е. Еріксон, це є «центральна проблема сучасної цивілізації, в той же час вона виступає як найважливіша характеристика нашого часу». Дослідники Т. Готвальд та К. Ховланд, надають тривожності значення основного «життєвого почуття сучасності». А разом з цим, тривожність це – психічний стан, що викликається спеціальними умовами ситуації (публічна, змагальна, екзаменаційна тривожність), є «осьовим симптомом» неврозу і тощо. Тривожність як психічний стан у вітчизняній та зарубіжній літературі вивчалася, перш за все, з точки зору розвитку навичок саморегуляції в спортсменів (К. Еліксон, У. Морган, Ю. В. Пахомов).

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити шляхи оптимізації тривожності під час публічних виступів здобувачів вищої освіти творчих спеціалізацій.

Викладення основного матеріалу. Відомо, що в цілому тривожність формується і під впливом вроджених, природних факторів, і під впливом соціальних і особистісних факторів, що діють протягом життя людини. При цьому, згідно з

результатами досліджень Р.Кеттелла і І.Шейера (1961), вплив середовища є більш значущим для розвитку тривожності, ніж вплив спадковості. [8]

У нашому дослідженні ми вивчали залежність рівня особистісної і ситуативної тривожності здобувачів вищої освіти творчих спеціалізацій від статі, віку, рівня освіти, ригідності, екстравертированості, самооцінки, рівня домагань та різниці між рівнем домагань і самооцінки.

У роботі були використані наступні методи дослідження: *теоретичні*: аналіз психологічної літератури, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації; *емпіричні*: методика «Оцінка рівня реактивної тривожності» Спілбергера-Ханіна; методика «Самооцінка тривожності, ригідності і екстравертированості» Д.Моудслі; [2] методика «Дослідження самооцінки за Дембо-Рубінштейн» (модиф. А.Прихожан) [1]; *статистичні*: математична обробка результатів проводилася за допомогою програми SPSS Statistics 17 з застосуванням критерія Колмогорова-Смирнова, t-критерія для незалежних вибірок та критерія Уїлкоксона.

На констатуючому етапі експерименту брали участь 60 здобувачів вищої освіти творчих спеціалізацій, які були розподілені на групи:

1. За статтю – чоловіки – 46,7 відсотків, жінки – 53,3 відсотків
2. За віком – до 35 років – 40 відсотків, після 35 років - 60 відсотків
3. За рівнем освіти - здобувачі першої освіти – 45 відсотків, здобувачі другої освіти – 55 відсотків.

Отримані дані зазнали статистичного опрацювання за допомогою комп'юторної програми SPSS Statistics 17.

Результати проведеного дослідження за методикою «Самооцінка тривожності, ригідності і екстравертированості» Д.Моудслі. [2] показали, що особистісна тривожність у жінок з віком зменшується, а у чоловіків зростає, особистісна тривожність у групі здобувачів другої освіти нижча за групу здобувачів першої освіти, тоді як рівень ригідності вищий у групі здобувачів першої освіти, також ми бачимо, що рівень особистісної тривожності вищий у групі з високим рівнем домагань та високою різницею між рівнем домагань та самооцінкою.

Також ми порівняли рівень домагань, ситуативну та особистісну тривожність і побачили, що у групі з високим рівнем домагань рівень особистісної та ситуативної тривожності вищий.

Дослідження виявило, що у групі жінок старше 35 років тривожність нижча за тривожність у групі чоловіків після 35 років. У групі з високим рівнем домагань вищий рівень ситуативної і базової тривоги у порівнянні з середнім та низьким рівнем домагань. У групі з високим рівнем ригідності значно вищий рівень тривожності. При порівнянні тривожності з рівнем самооцінки ми не виявили статистично значущих відмінностей, а от при порівнянні з рівнем домагань ситуативної та особистісної тривожністю ми виявили, що у групі з високим рівнем домагань тривожність вища за групу з середнім або низьким рівнем домагань.

Отже, загальний зміст вищевикладеного надає можливість дійти висновку, що тривожність під час публічних виступів має бути. В жодному разі її не треба повністю нейтралізовувати. Головне, щоб її рівень був у межах комфортної норми – незавищений і незанижений. Тривожність під час публічних виступів – це страх поразки, страх зустрітися із публічним осоромленням. Тривожність - це ще маркер того, що людина небайдужа і має певні очікування від своїх дій та реакції оточуючих і страх, що очікування не виправдають себе. Завищена тривожність часто пов'язана з низькою самооцінкою і з картинкою «ідеального я» та несприйняття «реального я», тобто людини, яка має право на помилку.

Список використаних джерел:

1. Прихожан, А. М. Виды тревожности [Электронный ресурс] / А. М. Прихожан. – Режим доступа: <http://studme.org/38948/psihologiya/>
2. Діагностика емоційно-морального розвитку. Ред. і скл. І.Б.Дерманова. – СПб., 2002. С.129-132.
3. Р.Кеттелл і І.Шейера (1961)

Челнокова Анастасія Володимирівна,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи КМП–19–Х3 спеціальності 053
«Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Гусєв Андрій Ігорович,
доцент кафедри психології та особистісного
розвитку ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», кандидат психологічних
наук, м. Київ, Україна

СІМ'Я ЯК ФАКТОР РИЗИКУ У ФОРМУВАННІ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Постановка проблеми. В наш час все більшої актуальності набуває проблема наркотизації та алкоголізації молоді, адже психоактивні речовини стають все більш доступними для молодих людей. На сьогоднішній день катастрофічних обертів набуває прилучення підлітків до вживання наркотиків, а в деяких випадках і до їх розповсюдження. Найбільшу групу ризику становлять діти 7-12 років, адже в ранньому віці установка на подальшу наркотизацію формується дуже швидко. Наркозалежністю в більшості випадків страждає молодь від 14 до 24 років. Негативним результатом прийому наркотиків є призупинення особистісного росту, деформація ціннісних орієнтацій, погіршення взаємостосунків з оточуючими, підвищується ризик залучення до асоціальних груп.

Одним з вагомих факторів ризику формування залежної поведінки виступає сім'я, адже саме в сім'ї відбувається формування особистості, її характеру та поведінки.

Стан розробленості проблеми. Передумови та фактори формування залежної поведінки вивчались в працях Н.Ю. Максимової, С.В. Березіного, К.С. Лисецького, О.А. Назарова, В.А. Худика, Д.В. Зверєва, С.Л. Соловйової, Ц.П. Короленка, В.Д. Менделевича; сімейний аспект залежної поведінки розглядають А.М. Корольова, А.А. Бельтюков, І.В. Костакова та Т.О. Юдіна, К. Калмикова, Д.В. Лазаренко, Н.А. Сирота, Г. Крісталл, Г. Паттерсон, М. Балінт, М. Кляй, Р. Спіца, Б. Спок.

Основні завдання авторського дослідження полягають у теоретичному аналізі ролі сімейного фактору у формуванні наркотичної залежності та його впливу на

формування особистості, схильної до залежної поведінки.

Викладення основного матеріалу. Залежність від наркотичних речовин визначають як «хронічне захворювання, що проявляється в непереборному бажанні вживати наркотичні речовини, незважаючи на негативні соціально-медичні наслідки». [8] Факторами ризику у формуванні наркозалежності виступають всі обставини, які можуть збільшити вірогідність того, що особа стане вживати наркотичні речовини. Впливу сімейного фактору в дослідженні формування наркотичної залежності надається вагома роль. Наприклад, сімейна психотерапія приділяє увагу сімейній обстановці та стилю сімейних взаємостосунків, які здатні сформувати залежну поведінку. В рамках цього підходу розглядаються стилі виховання, сімейні ролі та границі сім'ї. [5]

Деякі дослідники, зокрема теоретики психоаналізу, бачать першопричину залежної поведінки в незадоволеній базовій потребі в безпеці та прийнятті. В разі, коли значимий об'єкт (мати або інший дорослий) відсутній або емоційно відсторонений, світ починає ставати в очах індивіда загрозливим, ворожим, фруструючим, що призводить до пошуку способів уникнення такої реальності. [2] Сучасні психоаналітики зосереджують свою увагу на дефіциті адекватної інтерналізації і батьківських фігур, внаслідок чого у дитини знижуються можливості до самозахисту, вона має низьку самооцінку, занижений контроль над імпульсами, порушену здатність мислити, низький рівень саморегуляції афективної сфери, проблеми у міжособистісних відносинах. [1]

Сирота Н. А. серед факторів ризику у формуванні хімічної залежності виділяє патологічні стилі виховання. Найбільш негативний вплив, на думку дослідника, чинить такий стиль виховання як гіпопротекція. Він характеризується емоційною холодністю батьків, їх відстороненістю від дитини. В атмосфері гіпопротекції дитина виховується сама по собі, відчуває всюдозволеність, внаслідок чого не має уявлення про дисципліну, організованість, контроль за своєю поведінкою, здійснює імпульсивні вчинки та залучається до вуличних компаній. [7]

Такий стиль виховання, як гіперпротекція, також становить загрозу і може вплинути на появу залежної поведінки. Такий стиль має два варіанти: домінуюча та потураюча гіперпротекція. Під домінуванням батьків, їх моральним тиском та підвищеною вимогливістю у дитини формується комплекс неповноцінності при

невдачах, страх перед труднощами та випробуваннями. Потурання ж формує у дитини егоцентризм, завищену самооцінку, і при неможливості задовольнити свої потреби, відчуває фрустрацію, що призводить до соціальної дезадаптації, залучення до асоціальних груп та вживанню наркотиків. [9]

Як зазначають І.В. Костакова і Т.О. Юдіна, важливим у розгляді питання формування залежності є вивчення фази ранньої взаємодії батьків з дитиною. Ця фаза сприяє формуванню у дитини самооцінки, навичок турботи про себе та відповідальності. Важливим фактором виступає соціальне научіння, тому якщо в сім'ї вживання наркотиків є нормою та звичним явищем, існує велика вірогідність того, що дитина засвоїть такий патерн поведінки і буде до нього звертатись в подальшому. [6]

Однією з базових потреб людини є потреба в безпеці. На ранніх етапах розвитку особистості виникає страх анігіляції, який означає страх перед ментальним знищенням, переживання щодо виживання та збереження свого «Я». В цей час дитина є безпомічною та повністю залежна від матері, роль якої полягає в забезпеченні емоційної безпеки та комфорту дитини, формуванні у неї уявлення про те, що подолання болю та дискомфорту потребують часу та зусиль. Тому якщо мати емоційно холодна та дистанційована, вона не в змозі трансформувати страх анігіляції таким чином, щоб дитина відчувала себе в безпеці. Результатом частого переживання страху анігіляції у ранньому віці є слабкість Его, яка характеризується недостатнім рівнем розвитку психічних функцій, які зберігають зв'язок суб'єкта з реальністю, забезпечують підтримку внутрішньої рівноваги. [4] Якщо в дитинстві індивід не отримував відчуття захищеності та безпеки від батьків та оточуючого світу, належної уваги, любові та не навчився любити себе, в подальшому він не зможе справлятися зі своїми переживаннями та потурбуватись про себе, буде уникати близьких взаємовідносин з іншими. [3,18]

Висновки. В результаті проведеного теоретичного аналізу зроблені наступні висновки:

1. Фактор сім'ї чинить значний вплив на формування особистості, схильної до наркотичної залежності.

2. Визначені патологічні стилі виховання, які відіграють негативну роль у формуванні наркотичної залежності в майбутньому – гіпопротекція та

гіперпротекція.

3. Виявлено залежність схильності індивіда до вживання наркотиків від задоволеності потреби в безпеці на ранніх етапах розвитку особистості.

4. Виявлено взаємозв'язок між страхом анігіляції та слабкістю Его, що в майбутньому може призвести до вживання наркотиків.

5. Виявлено визначальну роль матері у задоволенні потреби безпеки та подоланні страху анігіляції на ранніх етапах розвитку особистості, що, як ми вважаємо, є факторами, які знижують ризик формування у індивіда залежності від наркотиків.

Список використаних джерел

1. Бельтюков А.А. Аддиктивность — предмет психоаналитического исследования // Уральский психоаналитический вестник: сб. научных работ. №2. Екатеринбург. — 2008.
2. Булатников А.Н. О вреде потребления наркотических средств и психоактивных веществ и организация профилактических антинаркотических мероприятий позитивной направленности // Вебинар на тему: «Актуальные вопросы профилактики незаконного потребления наркотических средств и психотропных веществ в образовательной среде, ответственность за их потребление и незаконный оборот» // <https://www.stu.ru/>
3. Белов В.Г., прот. Григорьев Г., Кулганов В.А., Парфенов Ю.А. Профилактика аддиктивного поведения : учебное пособие. — 2-е изд., испр. и доп. — СПб.: Издательство РХГА, 2016. — 428 с.
4. Калмыкова Е.С., Гагарина М.А., Падун М.А. Роль типа привязанности в генезе и динамике аддиктивного поведения. Постановка проблемы. Часть I. // Психол. журн., 2006. — Т.27, № 6. — С. 45-53.
5. Королёва, А. М. Теоретический обзор психологических подходов к пониманию аддикции / А. М. Королёва // Молодой ученый. — 2013. — № 6 (53). — С. 651-654.
6. Костакова И. В., Юдина Т. А. Психологические особенности поведения лиц зависимых от ПАВ // Научный вектор Балкан. 2019. Т. 3. № 1 (3). — С. 71-72.
7. Кузнецова, Л. Э. Социально-психологические факторы риска формирования химической зависимости у молодежи, склонной к употреблению психоактивных веществ / Л. Э. Кузнецова, В. В. Булгаков. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 16 (254). — С. 237-239.
8. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://phc.org.ua>
9. Електронний ресурс. Psyera. Режим доступу: Psyera.ru

Шиганська О.В.,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи КМП–19–ХЗ спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Гусєв Андрій Ігоревич,

кандидат психол. наук, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Питання благополуччя людини являється сьогодні однією з актуальних тем сучасного життя. Прагнення до благополуччя і позитивного функціонування є однією з основних рушійних сил нашого суспільства, його суб'єктивне відчуття є важливою умовою повноцінного життя особистості, можливо тому проблема його набуття і підтримки займає важливе місце в психологічних дослідженнях. Психологічне благополуччя – один з компонентів цього феномена. саме по собі поняття психологічного благополуччя настільки комплексне, що існує багато теорій про те, що саме являється обов'язковими факторами для його досягнення. Різні вчені по-різному розкривають це поняття. Проте багато вчених різних напрямків зходяться на думці, що один із чинників психологічного благополуччя так чи інакше пов'язаний із емоційним внутрішнім чи зовнішнім життям людини, її емоційним станом та спроможністю цей стан регулювати. Ці здібності в свою чергу являються складовими такого поняття, як емоційний інтелект. Отже можемо говорити про те, що емоційний інтелект може впливати на рівень психологічного благополуччя людини та є його чинником.

Тема емоційного інтелекту також є актуальною та цікавою для сучасних вчених та їх досліджень. На сьогодні поняття емоційний інтелект щільно увійшло в наше життя. Багато вчених впевнені, що емоційний інтелект є важливою складовою успіху в різних сферах життя – при побудові стосунків з близькими людьми, з друзями, з колегами на роботі тощо. Емоційний інтелект впливає на успішність в сфері роботи та бізнесу. Вважається, що певний рівень емоційного інтелекту також важливий для

збереження належного рівня фізичного здоров'я.

Щоправда навколо тлумачення цього феномену та його компонентів також існує багато різних теорій та напрямків. Наявний статус досліджень у галузі емоційного інтелекту свідчить про те, що феномен став однією з найбільш широко обговорюваних проблем у психології особистості. Проте загальнотеоретичне визначення сутності емоційного інтелекту ще далеке до завершення. Дискусійним також залишається питання, чи можливо розглядати емоційний інтелект як провідний фактор успішного життєздійснення, та можливість структурного виокремлення механізмів його впливу на успішність вирішення головних життєвих завдань особистості.

Стан розробленості проблеми. Питаннями психологічного благополуччя десятиріччя займається велика кількість вчених. Протягом років цей феномен вивчався Н.Брадбурн, Е.Дінер, С. Вотерман, Д.Канеман, К. Ріфф, М.Селигман, Н.Позднякова, С. Карсканова, Е. Лознякова, О. С. Ширяєва, Ю. М. Олександров, С. А. Водяха, Г. С. Хафізова, Ю. Б. Дубовик, Р.

Проблемою емоційного інтелекту на сьогодні займаються спеціалісти у всьому світі, серед яких можна виділити: Р. Бар-Он, К. Кеннон, Л. Морріс, Е. Оріолі, Д. Карузо, Д. Гоулман, Е.Л. Носенко, Дж. Мейєр, П. Селовей, Т.М., Петрідас, Фурнхем, Р.Д. Робертс, Дж. Мэттьюс, М. Зайднер, Д.В. Люсин.

Мета дослідження. Виокремлення чинників емоційного інтелекту, які впливають на рівень психологічного благополуччя людини.

Викладення основного матеріалу. Нині існує кілька різних концепцій благополуччя, що призводить до плутанини щодо його визначення та вимірювання. Всі концепції можна поділити на гедоністичні та евдемоністичні. Одна з найвідоміших евдоміністичних моделей є модель психологічного благополуччя К. Ріфф, що складається з 6 елементів: прийняття себе, контроль над обставинами, позитивні стосунки з іншими, наявність мети в житті, особистісне зростання, самодетермінація. Найбільш відомою гедоністичністичною є трикомпонентна модель суб'єктивного благополуччя Е. Дінера, що складається із задоволеності життям, відсутності негативного афекту, а також наявності позитивних емоцій. [3]

Актуальним і в той же час недостатньо вивченим феноменом сучасної психології є поняття емоційного інтелекту. Загальнотеоретичне визначення сутності

емоційного інтелекту ще далеке до завершення. Проте в психології емоційного інтелекту виділяють декілька провідних теорій: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Майера, П. Саловея, Д. Карузо; теорія емоційних компетентностей Д. Гоулмена; змішана модель емоційного інтелекту Р. Бар-Она; диспозиційна теорія Петрідаса та Фурнхема; двохкомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсіна; рівнева модель емоційного інтелекту Е.Л. Носенко.

Змістовною характеристикою емоційного інтелекту, яка об'єднує перераховані теорії, є сукупність здібностей до розуміння та управління власними емоціями, розуміння та управління емоціями інших людей, а отже виокремлення внутрішньоособистісного та міжособистісного компонентів емоційного інтелекту. Внутрішньоособистісний компонент емоційного інтелекту пов'язаний, з вмінням розуміти власні емоції та управляти власними емоційними станами. Міжособистісний емоційний інтелект забезпечує налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими. Центральний компонент міжособистісного інтелекту – емпатія, служить підґрунтям для побудови міцних дружніх та сімейних стосунків. [1,2]

Отже коли говоримо про психологічне благополуччя людини, навряд чи можна керуватися лише зовнішніми факторами, що впливають на його рівень. Такі складові феномена психологічне благополуччя, як прийняття себе, наявність мети, особистісне зростання, самодетермінація швидше відносяться до внутрішнього світу людини та її особистого сприйняття довкілля та оточуючих. Так, схильність людини до переживання позитивних емоцій, вміння у разі необхідності контролювати та модифікувати власні емоційні стани та емоції оточуючих виступають в якості ймовірних детермінант успішності життєдіяльності особистості та її психологічного благополуччя. В свою чергу ці якості є складовими емоційного інтелекту.

Підґрунтям для розгляду емоційного інтелекту як детермінанти відчуття суб'єктивного благополуччя і психічного здоров'я є гіпотеза про те, що люди з високим рівнем емоційного інтелекту досягають такого рівня балансу позитивної та негативної афективності, котрий закордонні дослідники описують як стан «flourishing» (процвітання). Такі індивідууми частіше відчують позитивні емоції, мають добрі стосунки з оточуючими, відрізняються наявністю сенсу життя, відчуттям залученості у виконувану діяльність та переживання відчуття успішності життя. Доречна та адекватна експресія афективних станів, котра властива індивідуумам з

високим рівнем ЕІ, вірогідно, сприяє збереженню психологічного здоров'я та зменшенню кількості соматичних симптомів. [6]

На користь підтвердження цього припущення свідчать відомості проведених наукових досліджень у яких підкреслюється, що низький рівень емоційного інтелекту пов'язаний із соціальною дезадаптацією і передусім з такими емоційними розладами як депресія, тривога, різноманітними формами девіантної поведінки, які усе частіше спостерігаються у молодому віці та негативно позначаються на усіх сферах життєдіяльності особистості. [4]

Висновки. В результаті проведення аналізу досліджень та публікацій бачимо, що емоційний інтелект є чинником психологічного благополуччя людини. Адже його компоненти сприяють розвитку рівня благополуччя.

Так внутрішньоособистісний компонент емоційного інтелекту сприяє пошуку сенсу життя, та забезпечує сталу мотивацію задля досягнення поставленої мети, як необхідної умови забезпечення відчуття змістовності та насиченості життя.

Емоційна проникливість, вміння контролювати емоції, модифікувати та у разі необхідності уникати негативних афективних станів сприяє з одного боку задоволеності життям та відчуттю загального благополуччя, з іншого – слугує підґрунтям для мінімізації емоційнопсихологічних розладів (депресії, суїцидальної поведінки, патологічної тривоги). А міжособистісний компонент емоційного інтелекту, зокрема вміння розпізнавати та керувати емоціями оточуючих та розвинена емпатія, забезпечує успішність вирішення життєвої задачі налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими через розвинені комунікативні навички та мінімізацію конфліктних ситуацій у міжособистісних стосунках.

Список використаних джерел

1. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект [Текст] / Д. Гоулман. – М.: АСТ, 2008. - 478 с.
2. Люсин, Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д.В.Люсин //Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования [Текст] /Под ред. Д.В.Люсина, Д.В.Ушакова - М.: Институт психологии РАН, 2004. - С. 29-36.
3. Носенко, Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції [Текст] / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К.: Вища шк., 2003. – 126 с.
4. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности : автореф. дисс. на пол. науч. степени канд. псих. наук : спец. 19.00.01. «Общая психология. Психология личности. История психологии» / П. П. Фесенко. – М., 2005. – 24 с.

5. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т. Д. Шевеленкова, П. П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95–129.

6. Bradburn N. The Structure of Psychological well-being / N. Bradburn. – Chicago : Aldine Pub. Co., 1969. – P. 320

Юлія Грищук,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

КОРИСТЬ ДУХОВНОГО СПІВУ ДЛЯ ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

В даній доповіді проводиться аналіз впливу духовного співу на фізичне і психологічне здоров'я людини на основі сучасних психологічних досліджень. Розглядається користь духовного співу, як різновиду методу музикотерапії, який здатен оптимізувати та нейтралізувати негативні психоемоційні стани та попередити проблеми фізичного стану що виникають внаслідок підвищених психічних та фізичних навантажень.

Проблема способів зміцнення психологічного і фізичного здоров'я людини, яка досліджується вченими різних галузей наук (медицини, валеології, психології, соціології, педагогіки та ін.) протягом тривалого періоду часу, і на теперішній час дуже актуальна. Не зважаючи на значні здобутки у вивченні окремих аспектів, в цілому роботу над проблемою аж ніяк не можна вважати завершеною.

Метою мого виступу є виокремлення ролі духовного співу, як сприятливого методу зниження душевного дискомфорту, конфлікту; корекція емоційного стану, відновлення внутрішнього спокою, профілактика серцево–судинних захворювань, підсилювання захисних адаптаційних реакцій організму.

Відповідно до формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я, людське здоров'я – це не просто відсутність хвороби, а повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя. Таким чином людина є автором власного здоров'я, а в справі його збереження вона виконує основну роль, що визначається зрілою самосвідомістю індивіда й повагою до своєї сутності.

В результаті численних досліджень за даними науковців виявлено, що під впливом музики, що відповідає функціональному стану організму, такі психічні процеси як пам'ять та орієнтація покращуються на 45%-50%, а увага на 25%-30%.

Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість. Вона здатна розвивати та підвищувати інтелект людини. Звукові вібрації стимулюють кровообіг, емоційний тонус. Під дією ритму активізується дихання, збільшується вентиляція легенів. Музика знижує больові відчуття, сприятливо впливає на серце і систему кровообігу, знижує артеріальний тиск. Прослуховування церковних творів тривалий час зменшує кількість мікробів в організмі людини на 40%. Музика понижує м'язову напругу, підвищує рухливість та координацію тіла, впливає на температуру тіла, може підвищувати рівень ендорфіну, регулює виділення гормонів, які знижують стрес, впливає на психологічні процеси і психологічні стани.

Сприйняття музики – складний психічний процес. Музиканти та психологи визначають, що він вписується між двома полюсами. З одного боку, це акустичне сприймання звукових сигналів як щось таке, що ми чуємо і що діє на органи слуху. З іншого – це процес пізнання уявленого художнього змісту в музичній матерії. Сприймаючи музику, людина виражає своє емоційне «я». В свідомості відтворюються переживання, образи та думки, втілені композитором у музичному творі. Музичний твір – це сукупність естетичної інформації, яку надає композитор.

Музика часто передає такі відтінки почуттів і переживань, які важко висловити словами. О. Серов справедливо зауважив: «Якби все, що відбувається в душі людини, можна було передати словами, на світі не було б музики». В свою чергу мова музики зрозуміла кожній людині.

Сприйняття музики, як і інших творів мистецтва, майже завжди несе в собі певний елемент суб'єктивізму, адже кожна конкретна людина має свою індивідуальність, власний життєвий досвід, індивідуальні особливості розвитку психічних функцій пізнавальної та емоційної сфер. Світ музики може стати

надбанням особистості. Лишень духовно-практична діяльність особистості – це початковий етап життєвої спіралі для музично-естетичного буття суб'єкту.

Духовний спів – це засіб естетичного й морального виховання, завдяки якому розвивається моральність, національна свідомість та становлення світогляду особистості.

Найбільший музикотерапевтичний резонанс мають саме духовні твори, які посилюють переживання людської особистості, утворюючи з ними емоційний відгук і можливість пережити катарсис – очищення.

На духовному рівні музика пробуджує творчі сили, створює відчуття Божественного одкровення. Музичний звук, будучи закодованою інформацією про структуру Всесвіту, є своєрідним алгоритмом буття. Обертоновий ряд, що лежить в основі музичного звука, і є тією первинною матрицею. Злиття цих обертонів (призвуків) в один звук символізує глобальний зв'язок і взаємозалежність речей у світі як явище синхронізації вібрацій, а музика – це модель світобудови, у якій панує гармонія. Музика, що впливає на рівні «музично-прекрасного», спонукає людину замислюватися над вічними питаннями буття й відчути пробудження в собі великих таїн Всесвіту.

Таку силу впливу має духовна музика: церковні піснеспіви, григоріанський хорал тощо, – яка повертає людину в поле Божественної гармонії.

Виховний вплив духовної музики неможливо недооцінити, оскільки в її сутності закладено найвищі людські цінності. Вона, переорієнтовуючи ідеали та надбання людства до новочасної моделі суспільства, є найефективнішим засобом виховання сьогоденної молоді.

Нами запропоновано такі заходи:

- хор, який проходить щотижня,
- музичні онлайн інтенсиви, марафони,
- індивідуальні та групові заняття музикою (гра на фортепіано, вокал, нотна грамота, диригування),
- приймання участі у Пісенних Фестивалях, літніх пісенних школах та ін.

Інтегрувати духовні співи у навчальний процес можна через шкільні дисципліни, в які можна інтегрувати духовні співи: уроки української мови та літератури, уроки патріотичного виховання, мистецтва, уроки викладання християнської етики.

Яким чином?

- вивчати життя та творчість українських композиторів,
- прослуховування та вивчення духовних творів таких композиторів як: Миколи Лисенко, Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Олександра Кошиця, Якова Яциневича та ін.,
- організація та участь у заходах: літературні, музичні вечори (присвячені творчості якогось композитора), або духовні вечори,
- святкування духовних/традиційних свят таких як: Різдво, Пасха та ін.
- створення пісенного гуртку для всіх охочих.

Отже, за результатами досліджень духовний спів позитивно впливає на фізичний та психічний стан людини, на здоров'я хворих. У них не тільки знижується рівень артеріального тиску, а й відбуваються позитивні емоційні зміни. Духовна музика допомагає позбутися депресивних станів, стресів, тривог, переживань і страждань, які негативно впливають на процес одужання.

Саме духовні твори мають найбільший музикотерапевтичний резонанс. Вони посилюють переживання людської особистості, утворюючи з ними емоційний відгук і можливість пережити катарсис – очищення.

Таким чином інтегрування духовних співів у навчальний процес – це не тільки засіб естетичного та морального виховання, це запорука фізично та психологічно здорового майбутнього нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М. Й., Пилипенко Л. І., Пенькова О. І. та ін. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с.
2. Стеценко О.С., Зцілення людини словом, музикою і піснею, - Кіровоград: Центрально-Українське видавництво – 2008 – 76с.
3. Науменко, С. І. Психологія музичної діяльності / С. І. Науменко. – Чернівці. – 2015. – 408 с.
4. Пылаев М.А. Феноменология религии Рудольфа / М. Пылаев. – М.: Издат. Ученые записки Московского Культурологического лица № 13 10. Серия: Философия, 2000. – 80 с
5. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. вуз. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 176 с.

6. Голдмен Д. Целительные звуки: Пер. с англ/ Д. Голдмен. – М. : Издат. Дом «София», 2003. – 224с.
7. Галкіна, Лариса. Вплив музики на людину. Використання музикотерапії на уроках музичного мистецтва / Л. Галкіна. - (Музика : вкладка) // Шкільний світ. - 2016. - № 1(Січ.). - С. 1-6. - Бібліогр. в кінці ст. - Вкладка.
8. Блаво Р. Музыка и здоровье / Блаво Р. – СПб:Диля, 2002. – 288 с.
9. Брусиловский Л.С. Музикотерапия. Учебное пособие. Руководство по психотерапии. Москва : Наука, 1985. 142 с.

Анастасія Бредихіна,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Кримлова Юлія Михайлівна,

старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ХАРАКТЕРУ НА ДЕВІАНТНІ ПОВЕДІНКОВІ ПРОЯВИ ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Постановка проблеми. В даній роботі проводиться теоретичний аналіз впливу психологічних особливостей характеру на девіантні поведінкові прояви підлітків з неповних сімей на основі сучасних психологічних досліджень. Розкривається сутність понять «девіантна поведінка», «девіантна особистість», «важковиховуваність». Досліджуються причини та особливості девіантної поведінки підлітків з неповних сімей; досліджуються та вивчаються фактори, серед яких слід відзначити збільшення і зростання підліткової злочинності, агресивності та жорстокості.

Стан розробленості проблеми. Проблема відхилень у поведінці неповнолітніх і, зокрема, проблема девіантних поведінкових проявів підлітків з неповних сімей, яка досліджувалась вченими протягом тривалого періоду часу, і на теперішній час дуже актуальна. Не зважаючи на значні здобутки у вивченні окремих аспектів, в цілому

роботу над проблемою аж ніяк не можна вважати завершеною. Цікаво, що навіть сам термін «девіантна поведінка», який увійшов у педагогічний вжиток більш ніж 100 років тому, сьогодні все ще є недостатньо визначеним.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є вивчення механізму формування впливу психологічних особливостей характеру девіантної поведінки підлітків у неповній сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Сім'я завжди була найважливішим елементом у житті людини та, безперечно, всього суспільства. Створення сімейного союзу було дуже тривалим і ретельно підготовленим. Так сталося, що в сім'ї обидва батьки вносять свій власний внесок у розвиток і виховання розуму та свідомості дітей. Від кожного з батьків дитина приймає певний зразок поведінки, який він / вона використовує в майбутньому. На жаль, у повсякденному житті є багато прикладів неповних сімей. Це, своєю чергою, не може не вплинути на структуру та якість всього суспільства, це відхилення спричиняє багато наслідків, одним із яких є девіантні прояви в поведінці молоді та підлітків. Оскільки виховний потенціал неповної сім'ї, в якій є підліток, обмежений педагогічно та психологічно, також на дитину можуть впливати друзі, з якими вона часто проводить час.

Згідно з дослідженнями демографів, це явище спричинене появою нового етапу між підлітковим віком та зрілістю, пов'язаного з «пошуком себе», який Джордж Арнетт називає «новою зрілістю», в результаті якої суспільство та сім'я отримують новий соціальний виклик, пов'язаний зі збільшенням економічного навантаження на батьків зі дорослими дітьми [9]. Найбільші труднощі в пристосуванні до вимог сучасної складної економічної, політичної та духовної складової життя відчувають підлітки. Девіантна поведінка підлітків є, з одного боку, результатом різноспрямованих за змістом і формам реалізації процесів, що відбуваються в суспільстві в цілому, з іншого боку, тих змін, які відбуваються в середовищі найближчого оточення в родині, яка серед значущих для людини цінностей займає одне з провідних місць. Роль сім'ї в суспільстві непорівнянна за своєю силою, ні з якими іншими соціальними інститутами, тому що саме в сім'ї формується і розвивається особистість людини. Відбувається опановування їм соціальних ролей, необхідних для безболісної адаптації особистості в суспільстві. Сім'я виступає як перший виховний інститут, зв'язок з яким людина відчуває

протягом всього свого життя [3].

Вивчення впливу сім'ї на прояв підліткових девіацій дозволяє нам краще зрозуміти природу цього явища, виявити основний механізм і тенденції функціонування та розвитку девіантної поведінки як соціального феномена.

Батьки підлітків вже сформувалися – мають більш сформований характер і несуть у своїх виховних вимогах ті цінності, які були засвоєні ними в минулому. При цьому повсякденне життя, в якій вже панують інші моральні, правові регулятори, вимагає від підлітків засвоєння нових ціннісних орієнтацій, установок, які дозволять ефективніше адаптуватися до соціально-економічних умов, що змінилися. В результаті виникає роздвоєння в ціннісній системі виховання молодого покоління, яке може бути причиною формування девіантної поведінки.

Серед причин розвитку підліткових девіацій мають місце сімейні негаразди, які розвиваються в результаті змін в економіці, політиці та соціальній сфері. Все це негативно позначається на взаєминах між членами сім'ї та перш за все, між батьками й дітьми. Одним з найпоширенішим неблагополучним середовищем є неповна сім'я. Відсутність повноцінного зразка для внутрішньосімейної соціалізації майже завжди веде до певних порушень в психічному й особистісному розвитку підлітків.

Батьки повинні усвідомлювати серйозність шлюбу, допомагати своїм дітям пізнавати наш світ, створювати сприятливе середовище для розвитку сім'ї, для формування здорової та стабільної психіки дитини.

Підлітки часто беруть близько до серця перерву стосунків з батьками, особливо з матір'ю, яка відіграє початкову роль у формуванні їхньої особистості [3]. Розлука з батьками завдає їм сильної психологічної травми, провокує подальші деформації їхньої особистості та за певних умов неминуче призводить до вчинення злочину. Батьки завжди повинні приділяти максимум уваги моральному вихованню дітей, формуванню системи життєвих цінностей, навчати їх етики та культурі, виховувати в дітях почуття гуманності та відповідальності як за вчинки щодо себе, так і для оточення.

В теперішні сучасних умовах молоді люди знаходяться в зоні ризику та під впливом оточення людей, вони емоційно нестабільні, крім цього держава також не в змозі забезпечити їм економічну стабільність.

Основним вирішенням цього комплексу проблем може виступити державна

молодіжна політика, яка буде складатися на соціально-економічній та моральній підтримці молоді з боку держави та суспільства. В її завдання буде входити забезпечення доступної освіти, створення умов для виховання, збереження здоров'я та зайнятості молоді. Цікавою у розв'язанні цієї проблеми також є комунальна профілактика, пов'язана з організацією людей, які проживають близько, які підтримують зв'язок з поліцією та регулюють питання охорони громадського порядку на своїй території. У сукупності «громада» буде забезпечувати захист, організацію дозвілля для молоді, догляд за соціально незахищеними сусідами.

Висновки. Девіантна поведінка - система вчинків особистості, що виходять за загальноприйняте уявлення про нормативну поведінку у певній сфері суспільних відносин; вона є наслідком викривленого процесу соціалізації та перебудови ієрархії мотивів у напрямі її спрощення та, з часом, домінування одного з них. Психологічні підходи до розуміння механізмів девіантної поведінки базуються на визначених чинниках суб'єктивного характеру, найбільш важливими серед яких є здатність особи до адаптації, цілісність її "Я - концепції", усвідомлення можливостей самореалізації, ефективність засвоєння соціального досвіду [2]. Девіантна поведінка є специфічним засобом ігнорування чи активного заперечення соціальних норм що існують; при цьому девіантні дії виступають водночас як засіб досягнення важливої мети та зменшення психологічної напруженості, а також як самоціль, що задовольняє потребу в самореалізації та самоствердженні. Таким чином, спираючись на результати дослідження, підлітки, що виховуються в неповних сім'ях, в більшості випадках, мають суперечливе ставлення до навколишнього світу і значні відхилення в особистості. Такі відхилення формуються під впливом життєвих умов, а також з-за помилок в сімейному вихованні [8].

Наведемо ряд об'єктивних причин, які заважають ефективному вихованню підлітків: по перше проходить руйнація звичної тріади в сім'ї, де всі члени сім'ї є одне ціле; також основною причиною є - дуже велика надмірна зайнятість на роботі, що не дозволяє приділяти дітям достатньої уваги та любові. Наступна соціально-психологічна характеристика, яка вимагає уваги суспільства до неповної сім'ї з дітьми, пов'язана з якістю здоров'я самих дітей. Лікарі-педіатри, що досліджують рівень здоров'я підлітків, приходять до невтішного висновку: підлітки з неповних сімей значно частіше схильні до гострих і хронічних захворювань. Жінка-мати

змушена виконувати функції матеріального забезпечення сім'ї, або вижити та прогнати всю сім'ю, на шкоду традиційно материнським обов'язкам: виховання та зміцнення здоров'я дітей. Також присутня статистично значуща частота наявності в неповній сім'ї шкідливих звичок (куріння, вживання алкоголю), соціально-побутова і житлова невлаштованість, недотримання гігієнічних норм життя, невчасне звернення до лікарів, самолікування, що своєю чергою також накладає вагомий відбиток на формування та становлення характеру підлітків, як особистостей.

Також і дефіцит чоловічого впливу негативно позначається на психічному та особистісному розвитку підлітків в родині, на процесах її соціалізації та статево-рольової ідентифікації. Крім того, підлітки з неповних сімей частіше за інших страждають різного роду нервовими розладами, що веде до стійких порушень їх фізичного та психічного здоров'я. На це вказують фахівці, тривале спостереження яких за підлітками з неповних сімей показали, що у них частіше проявляються або агресивність у спілкуванні з однолітками, або несамотійність, залежність, інфантилізм, страхи. Як у хлопчиків, так і у дівчат з неповної сім'ї частіше проявляються підвищена збудливість і нестійкість настрою, конфліктність, негативізм, упертість. До того ж вони зазнають великих труднощів в адаптації та спілкуванні з однолітками. У всіх випадках підлітки з неповної сім'ї потребують особливої уваги з боку батьків, які займаються вихованням, через те, що при невдачах в спілкуванні легко стають ще більш нервовими та негативно ставляться до допомоги ззовні.

Цілком очевидно, щоб неповна сім'я могла адаптуватися в сучасному соціально-економічному просторі, їй необхідно зайняти гідне становище у всіх сферах суспільства, та зобов'язує саме суспільство до інтеграційного підходу в області її соціального захисту та матеріального забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Боярин Л. В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми соціальної адаптації у психологічній літературі / Л. В. Боярин / Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 3. С. 54-60. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2013_3_11.
2. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник. Тернопіль: Економічна думка. 2004. 309с.
3. Кантемирова Г.А. Неполная семья как феномен большого города. / Г. А. Кантемирова /

Социология города. Волгоградский государственный технический университет (ВолгГТУ) (Волгоград). 2015. № 2. с.32-39.

4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. 9-е изд. СПб. : Питер, 2005. 940с. (Подростковый возраст. – С.492-556).

5. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. Санкт-Петербург: Речь, 2009. 256с.

6. Психологічні критерії соціальної дезадаптації дитини: монографія / Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І. Ф. [та ін.]. К.: Пед. думка, 2010. 191с.

7. Таценко О. В. Особливості роботи з важковиховуваними дітьми в загальноосвітньому навчальному закладі [Електронний ресурс] / О. В. Таценко, С. О. Кубіцький / Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199(1). С. 359-365. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnu_ped_2014_199\(1\)__58.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnu_ped_2014_199(1)__58.pdf) .1.

8. Фурманов И. А. Психология детей с нарушениями поведения: пособие для психологов и педагогов / И. А. Фурманов. М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2010. 351 с.: ил. (Библиотека психолога).

9. Arnett J.J. Young people's conceptions of the transition to adulthood / J.J. Arnett / Youth & Society. 2014. V. 29. P. 3–23.

Вікторія Дорошенко,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
групи ПБМ-19-Г1, спеціальності 053 «Психологія»,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Світлана Олександрівна Хілько,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ В ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Постановка проблеми. Сучасні зміни в управлінській сфері, разом із постійним процесом вдосконалення наукових та виробничих технологій, передбачають докорінні зміни соціально-психологічної сфери людини, яка направлена на формування ціннісно-сміслової сфери фахівців управлінської діяльності. Створення нових управлінських моделей та переформування сфери

управління не відбудеться без врахування рівня сформованості ціннісно-смислової сфери особистості, яка пов'язана зі змістом професійної діяльності управлінця.

Ціннісно-смислова сфера особистості — складова спрямованості особистості, яка займає головну позицію в особистісній структурі менеджера [3].

Стан розробленості проблеми. Дослідження особливостей формування ціннісно-смислової сфери особистості проводились вітчизняними та зарубіжними дослідниками, але не втрачають актуальності і на сьогоднішній день. Процес формування ціннісно-смислової сфери є предметом наукових досліджень Б. Братуся, С. Бубнової, Н. Бондар, Д. Леонтьєва, Д. Узнадзе, М. Яницького, Є. Ільїна, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, М. Рокича, В. Франкла, З. Фрейда, Ш. Шварца, А. Шуберта, А. Родніка.

Метою дослідження є – емпіричне дослідження психологічних особливостей процесу формування ціннісно-смислової сфери майбутніх менеджерів.

Виклад основного матеріалу. Слід наголосити, що ціннісно-смислова сфера особистості формується до початку професійної діяльності фахівця. Період навчання у закладі вищої освіти є сенситивним періодом процесу формування ціннісно-смислової сфери, бо саме в студентському віці відбувається переоцінка та переосмислення загальнолюдських ціннісних орієнтацій [1]. Студентський вік — період інтенсивного формування ціннісно-смислової сфери, що передбачає особистісне та професійне самовизначення особистості, пошук власної сутності, значимості та способів самореалізації [2].

Сучасні реформи освіти в цілому направлені на підвищення якості освіти. Основною ознакою сучасних реформ є орієнтація освітнього процесу на всебічний розвиток особистості [5].

Головним завданням сучасної освіти є процес виховання особистості, здатної орієнтуватися та реалізувати себе як особистість у соціокультурному просторі [4].

Результати дослідження

Для дослідження психологічних особливостей формування ціннісно-смислової сфери майбутніх менеджерів ми використали комплекс методик: методику А. Родніка, С. Хезера, М. Голда, К. Халла «Особистісна готовність до змін», методику А. Шуберта «Діагностика ступеню готовності до ризику», методику Є. Ільїна «Схильність до певного стилю керівництва», тест-опитувальник К. Томаса

на поведінку в конфліктній ситуації та авторську анкету «Ціннісні орієнтації майбутніх менеджерів» (модифіковану на основі методики С. Бубнової).

Вибірку констатувальної частини експерименту склали 90 досліджуваних, це здобувачі освіти 15-18 років, серед них 5 хлопців і 35 дівчат, що здобувають вищу освіту в Державному навчальному закладі «Дніпровський транспортно-економічний коледж», м. Дніпро.

В ході дослідження, в першу чергу було розкрито головні аспекти формування ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців.

За допомогою проведеного дослідження було встановлено, що протягом навчання у закладі освіти для майбутніх спеціалістів підвищується рівень значимості самоствердження та самореалізації.

Відповідно до аналізу результатів дослідження психологічних особливостей ціннісно-сміслової сфери майбутніх менеджерів стверджуємо, що цінності, які обрали респонденти як найбільш значимі займають важливе місце в становленні майбутніх управлінців. Актуалізація цих цінностей складає основну базу професії менеджера.

Аналізуючи дані, отримані використовуючи авторську методику (модифікована на основі методики С. Бубнової) ми дійшли до висновку, що найважливішими цінностями для досліджуваних виступають «уміння приймати рішення», «вміння конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації» та «високий рівень матеріального забезпечення». На високому рівні для майбутніх фахівців знаходяться «готовність до ризику» та «особистісна готовність до змін». Визначені пріоритетні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях, серед яких «компроміс» та «співпраця». Серед стилів управління домінантним для майбутніх менеджерів є демократичний стиль, а також поєднання різних стилів управління.

За результатами кореляційного аналізу даних можемо стверджувати, що здобувачі освіти, які готові ризикувати мають здатність використовувати різні стилі управління та прагнуть до самовдосконалення. Натомість для них на нижчому рівні знаходяться такі цінності як розвиток управлінського мислення, отримання задоволення від роботи, здоров'я та любов. Для тих, хто використовує різні стилі управління здатністю є формування сприятливого клімату в колективі, але не можуть приймати рішення, отримувати задоволення від роботи, а любов, високий рівень

матеріального забезпечення та високий соціальний статус не є пріоритетними для цінностями. Встановлено, що для майбутніх менеджерів, які здатні приймати та використовувати нові управлінські рішення важливою цінністю є високий соціальний статус. Важливим є той факт, що в тих студентів, в яких виражена готовність до змін важливим є прагнення до самовдосконалення, але менш важливим є розвиток управлінського мислення та отримання задоволення від роботи. Також виявлено, що вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації не співвідноситься з повагою до людей, але пов'язане із високим рівнем матеріального забезпечення та готовністю до змін. Можна стверджувати, що ті, хто прагнуть самовдосконалюватись готові до змін та до ризику, мають здатність приймати та використовувати нові управлінські рішення та для яких важливим є повага до людей. Але, водночас, для тих, хто прагне до самовдосконалення неважливим є отримання задоволення від роботи, здоров'я, любов, високий рівень матеріального забезпечення та соціальний статус. Для тих респондентів, головною цінністю для яких є любов встановлено, що вони готові до розвитку управлінського мислення, отримання задоволення від роботи, важливим для них є здоров'я та високий соціальний статус. Менш важливим є готовність до змін та ризику, використовувати різні стилі управління, вміння конструктивно розв'язувати конфлікти та здатність сформувати сприятливий клімат у колективі.

Висновки. Визначено, що пріоритетними для майбутніх управлінців є загальнолюдські, професійні, матеріальні, статусні ціннісні орієнтації та орієнтації самовдосконалення.

Результати емпіричного дослідження вказують на необхідність оптимізації процесу формування ціннісно-сислової сфери майбутніх менеджерів. Але слід пам'ятати, що ціннісно-сислову сферу неможливо сформувати без зусиль здобувачів освіти. Вони мають усвідомити сутність майбутньої професії, оволодівати знаннями своєї професійної діяльності та формувати якості, які являються важливими для своєї професії.

Ми вважаємо, що додаткові психологічні дослідження у сфері ціннісно-сислових орієнтацій студентської молоді заслуговують на подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.

психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. О. Антонова. — К., 2003. — 16 с.

2. Боднар М. Б. Етнопсихологічні особливості самоактуалізації студентської молоді: монографія. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2007. 196 с.

3. Готовцева Н. Г. Формирование ценностных ориентаций студентов посредством личностно-профессиональной самоактуализации в вузе. Мир образования. 2009. № 4. С. 179-181.

4. Професійна кар'єра: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення: зб. наук. повідом. обл. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2007. 255 с.

5. Тринчук О. Б. Психологічні особливості мотиваційно-ціннісної сфери у майбутній професійній діяльності: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01. Одеса: Одеський національний університет ім. Мечнікова, 2016. 204 с.

Ємельянова Анастасія,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ВПЛИВ ГРИ НА РОЗВИТОК МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми: Особливе занепокоєння викликає значне збільшення числа дітей з затримкою психічного розвитку, яке розглядається психологами та педагогами чи не як одна з найактуальніших психолого-педагогічних проблем. Разом з тим вивчення дітей цієї категорії розпочато порівняно недавно, а тому проблема фактично залишається мало розробленою.

Однією з найважливіших корекційно-розвиваючих «мішеней» є корекція мислення. Воно формується у дитинстві, і є основою розвитку всієї пізнавальної діяльності. Саме тому проблема вивчення мисленнєвих операцій у дошкільників з

ЗПР неодноразово фігурує у психолого-педагогічних дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, адже, однаково грубо страждає як наочно-дієве, так і наочно-образне й словесно-логічні види мислення.

У дошкільному віці більшу частину часу дітей із ЗПР займає ігрова діяльність. І це не випадково, гра є універсальною школою життя в людському суспільстві. Завдяки грі діти набувають досвіду використовувати речі за призначенням, виконувати різні обов'язки, вступати в стосунки з іншими людьми, дотримуватися певних правил поведінки, та крім цього, гра виступає, як засіб розвитку вищих психічних функцій для дітей дошкільного віку.

Ступінь розробки проблеми: В психологічній літературі ЗПР часто можуть описувати такими поняттями як «погранична форма інтелектуальної недостатності», «особистісна незрілість», або ж «синдром тимчасового відставання психіки в цілому чи окремих її функцій». При цьому варто відзначити, що ЗПР – це не клінічна форма, а лише уповільнений темп розвитку, який з однієї сторони, вимагає спеціального корекційного підходу до навчання дитини, а з іншої (за умови наявності спеціального підходу) – дає можливість навчання дитини за загальною програмою засвоєння державного стандарту шкільних знань. [2].

Дослідження науковців Т.М. Павлій, М. С. Певзнер, К.С.Лебединської, Т. А. Власової, І.Г. Єременко, В.О. Лапшина, Б.П. Пузанова, Л.Н. Блинової, Т.В. Сак, які займалися проблемою навчання та виховання дітей із затримкою психічного розвитку, дають змогу розглядати ЗПР як граничний стан психічного розвитку, для якого характерні розлади інтелектуальної та емоційно-вольової сфери. [2, 3, 4, 5].

Мета: дослідити вплив гри на розвиток мисленнєвих операцій у дітей дошкільного віку з ЗПР. Розробити психокорекційну програму для розвитку мисленнєвих операцій, та надати методичні рекомендації для психологів та батьків з розвитку досліджуваного феномена.

Виклад основного матеріалу. В міжнародному класифікаторі хвороб 10 перегляду (МКХ–10) дана патологія описується під рубрикою «Змішані специфічні розлади психологічного (психічного) розвитку» (Mixed-specific disorders of mental development) (F83). Визначається, що це недостатньо визначена група розладів, при яких має місце суміш специфічних порушень розвитку мовлення, шкільних навичок та/або рухових функцій, але жодна з них не переважає над іншими настільки, щоб на

її основі встановити первинний діагноз. Загальним для цих специфічних розладів розвитку є поєднання в деякій мірі загального порушення когнітивних функцій. Діагноз може бути встановлений лише тоді, коли є значний збіг специфічних розладів. Таким чином, цю нозологічну одиницю слід застосовувати, коли зустрічаються дисфункції, що задовольняють критеріям двох або більше рубрик F80 (специфічні розлади мови), F81 (специфічні розлади читання) та F82 (специфічні розлади рухових функцій) [1].

На думку вчених у дітей з ЗПР, на відміну від розумово відсталих – якісно інша структура дефекту. Зокрема у структурі ЗПР відсутня тотальність у недорозвиненні вищих психічних функцій, присутній фонд підлягаючих зберіганню функцій, завдяки чому, діти із ЗПР, на відміну від розумово відсталих – краще сприймають допомогу дорослих і можуть здійснити перенесення показаних способів і прийомів розумових дій на нову, аналогічну дію [2].

Форми організації навчання дітей із ЗПР залежать від того, наскільки їх актуальний розвиток є наближеним до рівня готовності засвоювати шкільну програму. Наприклад, діти з легкою затримкою психічного розвитку, які виявили позитивну динаміку в подоланні недоліків готовності до навчання, можуть включатися у загальноосвітній клас за умови, що вони в міру потреби отримуватимуть індивідуальну допомогу фахівців, зокрема дефектолога. Діти з важкими формами затримки психічного розвитку в інклюзивному класі потребують навчання за індивідуальним навчальним планом, який насамперед передбачає «заповнення прогалін» дошкільного розвитку та підготовку до систематичного засвоєння шкільних знань. Попередньо враховуючи ті чи інші особливості, у педагогічній роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку насамперед потрібно виходити з того, що вони мають значний потенціал розвитку, повноцінна реалізація якого залежить від адекватності побудови корекційного процесу[5].

Провідним аспектом даного дослідження виступає гра, як засіб розвитку мисленнєвих операцій у дітей дошкільного віку з ЗПР. Слід зазначити, що для здійснення подальшої роботи обов'язково повинен передувати етап комплексного діагностичного обстеження, який має на меті принцип єдності діагностики та корекції. Реалізація встановлених завдань дослідження не буде можливою без попередньо проведеного психодіагностичного обстеження.

Психодіагностичне дослідження проводилось на базі Інституту Вищої Психології і Тілесних Терапій. В дослідженні приймало участь 30 дітей старшого дошкільного віку, з них 11 дівчинок і 19 хлопців.

У ході експериментальної роботи були поставлені такі завдання:

1. Підбір валідних та надійних діагностичних методик;
2. Проведення психологічної діагностики мисленнєвих операцій;
3. Обробка отриманих результатів;
4. Розробка системи гри, яка включає в себе принцип єдності діагностики і розвитку мислення.

Процедура дослідження складалась з наступних етапів:

I Підготовка та проведення теоретико-методологічного дослідження, спрямованого на уточнення особливостей мисленнєвих операцій у дітей з ЗПР.

II Підбір комплексу діагностичних методик з метою вивчення мисленнєвих операцій.

III Систематизація та узагальнення результатів формуючого експерименту.

Комплекс методик був спрямований на психодіагностику особливостей розвитку усіх мисленнєвих операцій: синтез; аналіз; порівняння; узагальнення; класифікація; систематизація; абстаргування.

Комплекс методик підібраний для дослідження був наступним:

- «Послідовність подій» (А.Н.Бернштейн)
- дитячий варіант методики «Класифікація» (А.М.Шуберт)
- методика «Порівняння понять» (Виготського-Сахарова) – порівня
- методика « Чим залатати килимок?».(Немов Р.С.)
- «Чого не вистачає на малюнках»- .(Немов Р.С.)
- «Впізнай, хто це?» .(Немов Р.С.)
- Методика «Пори року» .(Немов Р.С.)

Перед проведенням кожної методики, діти були детально ознайомлені з процедурою проведення та інструкцією. Процедура дослідження проводилась із дотриманням усіх вимог, щодо проведення психодіагностичного обстеження, що сприяло подальшій ефективності процедури.

Орієнтовна програма для розвитку мисленнєвих операцій у дітей із затримкою психічного розвитку: в першу чергу, слід зазначити, що розвиток мисленнєвих

операцій є одним з основних напрямків у роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку. У дітей з ЗПР на значний потенціал розвитку впливає правильна побудова і реалізація навчально-виховного процесу.

Гра – як провідна діяльність дітей дошкільного віку, може забезпечити суттєві зміни у розвитку мислення. Але ефективність буде реалізована лише при детально структурованій програмі проведення ігор на розвиток мислення[4].

Розвиток мисленнєвих операцій у процесі ігрової діяльності може реалізуватися двома шляхами. Перший шлях – перехід від наочно-дійового до наочно-образного і словесно-логічного мислення; другий шлях – розвиток наочно-образного і словесно-логічного мислення на основі сприймання.

Опираючись на кількісні і якісні показники психокорекційного дослідження дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, була розроблена індивідуальна комплексна гра для розвитку мисленнєвих операцій, яка базується на наступних принципах [2]:

- Принцип єдності. Поєднання діагностики і корекції.

- Принцип нормативності розвитку. Принцип базується на урахуванні вікових і індивідуальних аспектів.

- Принцип корекції «знизу вгору». На меті є тренування найбільш розвинених мисленнєвих операцій.

- Принцип «згори вниз». Спрямована на розвиток психічних новоутворень. Основний зміст – зона найближчого розвитку.

- Принцип системності психічного розвитку. Розвиваюча гра не повинна опиратись лише на актуальну і вузько-спрямовану проблему.

Зміст ігор може охоплювати один напрямок, наприклад, розвиток логічного мислення, наочно-образного і т.д.

Розвиток наочно-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку можна здійснювати за допомогою ігор які включають в себе конструювання. Під час виконання значна увага приділяється також розвитку словесно-логічного мислення: операцій аналізу, порівняння, узагальнення, розвитку дій класифікації.

Етапи розвитку наочно-образного мислення засобами конструювання:

I етап: Формування просторових уявлень та просторової орієнтації.

Орієнтовні ігри:Різні варіанти дошки Сегена. Методика дощок Сегена являє собою картинки, вирізані і розташовані на спеціальній дошці. Дітям пропонується

розбирати і збирати дані картинки; «Знайди пару»; Конструювання за допомогою Lego.

II етап: Використання дидактичних вправ, в основі яких лежить ознайомлення з різними об'ємними і площинними формами, вибір за зразком, визначення форми частин, установа взаємного розташування частин, порівняння однорідних предметів за розміром, формою, тощо.

Орієнтовні ігри: «Збери за схемою»; «Пройди по схемі»; Складання Lego за зразком.

III етап: Оволодіння самостійним конструюванням.

Орієнтовні ігри: Складання Lego «Назви і побудуй»; «Казковий будинок для лисички», «Стежка для їжачка» та інші ігрові завдання з кольоровими паличками Кюїзенера.

Висновки: На основі теоретичного аналізу наукових психологічних досліджень розглянуто проблему затримки психічного розвитку і вивчено основні особливості мисленнєвих операцій у дітей з ЗПР. Проведено систематичний і порівняльний аналіз наукових праць, а також використано методи систематизації й узагальнення матеріалів та документів. Проведене психодіагностичне обстеження було реалізовано з урахуванням усіх вимог та принципів психологічної діагностики, що дало змогу на емпіричному рівні, чітко встановити рівень розвитку мисленнєвих операцій у дитини дошкільного віку з ЗПР.

Було здійснено аналіз отриманих даних проведеного експерименту, в результаті якого було встановлено, що на найвищому рівні, у досліджуваного, розвинені операції аналізу, систематизації та синтезу, на середньому рівні – мисленнєві операції класифікації, і на найнижчому рівні розвитку знаходяться такі розумові операції, як узагальнення, порівняння та абстрагування, що в принципі є характерними ознаками для дітей з ЗПР. З якісного аналізу можна зробити висновок, що у дітей порушені усі властивості уваги, що проявились під час виконання завдань.

На основі проведеної психодіагностики були запропоновані орієнтовні ігри для розвитку мисленнєвих операцій у дітей з ЗПР дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей / Под ред. К.С.Лебединской.- М., 1982 - 125 с.

2. Власова Т.А., Лебединская К.С. Актуальные проблемы клинического изучения задержки психического развития //Дефектология. 1975.- № 6.
3. Павлий Т.Н. Диагностика и коррекция эмоциональной сферы у детей с ЗПР — Комсомольск-на-Амуре: Изд-во Комсом.-на-Амуре гос. пед. ин-та, 1997
4. Лапшин В.А., Пузанов Б.П. Основы дефектологии - М: Просвещение, 1991.
5. Блинова Л.Н. Диагностика и коррекция в образовании детей с задержкой психического развития: Учеб. Пособие- М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2001.
6. Войтко В.В. Затримка психічного розвитку в контексті наукових досліджень/ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. Василя Сухомлинського», Україна, Кропивницький //Журнал науковий огляд № 9 (30), 2016

Нікітіна Ірина,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Інжисєвська Леся Анатоліївна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку, ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат психологічних наук, м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНЬОГО СПІЛКУВАННЯ У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

У наш складний час економічних негараздів і життєвої нестабільності проблеми сім'ї і сімейних стосунків викликають підвищений інтерес у психологів та науковців тому, що сім'я є не тільки частиною суспільства, але й його дзеркалом.

Успішність функціонування сім'ї складається не тільки з соматичного, психічного та сексуального здоров'я кожного з її членів, а передбачає також адаптацію на всіх рівнях взаємодії. Порухення функціонування сім'ї обумовлюється, перш за все, дезадаптацією подружжя на різних рівнях взаємодії. Згідно з сучасними науковими поглядами, сімейна адаптація є інтегративним соціобіопсихологічним феноменом, тому вивчення закономірностей виникнення та розвитку її порушень може здійснюватися також з позиції міждисциплінарності.

Проблема ефективності комунікації подружжя здавна є предметом уваги

психологів, педагогів і соціологів. У вітчизняній психології цей аспект був одним зі складових у роботах В. Мясіщева, яким виділялося три взаємопов'язані компоненти: психічне відображення одне одного в процесі спілкування; ставлення одне до одного учасників повідомлення; поведження їх одне з одним.

Метою даного дослідження є виявити психологічні особливості подружнього спілкування у сучасній сім'ї.

З кожним роком проблеми, які виникають в сім'ях, стають усе виразнішими: психологічні перевантаження, відсутність власного житла, незадоволеність побутовими умовами, невміння спілкуватись між собою, різні погляди на сімейне життя. Саме це призводить до виникнення суперечок і конфліктів у сім'ях.

На виникнення непорозумінь в сім'ї впливають також гендерні проблеми. У психології існує така характеристика особистості, як гендерна ідентичність, яка є аспектом самосвідомості особистості, що пов'язана з усвідомленням і сприйняттям людиною себе як представника певної статі. Гендерна ідентичність проявляється в гендерній ролі.

Гендерні ролі – диференціація діяльності, статусів, прав і обов'язків індивідів залежно від їх приналежності до чоловічої чи жіночої статі. Вони завжди пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює в своїх думках і поведінці та формуються вже з дитинства саме на підставі еталонів нашого суспільства.

На гендерний розвиток і гендерну самореалізацію в сім'ї істотно впливають власні гендерні стереотипи та цінності батьків, їхні життєві сценарії і характер стосунків, які діти ще з самого дитинства спостерігають в батьківських родин. У нашому суспільстві існують норми, щодо прояву особистих почуттів у жінок і чоловіків – гендерні стереотипи. Гендерні стереотипи – стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру, які відносять до чоловіків і жінок. Вони проявляються у відношенні до сімейних і професіональних стосунків.

Функціонування сім'ї та взаємодія подружжя розглядаються як важливий фактор у контексті проблем виникнення, перебігу, діагностики та корекції сімейного спілкування. Успішність сімейної взаємодії проявляється, перш за все, у міжособистісному спілкуванні. До умов ефективного спілкування подружжя відносять відкритість і високу активність спілкування, щоб забезпечити обговорення значущих для подружжя проблем; спільність сімейних цінностей; адекватність

сімейної самосвідомості, несуперечливість вербальних і невербальних повідомлень; безоціночність і емпатичних прийняття партнера, що особливо важливо під час виникнення стресових, фруструючих і проблемних ситуацій у сімейному житті. Порушення процесу спілкування, його збідніння або скорочення, дефіцит емоційного тепла, низька інформованість подружжя про реальні потреби, інтереси та проблеми одне одного, недолік співробітництва і кооперації в сім'ї ведуть до труднощів подружніх відносин. Зазначені й інші соціальні причини фактично призвели до кризи сімейних цінностей. Якщо шлюб, батьківство, споріднення є відносинами, що констатують родину, то в наш час спостерігається розпад цієї триєдності. Проблема ускладнюється тим, що в цей момент інститут шлюбу переживає перехідний період. Руйнування старих традиційних установок на шлюб супроводжується не інформованістю про нові.

У цих умовах особливо важко молодій сім'ї, в якій на серйозні труднощі соціально-економічного плану накладаються гострі проблеми подружніх внутрішньосімейних відносин. Зміцнення шлюбу і гармонізація подружніх відносин, особливо в молодій родині є одним із провідних напрямків у практичній психології. Для того, щоб ефективно здійснювати допомогу молодому подружжю, психолог повинен мати чітке уявлення про особливості міжособистісних, а особливо подружніх відносин у родині, а також володіти практичними навиками вирішення подружніх конфліктів.

Позаяк зазначимо, що існує дуже багато особливостей спілкування, що обумовлює його ефективність та гормонійність, зокрема в молодих сім'ях. Усі їх врахувати і розвинути досить важко, але коли наявне бажання і прагнення бути разом, насолоджуватись життям і бути задоволеним шлюбом, то все можна вирішити та гармонізувати подружнє спілкування.

В рамках виконання завдання нашого дослідження нами було проаналізовано рольові очікування та домагання у шлюбі. У дослідженні брали участь 60 чоловік віком від 25 до 35 років (30 чоловіків та 30 жінок). Стаж перебування у шлюбі – 5 до 10 років.

За методикою опитувальника «Рольові очікування та домагання у шлюбі» ми визначили показники рольових очікувань та вираховували відсоткові показники. Оцінка взаємовідносин жінками має такі показники. Високий рівень оцінки інтимно-

сексуальної сфери мають 10 (33,3%) опитуваних, високий рівень оцінки сфери особистісної ідентифікації з партнером мають 16 (53,3%) опитуваних, високий рівень оцінки господарсько-побутової сфери мають 11 (36,7%) опитуваних, високий рівень оцінки батьківсько-виховної сфери мають 13 (43,3%) опитуваних, високий рівень оцінки сфери соціальної активності мають 9 (30%) опитуваних, високий рівень оцінки емоційно-психотерапевтичної сфери мають 15 (50%) опитуваних, високий рівень оцінки сфери зовнішньої привабливості мають 17 (56,7%) опитуваних. Можемо зробити висновок, що найвищі показники серед жінок мають такі сфери взаємовідносин, як зовнішня привабливість, емоційно-психотерапевтична сфера, особистісна ідентифікація з партнером та інтимно-сексуальна. Середні показники серед жінок мають такі сфери, як батьківсько-виховна, а низькі показники має сфера соціальної активності.

Серед чоловіків були отримані результати та підраховані кількісні та відсоткові показники. Високий рівень оцінки інтимно-сексуальної сфери мають 21 (70%) опитуваних чоловіків, високий рівень оцінки сфери особистісної ідентифікації з партнером мають 14 (46,7%) опитуваних чоловіків, високий рівень оцінки господарсько-побутової сфери мають 7 (23,3%) опитуваних чоловіків, високий рівень оцінки батьківсько-виховної сфери мають 8 (26,7%) опитуваних чоловіків, високий рівень оцінки сфери соціальної активності мають 19 (63,7%) опитаних чоловіків, високий рівень оцінки емоційно-психотерапевтичної сфери мають 14 (46,7%) опитаних чоловіків, високий рівень оцінки сфери зовнішньої привабливості мають 22 (73,3%) опитаних чоловіків. Можемо зробити висновок, що найвищі показники серед чоловіків мають такі сфери взаємовідносин, як зовнішня привабливість, зовнішня активність та інтимно-сексуальна. Середні показники серед чоловіків мають такі сфери, як емоційно-психотерапевтична та сфера особистісної ідентифікації з партнером, а низькі показники мають батьківсько-виховна та господарсько-побутова сфери.

Отже, ґрунтуючись на узагальненнях теоретичного аналізу і на результатах, отриманих у ході нашого дослідження, варто зазначити, що на сьогодні значна частина молодих сімей не здатні конструктивно вирішувати конфлікти, долати труднощі сімейного життя. Очевидно, брак досвіду спільного прийняття рішень, неузгодженість норм та способів поведінки партнерів, небажання поступатися один

одному та ряд інших внутрішніх та зовнішніх чинників зумовлюють таку складну ситуацію. Тому багато молодих сімей потребують кваліфікованої допомоги, яку вони можуть отримати у психологічній консультації. Загалом з метою попередження виникнення конфліктів психологи-консультанти часто використовують рекомендації, які мають психологічну основу.

Список використаних джерел:

1. Андреева Т.В. Психология семьи. / Т.В.Андреева - СПб.: Речь, 2010. - 385 с.
2. Антонов А.І., / Борисов В.А. Соціологія сім'ї. - М.: Наука, 2008.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї. Курс лекцій. – Київ, 2001. – 96с.
4. Геник С. Усе починається з родини /Людина, сім'я, Україна Л.,2000.– 143 с.
5. Джонсон Д.В. / Хомик В.(пер.з англ.).Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування — К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. — 288 с.

Світлана Корякіна,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
групи ПБМ-19-Г1, спеціальності 053 «Психологія»,
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Чаусова Тетяна Володимирівна,

доцент кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук, доцент
м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ЮНАКІВ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Актуальною на сьогоднішній день є проблема сучасного суспільства, яка полягає у тенденції до поширення такого явища як розумова відсталість. Індивідуально-типологічні особливості психічного розвитку, зокрема особистісної сфери, осіб з розумовою відсталістю зумовлюють наявність соціальної депривації, що значно ускладнює процес їх успішної соціалізації. Особистісна сфера психіки юнаків з розумовою відсталістю характеризується несформованістю, що в поєднанні з особливостями їх когнітивного розвитку

практично унеможлиблює конструктивну та ефективну копінг-поведінку. Оскільки життя сучасної людини переповнене складними ситуаціями пов'язаними з вибором адекватного способу вирішення різних життєвих труднощів, психологічних проблем та конфліктів з оточуючими, а також із врегулюванням можливих криз – від особистісних до економічних, то постає актуальним питання оволодіння успішними засобами подолання труднощів юнаками з порушеннями розумового розвитку.

Стан розробленості проблеми. У спеціальній психології загальні проблеми вивчення особистості дітей з розумовою відсталістю відображають дослідження Л. Виготського, Т. Власової, О. Гаврилова, Г. Дульнєва, В. Лубовського, Г. Мозгової, В. Синьова, В. Петрової та ін. Характеристика копінг-поведінки розумово відсталих дітей представлена у наукових роботах Т. Колосової. Дисертація Макачук Л.О. висвітлює психологічні особливості опанувальної поведінки підлітків з порушенням розумового розвитку. В ході теоретичного аналізу дослідження проблеми копінг-поведінки юнаків з порушеннями розумового розвитку не виявлено.

Метою дослідження є – емпіричне дослідження особливостей копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту юнаків з порушеннями розумового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Психологічна адаптація людини в умовах стресу відбувається, головним чином, засобом двох механізмів: психологічного захисту і копінг-механізмів, однозначного розмежування не існує.

На думку В. Ананьєва, механізми захисту онтогенетично розвиваються як засоби ефективної адаптації, спрямованої на збереження біологічного, інтрапсихічного та поведінкового гомеостазу. Проте, за умови порушення процесу соціалізації на ранніх стадіях розвитку індивіда, призначена для адаптації захисна система може ставати дезадаптивною [1].

Р. Лазарус розглядає психологічний захист як пасивну копінг-поведінку, а захисні механізми як інтрапсихічні форми подолання стресу, призначені для зниження емоційної напруги раніше, ніж зміниться ситуація. Якщо копінг-поведінка може використовуватися індивідом свідомо, вибиратися і змінюватися ним у залежності від ситуації, то механізми психологічного захисту неусвідомлювані і у випадку їх закріплення стають дезадаптивними [2, 6].

Результати дослідження

Для дослідження було використано комплекс діагностичних методик, які забезпечили визначення особливостей копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту юнаків з розумовою відсталістю: проєктивна методика «Я у важкій ситуації»; опитувальник Плутчика–Келлермана–Конте, призначений для діагностики механізмів психологічного захисту; методика «Індикатор копінг-стратегій» Дж. Амірхана; методика визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хайма.

Експериментальне дослідження особливостей копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту юнаків з розумовою відсталістю проводилося на базах Спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 26 міста Києва та Центру трудової реабілітації для розумово відсталих інвалідів м. Києва з відділенням соціальної адаптації, приймали участь 8 юнаків з легкою розумовою відсталістю у віці 15 - 20 років.

Методом бесіди і за допомогою проєктивної методики – малюнок «Я у важкій ситуації» ми вивчали як юнаки розуміють поняття «важка ситуація», які важкі ситуації зустрічалися у їхньому житті. Результати бесіди доводять, що більшість розумово відсталих юнаків не змогли розкрити поняття «важка ситуація». Вони характеризували важку ситуацію – «коли щось не виходить, і це погано», «це труднощі у навчанні», «сварки з друзями». Юнаки наводили приклади важкої ситуації з життя батьків, друзів, які відрізнялися примітивністю, вузькістю («важко доглядати за молодшим братом», «це коли тато на роботі носить важкі коробки»). Лише 12.5% досліджуваних змогли пояснити зміст складних ситуацій. 25% юнаків у своїх відповідях взагалі виключає наявність в їх житті стресових ситуацій («в мене все виходить», «не буває в мене труднощів»), що також свідчить про недостатнє розуміння та усвідомлення ними змісту стресових ситуацій.

У 75% юнаків з розумовою відсталістю виникають стресові ситуації у навчальній діяльності («Важко на уроці писати і малювати», «важко рахувати», «задачі не можу розв'язати»). Це може бути пов'язано з порушенням пізнавальних процесів, із загальною психічною виснажливістю, а також із порушеннями мови і дрібної моторики. Отримані дані вказують на те, що розумово відсталі юнаки даючи визначення стресовій (складній) ситуації, по-перше, пов'язують її переважно з однолітками (75%), школою (50%) та батьками (62.5%), а по-друге, сприймають її, як конфліктну, наприклад, «це коли на мене хтось кричить» (37.5%), «коли я

посварилась з кимось» (75%), або як абстрактне, невизначене поняття – «це щось дуже погане», «це коли я погано себе почуваю, хвилююсь» (12.5%).

За допомогою опитувальника Плутчика–Келлермана–Конте було встановлено, що юнакам з порушенням розумового розвитку найбільш притаманними є такі механізми психологічного захисту як: компенсація та заперечення – середніми показниками ступеня напруженості цих механізмів у групі досліджуваних є відповідно 78,75% та 72,7%. Дещо менше вираженими, але значущими є такі механізми психологічного захисту як: раціоналізація та регресія з відповідними середніми показниками ступеня напруженості – 60,44% та 59,56%.

Переважаання механізму психологічного захисту компенсація є несвідомим способом заміщення недорозвиненого механізму ідентифікації в процесі соціалізації внаслідок соціальної депривації розумово відсталих юнаків.

Автори методики наявність підвищеної навіюваності та довірливості пояснюють дією саме механізму заперечення, за допомогою якого у соціального оточення заперечуються небажані, внутрішньо неприйнятні риси, властивості чи негативні почуття до суб'єкта переживання; що, як відомо, є притаманним юнакам з розумовою відсталістю.

В умовах соціальної депривації внаслідок порушення соціалізації, що призводить до появи у юнаків з розумовою відсталістю неадекватних установок стосовно власної особистості та оточуючої дійсності, механізм заперечення є способом подолання інтрапсихічної напруженості. Проте такий механізм захисту не є позитивним та адаптивним, оскільки джерело внутрішньої напруженості залишається незмінним і продовжує створювати ситуацію внутрішньої напруженості, яка долається механізмом заперечення.

За допомогою методики «Індикатор копінг-стратегій» Дж. Амірхана було встановлено, що юнакам з порушеннями розумового розвитку притаманна стратегія уникнення (50%). Певна кількість юнаків продемонстрували стратегію пошуку соціальної підтримки (37,5%), достатньо невеликий відсоток юнаків вказав на стратегію вирішення проблеми (12,5%).

Беручи за основу суб'єктивність та здатність юнака до адаптації шляхом наявності особистісних ресурсів та пошукової активності, можемо зазначити, що стратегія вирішення проблем притаманна юнакам з легкою розумовою відсталістю,

які не мають вторинних порушень особистості чи поведінки, мають додаткове навантаження у позанавчальній діяльності та спектр обов'язків у системі родинного виховання. Як наслідок, зусилля навчання та виховання у спеціальній освітній установі та активна дієва позиція родини забезпечують формування у юнаків з розумовою відсталістю конструктивної опанувальної поведінки.

Юнаки з порушеннями розумового розвитку вже мають певний рівень свідомого сприймання ситуації, що дає їм змогу реалізовувати поведінкові стратегії на пошук вирішення ситуацій шляхом звернення до іншої людини (навіть у недостатньо конструктивні способи). Вони намагаються реалізовувати копінги соціальної підтримки. Проте в деяких випадках стратегія пошуку соціальної підтримки носить швидше деструктивний характер копінг-поведінки, що ґрунтується на маніпулятивній стратегії «...в будь-який спосіб досягнути бажаного». Основний зміст таких деструктивних форм копінг-поведінки складає несформованість емоційно-вольової сфери та саморегуляції. Тому мусимо констатувати, що всі юнаки мають сформовану маніпулятивність як характеристику особистості, і виражають її у формі обману, фантазуванні та перекладу відповідальності за негативні та соціально несприятливі власні дії.

Також, відповідно до інтерпретаційних положень методики можна вказати, що домінантність у юнаків з порушеннями розумового розвитку стратегії уникнення є причиною появи у подальшому дезадаптивної копінг-поведінки. Використання цієї стратегії переконливо доводить у такий спосіб подолання чи зменшення ступеня дистресу юнаком. Використання цієї стратегії вказує й на недостатньо сформовані характеристики особистості, які є основою для формування конструктивної копінг-поведінки та, у подальшому, здатності до ефективного вирішення складних життєвих ситуацій.

Результати методики визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хайма показали, що непродуктивні копінг-стратегії як показники деструктивної копінг-поведінки здебільшого виражені за показниками когнітивної сфери (62,5%), відносно продуктивні як показники змішаної копінг-поведінки – за показниками поведінкової та емоційної сфер (по 62,5%).

За результатами діагностики визначено показники когнітивної сфери у юнаків з розумовою відсталістю. Зокрема виявлено, що у юнаків з порушеннями розумового

розвитку не сформовані здатності до аналізу складної життєвої ситуації, уявлень та переконань про цінність власної позиції при її вирішенні; здебільшого вони демонструють розгубленість, дисимуляцію та ігнорування. Щодо дисимуляції, то це явище підтверджується намаганнями юнаків приховати риси власного характеру, особливості власних відношень і стосунків, проявів поведінки. Вони уникають повідомлень про себе, не здатні відмежувати уявлення про власний характер від суджень та оцінок власної поведінки. Здебільшого демонструють пасивність, відмовляються від подолання труднощів. Характерною для них є недовіра до власних можливостей та інтелектуальних ресурсів. Юнаки уникають вирішення складних життєвих ситуацій шляхом навмисної недооцінки або заперечення неприємностей.

Щодо емоційних показників, то слід констатувати, що юнаки практично завжди використовують обурення і протест у ставленні до труднощів та складних життєвих ситуаціях. Вони пригнічують власні емоції, які циркулюють від пасивного підкорення до агресивності. Часто юнаки мають пригнічений емоційний стан, проявляють безнадійність, покірність, переживання злості і переклад вини на інших. Вони не здатні здійснити аналіз труднощів та відповідно створити позитивне емоційне підтвердження цього аналізу, що виражається у наявності впевненості в існуванні вирішення будь-якої навіть найскладнішої ситуації. На жаль, але прояви оптимізації емоційних копінг-ресурсів їм не притаманні. Як наслідок, найбільш складною є емоційна сфера у формуванні копінг-поведінки.

Показники поведінкової сфери юнаків з розумовою відсталістю представлені уникненням, відступом, ігноруванням ними думок про неприємності, пасивністю, самотністю, ізоляцією, прагненням вийти з активних міжособистісних контактів. Здебільшого вони відмовляються від вирішення проблем. Характерною для них є емоційна розрядка, пасивна взаємодія, які вказують на зняття напруги, що пов'язана з проблемами, емоційним відреагуванням чи ж на переклад відповідальності при вирішенні труднощів на інших. Юнаки компенсуються, відволікаються, іноді демонструють конструктивну активність, яка вказує на прагнення до тимчасового відходу від рішення проблем за допомогою адиктивних форм поведінки (алкоголь, психотропні речовини та ін.).

Висновки. Виявлено низку суттєвих відмінностей, що є притаманними саме юнакам з порушеннями розумового розвитку. Йдеться про: гіперболізацію ситуацій,

які є складними для усвідомлення юнаків; відсутність ініціатив щодо встановлення мотивів розуміння ситуацій; домінантність реактивних поведінкових реакцій як відповідь на ситуацію. Визначено, що зі стресовими ситуаціями розумово відсталі юнаки зіштовхуються в процесі навчальної діяльності, під час спілкування з однолітками, в побуті.

Переконливо доведено, що копінг-поведінка юнаків з порушеннями розумового розвитку є переважно деструктивною чи змішаною. Показники сформованості особистісної сфери виступають в якості внутрішніх ресурсів до реалізації поведінки цих юнаків. Доведено, що найменш сформованими є когнітивні копінг-ресурси. Емоційні копінг-ресурси є найбільш складними, оскільки носять характер реактивності у ставленні до складної життєвої ситуації. Найбільш сформованими є поведінкові копінг-ресурси.

Ми вважаємо, що додаткові психологічні дослідження проблеми копінг-поведінки юнаків з порушеннями розумового розвитку заслуговують на подальший розвиток. Актуальним завданням є розробка психологічних технологій спрямованих на корекцію та розвиток копінг-поведінки юнаків з розумовою відсталістю.

Список використаних джерел

1. Ананьев В.А. Психологическая адаптация и компенсация при заболеваниях внутренних органов: автореф. дисс. на соискание науч. степ. канд. психол. наук / В.А. Ананьев. – СПб.: СПб МАПО, 1998.
2. Василенко М. М. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг- стратегій. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / [О.В. Скрипченко та ін.]. – К., 2001. – 416 с.
3. Колосова Т.А. Особенности копинг-поведения и механизмов психологической защиты умственно отсталых подростков // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. Аспирантские тетради. – Вып. 10. – 2007. - С.189 – 194.
4. Мухіна А. Ю. Особливості захисних механізмів та копінг-стратегій розумово відсталих підлітків: диференціація понять / А. Ю. Мухіна, Я. І. Загороднюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. - Вип. 24. - С.325-329.
5. Сирота Н.А. Копинг-поведение в подростковом возрасте: дис. ... докт. мед. наук / Н.А. Сирота. – СПб., 1994. – 283 с.
6. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, Coping.– N.Y., 1984. – 218 p.

Маргарита Улановська,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи ПБМ-19-Г1, спеціальності 053
«Психологія», ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Світлана Олександрівна Хілько,
доцент кафедри психології та особистісного розвитку
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
кандидат психологічних наук,
м. Київ, Україна

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УПРАВЛІНЦІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Проблема конфліктологічної компетенції управлінців в медичній сфері обумовлена сформованими протягом перебудови Вітчизняної охорони здоров'я умовами взаємодії всіх суб'єктів медичної практики, специфікою взаємин всередині соціально-професійної спільноти медичних працівників. Враховуючи багаторічний досвід медичних закладів в області керування персоналу та організацію робочих процесів всіх груп працівників за часів Радянського Союзу та подальші реформи, зміни всіх процесів та ланок охорони здоров'я населення Незалежної України, важливим є вивчення та моніторинг змін соціального настрою та психологічного стану працівників закладів медичної допомоги задля можливості підвищення якості надання медичних послуг. Для успішного управління медичним закладом та його подальшого розвитку потрібно оволодіти конфліктологічною компетенцією.

Стан розробленості проблеми. Завдяки прискореному розвитку психології, упродовж останніх десятиліть досліджено та розглянуто основні аспекти конфліктів у сфері медицини та шляхи запобігання або вирішення їх. Великий внесок до вивчення цих питань за допомогою психології зробили такі вчені як І. В. Ващенко, Т.В.Драгунова, А.Т.Ішмуратов, П. Екман, Д. Карнегі, М. Литвак, Н. Тікл, Дотримання рекомендацій яких прискорює процес вирішення конфліктних ситуацій. Використання розроблених сучасних технологій управління конфліктами в сфері охорони здоров'я дозволить підвищити якість надання медичних послуг,

створити сприятливі умови праці медичних працівників та сприяти формуванню конфліктологічної компетенції управлінців медичних закладів.

Метою дослідження є – емпіричне дослідження психологічних особливостей конфліктологічної компетенції управлінців медичного закладу.

Виклад основного матеріалу. В теперішній час все більше та більше постають питання підготовки висококваліфікованих фахівців в галузі медицини. Сьогодні у професійній діяльності медичного працівника є підвищена активність виникнення суперечливих ситуацій на робочому місці та професійному спілкуванні. Наслідки протиріч можуть бути негативними не тільки для самого працівника, але і для закладу, у якому він працює.

Дотепер в Україні здійснено низку наукових розвідок щодо поняття конфліктологічної компетентності – бачимо зосередження уваги дослідників на вивченні умов формування конфліктологічної компетентності.

Формування компетенцій у стандартах підготовки державних управлінців у галузі управління громадського здоров'я, прийнятті компетентних рішень при реформуванні галузі охорони здоров'я досліджують Жаліло Л. І., Мартинюк О. І., Солоненко І. М., які обґрунтовують методологічні засади щодо вироблення компетенцій та доводять, що впровадження нового поняття "компетенції" в цілому формує інноваційну систему надання знань і вмінь фахівцям нової формації

Результати дослідження. Для визначення ступеня сформованості конфліктологічної компетентності у медичних працівників Консультативно-діагностичного Центру Оболонського району м. Києва та Медичним центром «Vita+» було проведено дослідження, головне завдання якого полягало у виявленні персон з високим, середнім та низьким рівнем суперечливої компетентності. Експериментальне дослідження проводилося упродовж 2019-2020 р. р. на базі Консультативно-діагностичного Центру Оболонського району м. Києва та Медичного центру «Vita+». Респондентами дослідження стали 60 осіб, це люди віком від 35 до 65 років, серед них 40 чоловіків і 20 жінок. Умови контролю емпіричного дослідження психологічних властивостей конфліктологічної компетентності досліджуваних відповідали наступним вимогам: стандартизація зовнішніх умов та процедури тестування, створення психологічно схваленої обстановки та мотиваційної установки.

Діагностичний інструментарій, який містив 5 методик, було систематизовано й конкретизовано відповідно до досліджуваної проблеми:

- 1) методика «Діагностика рівня готовності до ризику Шуберта»;
- 2) методика «Схильність до певного стилю керівництва»;
- 3) опитувальник Томаса Кілмана на поведінку в конфліктній ситуації;
- 4) стрес методика визначення нервово-психічної стабільності, ризику дезадаптації в стресі «Прогноз»;
- 5) методика «Шкала загальної самооефективності - GSE»).

Аналізуючи результати проведеного констатувального експерименту, можна зробити такі підсумки:

1. Виявлено, що опитані учасники дослідження не мають досить чітких уявлень щодо поняття та наслідків конфліктологічної компетентності у діяльності медичного працівника. 85,9% респондентів мають середній рівень комунікативної терпимості, яка поступається у лояльності до точки зору опонента.

2. На підставі емпіричного дослідження було виокремлено три рівні психологічної готовності медичних працівників до професійної діяльності: низький (адаптивний), середній (репродуктивно-активний) та високий (професійний). Емпіричне дослідження показало, що майже половина медичних фахівців мають середній рівень готовності до професійної діяльності, більше третини – низький.

3. Вживши діагностику схильності до певного стилю керівництва (Є. П. Ільїн) встановлено, що прояви і динаміка професійно важливих якостей відбуваються на системному рівні з урахуванням індивідуальності структури особистості керівника і індивідуального стилю його професійної діяльності. Вона залежить від стажу роботи на підприємстві.

4. Визначено, що серед респондентів переважає агресія як альтернативна стратегія психологічного захисту суб'єктивної реальності особистості. Така реакція є результатом ускладнень у манері поведінки до оточуючих людей, що може стати причиною некоректної поведінки з ними.

5. За даними методики «Діагностика рівня готовності до ризику Шуберта» про рівні і форми агресії виявлено підвищені рівні непрямой агресії, почуття провини і образливості, відповідно і високий рівень ворожості. На підставі цих даних можна

припустити наявність глибоких особистісних зіткнень і значної індивідуальної чутливості щодо зовнішніх факторів, що впливають на особистість. Перевага непрямой агресії і ворожості пояснюється як вияв обережності щодо зовнішніх обставин, які можуть ставати перешкодою для здійснення складної діяльності і виступають захисними механізмами самозбереження у швидкозмінних умовах оточуючого середовища.

6. Застосувавши опитувальник Томаса Кілмана на поведінку в конфліктній ситуації визначено, що піддослідні дуже часто використовують наполегливість (48,3%) у якості головної стратегії поведінки у суперечках. Однак, найліпше себе відчують застосовуючи стратегію партнерства (25%). а найменший доказ комфорту занотований за стратегіями компромісу (10%) та ухиляння конфлікту (13,3%). Такий результат означає про те, що посеред досліджуваних яскраво вираженими вималювалися індивідуалістичні стратегії манер у сутичках (спрямованість тратити психічну енергію для реалізації власних цілей, або не застосовувати її взагалі та обминати конфліктної взаємодії), а стратегії, котрі направлені на соціальну співдію (трата психічної сили для реалізації спільних цілей та компенсація інтересів усіх учасників комунікативної взаємодії) висвітлені менш очевидно.

Такий підсумок є доволі неочікуваним та немислимим для осіб, які в минулому вивчали конфлікти та працюють у професійній сфері «людина-людина». Не виявлено ознак якоїсь найбільш актуальної стратегії манеру конфлікту. Це пояснюється з тим, що у різних ситуаціях дієвими можуть стати на дивовиж різні спрямування конфліктної взаємодії. Також, такий підсумок доводить, що у реципієнтів ще не сформувалася власна манера поведінки у протидіях та відсутній певний орієнтир у виборі вдалої стратегії поведінки у суперечках.

Отже, результати емпіричного дослідження з необхідністю зумовлюють розробку психологічного забезпечення розвитку в медичних працівників психологічної готовності до професійної діяльності в процесі підвищення кваліфікації.

Висновки. Обґрунтовано проблему формування конфліктологічної компетентності й запроваджено новітній підхід до її вирішення, що зводиться до ініціювання технологій формування конфліктологічної компетентності медичних працівників. Результати емпіричного дослідження вказують на наступне: 1)

використовуючи у своїй поведінці авторитарний стиль керівництва, медичні фахівці використовуючи стратегію поведінки, як наполегливість, менше застосовують стратегію пристосування та співробітництва; 2) коли у своїй поведінці керуються демократичним стилем керівництва, спеціалісти застосовують таку стратегію поведінки, як співробітництво і в меншій мірі завертаються до стратегії уникання; 3) чим більше фахівці застосовують ліберальний стиль керівництва, тим більше у їх поведінці спостерігається така стратегія, як уникання і тим менше буде використана стратегія співробітництво.

В умовах сьогочасності і такими, що вимагають розв'язання, можна вважати: глибинне дослідження психологічних причин та механізмів розвитку конфліктологічної компетентності медичних працівників; вивчення значення індивідуально-психологічних особливостей, характеристик особистості у перебігу формування конфліктологічної компетентності; підтвердження процесу розвитку конфліктологічної компетентності з позиції психології часу.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: учебник для вузов. Москва. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 591 с.
2. Бондарчук О. І. Психологічні проблеми підготовки менеджерів у системі післядипломної освіти до управління конфліктами в освітніх організаціях/ Актуальні проблеми психології. Том І: Соціальна психологія. Психологія управління. / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки – К.: Міленіум, 2003. Ч. 10. С. 8–11.
3. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
4. Карамушка Л. М., Філь О. А. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія. К.: Фірма «ІНКОС», 2007. 268 с.
5. Професійна кар'єра: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення: зб. наук. повідом. обл. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2007. 255 с.

Хрущова Тетяна,
здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05
«Соціальні та поведінкові науки» спеціальності
053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Інжисєвська Леся Анатоліївна ,
доцент кафедри психології та особистісного
розвитку ННІМП ДЗВО «Університет
менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ІННОВАЦІЙ

Потреба людини в змінах – це рушійна сила світового прогресу та подальшого розвитку цивілізації. Як форма вираження потреб і засіб вирішення різного роду практичних і духовних завдань, інновації постають найважливішим механізмом розвитку людини і соціуму. Дослідження в даній роботі проводиться теоретичний аналіз трактування таких понять «інновація», «інноваційна діяльність», «нововведення» та «креативність» бо саме ці поняття є базовими в інноваційній проблематиці. Досліджуються психологічні особливості ставлення здобувачів вищої освіти до інновацій.

Проблема інновацій актуалізувалася, насамперед, у зв'язку з тим, що на сучасному етапі соціального розвитку зростає інтерес до теоретичного аналізу місця і ролі людини в сучасному світі, обумовлений впливом інновацій на розвиток соціуму.

Метою дослідження дослідити індивідуально-психологічні особливості ставлення здобувачів вищої освіти до інновацій.

Успішність інноваційної діяльності значною мірою детермінована тими психологічними параметрами суб'єкта, які пов'язані з його компетентністю у взаємодії з новими ідеями і технологіями. Ця компетентність має дві основні сторони. Одна з них пов'язана зі здатністю продукувати такі ідеї (креативність), а друга – зі здатністю їх приймати, допрацьовувати, поширювати і впроваджувати (інноваційність).

Інноваційність – це властивість творчої інтелектуальної активності особистості, характерною рисою якої є відкритість до нового, здатність поширювати і

впроваджувати новації.

«Інноваційність, – зазначає російський філософ Б. Лісін, - це якість, іманентна культурі в цілому, оскільки оновлення є необхідна умова культурного процесу» [2, с. 49].

Поняття «креативність» та «інновація» багато в чому збігаються в своєму змісті, але розрізняються. Креативність є характеристика діяльності (здатність індивіда створювати нове), а інновація є її продукт (здійснений акт впровадження нового).

Креативність передусім пов'язують з процесом творчості, генеруванням нових, потенційно корисних ідей. Цими ідеями можна обмінюватися з іншими, але вони стають інноваціями тільки тоді, коли вони застосовані на практиці. Тому можна вважати креативність першим кроком у наступних інноваціях. В самому загальному вигляді креативність розуміється як загальна здібність до творчості.

Поняття «новація» і «нововведення» найчастіше використовуються як синоніми інновації.

Поняття «нововведення» у буквальному розумінні означає «введення нового», тобто процес використання новації. З моменту впровадження новація здобуває нову якість і стає нововведенням. Під нововведенням розуміється не тільки розробка і заміна чого-небудь старого новим, але і процес його впровадження.

«Якщо «новація» – це просто нове явище, не обов'язкове до реалізації, – підкреслює російський дослідник В. Єгоркін, – то інновація – теж нове явище, але імплантоване з чужорідного середовища в приймаюче» [1, с. 18].

Інноваційна діяльність — вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт введений на ринок.

Відмінною рисою інноваційної діяльності, на думку С. Яголковського, є і те, що інноваційна активність суб'єкта може з успіхом виступати в якості одного з регулятивних механізмів, за допомогою якого може здійснюватися управління в інтересах суспільства процесами придбання і розповсюдження знань. Автор також відзначає той факт, що інноваційна активність особистості є, по суті, розумової і процесуально інтегрованою в загальну систему діяльності суб'єкта, але, при цьому, також грає роль «зовнішнього регулятора» і є частиною структури діяльності [3].

Кожен здобувач вищої освіти володіє індивідуальною свідомістю, по-своєму ставиться до інновацій. Є декілька типових реакцій здобувачів вищої освіти на ставлення до інновації:

- прийняття інновацій та активна участь в їх реалізації;
- пасивне сприйняття інновацій головно підтиском обставин або соціально-психологічних масовидних явищ (наслідування, мода тощо);
- пасивне неприйняття іновацій, позиція очікування та уважного вивчення всіх сторін, які пов'язані з інноваційними процесами;
- активне неприйняття нововведень, виступ проти, апеляція до свого власного досвіду і теорій;
- активне неприйняття, пов'язане зі здійсненням протидій інноваціям, тобто неприйняття діями і вчинками.

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що інновація, новація, нововведення і креативність поняття тотожні. Дослідження показало, що поняття «нововведення» і «інновація» можуть вживатися як синоніми.

Що стосується поняття «новація», то в процесі дослідження було визначено, що новація включається в інновацію як частина єдиного процесу, а з моменту впровадження новація здобуває нову якість і стає нововведенням (інновацією).

Креативність – це здатність індивіда створювати нове, а інновація – це здійснений акт впровадження нового.

Інноваційна діяльність відіграє важливу роль у суспільстві. У загальнотеоретичному плані інноваційна діяльність виступає як діяльність, що змінює рутинні компоненти репродуктивних видів діяльності. Саме цим і визначається головна функція інноваційної діяльності в суспільстві: функція зміни, розвитку механізмів функціонування соціуму в усіх сферах його життєдіяльності, одночасно це і функція розвитку культури

Інноваційна діяльність – це процес розробки і оформлення нововведень, їх впровадження і перетворення в інновації, поширення (дифузії) в інші сфери.

Кожен здобувач вищої освіти володіє індивідуальною свідомістю, по-своєму ставиться до інновацій. Психічний стан і психічні механізми, що лежать в основі першої реакції — прийняття інновацій і активна участь в їх реалізації. Характеризується позитивно-активним ставленням до інновацій Друга реакція —

пасивного прийняття інновацій — характеризується пасивним прийняттям нововведень. Визначається тим, що здобувач вищої освіти слідує прикладу інших, засвоюючи все, що їм пропонується, але здебільшого не усвідомлюючи ні цілей, ні завдань, які ставляться у зв'язку з інноваціями. Третя реакція характеризується пасивним неприйняттям інновацій. Ця реакція пов'язана з виникненням психологічних бар'єрів, хоча тут можна вести мову тільки про передбар'єрну ситуацію. Четверта реакція полягає в активному неприйнятті інновацій. П'ята реакція також пов'язана з активним неприйняттям, але уже рішучішим. Для цієї реакції характерна активна протидія інноваціям.

Список використаних джерел:

1. Єгоркін В.Г. Філософія інновацій / В.Г. Єгоркін // Суспільство. Середовище. Розвиток (Terra Humana). - 2006. - Вип. 1. - с. 14 - 25.
2. Лісін Б.К. Інноваційна культура / Б.К. Лісін // Економіка та держава. - 2008. - № 10. - с. 49 - 53.
3. Яголковській С.Р. Психологія інновацій: підходи, моделі, процеси. - М .: 2010. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.hse.ru/data/>

Євгенія Шкляр

Здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи ПБМ-19-Г1 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна.

Науковий керівник:

Хілько Світлана Олександрівна

к.психол.н., доцент, старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЯК-КОНЦЕПЦІЇ СТУДЕНТІВ СТАРШОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ СОЦІАЛЬНИМ СТАТУСОМ У ГРУПІ

У сучасних умовах, які радикально відрізняються від світу не лише всього попереднього ХХІ століття, а й навіть початку 2020 року, в умовах розгортання VUCA –світу, ми вчимося бути дуже гнучкими і швидко реагувати на потреби завтрашнього дня. Тому значною мірою саме від особливостей розвитку сучасних студентів залежить, наскільки оперативно та адаптивно ми зможемо реагувати на

виклики. Тому тематика особистісного розвитку студентів старшої вікової групи є особливо актуальною в наш час.

Основним теоретико-методологічним концептом для вивчення особливостей розвитку студентів старшої вікової групи нами було обрано «Я-концепцію». Психологічна проблематика «Я-концепції» представляє собою досить широку, всеохопну «призму», що дає можливість максимально комплексно дослідити особливості особистісного розвитку.

Метою нашого дослідження стало комплексне вивчення особливостей «Я-концепції» студентів старшого юнацького віку з різним соціальним статусом у групі, виявлення основних параметрів та взаємозв'язки досліджуваних факторів.

В ході теоретичного аналізу поняття «Я-концепція», висвітленого в роботах різних авторів, нами було визначено дане поняття як комплексний психологічний феномен, систему всіх уявлень особистості про себе, в комбінації з їх оцінюванням.

Аналіз структури Я-концепції дозволяє виділити в її складі такі компоненти як обізнаність та усвідомленість, емоційно-ціннісний компонент, що включає такі якості як самоповага / самоприпинення, самоставлення як прийняття або засудження рис Я-образу, оцінково-вольовий компонент.

Розглядаючи особливості психологічного розвитку студентів старшого юнацького віку, можемо відзначити наступні особливості.

У більшості робіт, до старшого юнацького віку відноситься віковий період від 18 – 25 років – це є так званий початок дорослості. На цьому етапі в більшості випадків молода людина є уже зрілою і в фізичному, і в соціальному плані.

Особистісний розвиток студентів на даному віковому етапі передбачає інтенсивний розвитком самосвідомості та інтелектуальним дозріванням особистості. Також, не можна не відзначити і соціальну ситуацію розвитку студентів, яка характеризується активним накопиченням соціального досвіду в процесі міжособистісної комунікації, що обумовлює специфічні умови формування соціального статусу.

Студентська молодь як соціальна група включена в складну систему соціальних взаємовідносин і її становище всередині соціальної системи визначається соціальним статусом. Студенти самі визначають своє місце всередині вибраної спільноти, відносячи себе до певної категорії, приймаючи пов'язані з цією позицією обов'язки,

певні права та поведінкові стратегії [1, с. 225].

Загалом, характеризуючи особливості функціонування соціального статусу студентської молоді, зазначаємо, що соціальний статус у групі для студентів старшого юнацького віку стає більш нагальною потребою і проблемою: з одного боку, для цієї вікової категорії властивим є бажання здобуття певного соціального статусу іншого боку, - в силу підвищеного емоційного фону може спостерігатись тривожність і страх не отримати бажаного [4, с. 76].

Вивчення особливостей психологічного розвитку студентів дало змогу визначити можливі фактори впливу Я-концепції молодої людини на той соціальний статус, який вона займає в референтній групі.

По-перше, значущу роль в даному процесі відіграє таке явище як соціальне збагачення, під яким О. Фудорова розуміється зростання соціального статусу під впливом певних факторів, в контексті теми нашого дослідження цим фактором виступає процес отримання вищої освіти та пов'язана з ним соціальна взаємодія [6, с. 16-17].

Загалом, на основі аналізу сучасних емпіричних досліджень, здійснених різними авторами, вдалось встановити, під впливом «Я-концепції» формуються різні види соціальних статусів у групі [7].

Оскільки структурно «Я-концепція» як психологічний феномен та операційний інструмент для пізнання особистості включає в себе три глобальні компоненти (когнітивний, оцінний, поведінковий) – то, по суті, комплексно впливає на всі характеристики життя індивіда, у тому числі на його соціальний статус у групі.

Серед методів діагностики Я-концепції, а також соціального статусу студентів старшого юнацького віку найбільш доцільними є:

Опитувальник Стефансона (уявлення про себе) – дозволяє виявити обізнаність та усвідомленість студентів щодо образу своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості [2, с. 88 - 95].

Методика Пантілеєва-Століна (Самовідношення) – дає змогу охарактеризувати емоційно-ціннісний компонент Я-концепції, що включає самоповагу/самоприпинення, самоставлення (прийняття або засудження рис Я-образу) [5, с. 45-51].

Методика "Шкала психологічного благополуччя" К. Рифф, Опитувальник Реана (мотивація успіху і боязнь невдачі) – методики, що дозволяють комплексно дослідити

вияв в структурі особистості таких компонентів Я-концепції як прагнення розвиватися, підвищувати свою самооцінку, завойовувати повагу, а також дії викликані Я-образом і самооцінкою, тобто складові емоційно-вольового компоненту [2, с. 111-120].

Соціометрія Я.Л. Морено – загальновідомий метод для визначення соціального статусу в колективі та взаємин в групі загалом [5, с. 156 – 160].

За результатами діагностики в студентській групі, у складі 60 чоловік (середній вік досліджуваних склав 20,3 роки), було визначено, що на даному віковому етапі Я-концепція студентів перебуває на етапі формування, та не є стійким особистісним утворенням. Так, зокрема, досить низькими виявились показники самоприйняття, самоповаги. Звертає на себе увагу і те, що досить високими виявились показники страху невдачі, що має позитивну кореляцію з рівнем самооцінки студентів.

Також, під час проведення дослідження виявлена залежність рівня психологічного благополуччя від форми навчання. Середні значення оцінок рівня психологічного благополуччя студентів на заочній формі вище, ніж на денній.

Також було встановлено кореляцію між когнітивними характеристиками індивіда та його мотивацією. Зокрема, можна помітити, що мотивація на досягнення проявляється в тих респондентів, які набрали високі значення по шкалам «незалежність», «комунікативність» та «прийняття боротьби».

Звертає на себе увагу також і те, що, згідно проведеного кореляційного дослідження, такі показники Я-концепції студентів як самооцінка, самоповага, самоприйняття корелюють з соціальним статусом, який займають молоді люди в студентській групі, а саме, високі соціальні позиції займають студенти, що мають високий рівень розвитку вищезазначених якостей [3].

В той же час, складові емоційно-вольового компоненту Я-концепції дали змогу зробити висновок про те, що для студентів властиве прагнення до саморозвитку, бажання завойовувати увагу з боку соціального оточення, а також прагнення до підвищення самооцінки. Це обумовило потребу у розвитку вищезазначених якостей з метою вивчення впливу їх на соціальний статус в групі студентів [8].

Тренінгову роботу було організовано на протязі 10 тижнів (по 1 заняттю на тиждень). Метою тренінгової роботи став розвиток Я-концепції студентів з метою підвищення соціального статусу в групі, згідно отриманих емпіричних даних.

Тренінги включали ігрові завдання, творчі завдання, дискусії, елементи арт-терапії. Також був зроблений акцент на самостійну роботу студентів у форматі домашніх завдань.

Повторна діагностика Я-концепції та окремих її компонентів продемонструвала, що проведена робота дозволила здійснити позитивний вплив на сформованість Я-концепції студентів, що відмітили і самі молоді люди в ході аналізу власних очікувань від участі у тренінгах. Зокрема, спостерігається підвищення рівня самооцінки у тих студентів, які виявляли низькі показники даної якості, а також більш високі показники самоприйняття. Дещо меншими виявились і показники страху невдачі, також було виявлено кореляційні зв'язки між даною якістю та соціальним статусом в групі, показники якого, як показало повторне дослідження, також змінились, зокрема, зменшилась частина студентів зі статусом «прийняті», в той час як доля досліджуваних, що мають статус «бажані» при цьому зросла.

Вищезазначене дослідження дозволяє говорити про безумовний взаємозв'язок Я-концепції та її компонентів з соціальним розвитком студентів старшого юнацького віку, а також про те, що цілеспрямований розвиток компонентів Я-концепції може виступати значущою умовою соціального розвитку особистості на даному віковому етапі, одним з показників якого є соціальний статус в групі однолітків (у нашому випадку – в студентській групі).

Отже, можна відзначити, що, якщо у ставленні до себе в студента переважає негативний аспект, то це призводить до розвитку почуття нерозуміння себе, неприйняття, що порушує процеси збалансованості між «Я-концепцією» та реальною поведінкою, провокує внутрішні конфлікти особистості. В той же час, позитивний розвиток Я-концепції студентів сприяє формуванню конструктивних поведінкових патернів, що, в свою чергу, сприяє формуванню позитивного соціального статусу.

Список використаних джерел

1. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: Монографія / О. І. Власова. – К. Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2005. – 308 с.
2. Глуханюк Н.С. Практикум по психодіагностике: учеб. пособие – 2-е изд., переруб. и доп. – М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. – 216с.
3. Калюжна Є.М. Роль самооцінки у формуванні статусу особистості у групі / Є.М.Калюжна, О.С.Гвоздик // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України та Державного вищого навчального закладу “Запорізький національний університет” / За ред. С.Д.Максименко, Н.Ф.Шевченко, М.Г.Ткалич. –

Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – № 2 (8). – С. 102-108.

4. Мойсеєнко В.В. Соціально-психологічні особливості статусу особистості в студентській групі Теорія і практика сучасної психології 2019 р., № 2, Т. 1.

5. Реан А.А. Практическая психодиагностика личности: уч.пособие – СПб: 2001, 224 с.

6. Фудорова О.М. Теорії соціального статусу: пізнавальні можливості і дослідницькі стратегії с.110-116.

7. Shifeng Li 1,2 , Qiongying Xu 1,2* and Ruixue Xia. Relationship Between SES and Academic Achievement of Junior High School Students in China: The Mediating Effect of Self-Concept <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.02513/full>.

<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02513>

8. Dulay S. The Effect of Self-concept on Student Achievement // In book The Factors Effecting Student Achievement https://www.researchgate.net/publication/317177172_The_Effect_of_Self-concept_on_Student_Achievement

СЕКЦІЯ.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Білий О.О.,

здобувач вищої освіти, «Публічне управління та адміністрування», група ДС-20-Г1, ННІМП, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:

Букорос Т.О.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Особливості прийняття державно–управлінських рішень у сфері національної безпеки з урахуванням технологій OSINT–розвідки в умовах гібридної війни Масова комп’ютеризація останніх років, розвиток інформаційних технологій призвели до зростання інформаційного протиборства у всіх сферах – інформація стала одним з основних інструментів влади. Управління інформаційними потоками перетворилось на вирішальний фактор завоювання, зберігання та утримання влади. Основним засобом сучасної світової політики і домінуючим способом досягнення політичної та економічної влади, способом організації ноосфери й світового інформаційно-психологічного простору у своїх інтересах у ХХІ столітті стають інформаційні війни [1, с. 4]

Метою інформаційної війни є порушення національної безпеки ворожої держави, цілісності та стійкості системи її державного й військового управління, ефективний вплив на керівництво, політичну еліту, системи формування суспільної думки та прийняття рішень, забезпечення власної інформаційної безпеки для завоювання переваги у інформаційному просторі.

До основних методів ведення інформаційної війни можна віднести:

- дезінформацію, як форму інформаційного впливу, котра полягає у

введенні об'єкта в оману щодо справжніх намірів суб'єкта дій;

- мовні війни – збільшення частки людей, що говорять на найпопулярніших мовах (китайською, іспанською, англійською, російською та ін.) і зменшення числа людей, що говорять на рідкісних мовах аж до повного зникнення останніх;

- диверсифікацію суспільної свідомості – розпорошення уваги правлячої еліти держави на вирішення різних штучно створених проблем і відволікання тим самим її уваги від вирішення першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку [2]. Досить мати можливість маніпулювати людьми, створювати у них неадекватну картину реальності або надати їм невиправдані надії, щоб досягти своїх цілей без руйнівних кровопролитних війн;

- інформаційно-психологічний вплив на образ бажаного майбутнього – за відсутності у громадян чітких уявлень про майбутнє, цілей, які можуть бути досягнуті в перспективі, формується розкол, який позбавляє суспільство єдності та відкриває величезний простір для маніпуляції масовою свідомістю;

- застосування «м'якої сили» – дискредитація влади в очах населення, як власної країни, так і інших держав спрямована на дестабілізацію або зміну владних режимів, набула великої популярності і визначає формати дій під-розділів інформаційної війни;

- поширення чуток для формування певної громадської думки, з метою викликати певні дії та оцінки – це потужні інформаційна зброя, яку особливо активно почали використовувати у XX столітті в інтересах боротьби з політичними конкурентами;

- атаки на національні цінності – «ідентоцид», тобто знищення національної державної громадянської ідентичності країни суперника. Суть ідентоциду – переконання більшості народу своєї країни, а в ідеалі і частини народу супротивника в злих намірах супротивника;

- застосування терору – велике значення для ведення війн набувають добровольці і найманці, готові в набагато більшій мірі ризикувати своїм життям, ніж військовослужбовці регулярних військ. Коли люди готові вмирати, з ними дуже складно боротися, незважаючи на багатократну технічну перевагу. Крім того, досвід бойових дій XXI століття показує, що багато видів зброї, використовуваної

регулярними військами, дуже швидко виявляється у нерегулярних формувань або терористів, що часто зрівнює шанси протиборчих сторін.

Ці та інші методи ведення інформаційного нападу застосовуються разом з економічною, фінансовою війною, а коли потрібно і зі збройним конфліктом. Особливістю сучасних інформаційних війн є їх надзвичайно швидкий розвиток порівняно з розвитком технологій традиційної війни. За останні два десятиріччя відбулися істотні зміни в доктрині інформаційної війни

Слід визнати, що до війни на сході України (2014 – наш час) Україна була не готова, проте завжди була в інформаційному полі Російської Федерації й фактично не мала власної інформаційної політики. Майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів – Російська Федерація [3, с. 6]. Визначаючи масштаби та серйозність цієї проблеми, доцільно привести слова головнокомандувача об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлава: «Це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних війн» [4].

Україні вдалося частково відреагувати на цей виклик. За короткий час вдалося мінімізувати вплив пропаганди країни-сусіда, а анексія та бойові дії за участі регулярних російських військ достатньо швидко допомогли відійти від звичних ілюзій. Проте, нажаль, відповідні українські структури не зуміли вчасно дослідити тенденції загроз суверенітету держави, не вдалось повторити інформаційний успіх Дудаєва в контексті доказів участі армії РФ у конфлікті й у повній мірі використати трофейні зразки російського озброєння та полонених для створення належної підтримки світової спільноти.

В Україні, з 2014 року здійснюються окремі спроби використання OSINT у військовій діяльності, однак використання цього інструменту у державному управлінні все ще перебуває на етапі наукових розробок.

На думку ряду вітчизняних дослідників отримання розвідувальної інформації з відкритих джерел (О. В. Минько, О. Ю. Іохов, В. Т. Оленченко, К. В. Власов), обмежується отриманням інформації з кіберпростору [5]. Ми не можемо погодитися з таким визначенням, як занадто звуженим. У вільному доступі перебуває величезна кількість джерел інформації, і обмежувати їх коло виключно кіберпростором –

означає розглядати лише одну нішу OSINT.

Інші дослідники (Н.Ф. Ржевська, О. О. Кожушко), узагальнивши праці зарубіжних колег, вважають, що OSINT – одна з форм процесу організації та управління збором розвідувальних даних (Intelligence Collection Management), що включає їх пошук і відбір із публічних загальнодоступних джерел, добування та аналіз інформації, формування розвідувального документу для прийняття відповідного рішення [6, 7, 8].

OSINT–розвідка не є чимось принципово новим, методи пошуку, збору та опрацювання інформації з загальнодоступних джерел широко використовувались і раніше, проте з розвитком технологій та збільшення масивів інформації у рази цей метод відкрив нові можливості.

Дійсно, технології OSINT почали активно використовуватись саме в ході гібридної війни в окремих районах Донецької та Луганської областей. Наприклад, одним із джерел інформації про результативність артилерійських обстрілів вогневих позицій терористами у районі Донецька є обговорення даних подій мешканцями міста в мережі, а фотографії військової техніки, зроблені місцевими жителями, часом значно ефективніші за результати моніторингу представниками ОБСЄ.

В мережі Інтернет існує безліч ресурсів, що дозволяють розвідувальним органам отримувати інформацію про незаконні збройні формування у зоні проведення ООС.

Наприклад, на основі даних OSINT-розвідки, яку проводять волонтери команди Inform-Napalm, визначаючи за геотегами та записами у соціальних мережах місце розташування російських солдатів, була створена «таблиця шевронів» підрозділів ЗС РФ, що були помічені у конфлікті на Донбасі.

Фактично, це стало одним з інструментів ідентифікації підрозділів і частин РФ, що воюють проти України на Донбасі. В Україні таких організацій та ресурсів, що ведуть пошук інформації або здійснюють протидію ворожій пропаганді, на даний час вже налічується десятки. Наприклад, деякі з них:

Dokaz – ресурс, який публікує докази присутності російських військових на сході України, матеріали щодо злочинів терористів та окупантів на території українського Донбасу [9].

Bellingcat Ukraine Conflict Vehicle Tracking Project – на цьому сайті збираються

та публікуються дані щодо пересування російської військової техніки на Донбасі [10].

Стоптеррор – проект візуалізує на інтерактивній карті бойові дії на території України, публікується інформація про незаконні збройні формування і присутність кадрових військових РФ [11]. Також через сайт можна повідомляти про будь-які інші події за темою сайту.

Вже зараз деякі ресурси, що використовують технології OSINT, і які є доступними у мережі Інтернет, використовуються військовослужбовцями у зоні проведення АТО, у тому числі і військовослужбовцями НГУ, що несуть службу на блокпостах, проводять оперативно-профілактичні відпрацювання, пошукові та інші спеціальні заходи.

Досить часто використовувалися можливості сайту «Миротворець» [12]. Даний сайт розроблений Центром «Миротворець», який є незалежною недержавною організацією, створеною групою вчених, журналістів і фахівців з питань дослідження ознак злочинів проти національної безпеки України, світу, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що займаються творчою науковою та журналістською діяльністю. Центр «Миротворець» здійснює свою діяльність у суворій відповідності до чинного законодавства України та міжнародними нормативно-правовими актами, ратифікованими нашою державою. І хоча інформаційне наповнення сайту «Миротворець» здійснювалося із загальновідомих і загальнодоступних відкритих джерел, які використовувалися виключно в науково-дослідних, творчих і журналістських цілях, однак було зупинено роботу серверів «Миротворця».

Основними джерелами інформації, що використовувались Центром «Миротворець» для проведення своїх досліджень, були відкриті для загального доступу матеріали, які друкувалися і розміщувалися в соціальних мережах, web-виданнях, на приватних web-сторінках, в спеціалізованих форумах і блогах, транслювалися по каналам телебачення і радіомовлення.

Окрім інформації про окремих осіб, на сайті було створено карту військових частин, підрозділи яких брали і беруть участь у війні проти України. Центр «Миротворець» не заперечував проти використання інформації і відомостей, що містяться на однойменному сайті, співробітниками СБУ, МВС України, Державної прикордонної служби України, ЗС України та Національної гвардії України в

оперативній і розшукової діяльності. Однак 19 листопада 2018 року у МЗС Німеччини закликали Україну закрити сайт «Миротворець». До цього у список сайту «Миротворець» потрапив экс-канцлер Німеччини Герхард Шредер через «спробу легалізації захоплення російськими окупантами Криму». Німеччина засудила включення до списку «Миротворця».

У зв'язку з цим у грудні 2019 року на сайті Миротворця з'явилась наступна інформація «Доступ до відомостей про об'єкти нашого дослідження у розділі Чистилище буде тимчасово забезпечений лише для окремих категорій користувачів на визначеному закритому ресурсі. Всі інші проекти Центру працюватимуть і надалі у відкритому і доступному режимі» [12]. У грудні 2019 року у базі даних «Миротворця» налічувалось близько 192 тис. осіб.

Такий сайт та інші подібні до нього Web-ресурси значно полегшують роботу працівників правоохоронних органів держави. Крім того, завдяки тому, що бойовики розміщують свої дані та фото в соціальних мережах, усі небайдужі бажаючі можуть долучатись до збору розвідувальних даних про противника.

Вже зараз елементи OSINT активно використовуються Службою Безпеки України, Головним Управлінням Розвідки, Міністерством внутрішніх справ. Також досить часто інформація, отримана за допомогою OSINT використовується в ході інформаційної війни проти противника. Разом з тим, не слід забувати, що подібні методи пошуку розвідувальних даних активно використовує і противник, що потребує самодисципліни особового складу Національної гвардії України щодо розміщення відомостей в соціальних мережах, які можуть становити інтерес розвідки противника, на що неодноразово звертало увагу Головне Управління НГУ.

На фоні стрімкого розвитку сучасних інформаційних технологій даному виду розвідки приділяється все більше уваги і у органах виконавчої влади України.

Слід також зазначити, що упродовж 2016-2017 рр. активно протидіяло у гібридній війні і Міністерство інформаційної політики України (зараз – Міністерство культури та інформаційної політики) [13] у співпраці з Інститутом пост-інформаційного суспільства за сприяння фонду European Endowment For Democracy організували та провели Всеукраїнський освітній проект OSINT Academy.

Даний проект було організовано для журналістів та блогерів з пошуку та обробки інформації з використанням новітніх технологій, методик медіа-розвідки

для журналістських розслідувань – OSINT (Open Source Intelligence – розвідка по відкритих даних).

Метою проекту стало навчання всіх бажаючих використовувати новітні технології OSINT (Open Source Intelligence – розвідка по відкритих даних) для створення суспільно-важливого контенту, зокрема про корупціонерів, політиків, чиновників, кандидатів на виборчі посади, для розпізнавання "фейків", неправдивої інформації окремих ЗМІ тощо.

На сайті <http://osint.academy> можна знайти відео навчального характеру, які можна подивися й на YouTube. Ці ролики розповідають про технології, інструменти, методики та технології, якими можна здобувати інформацію. Йдеться як загалом про сервіси соцмереж та пошукових ресурсів, так і безпосередньо про відкриті портали сервісів української державної влади, баз даних.

Загалом у рамках OSINT вийшло понад 200 публікацій, відеорепортажів, навчальних статей та підкастів, відеоефірів на теми боротьби з корупцією та ознайомленню українців з методами боротьби в інформаційній війні.

Крім того, запущено інформаційний ресурс (<http://postinformation.org.ua/>) з метою допомогти людям стати більш стійкими до інформаційних загроз. Створено й розповсюджено бібліотеку відкритих джерел (<http://osint.academy/.../.../20/biblioteka-otkrytyh-istochnikov/>)

За словами керівника проекту Дмитра Золотухіна, відео не є «сухою» теорією: «Більшість курсу побудована на практичних конкретних особах та компаніях, про які інформацію можна отримати. Ми проводимо і свої розслідування та публікуємо їх».

Враховуючи все вищезазначене, розвідка зазнає певних трансформацій у світі загалом та Україні, зокрема. Крім того, приймає все більше і більше викликів та загроз і для того, щоб OSINT–розвідка продовжувала ефективно функціонувати необхідно вирішувати проблеми, які виникають, а саме: необхідно створити інтегровану систему оцінки ситуації для того, щоб розвідка могла своєчасно попереджати внутрішні та зовнішні загрози для національної безпеки держави, крім цього розвідувальні органи повинні співпрацювати з органами державної влади, громадськими організаціями для забезпечення національної безпеки та відвернення можливих загроз в умовах гібридної війни.

Список використаних джерел

1. Панарин И. Информационная война и геополитика / Игорь Панарин. – М.: Издательство «Поколение», 2006. – 560 с.
2. Галамба, М. Сутність, види та методи спеціальних інформаційних операцій / М. Галамба // Юридичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 38 – 41.
3. Бормовой Р. Новое слово в нашем лексиконе – «Гибридная война» / Р. Бормовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://3polk.com.ua/articles/geopolitics/novoe-slovo-v-nashem-leksykone-gybrydnaya-vojna.html>.
4. SACEUR: Allies must prepare for Russia 'hybrid war' [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>.
5. Минько О. В. Використання технологій OSINT для отримання розвідувальної інформації / О. В. Минько, О. Ю. Іохов, В. Т. Оленченко, К. В. Власов // Системи управління, навігації та зв'язку. 2016. Вип. 4. С. 81–84.
6. Ржевська Н.Ф. Розвідка відкритих джерел (OPEN SOURCE INTELLIGENCE) Ржевська Н. Ф., Кожушко О. О. Розвідка відкритих джерел. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/19232/1/53-Rzhevskaya-257-261.pdf>.
7. Доронин А. И. Бизнес-разведка / А.И. Доронин. 2-е изд., перераб. и доп. М., Ось-89, 2003. 384 с. URL: <http://www.fb2book.com/?kniga=6313&strn=1&cht=1>
8. Heather J. Williams, Ilana Blum. Defining Second Generation Open Source Intelligence (OSINT) for the Defense Enterprise https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1964.html
9. Dokaz. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.dokaz.org.ua/> – Назва з екрану.
10. Bellingcat Ukraine Conflict Vehicle Tracking Project [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.bellingcat.com/resources/2015/02/12/ukraineconflict-vehicle-first-week/> – Назва з екрану.
11. Стоптеррор [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://stop-terror.com.ua/> – Назва з екрану.
12. Центр «Миротворець» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://myrotvorets.center/> – Назва з екрану.
13. <https://www.mkip.gov.ua/news/1502.html>

Вітюк Ю.І.,
здобувач вищої освіти,
«Публічне управління та адміністрування»,
група ДС-20-Г1, ННІМП, ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»

Науковий керівник: Букорос Т.О.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
публічного управління і проектного
менеджменту

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «БЕЗПЕКА»

В умовах стрімкого соціально-економічного розвитку сучасне суспільство постійно перебуває під впливом як вже існуючих, так і появою нових проблем, загроз і викликів. Прагнення до самозбереження і безпечного розвитку є найголовнішим мотивом діяльності людини, функціонування держави та суспільства в цілому. Пошук та науково-теоретичне переосмислення поняття безпеки є об'єктивною реакцією світової спільноти, що прагне до виживання і безпечного розвитку. Так в економічній теорії, визначення поняття “безпека” має багатоаспектний вираз, але водночас відсутнє єдине бачення щодо змістовного наповнення даного поняття, тому з метою комплексного дослідження даного явища, автором узагальнено теоретичні підходи щодо його трактування.

Так В. М. Кузьомко виділяє два основні загальнометодологічні погляди щодо визначення безпеки: діяльнісний і статичний підходи. Відповідно до статичного, категорія «безпека» розуміється як “психологічне сприйняття людиною безпеки як стану захищеності від загроз”; подібний підхід знайшов відображення у роботах й інших учених Л. Коженювські та О. Резник. Таке трактування безпеки не у повній мірі розкриває суть цього поняття, а також проблем його практичного застосування у процесі діяльності. Прибічники діялісного підходу, навпаки, заперечують існування статичного і вважають його таким, що втратив актуальність.

Вагомий внесок у розвиток діялісного підходу щодо трактування поняття безпеки здійснив С. В. Картунов. Автор критикує існування статичного підходу, оскільки він вже передбачає існування загроз і небезпек, що впливають на певний об'єкт чи суб'єкт, і які необхідно усувати або мінімізувати. Натомість вважає, що безпечним чи небезпечним є система діяльності, яка не залежить від умов

зовнішнього середовища; безпека залежить від високого рівня організації, методів і засобів роботи у зовнішньому середовищі.

Попри існування кожного із підходів щодо визначення безпеки окремо, В. М. Кузьомко наполягає, на тому, що статичний і діяльнісний підходи доцільно розглядати не як альтернативні, але як взаємодоповнюючі, цим самим виділяючи комплексний підхід, що дозволить з різних сторін розглядати поняття “безпека”.

Більш повна класифікація понятійного апарату безпеки була запропонована С. З. Павленко. Науковець згрупував існуючі визначення категорії за такими напрямками:

- безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави;
- безпека як відсутність небезпеки, збереження, надійність;
- безпека як властивість (атрибут) системи; безпека як специфічна діяльність; – безпека як стан між різними суб’єктами соціуму;
- безпека як стан, що сприяє найбільш повному задоволенню потреб соціальної системи;
- безпека як сукупність факторів, що забезпечують розвиток держави;
- безпека як культурно-історичний феномен.

Така розгорнута класифікація понятійного апарату категорії безпеки, на нашу думку, є дещо розмитою і не дає змоги чітко розмежувати напрями дослідження категорії.

Аналізуючи визначення безпеки варто звернути увагу на дослідження А. А. Гриценка, який виокремлює іншу класифікацію понятійного апарату безпеки. Попри це, автор розмежовує трактування безпеки суто на побутовому рівні, як “відсутність загроз, захищеність” і у сучасній науці, зокрема виділяє такі підходи:

- безпека як стан захищеності інтересів; безпека як стан (умова) діяльності, що сприяє збереженню і успішному функціонуванню суб’єкта (об’єкта);
- безпека як специфічна діяльність з виявлення та нейтралізації небезпек;
- безпека як фактор розвитку і безпека як така, що забезпечується розвитком; – безпека як стійкість (стабільність) відкритих нелінійних нерівноважних систем, що самоорганізуються. Цей підхід перетинається з попереднім підходом, оскільки

розглядає об'єкти через їх динаміку та розвиток.

В умовах динамічного прискорення суспільноекономічного та науково-технічного розвитку, і відповідно, переосмислення ролі людини у сфері суспільного життя, актуальності набирає й перегляд сутності безпеки. На сьогодні безпеку слід ототожнювати з процесами попередження, управлінням та розвитком. Так, російський науковець А. Д. Урсул не лише ототожнює безпеку з розвитком, а наголошує на тому, що "...безпека може бути забезпечена більшою мірою не засобами захисту, а ефективною реалізацією стратегії сталого розвитку".

Нові реалії сучасного світового розвитку вимагають дещо іншого підходу до визначення категорії "безпека". На нашу думку, категорію безпеки необхідно розглядати не у статичному вимірі, а у динамічному: як "тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів в доступних межах"

Попри ретельне дослідження сутності безпеки, відзначимо, що певне коло завдань, пов'язаних з аналізом сутності категорії "безпека", потребує постійного вивчення, адаптації і розвитку для потреб практичної і науково-дослідної діяльності, зокрема застосування поняття у рамках концепції безпеки людського розвитку. Наявність суперечок та визначених автором термінологічних розбіжностей у розумінні категорії "безпека" визначає необхідність проведення контент-аналізу сутності категорії "безпека".

Так, проаналізувавши сукупність дефініцій, запропонованих як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями щодо проблем безпеки та сучасного бачення поняття, автором виокремлено основні категорійні ознаки поняття: стан явища (родовий компонент), суб'єкт безпеки (те, на що чиниться вплив), мета, фактори впливу та заходи із забезпечення захисту.

За допомогою використання контент аналізу, систематизовано комбінації категорійних ознак, що можуть утворюють різні варіанти опису поняття безпеки, за допомогою яких можна ідентифікувати міркування щодо змістовного наповнення поняття кожного з досліджуваних літературних джерел.

Так, у результаті контент-аналізу, з'ясовано, що відповідно до родового компоненту категорії, переважна більшість авторів визначень розглядають безпеку у статичному стані – об'єктивному чи суб'єктивному, та як певний стан захищеності.

Поняття безпеки як динамічного явища відображено у визначенні Б. Бузана, який розглядає безпеку крізь призму людського розвитку – свобода від загроз і розширення можливостей.

Відповідно до статико-динамічної ознаки, науковці визначають безпеку як тип динамічної рівноваги, стан, що характеризує стабільність та баланс суперечностей у розвитку, стан, за якого забезпечується сталий та збалансований розвиток. Таким чином, варто звернути увагу на існування тісного зв'язку між безпекою та розвитком, що досліджувалось у працях С. І. Дорогунцова, О. М. Ральчук та А. М. Федоришевої. Згідно із розглянутими працями авторів, безпека є “інваріантом існування розвитку”; безпека є транстермінологічним поняттям, тобто природа поняття безпеки охоплює аспекти людського й природного начала. Автори вважають, що “безпекарозвиток відповідає сталому розвитку соціоприродної системи і є динамічною формою існування безпеки”. Погоджуючись з іншим науковцем В. М. Кузьомко, поняття “безпека” і “розвиток” тісно взаємопов'язані, “...відображаючи складність механізмів забезпечення функціонування і розвитку соціально-економічних систем”.

Узагальнюючи вищенаведене, відзначимо, що поява нових глобальних проблем, що перешкоджають суспільному розвитку, потребує переосмислення поняття “безпека”. За результатами аналізу, систематизовано основні підходи сучасних науковців до розуміння сутності поняття “безпеки”

Таким чином, у результаті систематизації сукупності наукових джерел, узагальнивши досвід науковців, що досліджували проблеми безпеки запропоновано авторське визначення безпеки, під яким пропонуємо розуміти стан стійкої (стабільної) динамічної рівноваги предмета, явища чи процесу з метою збереження основних характеристик і параметрів, стабільності розвитку і функціонування.

Список використаних джерел:

1. А. Гриценко, “Концептуальные подходы к определению онтологического статуса феномена безопасности”, Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований, с. 133-138, 2007.
2. С. Дорогунцов, та О. Ральчук, та А. Федоришева, Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації. Київ, Україна: Т-во “Знання України”, 2004.
3. В. Кузьомко, "Економічна безпека як наукова категорія", Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право, Вип. 9, с. 29- 34, 2010.
4. М. Лесков, "Гомеостатические процессы и теория безопасности", Безопасность:

Олег Віховський,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи УП-19-Г2 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент», ОНП «Управління проектами» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Карташов Євген Григорович,

завідувач кафедри публічного управління і проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», доктор наук з державного управління, доцент, м. Київ, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ РІШЕНЬ НА ПАТ «УКРПЛАСТИК»

Ефективне управління підприємством в умовах ринкової економіки стає дедалі складнішим. Це пов'язано з кризовими ситуаціями, які відбуваються в економічній та соціальній системах національної економіки, необхідністю гнучкого пристосування організації до перманентних змін зовнішнього середовища, які зумовлюють зміни в процесі формування, функціонування та розвитку діяльності організації. Усі зазначені проблеми, які виникають перед організацією, неможливо вирішити без сучасної професійної адміністративної системи. Тому обраний напрям дослідження є актуальним.

Мета дослідження полягає в удосконаленні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності прийняття адміністративних рішень на підприємстві із застосуванням проектного підходу. Виходячи із зазначеної мети в дослідженні було поставлено і реалізовано такі завдання: визначено сутність категорії «адміністративне рішення»; досліджено теоретичні підходи процесу прийняття адміністративних рішень; проаналізовано методи прийняття рішень та оцінено їх ефективність; досліджено особливості прийняття адміністративних рішень на ПАТ «Укрпластик» та оцінено їх ефективність; розроблено проєкт удосконалення процесу прийняття адміністративних рішень на досліджуваному підприємстві; визначено шляхи

реалізації заходів з контролю якості прийняття адміністративних рішень; запропоновано шляхи підвищення ефективності прийняття адміністративних рішень на досліджуваному підприємстві.

Проведені дослідження дають можливість оприлюднення наступних результатів.

1. Здійснивши аналіз теоретичних підходів щодо визначення сутності адміністративного рішення, виявлено, що під ним розуміється планування, встановлення стандартів ефективності, координації, комунікації та поширення інформації, оцінювання виконавців та вплив на них, а також обробка відповідної інформації.

2. Узагальнюючи думки науковців щодо технології прийняття і реалізації управлінських рішень, вважаємо за доцільне виділити такі етапи розробки та прийняття адміністративних рішень: збір інформації про можливі проблеми; ідентифікація проблемної ситуації та причини її виникнення; розробка системи оцінювання; діагностика ситуації; розробка прогнозу розвитку ситуації; генерування альтернативних варіантів рішень; відбір основних варіантів управлінських рішень; розробка сценаріїв розвитку ситуації; експертна оцінка основних варіантів управлінських дій; колективна експертна оцінка; ухвалення рішення; контроль та оцінка виконання рішення.

3. Адміністративні методи – це сукупність прийомів, впливів, заснованих на використанні об'єктивних організаційних відносин між людьми та загально організаційних принципів управління.

Відповідно можна виокремити три групи адміністративних методів управління: організаційно-стабілізуючого, розпорядчого і дисциплінарного впливу. Значення цих методів у системі прийняття адміністративних рішень полягає в тому, що вони дають змогу: чітко розподілити обов'язки в апараті управління; забезпечити дотримання правових норм і повноважень у господарській діяльності; координувати трудову діяльність шляхом адміністративного впливу; контролювати роботу підприємств, колективів та окремих працівників; застосувати заходи дисциплінарної відповідальності. У визначених методах адміністративний вплив набуває предметної форми і спонукає виконавців до конкретних дій.

4. Процес адміністрування в ПАТ «Укрпластик» можна умовно поділити на три

етапи. Перший етап включає отримання первинної інформації, що визначає необхідність здійснення адміністративної дії. Другий етап адміністративного процесу є ідентифікацією ситуації, в якій знаходиться об'єкт, що адмініструється, і визначення варіантів адміністративної дії. Третій етап – завершальний – зводиться до вибору варіанту адміністративної дії, її здійснення й оцінки отриманих результатів.

В процесі впровадження адміністративних методів управління в ПАТ «Укрпластик», слід віддати перевагу консервативній стратегії, при якій поведінка підприємства – це поведінка захисника, прагнення виділити вузьку сферу своїх інтересів і захищати її. Звідси – концентрація ресурсів та централізація управління. При збереженні консервативної позиції підприємству рекомендується скоротити свої витрати; концентруватись на управлінні потоком платежів; ввести додатковий захист конкурентоспроможних продуктів; розробити нові продукти для організації процесу виробництва плит, листів, труб і профілів із пластмас; спробувати проникнути на привабливіші ринки; утримуватися від інвестицій або мінімізувати їх.

5. Для визначення ефективності прийняття адміністративних рішень в ПАТ «Укрпластик» було проведено соціологічне опитування, в результаті якого виявлено, що фактичний рівень прийняття адміністративних рішень за оцінками його керівників та працівників значно відрізняється. Керівники вважають, що на підприємстві питанням прийняття адміністративних рішень приділяється достатньо уваги та оцінили її рівень як високий. Працівники ж підприємства оцінюють рівень прийняття адміністративних рішень як підвищений. Бажаний рівень прийняття адміністративних рішень, визначений експертним шляхом набуває значення вище за 4,7 бали.

Співвідношення фактичного рівня до бажаного дозволить зробити висновок про вибір напряму управління процесом прийняття адміністративних рішень за наступною шкалою: більше 95% – збереження існуючого ефективності прийняття адміністративних рішень; 50-95% – розвиток прийняття адміністративних рішень; менше 50% – реструктуризація підсистем та складових прийняття адміністративних рішень. Розрахунок співвідношень (за оцінками керівників – 0,9316; за оцінками працівників – 0,7567) говорить про те, що керівництву ПАТ «Укрпластик» необхідно звернути увагу на розробку стратегії та системи ефективності прийняття адміністративних рішень підприємства.

6. В дослідженні запропоновані показники успішної реалізації стратегії підвищення ефективності прийняття адміністративних рішень ПАТ «Укрпластик» за трьома векторами, що відповідають елементам системи «споживач – підприємство – партнер» та окреслюють напрямки розвитку в процесі циклу стратегічного управління.

7. Основними принципами побудови комплексної системи контролю за якістю адміністративних рішень є: системного підходу, стандартизації, комплексного вирішення завдань раціонального обмеження, прямого і зворотного зв'язку, динамічності, оптимальності, інтеграції і модульної побудови, автоматизації та нових завдань.

З метою підвищення якості прийнятих адміністративних рішень необхідно вчасно виявляти та формулювати проблеми; розроблені і обрані адміністративні рішення мають бути сконцентровані на тому рівні ієрархії управління, де є відповідна інформація; інформація має надходити від усіх підрозділів підприємства, що перебувають на різних рівнях управління і виконують різноманітні функції; вибір і прийняття адміністративного рішення повинні базуватися на інтересах і можливостях тих ланок управління, на які буде покладено його виконання або які зацікавлені у його реалізації.

8. Для впровадження системи контролінгу у процесі прийняття адміністративних рішень ПАТ «Укрпластик» запропоновано два альтернативні варіанти організації служби контролінгу щодо підвищення рівня ефективності прийняття адміністративних рішень підприємства: централізована та децентралізована системи. На основі розрахованих економічних показників проведено оцінку ефективності альтернативного проєкту вдосконалення системи контролінгу у процесі прийняття адміністративних рішень на умовах централізації за трьома сценаріями розвитку.

Порівняння альтернативних варіантів впровадження системи контролінгу у процесі прийняття адміністративних рішень ПАТ «Укрпластик» виявив, що запропоновані проєкти є економічно ефективними, оскільки вони максимізують чистий приведений дохід та дають змогу диверсифікувати прибутки і ризики через вдосконалення відділу фінансового планування та контролінгу над ефективністю прийняття адміністративних рішень на підприємстві.

Другий варіант, вдосконалення системи контролінгу у процесі прийняття адміністративних рішень на основі децентралізації є більш прибутковим, адже він передбачає залучення меншого обсягу витрат.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О.А., Ходова Я.О. Адміністративний менеджмент: навч. посібник / за заг. ред. О.А. Бородіна. Маріуполь: ПДТУ, 2015. 321 с.
2. Гладунський В.Н., Берегова Г.І. Адміністративні методи менеджменту, правила та закони логіки. *Вісник Університету банківської справи НБУ*. 2013. Вип. 1 (16). С. 97-101.
3. Дібніс Г.І., Ромахова О.О., Держак Н.О. [та ін.]. Теорія і практика ділового адміністрування: навч. посіб., Луганськ: Ноулідж, 2009. 284 с.
4. Міненко М.А. Сучасні підходи до побудови ефективної системи адміністративного менеджменту підприємства. *Економіка та держава*. 2012. № 12. С. 4-7.
5. Оникиєнко Е.В., Дибніс Г.И. Контрольно-аналитическое обеспечение административного управления предприятием, *Вісник СНУ ім. В. Даля*, 2008. № 4 (122). С. 74-76.

Олександр Петришин,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, групи УП-19-Г1 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент», ОНП «Управління проектами» ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Ковтун Оксана Анатоліївна,

доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кандидат наук з державного управління, доцент, м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТОВ «ЮЛАНТА»

У сучасних умовах кризового стану економіки та суспільства успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності в значному ступені залежить від надійної, якісної та ґрунтовної системи фінансової безпеки підприємства.

Нагальна потреба у вивченні та розвитку питання фінансової безпеки підприємства виникла з переходом України до ринкової економіки і на сьогоднішній день є актуальною.

Мета дослідження полягає в розробці шляхів удосконалення управління фінансовою безпекою підприємства. Виходячи із зазначеної мети в дослідженні було поставлено і реалізовано такі завдання: розглянуто сутність, значення фінансової безпеки підприємства та її місце у системі економічної безпеки; надано визначення економічній категорії «система фінансової безпеки» та її складових елементів; проаналізовано методи управління системою фінансової безпеки підприємства; проведено оцінювання стану фінансової безпеки підприємства; запропоновано шляхи оптимізації структури капіталу підприємства з метою підвищення рівня його фінансової безпеки; розроблено рекомендації щодо удосконалення методики оцінювання рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства.

Проведені дослідження дають можливість визначити наступні результати.

1. Поняття «фінансова безпека підприємства» слід розуміти як здатність суб'єкта підприємництва ефективно і стабільно здійснювати свою господарську, в тому числі й фінансову діяльність, шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних та контрольних заходів фінансового характеру, що мають оптимізувати використання фінансових ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків внутрішнього і зовнішнього середовища.

2. Забезпечення фінансової безпеки підприємства вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки. Система фінансової безпеки підприємства – це комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Створення системи безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні ґрунтуватись на методологічних основах наукової теорії безпеки. Система фінансової безпеки складається із наступних елементів: суб'єктів, об'єктів, стратегії та механізму, який передбачає використання трьох підсистем: фінансової діагностики, контролю й оцінки результатів, системи важелів та методів забезпечення фінансової безпеки.

3. Одним із головних чинників організації фінансової безпеки підприємства є організація її управління. Управління фінансовою безпекою підприємства являє собою систему принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень,

пов'язаних із забезпеченням захисту його пріоритетних фінансових інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Процес управління фінансовою безпекою підприємств базується на певному механізмі. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства являє собою сукупність основних елементів впливу на процес розробки і реалізації управлінських рішень по забезпеченню захисту його фінансових інтересів від різних загроз. Ефективний механізм управління фінансовою безпекою підприємства дозволяє в повному обсязі реалізувати цілі та завдання, що перед ним стоять, сприяє результативному захисту його фінансових інтересів від різноманітних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру.

4. Було проаналізовано стан фінансової безпеки досліджуваного підприємства. Для дослідження стану фінансової безпеки ТОВ «Юланта» було використано методику Пластуна О.Л., що є оптимальною для проведення експрес-аналізу стану фінансової безпеки, та розширену методику Кракос Ю.Б. і Разгона Р.О. Обидва підходи ґрунтуються на інтегральному методі. На основі розрахованих даних можна стверджувати, що ТОВ «Юланта» має «добрий» стан фінансової безпеки.

Не дивлячись на те, що досліджуване підприємство має достатній рівень фінансової безпеки, його керівництву необхідно зосередити увагу на безпеці підприємства в цілому та фінансовій безпеці зокрема.

Особливу увагу необхідно приділити питанню оптимізації структури капіталу ТОВ «Юланта», оскільки коефіцієнт фінансування перевищує нормативні значення. Окрім того, необхідно провести заходи щодо детального планування витрат підприємства у довгостроковій перспективі та зменшенню незапланованих витрат. Запропоновані заходи призведуть до покращення фінансового стану ТОВ «Юланта», збільшення його прибутковості та покращення рівня його фінансової безпеки.

5. З огляду на отримані результати в процесі аналізу стану фінансової безпеки досліджуваного підприємства, було проведено оптимізацію структури капіталу. Для більшої обґрунтованості та наукової значущості отриманих результатів розрахунки оптимальної структури капіталу для ТОВ «Юланта» було здійснено за трьома методами. В результаті оптимізації оптимальною структурою капіталу для досліджуваного підприємства було визначено наступну: 50% власного капіталу: 50% позикового.

За такої структури досліджуване підприємство зможе збільшити чисту рентабельність власного капіталу з 16,03% до 16,33% та середньозважену вартість капіталу з 23,58% до 24,04%. Не дивлячись на те, що більш висока вартість капіталу є негативним фактором для підприємства, така структура дозволить зменшити рівень фінансового ризику підприємства та рівень його залежності від позикових ресурсів.

6. Здійснивши аналіз методик оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, можна зробити висновок, що не існує «ідеальної». У зв'язку з цим, було проаналізовано недоліки декількох методик з метою їх удосконалення.

Запропонована в роботі методика оцінювання фінансово безпеки підприємства складається із п'яти комплексних показників. З метою її адаптації до підприємств сфери матеріального виробництва склад даних показників було змінено. Замість комплексного показника інвестиційної привабливості запропоновано використовувати комплексний показник майнового стану підприємства. Комплексний показник майнового стану повинен включати коефіцієнт зносу, коефіцієнт оновлення основних засобів та коефіцієнт фондівдачі. На нашу думку, запропонована методика зможе надати більш точну та глибоку оцінку стану фінансової безпеки підприємства.

З метою перевірки на практиці запропонованої методики та впливу заходів щодо покращення рівня фінансової безпеки, було розраховано інтегральний показник стану фінансової безпеки на основі звітності ТОВ «Юланта» за 2019 рік та даних про власний та позиковий капітал, що відображають оптимальну структуру капіталу для досліджуваного підприємства.

З метою отримання більш точної оцінки рівня фінансової безпеки запропоновано використання поправочних коефіцієнтів. В результаті розрахунків визначено, що рівень фінансової безпеки досліджуваного підприємства може бути визначений як «впевнений», оскільки інтегральний показник склав 4,133. Після врахування запропонованих змін інтегральний показник стану фінансової безпеки збільшився до 4,608.

Отже, впровадження запропонованих заходів щодо оптимізації структури капіталу ТОВ «Юланта» призведе до покращення рівня його фінансової безпеки: збільшиться коефіцієнт фінансової автономії, зменшиться коефіцієнт фінансового ризику, зросте коефіцієнт фінансової стійкості.

Ці зміни є підґрунтям довгострокової платоспроможності як для самого підприємства, так і для його контрагентів. Удосконалену методику можна впроваджувати для застосування на вітчизняних підприємствах сфери матеріального виробництва.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І., Герасименко Л.В., Користін О.Є. [та ін.]. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. О.М. Джужі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. 2010. 301 с.
2. Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / за ред. Т.Г. Васильціва. Львів. 2012. 275 с.
3. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія. Київ: Національна академія управління, 2010. 258 с.
4. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія. Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2016. 367 с.
5. Кракос Ю.Б., Разгон Р.О. Управління фінансовою безпекою підприємств. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. 2008. № 1(1). С. 86-97.
6. Пластун О.Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: дис. канд. економ. наук, спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, Суми: Держ. вищий навчальний заклад УАБС НБУ, 2007. 211 с.
7. Пластун О.Л. Якісні методи діагностики в системі фінансової безпеки суб'єктів підприємства. *Вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 1(22). С. 40-44.

Ярослав Плагун,
здобувач вищої освіти другого (магістерського)
рівня, групи УП-19-Г1 07 «Управління та
адміністрування» спеціальності 073
«Менеджмент», ОНП «Управління проектами»
ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту
освіти», м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Ковтун Оксана Анатоліївна,
доцент кафедри публічного управління і
проектного менеджменту ННІМП ДЗВО
«Університет менеджменту освіти», кандидат
наук з державного управління, доцент, м. Київ,
Україна

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО СТАТУСУ

ПП «КАНІВ-ГРАНІТ»

Можливість економічного зростання країни значною мірою залежить від конкурентних позицій вітчизняних суб'єктів господарювання як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Аналіз питань, пов'язаних із конкурентоспроможністю, є одним із найважливіших складників дослідження ринку та основою для формування стратегії і тактики розвитку підприємств. Конкуренція сприяє ефективному використанню потенціалу кожного підприємства, раціоналізації його поведінки та вважається ключовим елементом ринкових відносин. Разом із тим оцінювання рівня конкурентоспроможного статусу підприємства з метою його розвитку потребує подальшого дослідження, що й обумовило актуальність дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних та удосконаленні практичних аспектів оцінювання рівня конкурентоспроможного статусу підприємства. Виходячи із зазначеної мети в дослідженні було поставлено і реалізовано такі завдання: визначено сутність економічної категорії «конкурентоспроможність підприємства» та фактори її підвищення; розглянуто методичні підходи щодо оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства; здійснено аналіз конкурентної позиції ПП «Канів-граніт» та оцінено його конкурентний статус; здійснено прогноз конкурентного статусу досліджуваного підприємства та запропоновано шляхи його підвищення.

За результатами проведеного дослідження отримано наступні результати.

1. Дослідження та узагальнення існуючих підходів щодо визначення дефініції «конкурентоспроможність підприємства», надало можливість визначити її як комплексну характеристику підприємства, що дає змогу ідентифікувати здатність господарського суб'єкта ефективно оперувати наявними ресурсами та можливостями, а також спроможність вести більш ефективну діяльність порівняно з іншими підприємствами галузі.

2. Конкурентоспроможність підприємства характеризується дією системи факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Враховуючи особливості сучасного ринку сформовано систему факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства, основними елементами якої є: управління якістю на підприємстві; впровадження інноваційної політики підприємства, яка визначає можливість підприємства конкурувати не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках; використання людського капіталу; удосконалення реалізованої на внутрішньому ринку продукції національних виробників та розширення їх діяльності.

3. Оцінка конкурентоспроможності підприємства є складним і багатофакторним завданням, яке зводиться до інтерпретації і оцінювання системи показників, які характеризують різні сторони діяльності підприємства, що формують його конкурентоспроможність. В роботі проаналізовано наукові дослідження та узагальнено методи оцінки конкурентоспроможності підприємства, які пропонується класифікувати за такими ознаками: за об'єктом оцінки (продукції, персоналу, потенціалу); за способом здійснення оцінки (індикаторні, матричні, графічні, математичні); за напрямом формування інформаційної бази (критеріальні, експертні); за видами використовуваних показників (диференційовані, комплексні); за періодом розрахунку (фактичні, прогностичні); за можливістю розроблення управлінських рішень (поточні, стратегічні).

4. В процесі дослідження проаналізовано позицію ПП «Канів-Граніт» у конкурентному середовищі, виявлено його основні конкурентні переваги (маркетингові, економічні, інноваційні та організаційні) та здійснено їх ранжування, засноване на експертних оцінках. За методологією М. Портера здійснено оцінку конкурентного середовища ПП «Канів-Граніт». Доведено, що основними конкурентами досліджуваного підприємства є ТОВ «Альянс будівельників України», ТОВ «Планета 2000», ТОВ «Антстрой», проаналізовано їх слабкі та сильні сторони за

допомогою бального методу. Серед всіх розглянутих конкурентів найсильнішим для ПП «Канів-Граніт» є ТОВ «Планета 2000». Зазначене підприємство випереджає ПП «Канів-Граніт» за рейтинговими показниками на 0,49 пункту. Така незначна розбіжність у рейтингових показниках пояснюється, по-перше, вузькоспеціалізованою направленістю ринкового сегменту (будівництво доріг), і по-друге, лідируючими позиціями обох підприємств на ринку, які вони займають вже багато років.

5. Також здійснено оцінювання конкурентного статусу ПП «Канів-Граніт» за методом І. Ансоффа за наступними показниками: рівень стратегічних капітальних вкладень організації; критична точка обсягу капітальних вкладень, що міститься на межі прибутків і збитків; точка оптимального обсягу капітальних вкладень; діюча та оптимальна стратегії підприємства; наявні й оптимальні можливості підприємства.

Співвідношення діючої та оптимальної стратегії ПП «Канів-Граніт» становить: у 2018 р. – 0,56, у 2019 р. – 0,61, у 2020 р. – 0,76. В цілому така динаміка є позитивною для досліджуваного підприємства і свідчить про те, що ПП «Канів-Граніт» з кожним роком удосконалює свою стратегію, поступово наближуючи її до оптимального варіанту.

Співвідношення існуючих та оптимальних можливостей ПП «Канів-Граніт» становить: у 2018 р. – 0,57, у 2019 р. – 0,62, у 2020 р. – 0,67. В цілому така динаміка є позитивною для досліджуваного підприємства і свідчить про те, що ПП «Канів-Граніт» з кожним роком збільшує свій реальний потенціал, наближуючи його до оптимальних значень.

Згідно проведених розрахунків, конкурентний статус ПП «Канів-Граніт» у 2018 році дорівнює 0,19, що свідчить про його середній рівень, у 2019 році – 0,27, що показує позитивну динаміку і зміцнення конкурентних позицій підприємства, у 2020 році – 0,36, що показує його підвищення на 33% проти 2019 року. Стабільна позитивна динаміка свідчить про ефективність існуючої стратегії, але за окремими елементами досліджуване підприємство поступається конкурентам, що вимагає їх удосконалення.

6. Запропонована удосконалена модель забезпечення конкурентного статусу ПП «Канів-Граніт», основними рівнями якої є: перший – умови конкурентного функціонування, які встановлюються у результаті впливу зовнішнього середовища та

процесів взаємодії між підприємствами галузі (зовнішні і внутрішні чинники); другий – мета формування конкурентного статусу та напрями його розвитку; третій – механізм управління конкурентним статусом (управління розвитком, реалізація стратегії зростання, інституціональна складова управління конкурентним статусом).

Також побудовано економетричну модель конкурентного статусу підприємства ПП «Канів-Граніт», а саме економіко-математичну модель регресійного аналізу задля подальшого її використання з метою імітування ринкових ситуацій розвитку конкурентного статусу. Встановлена множинна регресійна залежність індексу конкурентного статусу досліджуваного підприємства від систематизованих факторів впливу: індексу конкурентної (ринкової) позиції; індексу ресурсної позиції; індексу імідж-позиції (97% впливу). За допомогою побудови ліній тренду засобами MS Excel: лінійної, логарифмічної, поліноміальної, степеневої, експонентної та лінійної фільтрації встановлено, що фактичному конкурентному статусу ПП «Канів-Граніт» притаманний прогресивний вид розвитку, а саме біфуркаційний (перехідний). За похибкою апроксимації найбільш прийнятними для прогнозування конкурентного статусу моделями є поліноміальні моделі 5-го та 6-го ступеню з характерним прогресивним видом розвитку – революційним, характерною ознакою якого за умови впровадження запропонованих заходів є стрибок, стрімкий перехід до більш високих конкурентної позиції, ресурсного забезпечення, іміджу підприємства.

7. Узагальнення результатів дослідження щодо позитивного іміджу в створенні конкурентних переваг ПП «Канів-Граніт», дозволило зробити наступні висновки: по-перше, роль іміджу в створенні конкурентних переваг в своїй основі визначає орієнтири та напрями розвитку людського капіталу підприємства; по-друге, розуміння іміджу досліджуваного підприємства як елемента конкурентної переваги передбачає зміну його місця й ролі серед ресурсів підприємства, управління іміджом підприємства повинне носити стратегічний характер; по-третє, парадигма досягнення конкурентної переваги перетерпіла значні зміни, на перший план у конкурентній боротьбі виходять нематеріальні активи підприємства, у тому числі його імідж; по-четверте, позитивний імідж створює додаткову цінність та стає однією із важливіших складових конкурентної переваги, яка здібна забезпечити виживання підприємству в довгостроковій перспективі.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження обґрунтовано та

запропоновано шляхи підвищення рівня конкурентоспроможного статусу досліджуваного підприємства. Одержані результати можуть бути використані на підприємствах України.

Список використаних джерел:

1. Брітченко І.Г., Ладунка І.С. Актуальні проблеми підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 1(1). С. 116-121.
2. Гринів Л.В., Оцінка та підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості: дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Київ: Нац. ун-т харчових технологій, 2014. 197 с.
3. Касич А.О., Харькова Ж.В. Управління конкурентними перевагами підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25. №2. С. 79-85.
4. Паршина О.А. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств: монографія. У 4 т. / за ред. О.А. Паршиної. Дніпропетровськ: Герда, 2013. Т.2. 165 с.

Семенистий С.,
здобувач вищої освіти,
«Публічне управління та адміністрування»,
група ДС-20-Г1, ННІМП, ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»

Науковий керівник:
Букорос Т.О.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
публічного управління і проектного
менеджменту

ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

Чинний Закон України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 №1700-VII [1] визначає базові правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. В той же час, як показує практика, залишається багато питань щодо коректного розуміння застосування його положень в освітній галузі, особливо в частині запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Про це свідчать щоквартальні інформаційні бюлетені, складені Національним агентством з питань запобігання корупції протоколи про адміністративні правопорушення та внесені приписи щодо ознак порушень вимог,

пов'язаних із запобіганням та врегулюванням конфлікту інтересів, які видаються Управлінням запобігання корупції та проведення люстрації Міністерства внутрішніх справ України. Особливого значення дане питання набуло з прийняттям Закону України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII [2], базового законодавчого акту в освітній галузі, яким запроваджено реальну автономію закладів освіти, як право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом. Дотримання стандартів доброчесності в контексті питання виконання вимог антикорупційного законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів є суспільно значимим явищем, адже невчасно або неправильно врегульований конфлікт інтересів має наслідком не лише притягнення особи до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності, а й може створити реальні передумови для вчинення корупційних правопорушень.

Для усвідомлення проблематики даного питання, перш за все, необхідно окреслити ключові терміни і поняття, що визначені чинним антикорупційним законодавством і передусім Законом України "Про запобігання корупції" (далі – Закон). В Законі введено два різних визначення видів конфлікту інтересів: потенційний конфлікт та реальний конфлікт інтересів. Потенційний конфлікт інтересів - наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Реальний конфлікт інтересів - суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи не вчинення дій під час виконання зазначених повноважень. Ці поняття конфліктів інтересів поєднанні поняттям - приватний інтерес. Приватний інтерес - будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях. Важливо підкреслити, що перелік самих стосунків не є вичерпним, адже при наданні

визначення законодавцем використано словосполучення "у тому числі", тобто у дефініції окреслено лише найбільш типові форми стосунків, які можуть зумовлювати наявність майнового чи немайнового інтересу [8].

Неналежне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та обов'язками службових осіб, так само як і порушення встановлених чинним антикорупційним законодавством заборон та обмежень, може стати джерелом корупції.

Дія Закону поширюється не тільки на державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, але й на посадових осіб державних або комунальних підприємств, установ та організацій, якими є переважна більшість закладів та установ освіти і науки в Україні. Посадовими особами державних та комунальних закладів освіти є ректор, проректор, директор, заступники директора, завідувачі кафедр, тобто особи наділені дискреційними повноваженнями – правом вчиняти певні дії на власний розсуд. Привести вичерпний перелік ситуацій конфлікту інтересів щодо педагогічних та науково-педагогічних працівників практично не можливо. Конфлікт інтересів у діяльності посадових осіб закладів освіти перш за все зумовлений підпорядкуванням членів сім'ї та близьких осіб, вичерпний перелік яких наведено у частині першій статті 3 Закону. І хоча на заклади освіти, засновані органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, а також заклади вищої освіти державної форми власності, які є юридичними особами публічного права, а тому на їхніх посадових осіб не поширюються вимоги ст. 27 Закону України «Про запобігання корупції» щодо обмежень спільної роботи близьких осіб, на таких посадових осіб поширюються вимоги ст. 28 Закону щодо обов'язку вживати заходів щодо недопущення виникнення потенційного чи реального конфлікту інтересів, а також щодо його врегулювання. Зокрема, така думка висловлена у листі Міністерства освіти і науки України (далі МОНУ) від 07.10.2016 № 1/11-13074 [5] та листі Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) від 18.09.2020 №32-07/49923/20 [7]. Слід зазначити, що ч. 1 ст. 28 Закону передбачає, що вищезазначені посадові особи, зобов'язані: вживати заходів щодо недопущення виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів; повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього

керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – НАЗК чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень в якому виник конфлікт інтересів, відповідно; не вчиняти дій і не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів; вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів.

У своїй статті О.Бондарчук зазначає, що конфлікт інтересів завжди виникає в ситуації, коли особа перебуває в організаційній або правовій залежності від близької особи, коли особа має повноваження розв'язувати (брати участь у розв'язанні) питання щодо прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням стосовно до близької особи. Прикладом конфлікту інтересів для закладів освіти є випадки, коли його керівник і будь-який працівник цього закладу є близькими особами (яскравими прикладами є так звані «трудові династії» і можливі зловживання з боку керівників, які перетворюють позитивний приклад наслідування близькими особами служінню високій меті – навчанню та вихованню підростаючого покоління на цілком протилежне поняття - «сімейні клани», що орієнтовані на несправедливий розподіл бюджетних ресурсів [4]). І в такій ситуації не має значення, що працівник закладу освіти може бути безпосередньо підпорядкований, адже повноваження керівника установи поширюються на весь без винятку трудовий колектив [3]. Аналогічна думка міститься в листі НАЗК від 18.09.2020 №32-07/49923/20, в якому зазначається що ситуації, коли в підпорядкуванні керівників чи інших посадових осіб закладів освіти працюють близькі особи, завжди існує потенційний конфлікт інтересів, оскільки у сфері повноважень таких осіб наявний приватний інтерес, зумовлений позаслужбовими стосунками з близькою особою, що може вплинути на об'єктивність та неупередженість прийняття рішень, вчинення дій під час виконання службових повноважень стосовно близької особи. У такому випадку керівник закладу зобов'язаний повідомити керівника органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, про конфлікт інтересів, не вчиняти дій в умовах реального конфлікту інтересів. Інші посадові особи закладу мають повідомити про конфлікт інтересів свого безпосереднього керівника. Невиконання вимоги щодо повідомлення про потенційний конфлікт інтересів є

правопорушенням, пов'язаним з корупцією, і тягне за собою дисциплінарну відповідальність. Безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідну особу (ч. 3 ст. 28 Закону).

Заходи врегулювання конфлікту інтересів поділяють на зовнішнє врегулювання та самостійне врегулювання конфлікту інтересів. Зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється внаслідок: усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляду обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи. Одним з дієвих (і можливо єдино правильним рішенням з огляду на складнощі з прийняттям самостійних рішень) заходом врегулювання конфлікту інтересів, на якому слід зупинитись детальніше, є застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень. Прикладом такого заходу може слугувати наказ МОНУ від 05.05.2020 №600 «Про застосування заходів зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів» [6], в якому здійснення зовнішнього контролю визначено у формі перевірки уповноваженим працівником структурного підрозділу МОН, стану та результатів виконання ректором Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка завдань, вчинення ним дій, змісту рішень чи проектів рішень, що приймаються або розробляються ним з питань, пов'язаних із предметом потенційного конфлікту інтересів, зумовленого спільною роботою з близькою особою. Особи у яких наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів, можуть (це їх право, а не обов'язок) самостійно вжити заходів щодо його врегулювання шляхом позбавлення відповідного приватного інтересу з наданням підтверджуючих це документів безпосередньому керівнику або керівнику органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади. При цьому, слід зазначити, що Національне агентство з питань запобігання корупції у листі від 18.09.2020 №32-

07/49923/20 наголошує на тому, що часто виникають ситуації, коли керівник закладу з метою самотійного врегулювання конфлікту інтересів делегує свої повноваження щодо близької особи своєму заступнику. Разом з тим, незважаючи на таку передачу своїх повноважень, потенційний конфлікт інтересів у керівника все одно існуватиме, оскільки він завжди матиме повноваження надавати вказівки, доручення своєму заступнику, в тому числі й ті, які стосуються його близької особи, та контролювати їх виконання. Отже, делегування керівником закладу повноважень щодо близької особи іншій посадовій особі закладу, зокрема своєму заступнику, не є належним способом врегулювання конфлікту інтересів.

Аналіз наявної на даний час в Україні судової практики, яка пов'язана з питаннями запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в галузі освіти, свідчить про те, що адміністративна відповідальність щодо порушення вимог стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів настає лише за неповідомлення особою про наявність у неї реального конфлікту інтересів та вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів. Отже, чинним законодавством не передбачено адміністративної відповідальності за неповідомлення особою у встановлених законом випадках про наявність у неї потенційного конфлікту інтересів. Таким чином, для встановлення наявності факту прийняття рішення, вчинення чи не вчинення дії в умовах реального конфлікту інтересів та розмежування реального і потенційного конфлікту інтересів особа, яка здійснює правозастосовну діяльність, для кваліфікації рішення як такого, що прийняте в умовах реального конфлікту інтересів, має встановити наявність обов'язкової сукупності таких юридичних фактів, як: 1) наявність у правопорушника факту приватного інтересу, який має бути чітко сформульований (артикульований) та визначений; 2) наявність факту суперечності між приватним інтересом і службовими чи представницькими повноваженнями із зазначенням того, в чому саме ця суперечність знаходить свій вияв або вплив на прийняття рішення; 3) наявність повноважень на прийняття рішення; 4) наявність факту реального впливу суперечності між приватним та службовим чи представницьким інтересом на об'єктивність або неупередженість рішення. Без наявності хоча б одного з фактів із цієї сукупності реальний конфлікт інтересів не виникає. Встановлення цих фактів має бути відображено в протоколі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, та, відповідно, в постанові

суду. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП, провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю, зокрема, у зв'язку із відсутністю події і складу адміністративного правопорушення [9].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що чинне антикорупційне законодавство містить досить розмиті положення та алгоритми дій педагогічних працівників в умовах конфлікту інтересів. Фактично керівні працівники закладів освіти повинні «убезпечити» себе від дій в умовах реального конфлікту інтересів шляхом прийняття відповідних положень, правил, інструкцій тощо, які забезпечать виконання їх владних повноважень в умовах відкритості, прозорості, дорадчої колегіальності.

Проблему конфлікту інтересів у галузі освіти потрібно досліджувати й надалі, виявляти шляхи запобігання та існування конфлікту інтересів, розробляти заходи щодо вирішення конфліктних ситуацій, удосконалювати нормативно-правові акти щодо їх врегулювання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Боднарчук О.Г. Конфлікт інтересів у діяльності посадових осіб закладів освіти, зумовлений підпорядкуванням близьких осіб. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/49.pdf
4. Поліщук О.В. Трудова династія : гордість трудового колективу чи порушення антикорупційного законодавства. URL: <https://www.sunpp.mk.ua/ru/anti-corruption/trudova-dinastiya-gordist-trudovogo-kolektivu-chi-porushennya-antikorupciynogo>
5. Лист Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 № 1/11-13074 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=0AMH34ED95&abz=JGBQX>
6. Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.05.2020 №600 «Про застосування заходів зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zastosuvannya-zahodiv-zovnishnogo-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv-4>

7. Лист Національного агентства з питань запобігання корупції від 18.09.2020 №32-07/49923/20 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/02141503/3646381c71d95a27045cb629f25b940d.pdf

8. Методичні рекомендації – щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів : рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 29 вересня 2017 № 839. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0839884-17>

9. Рішення суду у справі № 243/556/20 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89604484>

Усова Н.,
здобувач вищої освіти,
«Публічне управління та адміністрування»,
група ДС-20-Г1, ННІМП,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Науковий керівник:
Букорос Т.О.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри публічного управління і
проектного менеджменту

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ПЛАНУВАННЯ В ПУБЛІЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Зазначена тема вибрана не випадково. Планування та стратегічне управління на даний час є етапом в моїй роботі. Ці питання розглядаються в моїй Новгородівській громаді Донецької області на практиці, показники поглиблено аналізуються, а подальші кроки прогнозуються у проекції на стає майбутнє.

Так, функція планування на даний час займає одне з найважливіших місць в публічних організаціях. Це саме те питання, з якого починається робота органів місцевого самоврядування щороку, а в деяких випадках кожні 5 – 7 років. Це той сценарій, за яким планують жити громади, розбудовуватись підприємства, розвиватися регіони, держави тощо. В умовах активної фази децентралізації планування подальшого розвитку вийшло майже не на перший план. Саме тому сьогодні ми все частіше зустрічаємось з прагненням українського суспільства до прогресивних перетворень на засадах європейських цінностей, а це потребує масштабного, своєчасно оновлення ефективності системи публічного управління у

межах здійснення державно-управлінських реформ. Реформування системи управлінської діяльності суб'єктів публічної сфери є одним із пріоритетних завдань, оскільки саме їх діяльність забезпечує створення загальних умов для розвитку бізнесу та підприємницької ініціативи.

Як показує світова практика, фундаментальним механізмом оптимізації діяльності органів державної влади є стратегічне управління, яке передбачає розроблення та запровадження новітньої технології оптимізації їх функціонування та сприятиме формуванню позитивних тенденцій інноваційного розвитку усієї системи публічного управління в Україні.

На сьогоднішній день в умовах швидких змін ринкового середовища стратегічне планування є важливою формою реалізації місцевого розвитку зі сторони органів владних структур.

Призначення планування як функції управління полягає в намаганні завчасно врахувати за можливістю всі внутрішні та зовнішні фактори, що забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і розвитку підприємств. Становлення стратегічного планування відбувалося на базі запозиченого закордонного досвіду, який переймали вітчизняні дослідники від закордонних експертів під час реалізації партнерських проектів. За допомогою стратегічного планування визначаються найважливіші проблеми і напрямки подальшого розвитку території, що дає можливість здійснити ефективні дії щодо забезпечення належного рівня управління та вирішення найголовніших завдань території.

Завдяки дослідженню можливостей та загроз зовнішнього оточення можливе швидке реагування на зміни, що відбуваються в економіці та цілому суспільстві. Дуже важливим є те, наскільки правильно є визначені, структуровані стратегічні завдання та заходи, адже від цього залежить успіх розвитку соціально-економічної системи. Тому багато районів та міст вже розробляють свою стратегію соціально-економічного розвитку та проводять складнішу політику розвитку, яка, в першу чергу, базується на запозичених з бізнесового сектору інструментах маркетингу та менеджменту.

В умовах проведення адміністративної реформи в Україні сутність, зміст, механізм реалізації функцій державного управління зазнають суттєвих змін, набувають нових специфічних рис. Планування як управлінська функція присутня у

державному управлінні та становить один із провідних напрямків здійснення державного управління.

Також, на мою думку, значною проблемою для ефективного стратегічного планування на будь-якому рівні є недовіра громадян до результативності стратегії і її бачення майбутнього. Навіть будучи максимально включеними в процес розробки (а це до речі також складне питання), мешканці не вірять, що за сказаний період можливо досягти запланованих в стратегії цілей. Також, стратегія зазвичай розробляється за відсутності достатнього фінансування в громаді і, в основному, має на меті залучення величезної суми позабюджетних коштів.

На підставі проведеного аналізу можна зробити підсумок про те, що планування відіграє одну із провідних ролей у державному управлінні. Характер та задачі самого державного управління обумовлюють і специфіку його функцій. Державне планування має специфічний предмет, задачі, зміст та реалізується у певних особливих формах.

В органах місцевого самоврядування такою формою виступає програма економічного і соціального розвитку (далі – ПСЕР) на рік та стратегії розвитку на 5 або більше років. І як показує мій власний досвід, ці документи є невідемними складовими роботи. ПСЕР має короткостроковий період, але від цього не стає менш важливо. Вона показує крок за кроком дії органу місцевого самоврядування для реалізації короткострокових запланованих заходів та з використанням існуючого, вже визначеного джерела фінансування цього заходу.

Стратегія розвитку, в свою чергу, не менш важливий документ, але більш довгостроковий. Він допомагає зосередитись на перспективі, на меті, на планах розвитку. Стратегія є менш гнучкою, але результат її роботи більш вагомий, більш помітний, більш комплексний. При умові визначення фінансування для цих процесів.

У висновку зазначу, що стратегія сконцентрована на ключових, найбільш перспективних напрямках, які виявлені на основі аналізу соціально-економічного потенціалу, сильних і слабких сторін внутрішнього середовища території, можливих сприятливих чи негативних зовнішніх впливів. Стратегія має охоплювати заходи, що взаємопов'язують загальнонаціональні пріоритети, положення генеральних схем планування відповідних територій, прогнози та програми розвитку окремих галузей господарства країни, міжрегіональні інтереси тощо з власними пріоритетами

розвитку конкретної території. Стратегічний план, по суті, повинен стати основою для розробки різноманітних планових документів з тим, щоб вони узгоджувалися один з одним за цілями, загальним навантаженням на бюджет, послідовністю, заходами.

Стратегічний план має виступати як організуюча оболонка для інших документів планування місцевого розвитку. Тобто він допомагає сформувати на території цілісну взаємоузгоджену, прозору та ефективну систему планування.

Стратегічне планування є визнаним світовою практикою елементом у системі державного управління, який дає змогу створювати умови та використовувати потенціал для перспективного розвитку. Дієвість стратегічного планування в органах влади зумовлює політичні, економічні та соціальні ефекти, визначає ступінь розвитку суспільства, безпосередньо впливає на ступінь задоволення потреб, інтересів та цілей конкретної громади. Участь громадських організацій сприяє підвищенню якості державного управління завдяки забезпеченню прозорості та стабільності демократичних перетворень. Тому в Україні важливо стимулювати активну участь громадських організацій у виробленні державної політики; прогнозування наслідків; забезпечення контролю громадськості за реалізацією цієї політики. Стратегічне планування виступає інструментом, здатним консолідувати зусилля влади та громади в розв'язанні проблем розвитку громадянського суспільства.

Тож, виходячи з всього вищенаведеного, ми можемо визначити як же саме планування впливає на результативність управління публічною організацією і, як основна мета, – розвитком села, міста, громади, області, країни тощо. Які ж переваги отримує місто, село, селище від стратегічного планування?:

- ✓ допомагає точніше оцінити актуальний стан;
- ✓ полегшує процес розподілу ресурсів;
- ✓ визначає додаткові внутрішні ресурси для розвитку окремих сфер життєдіяльності;
- ✓ відображає інтереси всіх мешканців громади;
- ✓ створює передумову для діалогу й ефективної взаємодії влади, бізнесу та громади;
- ✓ вказує на перспективні галузі для залучення інвестицій;
- ✓ допомагає спрогнозувати майбутнє;

- ✓ є підставою для підготовки заявок на залучення зовнішнього фінансування;
- ✓ допомагає вчасно долати виклики та вирішувати проблеми;
- ✓ демонструє ефективність діяльності місцевої влади, зокрема й щодо готовності задовольнити найважливіші потреби мешканців;
- ✓ створює позитивний імідж громади.

Можна однозначно сказати, що робота будь-якої громади (новоствореної, діючої тощо) повинна орієнтуватися на розроблену стратегію розвитку. Всі короткострокові та цільові програми повинні стати складовою частиною загального стратегічного плану розвитку громади. Адже найважливішим аспектом становлення та розвитку територіальної громади є питання створення її майбутнього із рівним доступом до послуг, високою якістю життя та комфортними і безпечними умовами проживання. І тому останнім часом все активніше обговорюється необхідність здійснення стратегічного планування на рівні громади та реалізується саме стратегічне планування новостворених громад.

Стратегічне планування, координація формування і реалізації політики є одним з основних напрямів діяльності органів влади в системі державного управління. Якість формування державної політики визначає ефективність та результативність реалізації державної політики. Разом з тим вирішальним є забезпечення суспільного інтересу та інформування громадськості про майбутні зміни.

Аналіз законодавства у сфері стратегічного планування та його практичної частини свідчить, що стратегування на рівні громад лише частково базується на наявній нормативно-правовій базі, яка не визначає сенсу цього процесу для громад і для держави. Доступ громад до державного фінансування не залежить від наявності стратегій чи визначених в них цілей. Єдина та обов'язкова для застосування методика розробки стратегічних документів для громад відсутня.

Навіть дивлячись на цю розбалансованість, ми бачимо наскільки міцно стратегічне планування закріпилось в громадах. На даний час залучити кошти «зі сторони» до бюджету майже неможливо без наявної стратегії. Неможливо визначити, які напрями діяльності допоможуть громаді процвітати, забезпечувати себе самостійно, підняти рівень життя на належний рівень. Це свідчить про те, що функція планування в діяльності будь-якої публічної організації займає першочергове місце.

Також слід сказати, що якісне, поглиблене, базоване на реальних показниках

стратегічне планування – це запорука результативності, ефективності проведеної роботи, основа для забезпечення сталого розвитку в громаді. І на мою думку всі активні громади прагнуть саме цього. Але на практиці все дещо складніше. Я впевнена, що кожна громада зтикається з купою перепон на шляху вироблення реалістичної стратегії та з відсутністю зв'язків стратегії з іншими цільовими програмними документами.

З огляду на власний досвід, додам, що дійсно в громадах, зазвичай, цільові програми, програми соціально-економічного розвитку майже ніяк не пов'язані між собою і тим паче зі стратегією. На мій погляд причиною цього є те, що кожний такий документ в своїй основі має різні нормативно-правові акти та методичні рекомендації. Стратегія, в свою чергу, має свій алгоритм написання.

Наприклад, в Новогродівській громаді Донецької області з 2021 року розпочато активну роботу щодо приведення всіх програмних документів до основного – до Програми соціального та економічного розвитку (ПСЕР). Кожний відділ, управління, структурний підрозділ розробив покрокову програму розвитку своєї сфери, а потім узагальнений захід додали до ПСЕР.

Новогродівська громада об'єдналась у листопаді 2020 року і саме з цього періоду було розпочато роботу над підготовкою Стратегії розвитку громади на період до 2027 року. В умовах того, що найближчим часом державою заплановано трансформація вугільних регіонів, то для вугільної Новогродівської громади ця робота є надзвичайно актуальною. І, провівши весь аналіз, я однозначно розумію, що ПСЕР обов'язково повинна пов'язуватись зі Стратегією розвитку. Ефект від цього буде результативним, сталим та довгостроковим.

Черевко О.,
здобувач вищої освіти,
«Публічне управління та адміністрування»,
група ДС-20-Г1, ННІМП, ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»

Науковий керівник:
Букорос Т.О.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
публічного управління і проектного
менеджменту

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У ТУРЕЧЧИНІ У ХХІ СТОЛІТТІ

У 2000-х рр. Туреччина реформувала свою систему публічного управління відповідно до принципів *Нового державного управління* у напрямку до більш децентралізованої системи. Туреччина, як глибоко централізована держава, прийняла різні нормативні акти про реформу місцевої адміністрації у 2003–2005 роках. Функції, ролі та відповідальність органів місцевого самоврядування були розширені новим законодавством. Державні послуги, які раніше виконували центральні органи влади, у галузі охорони здоров'я, туризму та культури, лісів та навколишнього середовища, сільського господарства та сільських справ, соціального обслуговування та захисту дітей, молоді та спорту, промисловості та громадських робіт були передані органам місцевого самоврядування. Була визнана адміністративна та фінансова автономія місцевого самоврядування. Місцеві органи влади отримують дедалі свободи дій щодо економічної діяльності та фіскальних запозичень.

Через 15 років після початкового етапу реформи публічного управління в Туреччині досвід реформування місцевого самоврядування в Туреччині є в основному недостатньо дослідженим. Перший всебічний академічний аналіз досвіду реформ у Туреччині – *Нова реформа державного управління в Туреччині* (Деміркая, 2016) – був опублікований у 2016 році за участю відомих турецьких вчених. Документ торкається різних аспектів процесу реформ, включаючи адміністративний та політичний фон (Ozden, 2017), його цілі та основні принципи, а також законодавчі та регулятивні корективи щодо місцевого самоврядування (Гуль, 2017). Тим не менше, питання про те, чи наділяється місцева влада повноваженнями з точки зору державного управління після процесу реформування державного управління, в основному залишається недоторканим.

Процес реформування державного управління оновив турецьке публічне адміністрування відповідно до принципів Нового державного управління (New Public Management, NPM) (Sezen, 2011). Основною метою реформи було підвищення ефективності та результативності державних послуг шляхом адміністративної та фінансової децентралізації. Тим не менше, емпіричні висновки свідчать про те, що центральний уряд все ще зберігає свою впливову позицію в місцевому врядуванні. Навпаки, збільшення поточних видатків, незважаючи на зменшення кількості муніципалітетів та зайнятість населення, свідчить про те, що ефективність місцевого врядування знизилася [2, с. 116].

Турецька система публічного адміністрування була створена на основі сильної

центральної влади, яка керує місцевою адміністрацією через опікунські відносини. Ця система зазвичай відома в літературі з державного управління як „наполеонівська” адміністративна традиція (Петерс, 2008). Деякі загальні риси цієї адміністративної моделі – це сильно централізована державна структура, залежність від децентралізованих центральних галузевих установ та конституційний статус органів місцевого управління (Гессен та Шарп, 1991). Туреччина є унітарною державою і має два рівні управління; центральну та місцеву адміністрації. У 1999 році в рамках процесу членства в ЄС були створені агентства регіонального розвитку на основі системи NUTS. Однак ці відомства не мають адміністративної компетенції, і законодавчо вони перебувають під юрисдикцією центральної влади [2, с. 116–117].

Конституція 1982 р. визначає адміністративну систему Туреччини як централізовану. З адміністративно-територіального погляду Туреччина ділиться на 81 ілю (провінцію). На чолі кожної провінції стоїть губернатор (валі), який призначається Радою Міністрів зі схвалення Президента. Губернатор є головним представником центрального уряду у своїй провінції і підзвітний безпосередньо міністру внутрішніх справ. В основні функції валі входить проведення політичної лінії держави, виконання постанов і рішень уряду [1, с. 11-21].

Отже, губернатор є найвищим представником центральної влади в провінціях, і його головна функція полягає в тому, щоб бути каналом між місцевою та центральною владою. Сьогодні губернатор має більш регулюючу позицію щодо місцевих питань, але не є остаточним органом, що приймає рішення. Провінції поділяються на округи, які очолюють призначені окружні намісники (каймаками). Органи місцевого самоврядування в провінціях керуються виборними органами влади. Основним органом місцевого самоврядування є муніципалітет. Під муніципальними адміністраціями існує п'ять категорій; столичний, провінційний, столичний округ, округ та місто. Іншими типами місцевого самоврядування є Спеціальні адміністрації провінцій (СОП) та села. Муніципалітети є основою турецького місцевого самоврядування, і 93,3 % турецького населення проживає в муніципалітетах (Турецький статистичний інститут, 2014).

Після об'єднання муніципалітетів у 2014 році кількість муніципалітетів у Туреччині зменшилась з 2950 до 1396. На сьогодні існує 30 столичних муніципалітетів, які мають особливі юрисдикційні повноваження та структури, що відрізняються від решти муніципалітетів. Столичні муніципалітети були створені в 1984 році для більших міських районів, де населення перевищує 750 000 жителів. На відміну від інших муніципалітетів, столичні муніципалітети мають два рівні управління, в яких адміністрація столиці (другий рівень) несе відповідальність за координацію діяльності районних муніципалітетів (перший рівень). Тим не менше, всі муніципалітети мають однакові обов'язки щодо надання державних послуг [2, с. 117].

Таким чином, здійснений аналіз турецького досвіду публічного адміністрування засвідчив, що ефективність державних послуг не залежить лише від маркетингу державних послуг чи прийняття управлінських практик, але потребує розширення можливостей процесів участі усіх стейкхолдерів. Емпіричні висновки свідчать про те, що центральний уряд все ще зберігає свою впливову позицію в місцевому врядуванні, а збільшення поточних видатків, незважаючи на зменшення кількості муніципалітетів та зайнятості населення, свідчить про низьку ефективність місцевого врядування. На вирішення цих проблем і спрямовані перспективи реформ Нового державного управління для підвищення ефективності державної служби.

Список використаних джерел:

1. Система державного управління Турецької Республіки: досвід для України / уклад. П. І. Крайнік; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2012. 52 с.
2. Evrim Tan. Quo vadis? The local government in Turkey after public management reforms. *International Review of Administrative Sciences*. 2020. Vol. 86 (1). Pp. 115–133. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0020852317752268>.

Юзеф ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності «Освітні педагогічні науки» спеціалізації «Педагогіка вищої військової школи» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ КАР'ЄРОЮ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА ВВНЗ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Сучасний стан розвитку освіти вимагає оновлення системи управління професійною кар'єрою молодого викладача, зокрема викладача ВВНЗ. На наш погляд оновлена система професійного розвитку НПП ВВНЗ має напрямлена на реалізацію індивідуальної стратегії розвитку, проєктування персонального простору професійно-особистісного розвитку, активізації процесів самопізнання, самовизначення, самовиховання, саморозвитку та самореалізації.

З огляду на вищесказане спробуємо обґрунтувати теоретичну модель управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти.

Основи моделювання відображені у працях зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема М. Амосова, В. Афанасьєва, О. Дубініної, В. Маслова, В. Олійника, З. Рябової, Л. Калініної, В. Штофа та ін.

При обґрунтуванні теоретичної моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти нами було використано наступні етапи моделювання: визначення та формулювання мети моделі; безпосередня побудова моделі; перевірка моделі на достовірність її складових; апробація розробленої моделі на практиці; коригування моделі.

Зміст моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у

системі неперервної освіти визначається замовленням ринку освітніх послуг та принципами, які виступають в якості загальних вимог до організації управління професійним розвитком молодого викладача.

Обґрунтування моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти ґрунтуються на загальних вимогах до моделювання, положеннях про професійний розвиток науково-педагогічного працівника. З огляду на це, схему побудови моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти визначимо наступну:

1. Формування цілей управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Виявлення і аналіз чинників, що визначають рівень професійного розвитку молодого викладача. Подання системи цілей у вигляді сукупності завдань діяльності з управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ.

2. Структурний синтез моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Визначення суб'єктів та об'єктів управління, виявлення їх взаємозв'язків. Визначення структури процесу управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Опис структурних елементів моделі.

3. Параметричний синтез моделі. Виділення та оцінка показників процесу управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Обґрунтування критеріїв процесу управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Визначення параметрів всіх структурних елементів моделі.

4. Реалізація моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти. Формування структури та змісту діяльності суб'єкта управління, що забезпечує досягнення необхідних значень показників професійного розвитку молодого викладача. Ідентифікація – визначення методів отримання числових значень професіоналізму молодого викладача. Планування контролю – синтез системи контрольних заходів, які дозволяють оцінити ступінь досягнення поставлених цілей.

5. Корекція всіх етапів управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти: корекція цілей управління – уточнення, вибір цілей з урахуванням оновленої законодавчої бази та сучасних наукових підходів до підвищення кваліфікації НПП; корекція алгоритму управління – вибір найкращого варіанта побудови алгоритму управління в сучасних умовах (наприклад створення

центру розвитку кар'єри НПП ВВНЗ); параметрична корекція дозволяє коригувати параметри моделі на кожному кроці управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ.

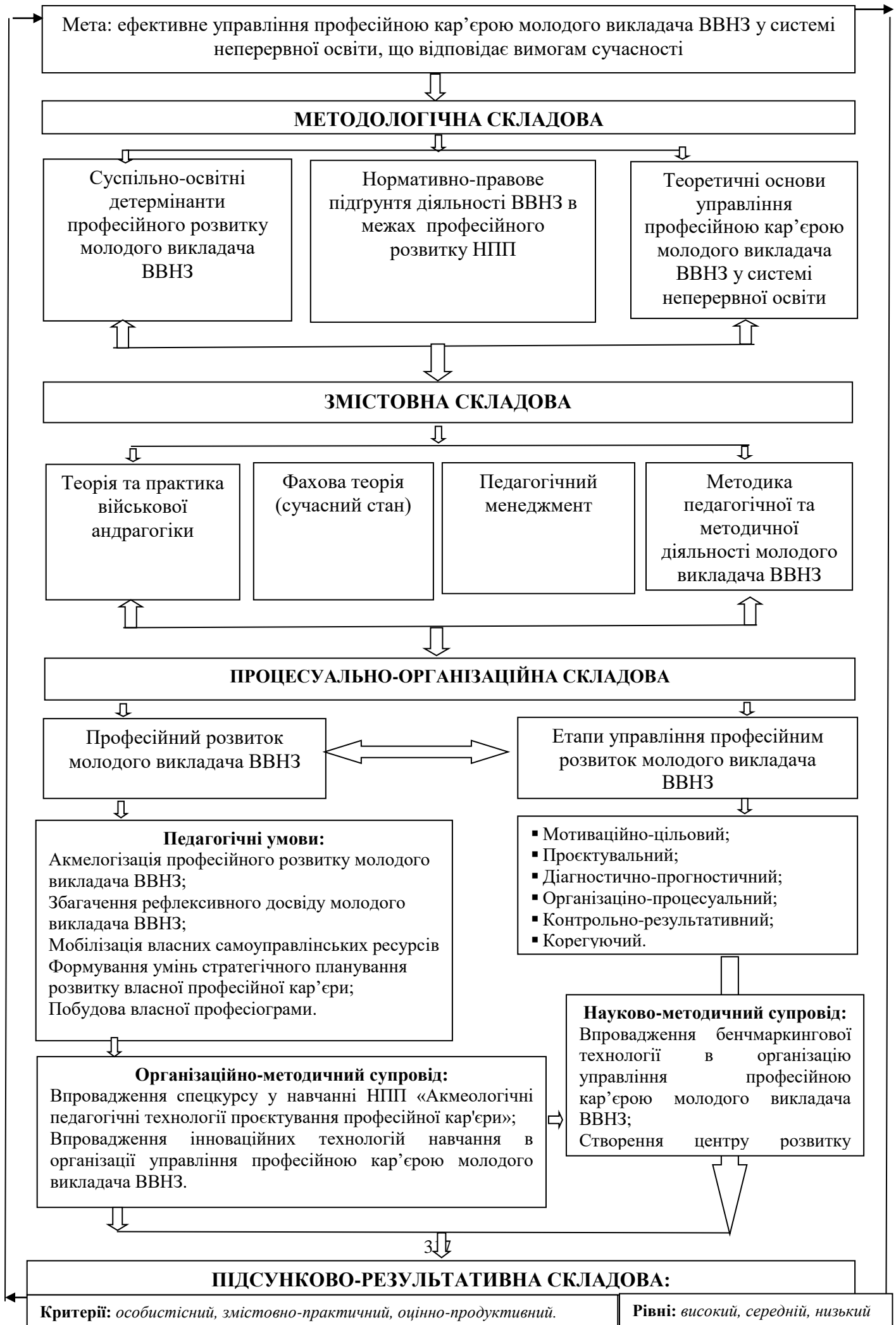
Вихідним положенням є усвідомлення мети створення моделі, яка полягає в обґрунтуванні теоретичної та методичної складової основ управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ.

Структурними компонентами моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти є такі складові: методологічна, змістова, процесуально-організаційна, підсумково-результативна. Змістова складова будується на основах військової андрагогіки та побудові професіограми молодого викладача ВВНЗ.

Організаційно-технологічне забезпечення моделі включає два основних аспекти: структуру, форми, методи, технологію навчання молодих викладачів у системі неперервної освіти; управлінський цикл із чітко визначеними параметрами управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Враховуючи мету і структурні складові, вважаємо найбільш придатною для нашого дослідження модель, яка має структурно-функціональну та організаційно-технологічну основу, що передбачає схематичний опис структури управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ та реалізацію функцій професійної діяльності науково-педагогічних працівників ЗВО.

Основними структурними компонентами моделі є: цільова складова, яка відображає мету і завдання даної моделі; методологічна складова, яка є підґрунтям моделювання змісту управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ; змістова складова, яка характеризує зміст діяльності з професійного розвитку НПП ВВНЗ; процесуально-організаційна складова, яка визначає доцільність поєднання форм, методів і засобів організаційно-управлінського забезпечення професійного розвитку молодого викладача ВВНЗ; підсумково-результативна складова – відображає очікувані результати реалізації моделі (рис. 1).

Рис. 1. Модель управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти

З рисунку 1. видно, що структурні складові реалізації моделі управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ у системі неперервної освіти вписуються в логіку моделі і підпорядковуються змісту управління професійним розвитком молодого викладача, що забезпечує ефективну реалізацію педагогічних умов, організаційно-методичного та науково-методичного супроводу управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ. Науково-методичний супровід управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ є важливою складовою в умовах інформаційно-цифрових процесів суспільства й передбачає оволодіння сучасними освітніми технологіями, технологіями педагогічної взаємодії та діагностики, методичними прийомами, педагогічними засобами, що в свою чергу забезпечує впровадження бенчмаркінгової технології в організацію управління професійною кар'єрою молодого викладача ВВНЗ в межах діяльності центру розвитку професійної кар'єри НПП ВВНЗ.

**СЕКЦІЯ.
СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА, ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ**

Mgr. Oleh Dorozhovets

Doctoral student in the field of
preschool and elementary pedagogy
Catholic University in Ružomberok,
Hrabovská cesta 1, (Slovakia)

Supervisor:

prof. PaedDr. Vladimir Klein, PhD.,
Director of the Juraj Páleš Institute in
Levoča,
Catholic University in Ruzomberok
(Slovakia)

**DIAGNOSTIC ACTIVITY OF SPECIAL EDUCATION TEACHER WITHIN
THE PROJECTS OF ŠOV AND PRIM**

Introduction to the issue

The current world situation is a big problem for the whole society. However, we must not forget to create the right fair and equal society for all. For this reason, we need to add more efforts to develop inclusive education [1]. In this publication, we will briefly mention the key elements of successful inclusive projects implemented at the pre-primary and primary level of Slovak schools. We will present the activities of a school special pedagogue within the National Projects of the Secondary School of Education and Training. I will pay special attention to the diagnostic activities of the school special pedagogue.

Special education teacher

According to the current legislation, the school special pedagogue belongs to the category of pedagogical employee (Act 138/2019) [6]. A school special pedagogue can work in kindergartens and primary schools. Its activity consists in the implementation and creation of an individual educational plan for students with special educational needs [4] [5]. Another important activity is the provision of special pedagogical care and an individual approach for all pupils [6]. Within the mentioned projects, Special education teacher actively participated in the "massive"

diagnosis of children and pupils at pre-primary and primary level of education [8]. The positive contribution of their Special education teacher was well observable in the ŠOV and PRIM projects. We will describe each project below.

National project SOV

The national project School Open to All (SOV) began its implementation in 2016. Over the course of four years, 50 kindergartens and 120 primary schools were involved in the project. The main goal of the project was to support inclusive education in Slovakia [10] [11]. The result of the project was the creation of a unified system of cooperation between various components of educational institutions - kindergartens and primary schools, pedagogical and professional staff. The implementation of a modern approach has improved the understanding of inclusive education by educators and public society [3].

An important element of the project's tax has become the involvement of a number of experts who ensure inclusiveness in the educational environment. Their main part consisted of school special pedagogues, school psychologists, social pedagogues. The team of experts was named as an inclusive team [12].

National project PRIM

In addition to the National Project of Secondary Schools, which included kindergartens and primary schools, the project Inclusion in Kindergartens (PRIM) was implemented. The main goal was to improve the quality of education of children with special educational needs (hereinafter SEP) and to create an inclusive environment at the pre-primary level for increasing the number of children with SEN [3] [13]. An important benefit of the project is the creation of new jobs for pedagogical and professional staff, the implementation of inclusive teams in the environment of kindergartens, the creation and application of pedagogical diagnostics and stimulation through the Screening-Stimulation Program for 3- and 4-year-old children in kindergarten [11].

After successful implementation, the project received additional financial support. Currently, the project is called PRIM II. The project has the same objectives as the previous project but with some specifics [7]. The aim of the PRIM II project is

to create stable job positions for pedagogical and professional employees through subsidies for job creation. Each kindergarten participating in the project will have the opportunity to obtain a grant for three teaching assistants and, if necessary, will be able to choose one professional staff (eg school special pedagogue, school psychologist, etc.). Another innovation of the project is the introduction of a new non-pedagogical job position "parent assistant". Its main activity will be to ensure the smooth adaptation and socialization of the child through active cooperation with parents [9]. Part of their work will be done in a natural family environment.

Diagnostic activity of Special education teacher

In particular, Special education teacher were active in the given projects. They have been actively involved in diagnostic and intervention activities [2]. Within kindergartens (PRIM), they participated in the implementation of the screening. The screening process was divided into two input and output stages. The initial registration was realized before the implementation of the incentive program, the exit registration after. The aim of the screening was to determine the effectiveness of the stimulus program. An incentive program aimed at supporting the development of children aged 5-6 to reach school maturity [8]. The results showed the effectiveness of the implementation of the stimulus program

Conclusion

Diagnostic and screening activities have an irreplaceable place in the development of inclusive education in Slovakia. As the experience of the mentioned projects shows, the presence of Special education teacher is not only a good aid in the support of inclusive education in Slovakia. Tax projects represent a large area for further research into the impact of school special educators on the educational process, the place of diagnostics in their activities and its impact on student development.

References

1. Armstrong F. Inclusive education. In MCCulloch, G. – Crook, D. (ed.): *The Routledge In-ternational Encyclopedia of Education*. London and New York: Routledge, 2013. – 760 S.
2. Hladush V. Šilonová V. Klein V. Formovanie diagnostických a prognostických

kompetencií absolventa magisterského štúdia špeciálneho vzdelávania // Vedecko-praktický časopis Ukrajina. Zdravie národu. – Kyjev, 2019. č. 2 (55). – s.26-33.

3. Klein V. Aktuálne problémy inklúzie sociálne a zdravotne znevýhodnených detí a žiakov / Vladimír Klein. – Krasnystaw: POLIANNA, 2020. – 120 S.

4. Klein, V. Šilonová V. Hladush V. Individuálny prístup pri poskytovaní psychologickéj a pedagogickej podpory inkluzívneho vzdelávania na školách na Slovensku: skúsenosti, perspektívy / Individualita v psychologických dimenziách spoločností a profesií: zbierka vedeckých diel / podľa všeob. red. L.V. Pomytkinej, O.M. Ičanskej. – Kyjev : Alfa-PIK, s.r.o., 2020. – s. 23-35.

5. Kucharská,a., Mrázková,j., Wolfová,r., Tomická,v., 2013: Školní speciální pedagog. 1. vydanie. Praha: Portál s.r.o. 2013. – 224 S.

6. MPC: *Náplň činnosti školského špeciálneho pedagóga v materskej škole*. [Elektronický zdroj]. Dostupne na: 6_Pracovna náplň_školský špec_1496218641.pdf (mpc-edu.sk)

7. NP PRIM II. - information on the approved project. Ministry of the Interior of the SR. [Elektronický zdroj]. Available at: <https://www.minv.sk/?prim-ii>

8. Šilonová V. Klein V. Evalvačná správa v oblasti depistážee a stimulácie 5-6 ročných detí materských škôl. In. Kol. Záverečná evalvačná správa Národného projektu Škola otvorená všetkým. Bratislava: MPC. 2019. – 426 S.

9. Šilonová V. Klein V. Postavenie odborných zamestnancov v inkluzívnej škole. In Education: vedecko-odborný časopis. UPJŠ, Katedra pedagogiky. Roč. 2, číslo 1. 2017. – 316 S.

10. Šilonová V. Klein V. Šinková P. A. Depistážno-stumulačný programo pre 3 a 4 ročné deti v materskej škole. [Elektronický zdroj]. Dostupné na: https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/np_docs/np_prim/pre_pre_materske_skoly/Depista_zno-stimulacny_program_3_pracovna_verzia.pdf

11. Šilonová V. Klein V.. Zborník Národného projektu ŠOV. 2019. – 54 s.

12. Šilonová V. Klein V. Hladush V. Školský špeciálny pedagóg v predškolskom zariadení Slovenskej republiky// Vedecko-praktický časopis Ukrajina. Zdravie národu. – Kyjev, 2019. № 2 (55). – 2020.

13. Šilonová V. Klein V. Metodická príručka inkluzívneho predprimárneho vzdelávania. Ministerstvo vnútra SR - Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. Bratislava, 2019. – 108 S.

Хоменко Світлана Олександрівна,
старший викладач
кафедри педагогіки та спеціальної
освіти Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

АБІЛІТАЦІЯ ЯК НОВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Якість життя дітей раннього віку з виявленими порушеннями психофізичного розвитку або ризиком виникнення таких залежить від безлічі факторів, таких як термін виникнення і ступінь вираженості порушень, оптимальне використання арсеналу сучасних досягнень медичної, педагогічної та інших наук. Однак в масштабах держави жодна з високих медичних технологій не дасть відчутного позитивного результату без своєчасності надання високоефективної абілітаційної допомоги, подальшого відновлювального лікування та своєчасно наданої психолого-педагогічної допомоги дитині та її родині [2]. Вирішення всіх цих питань в контексті розгляду системи супроводу раннього втручання є надзвичайно актуальними на сьогоднішній день.

Метою даного дослідження є розкриття особливостей процесу абілітації як складової системи супроводу дітей раннього віку.

1. Всесвітня організація охорони здоров'я визначила XIX століття століттям превентивної стратегії, XX століття – століттям лікувальної стратегії і XXI століття - століттям стратегії реабілітації [2]. Стосовно немовлят і дітей раннього віку застосовують поняття «абілітація», яке, на відміну від реабілітації, означає буквально «надання прав, можливостей, забезпечення формування здібностей» і застосовується часто в дитячій психіатрії щодо осіб, які страждають з раннього віку певною фізичною чи розумовою вадою. Цей термін використовується також у медицині, психології, спеціальній та соціальній педагогіці [4].

2. Відновлення повинне охоплювати всі сфери життя малюка з

порушеннями у розвитку: медичну, соціальну, когнітивну – всі види (ре)абілітації однаково важливі для забезпечення адекватних показників якості життя як дитини, так і членів її родини. Недотримання такої стратегії неминуче веде до того, що підвищується ризик виникнення ускладнень різного генезу, викликаних тим чи іншим функціональним дефіцитом. Методом боротьби з цими наслідками якраз і виступає впровадження програми абілітації в загальну тактику виходжування дитини перших років життя [2].

3. Особливості організації процесу реабілітації дітей раннього віку в своїх наукових дослідженнях розкривають І. Сміян, Г. Павлишин, Г. Корицький, Н. Свірська, А. Сковронська. В. Стеценко [5] та ін., що означає активний і невпинний науковий пошук серед дослідників з різних сфер з метою вивчення, розробки та впровадження нових методів та форм супроводу і допомоги дітям та їхнім родинам.

4. Фахівці (корекційні педагоги, психологи) виділяють ряд характерних принципів абілітації: ранню діагностику і попередження розвитку патології, активну роботу з батьками, командна взаємодія фахівців медичної, освітньої, соціальної сфер тощо [3].

5. Абілітація означає навчання дитини вмінням досягати певного рівня функціонального розвитку альтернативними шляхами, якщо звичні шляхи недоступні, а також адаптувати оточуюче середовище для компенсації відсутніх або порушених функцій у дитини. Варто зазначити, що запізно розпочата абілітація може виявитися малоефективною або взагалі нездійсненою [1, ст. 22].

6. Виникнення і поступовий розвиток раніше відсутньої структури спеціальної освіти в педагогічній системі сучасної України, служби ранньої допомоги та супроводу, спричинило появу нової предметної області спеціальної педагогіки – абілітаційної педагогіки, яка розглядає питання виявлення, ранньої діагностики і стимуляції раннього розвитку; сімейного виховання, освіти та соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку: з сенсорними, моторними, інтелектуальними та мовленнєвими

порушеннями [1, ст.5].

Отже, як показує світова практика, правильно організована рання комплексна абілітація із перших років життя, а іноді, і місяців, не тільки усуває вже наявні відхилення в розвитку малюка, але і попереджає появу вторинних порушень, що в свою чергу підвищує соціальну адаптацію дітей і дозволяє досягти максимально можливого для кожної дитини рівня загального розвитку, освіти і ступеня інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. Аксенова, Л.И. Ранняя помощь детям с ограниченными возможностями здоровья: учебное пособие для среднего профессионального образования. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 377 с. Режим доступа: <https://urait.ru/bcode/441522> (дата звернення: 01.04.2021).
2. Жуковская Е. В., Литвиненко М.В., Карелин А.Ф., и др. Реабилитация/абилитация детей грудного и младшего возраста в условиях специализированного медицинского центра для пациентов с заболеваниями крови и злокачественными новообразованиями. РЖДГиО. 2017. №3. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/reabilitatsiya-abilitatsiya-detey-grudnogo-i-mladshego-vozrasta-v-usloviyah-spetsializirovannogo-meditsinskogo-tsentra-dlya> (дата обращения: 28.03.2021).
3. Каспер Н.В. Архитектура объектов абилитации детей раннего возраста: автореферат дис. кандидата н.: 05.23.21: ФГБОУ ВО «Государственный университет по землеустройству», 2018. 300 с.
4. Крутій К. Підготовка майбутніх фахівців до роботи з різними категоріями дітей в умовах спеціального абілітаційного простору. К. Крутій, Л. Зданевич. Педагогічний дискурс. 2017. Вип. 22. С. 76-80. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Opeddysk_2017_22_15 (дата звернення 27.03.2021)
5. Роговська О.О., Линник К.Д. Послуга раннього втручання як комплексний сімейно-центрований підхід з надання соціальної допомоги. Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наук. праць ДВНЗ «ПДТУ» Маріуполь, 2020. Вип. 5. С. 58–63. Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/handle/123456789/27053> (дата звернення 02.04.2021)

**Криворотько Анастасія
Олександрівна,**

асистент кафедри педагогіки та
спеціальної освіти Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, м. Дніпро, Україна

РОЛЬ ІНТЕГРАТИВНИХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИЙ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Потреби та інтереси дитини з порушеннями розвитку не сильно відрізняються від інтересів однолітків з типовим розвитком. Адже всі діти повинні жити в сім'ї, грати, пізнавати світ в спілкуванні з батьками, вступати в комунікацію, але саме дітям з особливими освітніми потребами це засвоювати важче. І для більш ефективного засвоєння можна було б використовувати інтегративні реабілітаційні технології (далі ІРТ), але на сьогодні навчальні програми з формування соціально-побутових навичок за допомогою засобів ІРТ у дітей з особливими освітніми потребами є не розробленими. Тому у наведеному теоретичному дослідженні хочемо навести необхідність їх розроблення та використання.

Використання ІРТ надають можливості дитині з ООП формувати соціально-побутові навички для життя у відповідних умовах; показують необхідність докладання відповідних зусиль; розкривають здатності до життєдіяльності. Діти з різними порушеннями відчують певні утруднення при опануванні соціально-побутовими навичками, а інтегративні реабілітаційні технології спрямовані на полегшення засвоєння цих навичок.

І. Войнович, О. Войнович та Ю. Галатюк розуміють інтегративні технології, як дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання [1]. Інтегративна система базується на ідеї, що, перебуваючи серед однолітків з типовим розвитком, дитина з порушеннями буде соціалізуватися і

засвоювати життєві навички більш успішно і в майбутньому навчитися не боятися самотійно пересуватися по місту, користуватися можливостями, які пропонує суспільство, а суспільство, в свою чергу, буде приймати таких людей у своїй життєдіяльності. У цій діяльності, інтегративні реабілітаційні технології для дітей з ООП покликані формувати у них знання, уміння і навички, які сприятимуть їхній успішній соціально-побутовій адаптації й інтеграції в суспільстві; компенсації порушених функцій, підготовки дітей до життя і праці (за Н. Груніною, Н. Чаплигіною, Є. Чуніхіною).

Інтегративні реабілітаційні технології не можуть здійснюватись без СПО. Зазначимо, що Н. Рябова розглядає поняття «соціально-побутове орієнтування» як цілісну ієрархічну систему соціально-побутових мотивів і потреб, які формують структуру смислів і цінностей, специфіку відносин й ставлення дитини з ООП до світу, її лінію поведінки [3, с. 105].

Наприклад, Л. Щипіцина до соціально-побутових навичок, які можуть засвоїти діти з ООП включає: орієнтування в частинах приміщення, на вулиці; знання та вміння визначати частини власного тіла та інших людей; знання власної адреси і своїх рідних та можливість розказати маршрут; обізнаність та орієнтація у побуті; поінформованість про оточуючу природу; засвоєння та реалізація правил й норм соціальної поведінки; орієнтація в часі [4, с. 365].

Як зазначалося вище, інтегративні реабілітаційні технології передбачають навчання дитини з ООП різним соціально-побутовим навичкам. Саме ж поняття «соціально-побутові навички» містить у собі такі дві складові, як побутові та соціальні навички. Побутові навички – автоматизовані компоненти свідомої діяльності, які набувається суб'єктом у результаті систематичної і послідовної діяльності. Завдання у цьому випадку ІРТ у поступовому навчанні дитини з порушеннями у розвитку виконувати самотійно посильну роботу. Соціальна ж навичка охоплює в собі готовність спілкуватись з оточуючими будь-якого віку; вміння співпрацювати, адаптуватися в новій групі та колективі, а також в незнайомих умовах [2]. Отже, вчитель-реабілітолог об'єднує у своїй роботі формування соціальних та побутових навичок з метою поступового та

ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Інтегративні реабілітаційні технології можна використовувати також і в груповій роботі, а саме при організуванні взаємодії дітей з ООП, мотивувати культурну поведінку, дати їм досвід спільної кооперації. Така робота сприяє піднесенню рівня навчальних можливостей учнів, веде до формування позитивного ставлення до оточуючих, адекватної соціальної поведінки, більш повної реалізації потенціалу розвитку і навчання, сприяє активізації навчального процесу на уроках інваріантної і варіативної частини навчального плану.

Таким чином, інтегративні реабілітаційні технології сприяють компенсації порушених функцій, підготовки дитини з ООП до самостійного життя і праці, формуванню знань, умінь і навичок для успішної адаптації й інтеграції в суспільство через формування таких соціально-побутових навичок як усвідомлене ставлення до своїх обов'язків; здатність співпереживати; готовність сприймати суперечливу інформацію; обізнаність та орієнтація у побуті.

Список використаних джерел

1. Войнович О.П., Галатюк Ю.М., Войнович І.С. Підготовка педагогів до впровадження інтегративних технологій навчання фізики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип.24. 2005. С. 154-156.
2. Роменська Т.Г. Проблема формування соціально-побутових навичок у дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічем: теоретичний аспект. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2015. С. 261-272.
3. Рябова Н.В. Особенности подготовки студентов педагогического вуза к осуществлению социально-бытовой ориентировки умственно отсталого школьника. *Интеграция образования*. 2006. № 4. С. 103– 108.
4. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб. : Речь, 2005. 477 с.

Катерина Лапа,
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:
Хоменко Світлана Олександрівна,
старший викладач кафедри педагогіки
та спеціальної освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Сучасна педагогічна наука потребує реформування та якісних змін, характерною ознакою яких є інновація, тобто готовність до оновлення, вдосконалення системи освіти, прагнення до нового. Сучасні навчальні заклади ґрунтуються на традиційній системі освіти, що виражається у небажанні дітей вчитися, а запровадження інновації в освіту дозволяє вирішити цю проблему та сформувати у дітей прагнення та інтерес до навчання. Однією з сучасних і головних вимог до спеціального педагога є його готовність до інноваційної діяльності.

Велику увагу привертає питання впровадження інноваційних технологій у навчальний процес дітей з особливими освітніми потребами та підготовка спеціального педагога до інноваційної діяльності. І до того ж час не стоїть на місці, постійно відбуваються зміни в освіті, з'являються нові можливості, технології. Завдання спеціального педагога ознайомити дитину з сучасними можливостями суспільства, щоб вона в майбутньому змогла успішно адаптуватися в суспільстві. Але до цього педагог також повинен бути готовим, прикласти деякі зусилля та безумовно бути обізнаним. Тому очевидно, що дана тема є актуальною і потребує детального вивчення на даний час і в майбутньому.

Основним завданням нашої роботи є вивчення і аналіз науково-методичної літератури з метою визначення особливостей інноваційної діяльності спеціального педагога.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії [1, с. 277].

Звичайно, що впровадження інноваційних технологій в освітній процес є не легкою справою і потребує якісної підготовки спеціаліста. Але насправді педагог, який готовий донести дітям нову інформацію незвичними способами, завжди готовий до змін та пошуку шляхів до самовдосконалення.

Розвиток системи спеціальної освіти потребує вивчення та активного впровадження сучасних технологій та методів навчання для дітей з особливими освітніми потребами. На нашу думку, для дітей даної категорії потрібно створити такий освітній простір, де дитина буде комфортно себе почувати, зможе опанувати соціальний досвід, набути навичок життя та практичної діяльності в сучасному суспільстві.

Інноваційна педагогічна діяльність – це діяльність, що заснована на педагогічному досвіді, орієнтована на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення або покращення результатів, одержання нового знання та досвіду. Складові інноваційної діяльності: творчість, експеримент, вивчення педагогічного досвіду. За правильного поєднання даних складових можна отримати висококваліфікованого педагога. Педагог, що творчо ставиться до інноваційної діяльності, має широкі знання про наукові і новаторські підходи, володіє новаторськими підходами і може створювати власні.

Я гадаю, що будь-яка людина готова опанувати інноваційні методи, прийоми, не залежно від віку, сфери діяльності.

Важливим є професіоналізм спеціального педагога. Він повинен досконало знати та володіти матеріалом своєї сфери діяльності, а також

цікавитися іншими науками, постійно самовдосконалюватися, скажімо так, йти в ногу з часом.

Інноваційна діяльність спеціального педагога забезпечує позитивну мотивацію дітей до навчання, активне функціонування інтелектуальної і вольової сфер, сприяє всебічному розвитку особистості дитини. Процес залучення дітей з особливими освітніми потребами до інноваційної діяльності повинен бути поступовим, він реалізовується у всіх видах роботи та займає певний проміжок часу.

Інноваційні методи у навчанні дають змогу створити доброзичливу атмосферу, налаштувати дитину на успіх, внаслідок чого дитина стає впевненою у своїх силах. Найбільше шансів досягти успіху має той педагог, який залучає дітей до активних форм діяльності, коли кожна справа твориться спільно з дітьми, задумується, організовується, виконується, оцінюється.

«Інноваційні технології у спеціальній педагогіці мають забезпечити розвиток і саморозвиток особистості учня з огляду на виявлені його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання предметної діяльності і реалізуються у особистісно-орієнтованій освіті. Спектр методик і технологій, що складають її зміст значний: Вальдорфська педагогіка, методика Марії Монтессорі, колективний спосіб та індивідуалізація процесу навчання, ігрові технології, модульно-розвивального, проблемного, дистанційного навчання, рівневої диференціації, мультимедійні, сугестивні, інтерактивні та інші» (О. Ревуцька) [2].

Для використання новітніх методів на заняттях спеціальний педагог приділяє багато часу для підготовки. Процес розвитку особистості з особливими освітніми потребами – процес тривалий і систематичний, повинен охоплювати всі сфери діяльності дитини. Використання інновацій сприяють успішній соціальній адаптації, інтеграції у соціум, дитина в майбутньому зможе принести суспільству користь і бути необхідною.

Отже, можна виділити характерні особливості інноваційної діяльності спеціального педагога: професіоналізм, постійне самовдосконалення та

бажання отримувати нові знання, реалізація задуманого на практиці.

Вивчення та аналіз науково-методичної літератури дав змогу виділити сучасні технології, які спеціальний педагог може використовувати у процесі інноваційної діяльності:

1) Комп'ютерні технології. Варто відзначити переваги даної технології: процес навчання відповідає психоемоційним і фізіологічним особливостям дитини, тому що заняття проводяться у цікавій і ненав'язливій формі. Комп'ютер несе в собі подібний тип інформації, що є зрозумілою для дітей. Комп'ютерні технології дозволяють сприймати матеріал на якісно новому рівні, що значно підвищує пізнавальну активність дітей з особливими освітніми потребами.

2) «Створення ситуації успіху» (за А. Белкіним). В основі даної технології лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання. Ситуація успіху розглядається як психічний стан задоволення від наслідків фізичної або моральної напруги від виконання справи. Такого цілеспрямованого поєднання умов та можливостей досягти значних результатів у діяльності прагнуть вчителі та батьки. Базовими завданнями педагога при запровадженні даної технології є: співтворчість, визнання самоцінності особистості, створення педагогічних ситуацій, заохочення, пошук, саморегуляція. Цінність та ефективність цієї технології полягає у застосуванні педагогічних прийомів, таких як: «Емоційний сплеск», «Даю шанс», «Навмисна помилка», «Радість пізнання» та інших у роботі з різними категоріями учнів [3, с. 52].

Варто зауважити, що методи та прийоми навчання підбираються індивідуально до кожної дитини, в залежності від її вікових та індивідуальних особливостей.

Отже, можна зробити висновок, що інноваційна діяльність спеціального педагога є важливою складовою успішного розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Інноваційний підхід до навчання дозволяє вдосконалити педагогічний процес, створити елементи розвиваючого середовища, розвинути

в дитині такі навички як допитливість, ініціатива, мотивація до навчання. Сучасний педагог повинен вміти долати бар'єри, сприяти внесенню в навчальний процес новизни та актуальності.

Список використаних джерел

1. Дичківська, І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ.: Академвидав, 2004. 352 с.
2. Ревуцька, О.В. Інноваційні технології в навчанні осіб з особливими потребами. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/20509/1/164-Revutska-265-267.pdf>. (дата звернення: 01.04.2021).
3. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. та ін.. Освітні технології: Навч.-метод. Посіб. / За ред. О. М. Пехоти. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 255с.

Яна Тєплякова,
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:
Ніколенко Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач
кафедри педагогіки та спеціальної
освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

На сьогодні Міжнародні стандарти в галузі прав людини базуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності й без дискримінації. Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями фізичного та/або психологічного здоров'я є не

лише відображення часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав дітей з особливими потребами на якісну освіту [4].

Тому однією з актуальних проблем сьогодення постає питання технології диференційованого навчання, специфіки організації роботи учнів на уроці з урахуванням їхніх індивідуальних потреб [3].

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища, в якому всі діти мають можливість навчатися разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб особливої дитини. І для цього необхідно адаптувати освітній простір: диференціювати навчальний процес, для кожної дитини розробити індивідуальний навчальний план, дібрати відповідне навчально-дидактичне забезпечення, застосовувати найбільш ефективні традиційні й адекватні новітні технології навчання, зробити так, щоб були враховані потреби й особливості кожної дитини. І цьому сприяє Нова Українська Школа, як основна реформа освіти в Україні [1].

Основним завданням нашої роботи є вивчення та аналіз науково-методичної літератури з метою вивчення проблеми диференційованого підходу у навчанні дітей з особливими освітніми потребами.

Проблемі диференціації навчання присвячена значна кількість наукових праць, зокрема таких учених, як М. Гончаров, Б. Грінченко, С. Русова, П. Сікорський. Сучасні дослідження проблеми диференціації навчання здійснюють А. Колупаєва, Т. Сак, О. Снісаренко, О. Таранченко та інші науковці. Згадані науковці зазначають, що диференціація – це організація навчального процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, спрямована на виявлення можливостей і схильностей школярів, а також на розвиток їхніх здібностей та інтересів [2].

Вивчення та аналіз науково-методичної літератури дав змогу виділити специфічні особливості процесу диференціації в інклюзивному освітньому

середовищі Нової української школи [1, 3]:

1. Сутність диференціації навчального процесу полягає у доборі методів, методик, технологій, які забезпечують ефективне вивчення та узагальнення навчального матеріалу учнями, при цьому навчальний процес передбачає вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів, і потребує впровадження особистісно орієнтованих програм навчання та реабілітації за індивідуальним та диференційованим підходом.

2. Деякі науковці ототожнюють поняття «диференціація навчання» і «диференційоване навчання», проте ці два терміни дещо різняться. Більшість науковців пропонують розглядати диференціацію навчання як організацію навчального процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, спрямовану на виявлення можливостей і схильностей школярів, а також на розвиток їхніх здібностей та інтересів. У свою чергу, диференційоване навчання вважають частиною загальної дидактичної системи, яка забезпечує спеціалізацію навчального процесу для різних груп учнів.

3. Т. Сак пропонує систему диференційованого підходу у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, яка має охоплювати: зміст навчання, процес навчання, навички соціалізації.

4. Дослідження А. Колупаєвої, О. Таранченко також доводять те, що завдяки впровадженню диференційованого підходу у навчанні дітей з особливими освітніми потребами звичайна програма навчання масової школи стане доступною для таких дітей, вони зможуть успішно опановувати зміст навчання, бути активними учасниками навчального процесу і, найважливіше, досягати максимальних результатів.

5. Якщо розглядати концепцію Нової Української Школи в цілому, ми побачимо, що в ній переважають групові форми роботи та інтегрований підхід до навчання, де диференціація передбачає врахування індивідуальних особливостей кожного учня в умовах групування дітей в межах одного класу. При цьому ключовим завданням вчителя є – надання змоги учням засвоїти

необхідний матеріал за допомогою діяльнісного підходу. Це можуть бути найрізноматніші форми, серед яких навчальні ігри, екскурсії, експерименти, групові проекти, моделювання життєвих ситуацій тощо.

6. Однією з основних концептуальних засад реформування в межах Нової Української Школи є створення сучасного інклюзивного освітнього середовища, яке сприятиме творчому розвитку й мотивації учнів до навчання. Де відбувається зміна не тільки навчальної програми та засобів навчання, а й організації та дизайну освітнього простору. На наш погляд, це не можливе без урахування диференційованого підходу до кожного учня з особливими освітніми потребами.

7. Також в інклюзивному освітньому середовищі під час навчального процесу потрібно використовувати педагогічні підходи, які насамперед сприятимуть диференціації навчання і будуть ефективними для розмаїтого контингенту учнів. Зокрема такі, як: традиційне інтенсивне навчання; формування когнітивних стратегій; навчання у співпраці.

Отже, проробивши педагогічну та методичну літературу, можна зробити висновок, що освіта дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку українського суспільства є одним з пріоритетних напрямів щодо реалізації ідей Нової Української Школи. Це є підставою для більш ретельного і виваженого ставлення до створення інклюзивного освітнього середовища, збудованого на технології диференційованого навчання.

Список використаних джерел

1. Каліначенко О. І. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. / Н. Каліначенко // Серце, віддане дітям. – 2013. – 03 вересня. – Режим доступу до статті: <http://vsukhomlynskyi.edukit.kr.ua/news/id/7>
2. Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю., Таранченко О., Єфімова С. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. Київ. 2007. 128 с.
3. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами / Т. В. Сак // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2014. - Вип. 26. - С. 215-219. – Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_46.

4. Концепція Нової Української Школи. Документ пройшов Громадські обговорення і Ухвалений рішенням колегії МОН 27/10/2016.

Аліна Ткач,
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:
Переворська Олена Ігорівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра педагогіки та спеціальної
освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

На сьогодні розвиток мовлення дітей є однією з пріоритетних проблем закладів дошкільної освіти. Мовлення – головний засіб, за допомогою якого дитина створює контакт з навколишнім середовищем і за допомогою якого вона соціалізується. Вміння дошкільника спілкуватися та зв'язно говорити відіграє важливу роль у його успішному розвитку. Дитина у старшому дошкільному віці повинна вміти відповідати на запитання, ставити їх, окреслювати тему, описувати й думати про подію. Адже у дітей дошкільного віку розвиваються пов'язані між собою мовленнєві та мисленнєві процеси. Тому, якщо на цьому етапі дитина не опановує механізмами побудови будь-якого словесного висловлювання, то згодом її спіткають великі труднощі, пов'язані з розвитком мовлення в цілому. Удосконалення мовлення стає життєво необхідним, оскільки сформовані навички користування мовою полегшують активну участь у спільній діяльності з дорослими й однолітками [2].

Потік інформації з кожним роком збільшується, тому перехід до новітніх технологій в освітньому процесі є неминучим. У зв'язку з цим однією з умов ефективного мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку є використання інтерактивних методів в роботі закладів дошкільної освіти. Щоб навчити дитину користуватися своїми мовленнєвими вміннями та навичками, виховувати сміливу особистість з високим рівнем словесної творчості, щоб мовленнєва взаємодія дітей була ефективною, необхідно намагатися створювати для цього спеціальні умови [4].

Інтерактивні методи – це методи цілеспрямованої взаємодії між суб'єктами, що забезпечують оптимальні умови для розвитку дітей [3]. Суть інтерактивних методів полягає в тому, що процес пізнання відбувається у стані постійної позитивної та активної взаємодії між усіма учасниками. Застосовуючи інтерактивні методи, потрібно намагатися створити такі умови, щоб дитина мала можливість обговорювати проблеми з іншими, ставити запитання, активно пізнавати та досліджувати [4].

Доцільно для розвитку мовлення дошкільників широко застосовувати мовленнєві вправи з використанням різних інтерактивних методів [1]. Існує низка інтерактивних методів, спрямованих на формування мовленнєвої компетентності дітей. Серед них розглянемо такі:

1. «Ланцюжок». Під час використання цього інтерактивного методу дошкільники утворюють пари, обговорюють завдання та вносять свої пропозиції в імітований ланцюжок, де представлений хід казки у малюнках або умовних позначках, або самі утворюють «ланцюжок дій», «потяг».

2. «А що було б, коли...?». У ході цього методу дітям пропонується пофантазувати, висловити свої припущення щодо якоїсь теми, наприклад: «А що було б, коли б зникли всі квіти на Землі?», «А що було б, коли б діти не вміли разом грати?».

3. «Мікрофон». Дітям пропонується разом утворити коло та, передаючи одне одному імітований або іграшковий мікрофон, висловити свої думки на пропоновану тему – поставлені до розгляду питання чи проблеми. Наприклад,

поставити запитання: «Що варто взяти з собою у подорож?»).

4. «За і проти». У ході цього методу роботи дітям пропонується подивитися на проблему з двох сторін: за і проти. Наприклад, ставиться завдання розповісти, чому подобається зима (аргумент – «за») і чому не подобається зима (аргумент – «проти»).

5. «Передбачення». Цей інтерактивний метод роботи вимагає від дітей «передбачити» можливі варіанти поведінки. Наприклад, пропонується дітям назвати всі пори року, розповісти про те, що вони очікують від них. Потім уявити себе на місці кожної пори року (зими, весни, літа, осені) та розповісти про свої передбачення: «Я – зима. Я холодна пора року. Мене люблять усі діти, тому що випадає сніг та можна грати у сніжки, кататися на санчатах...». Далі діти продовжують розповідати про інші пори року.

6. «Як ще можна використати?». Під час цього методу роботи діти вчаться усвідомлювати поліфункціональність властивостей предметів. Наприклад: «Уявіть, як ще можна використати олівець (як указку, барабанну паличку, термометр, жезл...)?».

Аналіз інтерактивних методів дає змогу визначити їх вплив на розвиток мовлення дітей дошкільного віку:

1. Використання інтерактивних технологій сприяє не лише розвитку пізнавальної активності та образного мислення, а й формуванню мовленнєвої компетентності дитини, допомагає збагатити словниковий запас.

2. Інтерактивність виробляє в дитини відповідальність, самокритичність, розвиває творчий підхід до розв'язання проблем, вчить правильно й адекватно оцінювати свої дії, формулювати свою думку та правильно висловлювати її, допомагає подолати сором'язливість та невпевненість у дошкільників. Вони навчаються пояснювати, описувати свої дії, вчинки, самостійно приймати рішення.

3. Основний елемент інтерактивного заняття – діалог. Тому під час інтерактивного заняття діти виробляють уміння контактувати з однолітками, вони спілкуються, сперечаються, доводять свою думку. Це стимулює розвиток

мовленнєвих процесів, вчить зрозуміло пояснювати, переконувати, вести дискусію, робити висновки.

4. Інтерактивні методи розвивають вміння мислити, у тому числі критично мислити, розмірковувати, сприяють активному та ґрунтовному аналізу, обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення, закріплення та засвоєння.

5. Під час використання інтерактивних методів мовленнєвого розвитку діти дошкільного віку удосконалюють свої мовленнєві навички, розвивають пізнавальні процеси. У них формуються характерологічні якості особистості, розвивається вміння мовленнєвої взаємодії з іншими дітьми.

Отже, важливість використання інтерактивних методів у роботі щодо розвитку мовлення дітей дошкільного віку дуже велика. Організація навчання розвитку мовлення через спілкування, через постійну роботу думки та уяви дає можливість дитині вільно мислити, з цікавістю запам'ятовувати, наповнює пізнавальний процес приємним відчуттям причетності до відкриття, розвиває подальшу потребу у спілкуванні мовленнєвими засобами. А це надзвичайно важливі та корисні вміння дитини для подальшої її діяльності у будь-якій сфері життя.

Список використаних джерел

1. Використання інтерактивних технологій для формування мовленнєвої компетентності дошкільників. URL: http://clechunova.blogspot.com/p/blog-page_2.html (дата звернення 27.03.2021)
2. Зайцева Т.Ю. Діяльність дошкільного навчального закладу в режимі інноваційного розвитку : посібник на допомогу працівникам дошкільних навчальних закладів. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 328 с.
3. Пометун О., Піроженко Л. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід. К., 2002. 135 с.
4. Староста В. І. Методи інтерактивного навчання : сутність, класифікація. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 256–262.

Дарія Філіпецька,
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Хоменко Світлана Олександрівна,
старший викладач кафедра педагогіки
та спеціальної освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Неможливо переоцінити значення мови та мовлення в житті людини. Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці – складова цілісної особистості дитини, головна умова майбутнього життєвого успіху, психологічного комфорту. Малюк оволодіває словом передусім для спілкування з людьми, що його оточують. Несвоєчасне чи неправильне сформоване мовлення позначається на становленні особистості дитини, негативно впливає на її емоційний стан: викликає відчуття неповноцінності, сором'язливості, втрати інтересу до навчання, а також зниження мовленнєвої активності дитини, гальмує її розвиток. Для вирішення цієї проблеми, досягнення активізації у мовленнєвих та інших психічних процесів велику увагу приділяють арт-терапіям.

Основним завданням нашої роботи було вивчення та аналіз спеціальної літератури на предмет дослідження основних напрямків та видів арт-терапії як засобу корекції мовлення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Арт-терапія – це корекція мовленнєвих, психоматичних, психоемоційних процесів та відхилень в особистісному розвитку дитини за допомогою різних

видів мистецтва. Корекційно спрямоване мистецтво є джерелом позитивних емоцій дитини, сприяє зародженню творчих мовленнєвих здібностей, активізує та прискорює корекцію різних порушень у її розвитку.

На сьогоднішній день зарубіжними та вітчизняними фахівцями накопичений багатий досвід використання арт-методів у роботі вчителя-логопеда з дітьми, зокрема, дошкільного віку. Для корекційної роботи з дітьми-логопатами можливо використовувати адаптовані до дітей дошкільного віку арт-методи, які включають в себе значний потенціал, що дає можливість якісно змінити процес розвитку мовлення. Використання адаптованих арт-методів в корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями, з погляду практиків (Медведєва О.О, Зінкевич-Євстигнеєва Т.Д., Грабенко Т.М.), дає безсумнівні переваги в активізації мовленнєвої діяльності дітей, а широкий спектр арт-методів допомагає вчителю-логопеду перетворити корекційну роботу з дітьми на цікаву, живу та творчу подію [1, с. 248].

Як показують дослідження, при системі корекційної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення варто застосовувати нові та різноманітні методи задля досягнення максимальної ефективності занять:

1. У працях таких видатних учених стародавності як Арістотель, Авіценна, Гіпократ, Гален, Піфагор, Цельс, неодноразово знаходимо спроби виокремлення та подолання «дефектів вимови», зокрема ними ж пропонуються прийоми лікування цих розладів засобами мистецтва.

2. Вивчення можливостей ефективного використання арт-терапії у системі комплексної діагностики та реабілітації мовленнєвих розладів – складна й цікава проблема на стику багатьох суміжних наук: медицини, психології, педагогіки, мистецтвознавства, дефектології та звичайно психолінгвістики.

3. Метою використання цих методів є створення спеціальних умов і підходів в корекційній роботі з дітьми-логопатами для ефективної подачі матеріалу та забезпечення успішного засвоєння корекційно-освітніх задач дітьми.

Ізотерапія – це один із напрямків образотворчого мистецтва, яке ефективно як при роботі з дорослими, так і при корекції дитячої поведінки. Може бути використано як при вирішенні складних психіатричних завдань, так і для усунення незначних відхилень. Вона була введена в 1938 році Адріаном Хіллом.

Бібліотерапія – лікувальний вплив на психіку хворої людини за допомогою спеціально підібраних книг («спрямоване читання»). Засновник ідеї – Іустин Євдокимови Дядьковський в 1836 році.

Музикотерапія – ефективний засіб здоров'я збереження та корекції мовленнєвих порушень дошкільнят. В медицині музикотерапію почав застосовувати французький психіатр Ескіроль в 1914 році.

Сміхотерапія – лікування позитивними емоціями, засіб глибокого очищення організму людини на всіх рівнях – від фізіології до нервової системи, психіки та розуму. Відомий невролог Вільям Фрай порівняв акт сміху з дихальною гімнастикою, що застосовується у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Сміхотерапія є сильним терапевтичним та фізіологічним стимулюванням центру емоцій.

Казкотерапія є потужним корекційним засобом для будь-якої дитини дошкільного віку. Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу (в перекладі з грецького турбота про душу і є «терапія»). Під час використання ігрового казкового сюжету відбувається позитивний вплив на дитину в цілому, вона відчуває себе розкуто, вільно. В цей момент плавно запускається процес компенсації мовленнєвих та психічних функцій.

Кінезітерапія – напрямок фізичної терапії, який передбачає виконання активних і пасивних рухів, певних вправ лікувальної гімнастики та роботи на тренажерах для досягнення конкретного терапевтичного результату.

Ігротерапія – метод терапевтичного впливу на дітей і дорослих з використанням гри. Гра сприяє встановленню емоційно близьких стосунків, знімає напругу, страх перед оточуючими, актуалізує дитячий аспект поведінки,

думки.

Пісочна терапія – один з різновидів ігрової терапії. Принцип «терапії піском» був запропонований Карлом Густавом Юнгом, засновником аналітичної терапії. Це одна з технік, яка дозволяє розкрити індивідуальність кожної дитини, подолати психологічні труднощі, розвинути здатність усвідомлювати свої бажання і можливість їх реалізації.

Розвиток сучасної хореотерапії пов'язують з ім'ям Чейза. Хореотерапія може розглядатися як:

- напрямок арт-терапії;
- складовий елемент музикотерапії;
- різновид терапії фізичною активністю.

4. Ми проаналізували вплив арт-методів на ефективність логопедичної роботи з подолання тяжких порушень у дітей, які можна описати так:

1. Сприяють підвищенню інтересу до логопедичних занять.

2. Забезпечують ефективність корекції мовленнєвих порушень, а саме: поповнення та активізації словника, корекції граматичної будови мовлення, розвитку зв'язного мовлення.

3. Підвищують мотивацію мовленнєвого спілкування.

4. Створюють позитивний емоційний настрій.

5. Дають можливість експериментувати на символічному рівні.

6. Сприяють творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду, художніх здібностей в цілому.

7. Підвищують адаптаційні можливості дитини до повсякденного життя, знижують втому, негативні емоційні стани.

8. Сприяють креативному розвитку дитини [3, с.27].

Таким чином, ми вивчили та проаналізували спеціальну літературу, методи використання різних видів арт-терапії. Така методика чудово впливає на результати роботи з дітьми з різними порушеннями в розвитку мовлення, дозволяє кожній дитині діяти на власному рівні, бути прийнятим у дитячий

колектив та допомагає створювати «ситуацію успіху», доброзичливий клімат й ауру гармонії.

Список використаних джерел:

1. Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: учеб. для студентов сред. и высш. пед. учеб. заведений. М. :Academia, 2001. 246 с.
2. Копитін, А. І. Теорія і практика арт-терапії. Пітер. 2002 р. 366 с. Режим доступу до ресурсу: <https://www.livelib.ru/book/1000219764-teoriya-i-praktika-artterapii-a-i-kopytin> (дата звернення 30.03.2021)
3. Ленів, З.П. Дефектологія. Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії: навчально-методичний посібник. 2008 р. 31 с. Режим доступу до ресурсу: <https://scholar.google.ru/citations?user=mat2WMIAAAAJ&hl=ru> (дата звернення 31.03.2021)

Вероніка Карашук,
здобувач освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Хоменко Світлана Олександрівна,
старший викладач кафедра педагогіки
та спеціальної освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

РОЛЬ СІМ'Ї У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Кількість дітей з порушеннями у розвитку по всьому світу неухильно зростає з кожним роком. Такі діти потребують особливої уваги та індивідуальної програми виховання та навчання. Важлива роль у процесі виховання дитини з особливими освітніми потребами відводиться сім'ї, яка виступає одним із основних факторів її залучення в систему суспільних

відносин. Тому батьки вже від народження дитини з певними вадами повинні розуміти, що її навчання та виховання – необхідні складові для подальшої соціалізації у суспільстві.

В останні роки, зважаючи на впровадження інклюзивного навчання, що передбачає залучення батьків, як активних учасників навчально-виховного процесу, в теорії та практиці педагогічної науки виникла необхідність активного вивчення сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами [1, с. 58; 3, с. 42]. Саме з власної сім'ї дитина виносить у доросле життя перші уявлення про морально-людські цінності, норми поведінки, характер взаємовідносин між людьми. В сім'ї діти орієнтуються на соціальні та моральні установки батьків. Тому їхня психологічна зрілість, досвід їхнього соціального спілкування найчастіше мають вирішальне значення в розвитку дитини.

Так сім'я дитини з порушеннями психофізичного розвитку поряд з традиційними функціями має виконувати і низку специфічних, у зв'язку з наявністю в дитини психічного та (або) фізичного порушення розвитку.

Провідними функціями сім'ї є відтворююча, виховна, господарсько-побутова [4, с. 300]:

1. Функція відтворення пов'язана з необхідністю існування людини як біологічного виду.

2. Функція виховання засвідчує, як відбувається процес виховання, які пріоритети йому надаються. Саме сім'я стає механізмом моральної, психологічної підтримки людини. В сім'ї закладаються основи виховання та формування майбутньої особистості, через неї передаються нащадкам духовні надбання, життєвий досвід, трудові навички, національний менталітет.

3. Господарсько-побутова функція безпосередньо пов'язана з попередньою. Саме в сім'ї діти починають вчитися відповідальності і обов'язкам.

У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй

належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку» [5, с. 223]. І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї неможливо.

Роль школи у житті дитини є основою подальшого розвитку молодшої людини. А правильно організована спільна робота школи та родини дитини з особливими потребами допоможе оптимізувати навчально-виховний процес та прискорить соціалізацію [6]. До навчально-виховного процесу обов'язково повинні бути залучені батьки дитини з особливими освітніми потребами, адже вони добре знають сильні та слабкі сторони дитини і допоможуть команді супроводу отримати ширші знання про особистість дитини, її можливості, недоліки та переваги.

Сім'я дитини з особливими освітніми потребами повинна свідомо брати участь в процесі її навчання та виховання. Неможливо досягти значного успіху в лікувальному та корекційно-педагогічному процесі, реабілітації дитини, допомогти їй реалізувати потенційні можливості і досягти максимуму можливого розвитку без правильного і розуміючого ставлення до неї родини.

Підсумовуючи вищесказане, слід відзначити, що для найкращого результату корекційної роботи дорослим треба вчитися виховувати та навчати свою дитину, щоб не зашкодити її розвитку ще більше.

Залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу має свої особливості [2]. До них відноситься:

1. Відстоювання прав дитини, зокрема прав на освіту.
2. Активне залучення батьків до освітнього процесу на всіх його етапах: оцінювання рівня розвитку дитини, участь у навчальних видах діяльності, що допоможе батькам краще дізнатися про можливості своєї дитини, що в подальшому впливатиме на вирішення таких важливих питань, як вибір навчального закладу для продовження навчання, подальший вибір професії, забезпечення самостійного проживання, індивідуальної мобільності тощо.
3. Участь батьків у розробці у індивідуальній програмі розвитку з

метою визначення освітніх цілей і навчальних завдань для дитини на основі її актуального рівня розвитку, для здійснення необхідних змін в освітньому процесі, а також для визначення та забезпечення додаткових потреб дитини, необхідних для успішного розвитку та навчання.

4. Командний підхід до надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами в освітньому процесі, при якому батьки є активними учасниками навчально-виховного процесу.

5. Отримання інформації щодо прогресу у навчанні та розвитку своєї дитини. На всіх етапах роботи велике значення має взаємoinформування фахівців і батьків про особливості розвитку та особистості дитини, спільний з батьками та фахівцем аналіз конкретних ситуацій, пов'язаних з вихованням дитини. Це допоможе обрати правильний стиль поведінки дорослих, стиль їхнього спілкування з дитиною.

Отже, роль сім'ї у навчанні та вихованні дитини з особливими освітніми потребами досить велика. Саме тому родина дитини повинна свідомо залучатися до виконання своїх обов'язків в цих процесах. Тоді результатом завжди буде прийняття дитини в соціум та її розвиток як повноцінного члена суспільства, реалізація потенційних можливостей і досягнення максимуму можливого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Балан В., Бортэ Л., Бонтарь В. Инклюзивное образование: учебное пособие / корд. Н. Велишко. Кишинеу, 2017. 308 с.
2. Гуменюк А. В. Взаємодія батьків та вчителів на шляху формування в дітей з особливими освітніми потребами готовності до життя в соціумі. Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ : матеріали наук.-практ. конф.: URL: <http://conf.zipro.net.ua/?p=117> (дата звернення: 25.03.2021)
3. Колупаєва А. А., Наконечна Л. М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Харків : Ранок, 2018. 56 с.
4. Мастюкова Е.М., А. Г. Московкина. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учебное пособие. – М.: Гуманитарный издательский центр

ВЛАДОС, 2003. 408 с.

5. Психология семьи и больной ребенок. Учебное пособие: Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2007. 400 с.

6. Ткаліч Т. В. Робота з батьками при впровадженні інклюзії в загальноосвітні навчальні заклади. Інтернет-журнал «Всеосвіта». 2018 р. : URL: <https://vseosvita.ua/library/robota-z-batkami-pri-vprovadzenni-inkluzii-vzagalnoosvitnih-navcalnih-zakladah-101377.html> (дата звернення: 30.03.2021)

Тетяна Чернявська,
здобувач вищої освіти
спеціальності 016 «Спеціальна
освіта»,
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Науковий керівник:
Хоменко Світлана Олександрівна,
старший викладач кафедра педагогіки
та спеціальної освіти
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

У сучасному світі проблема соціального розвитку дітей з особливими освітніми потребами залишається однією з актуальних і вивчається з точки зору багатьох наук: педагогіки, психології, соціології та ін.. Батьки і педагоги як ніколи раніше стурбовані тим, щоб дитина, що входить в цей світ, стала впевненою в собі, щасливою, доброю і успішною [1].

Особливий інтерес представляє вивчення соціальної взаємодії дітей із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР), так як через специфіку даного порушення вони мають труднощі в придбанні практичних навичок взаємодії з оточуючими, засвоєнні правил поведінки і етикету, тому дана тема, безумовно, є важливою на сьогоднішній день [3].

Основним завданням нашої роботи є вивчення та аналіз науково-методичної літератури з метою виділення специфічних особливостей процесу формування навичок соціалізації у дітей із ЗПР.

Сутність поняття «соціалізація» в контексті соціальної педагогіки досліджували Л. Артемова, А. Богуш, Л. Карнаух, В. Козлова, О. Кононко, В. Кузь, М. Лісіна, Г. Струннікова та ін.. Згадані науковці зазначають, що процес соціалізації є скоординованою довготривалою діяльністю, що відкриває дитині можливості активного особистісного, загального розвитку та соціалізації [2, с. 14].

Спеціалісти у сфері психології, медицини, педагогіки, які вивчають дітей із затримкою психічного розвитку, зазначають, що у них значно ослаблені «соціальні можливості особистості», низька потреба в спілкуванні, яка поєднується з дезадаптивними формами взаємодії - відчуженням, униканням або конфліктом (В. Ковальов, І. Коробейников, К. Лебединська, В. Лубовський, Л. Шипіцина та ін.). Дитина із ЗПР з труднощами виділяє однолітка як об'єкта для взаємодії, тривалий час засвоює правила поведінки, не проявляє ініціативи в організації взаємодії з оточуючими людьми. Тому педагоги звертають увагу на те, що найважча педагогічна проблема в роботі з цими дітьми - їх соціалізація [1].

Вивчення та аналіз науково-методичної літератури дав змогу виділити специфічні особливості процесу формування навичок соціалізації у дітей із ЗПР [1; 3]:

1. Як показують дослідження, затримка психічного розвитку впливає на взаємини дітей з дорослими. Діти, що мають дане порушення, часто припиняють свою діяльність через невдачі, навіть самі незначні. Вони не виявляють активність в грі, обережні в прояві своєї зацікавленості.

2. М. Лісіна зазначає, що діти дошкільного віку, у яких є ЗПР, не просять дорослих оцінити їх діяльність. Також йдеться про те, що, незважаючи на це, діти даної групи люблять, коли до них доброзичливо ставляться, піклуються і опікуються. Якщо спілкування з дорослими приносить позитивні емоції, то діти

швидше вступають з ними в контакт і приймають допомогу старших в скрутних ситуаціях. Тож для взаємодії з дітьми даної категорії необхідно, щоб діти довіряли педагогу, відчували себе успішними в різних ситуаціях.

3. Також діти із ЗПР не прагнуть до взаємодії з іншими людьми, оскільки мають труднощі в розвитку мовлення і комунікації. З дорослими такі діти спілкуються тільки по хвилюючих їх питаннях, що стосуються безпосередньо практичної діяльності. Таким чином, це призводить до несформованості мотиваційної сфери.

4. Особливістю дітей даної категорії є практично повна відсутність дружньої взаємодії з іншими дітьми. Поза занять діти емоційно збуджені і тим самим вони відволікають один одного, не дають завершити розпочату діяльність. Тому, можна зробити висновок, що для організації успішної взаємодії з однолітками необхідна психолого-педагогічна робота з боку команди спеціалістів (педагогів, психологів).

5. Дослідження О. Зацірінської і Р. Тригер також доводять те, що сім'я - найбільш значимий ресурс для розвитку міжособистісної взаємодії дітей з даним порушенням. Необхідно відмітити, що спілкування з дорослими є пріоритетним для дітей із ЗПР в дошкільному віці, тому для них дуже важливо, щоб дорослі вміли взаємодіяти і спілкуватися з ними.

6. Також на недостатність навичок соціальної взаємодії дітей із ЗПР значний вплив мають специфіка розвитку мовлення і особливості пізнавального розвитку дітей. Труднощі в правильній вимові слів негативно впливає на формування соціально-комунікативних навичок дітей. Наприклад, діти із ЗПР можуть неправильно почути або вимовити потрібне слово, почнуть соромитися, отже, процес соціальної взаємодії з іншими дітьми не буде формуватися.

7. Несформованість емоційної сфери дітей із ЗПР впливає на соціальну поведінку, адаптацію до навколишнього середовища, міжособистісне спілкування цих дітей, що призводить до порушення ефективної соціалізації дитини, а також до складнощів формування її особистості.

8. При взаємодії один з одним діти із ЗПР не мають можливості

подивитися на себе з боку свого співрозмовника. У них також відсутнє розуміння себе в системі відносин. Це призводить до розвитку негативних якостей, які, в свою чергу, ускладнюють соціалізацію дитини.

Таким чином, формування навичок соціалізації у дітей із ЗПР має певні специфічні особливості в зв'язку з їх своєрідним сприйняттям світу, розумінням зверненого мовлення, самими висловлюваннями дітей та іншими особливостями психічного розвитку. Всі вищевказані проблеми обмежують можливість сприятливої соціалізації дитини, яка має затримку психічного розвитку, спотворюють процес соціальної взаємодії, що безсумнівно потребує психолого-педагогічної корекції командою спеціалістів.

Список використаних джерел

1. Богданова, В.В. Социализация детей с задержкой психического развития в среду нормально развивающихся сверстников. ФГБОУ ВПО УлГПУ им. И.Н. Ульянова. 2015 г. 21 с. Режим доступа: <https://infourok.ru/socializaciya-detey-s-zaderzhkoy-psihicheskogo-razvitiya-v-sredu-normalno-razvivayuschihsya-sverstnikov-943474.html> (дата звернення 27.03.2021)

2. Грицишина, Т.І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. № 12. С. 12-15. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2016_12_4 (дата звернення 29.03.2021)

3. Распутина, А. А. Формирование навыков социального взаимодействия у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития. Институт специального образования. 2018 г. 91 с. Режим доступа: <http://elar.uspu.ru/handle/uspu/9103> (дата звернення 29.03.2021)

Вікторія Квас-Сінкевич

студентка 3 курсу

спеціальності 016 «Спеціальна освіта»,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник:

Бєлова Олена Борисівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри логопедії та

спеціальних методик,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНОЇ ЗОРОВОЇ ПАМ'ЯТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Актуальність проблеми. У сьогоденні в галузі педагогіки набуває актуальності питання щодо організації навчального, корекційного та виховного процесу дітей з порушеним психофізичним розвитком. Вивчаючи процеси пам'яті, фахівці з різних наукових галузей розробляють нові методи для її діагностики та корекції, а також модифікують методики для розвитку даного психічного процесу. Перед усім це стосується дітей з порушеним мовленнєвим розвитком. Адже недорозвинення пам'яті впливатиме на формування у молодших школярів низької пізнавальної діяльності, а згодом стає однією з причин неспішності у навчанні.

Вступ. Пам'ять, як психічний процес найкраще була описана у дітей молодшого шкільного віку з типовим психофізичним розвитком – М. Савчин, Л. Василенко, І. Ушаковою, С. Бархатовою; у межах вивчення психічних процесів й мовлення зокрема особливості розвитку пам'яті у молодших школярів з порушеннями мовлення було висвітлено у наукових працях О. Бєлової, Н. Гаврилової, Р. Мартинової, С. Коноплястої, Т. Сак та іншими

вченими. Які зазначали, що недорозвинення мовлення впливає на сформованість у дітей усієї пізнавальної сфери, в тому числі й пам'ять [1, 2, 3].

М. Савчин та Л. Василенко вказували, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку процесів пам'яті, оскільки саме у цьому віці відбувається динамічна зміна у співвідношенні довільного та мимовільного запам'ятовування. Тобто у молодшого школяра з інтенсивністю починає розвиватись довільна пам'ять, проте він все ще активно користується і мимовільним запам'ятовуванням. Окрім цього вчені доводять, що молодші школярі для кращого запам'ятовування матеріалу починають засвоювати та використовувати різні стратегії як наприклад повторення, організовування вивченого матеріалу, створення яскравих та чітких мисленнєвих образів тощо [7, с. 182].

І. Ушакова вважає, що у даному віковому періоді у дітей змінюються такі особливості пам'яті, як продуктивність, міцність та точність запам'ятовування. На її думку, це пов'язано насамперед з тим, що молодші школярі починають оволодівати більш досконалішими мнемонічними прийомами [8, с. 63].

С. Бархатова, вивчаючи міцність та швидкість запам'ятовування, зробила висновок, що пам'ять молодших школярів, так як і здатність дозаучування з віком покращується і зростає. А міцність, на думку вченої поліпшується лише в період від другого до четвертого класу, а надалі цей процес сповільнюється [4, с. 189].

С. Конопляста та Т. Сак виявили, що на відміну від молодших школярів з нормотивоповим розвитком, у дітей з порушенням мовленнєвого розвитку (надалі ПМР) спостерігаються порушені процеси мимовільного запам'ятовування, що є наслідком зниженої пізнавальної активності дитини. Вчені говорять про те, що продуктивність процесів мимовільної пам'яті напряду залежить від характеру матеріалу, а також і від особливостей взаємодії з ним. На думку науковців, молодшим школярам з порушенням мовлення властивий також знижений обсяг слухо-мовленнєвої пам'яті, причиною якого є порушення мовленнєвого розвитку дитини [3, с. 109–111].

У своїх працях Н. Гаврилова вказує на те, що у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ) значно порушені всі властивості слухо-мовленнєвої пам'яті, а саме: швидкість, обсяг, міцність, послідовність відтворення, регуляція та контроль. Окрім слухо-мовленнєвої, на думку вченої, у цих дітей спостерігається і недорозвинення зорово-просторової пам'яті. У них може спостерігатися неточність запам'ятовування зорово-просторових стимулів. А от зорова мовленнєва, як вказує автор, відіграє компенсаторну функцію і розвинута краще, відносно двох попередніх [2, с. 99].

Ряд науковців (Р. Мартинова, В. Калугін та ін.) вважають, що у дітей молодшого шкільного віку з ринолалією, внаслідок порушення або слабкості просторових уявлень, спостерігається низький рівень зорового запам'ятовування – їм важко вдається запам'ятати серії геометричних фігур. Окрім цього вчені вказують, що у ринолаліків даної вікової категорії рухова пам'ять є значно краще розвинута ніж слухова, внаслідок чого їм важко виконати правильно складні інструкції [1, с. 94.].

Мета дослідження: теоретичне та практичне обґрунтування особливостей розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Методи дослідження: У психології існують різні типи методик для вивчення процесів пам'яті. Так для дослідження короткочасної зорової та слухової пам'яті у дітей молодшого шкільного віку використовують методики Р. Немова "Запам'ятай малюнки" та "Запам'ятай цифри"; для діагностики довготривалої вербальної пам'яті "Заучування 10 слів" (О. Лурія); для оцінювання короткочасної слухової пам'яті методику С. Рубінштейна "Запам'ятовування 10 слів"; для дослідження у дитини запам'ятовування кінестетичної інформації і подальшого її відтворення в правильній послідовності – тест Т. Аскоченської [6, с. 91, 93; 5, с. 75].

На основі наукових праць Р. Немова нами було модернізовано методику Оцінка оперативної зорової пам'яті. Для проведення даної методики використовується картка з різними кольоровими картинками та 35 окремих

картинок. Протягом 30 сек дитина дивиться на картку із кольоровими зображеннями, після чого ми забираємо картку і даємо дитині 35 картинок з різними зображеннями, серед яких є 10 тих, які дитина повинна була запам'ятати. Завдання дитини полягає у тому, щоб віднайти серед 35 картинок, 10 тих, які були показані на картці.

Результати дослідження. Апробація модернізованої нами методики проводилась на базі спеціалізованої загальноосвітньої школи №1 з поглибленим вивченням німецької мови м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області. Дослідженням було охоплено 16 дітей молодшого шкільного віку (9-ти років) з них 11 (100%) з типовим психофізичним розвитком і 5 (100 %) з ПМР.

Результати аналізу особливостей виконання молодшими школярами завдання для дослідження оперативної зорової пам'яті показали, що низький рівень (від 0 до 3 балів) мали учні з ПМР (60%). Середній рівень розвитку оперативної зорової пам'яті (від 4 до 7 балів) був притаманний дітям з порушенням мовлення (40 %) та дітям з типовим психофізичним розвитком (36,3%). Високий рівень розвитку даного виду пам'яті був найбільше характерним для школярів з типовим психофізичним розвитком (63,7%). Під час експерименту нами також було проведено спостереження, за допомогою якого ми визначили особливості виконання дітьми завдання. Зокрема, діти з ПМР з низьким рівнем розвитку оперативної зорової пам'яті часто відволікались під час виконання завдання, не відразу зрозуміли інструкцію та часто помилялись, не були зацікавлені у запропонованому нами занятті та уникали з нами взаємодії. Учні з ПМР з середнім рівнем розвитку пам'яті, так як і попередні, мали труднощі з розумінням інструкції, проте у них вже спостерігалась зацікавленість і вони легко взаємодіяли разом з нами. Молодші школярі з типовим психофізичним розвитком, рівень розвитку пам'яті яких виявився середнім, легко йшли на контакт, швидко сприймали інструкцію, проте допускали помилок. Діти з високим рівнем розвитку оперативної зорової пам'яті відразу ж зрозуміли інструкцію, швидко та практично без помилок виконали завдання. Окрім цього вони відрізнялись підвищеною активністю,

уважністю, зацікавленістю та енергійністю.

Висновок. Аналіз матеріалів дослідження показав, що більшості учням з типовим психофізичним розвитком характерний високий рівень розвитку оперативної зорової пам'яті. Середній рівень розвитку даного виду пам'яті притаманний незначній кількості учням, як типовим психофізичним розвитком, так і молодшим школярам з ПРМ. Низький рівень спостерігається у більшості дітей з порушенням мовленнєвого розвитку. Дане дослідження доводить, що при наявності у молодших школярів порушення мовлення, страждають процеси оперативної зорової пам'яті, що в подальшому призводить до неуспішності дітей у навчанні.

Список використаних джерел

1. Белова О. Б. Характеристика особенностей развития психичных процессов у детей с нормальным та порушеним мовленнєвим розвитком. *Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2010 №10 С. 92–101.
2. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Зб.наук.праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнк*, 2008. №10 С. 96–105.
3. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. *Логопсихологія*. Київ: Знання, 2010. 293 с.
4. Максименко С. Д. *Готовність дитини до навчання*. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
5. Немов Р.С. *Психология. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики*. Москва: ВЛАДОС, 2001. 640с.
6. Савчин М. В. Василенко Л. П. *Вікова психологія*. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
7. Ушакова І.М. *Вікова психологія*. Харків: НУЦЗУ, 2016. 123 с.

Антоніна Кириєвська,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник:
Лісова Людмила Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Одним із важливих питань сучасності являється проблема розвитку психічних процесів у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, особливості проявів яких несуть значний вплив на загальний розвиток дитини. Уява, як психічний процес відіграє важливу роль не тільки у загальному розвитку дитини, але й значно впливає на її мовленнєвий розвиток. Оскільки мовлення – це складний процес, що передбачає застосування творчого підходу із створенням нових образів опираючись на минулий досвід. Творча уява змінюється відповідно до віку дитини. Це відбувається у зв'язку із зміною діяльності, зміною кола спілкування та середовища в якому знаходиться дитина. Розвиток творчої уяви необхідний для того, щоб дошкільник мав змогу створювати нові образи, а отже вивчати навколишнє середовище і наповнювати свій активний словник новими термінами.

Основні завдання авторського дослідження полягають у вивченні особливостей розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Наукові праці О. Дьяченко, В. Зайчук, В. Клименко, В. Литвиненко, М. Максименкота ін., дають змогу визначити, що уява – це психічний процес який є необхідним для створення нових образів дійсності.

Проблемою вивчення особливостей розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з порушенням мовлення займалися: О. Кравцева, Г. Орланова, Дж. Радарі та ін. Результати їх досліджень показали, що творча уява у дітей з порушенням мовлення знаходиться на відносно низькому рівні розвитку [2, 3].

Особливості розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення вивчали: О. Белова, Т. Дуткевич, Д. Ельконіна, В. Зінченко, С. Конопляста, Г. Костюк, І. Мартиненко, О. Мороз, С. Немов, Т. Овчинікова, Я. Пономарьов, Ю. Приходько О. Трошина, Л. Шрагіна та ін. Їх дослідження показали складність перебігу уяви, як психічного процесу у дітей з порушенням мовлення і дозволили визначити, що творча уява у даної категорії дітей є звуженою, збіднілою та одноманітною [1, 4, 5].

Основні здобутки проведеного дослідження. У процесі вивчення особливостей розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення нами було проведено експериментальну роботу, що проводилась на базі ЗДО № 23 "Лелека" м. Кам'янець-Подільський. У нашому дослідженні участь приймали дошкільники-логопати та дошкільники з типовим розвитком віком від 4 до 6 років. Загалом участь приймало 10 дітей.

Для вивчення особливостей проявів творчої уяви у дітей нами було використано та модифіковано методику Р. Немова "Скульптура. Завдання для дитини полягало у тому, щоб виготовити уявний предмет із пластиліну, самостійно обрати тематику та колір виробу. Основним критерієм виконання був точно визначений час – 5 хвилин, за які необхідно завершити роботу. У процесі оцінювання ми враховували не лише кінцевий результат, а додатково звертали увагу на поведінку дитини у процесі виконання, її емоційний стан, комунікативні навички та зазначали особливості кольору, який вона обрала для свого виробу.

Нами встановлено, що 80% дітей з типовим мають високий рівень

творчої уяви і лише 20 % з них перебувають на середньому рівні розвитку. Низький рівень серед дітей з типовим розвитком нами не спостерігався. У групі дітей з порушеннями мовлення нами було визначено, що на високому рівні розвитку творчої уяви перебуває 40 % дітей. Середній рівень розвитку в даному дослідженні за своїми показниками пропорційний високому рівневі розвитку (40%). Загалом високий і середній рівень доводить, що із групи досліджуваних нами дітьми більша частина з них має достатній рівень розвитку творчої уяви. І лише 20% дітей з порушеннями мовлення мають низький рівень розвитку творчої уяви, що свідчить про одноманітність та бідність даного психічного процесу. У групі дітей із порушеннями мовлення, троє учасників не вклались у відведений час, а тому не впорались із поставленим завданням.

За результатами дослідження нами було визначено, що рівень розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку з типовим розвитком та дітей з порушеннями мовлення значно різняться. Нами встановлено, що творча уява дітей з порушеннями мовлення характеризується одноманітністю та скутістю. У дітей з типовим розвитком ми спостерігали високий рівень розвитку творчої уяви, на що вказують оригінальність, широкий спектр уявлень та нові образи.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук О. / Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку: теоретичний аспект // Педагогічний часопис Волині. 2018. № 1. С.7-11.
2. Грузинська І.М. Психологічні умови формування творчої уяви у дітей дошкільного віку: теоретичний аналіз проблеми // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2017, С. 95-102.
3. Максименко С., Зайчук В., Клименко В. Загальна психологія: Підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Форум, 2000. 543с.
4. Мороз О.А. Сучасні підходи до діагностики уяви у дітей з тяжкими порушеннями мовлення старшого дошкільного віку // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 135 – 140.
5. Трошин О.В, Жулина Е.В Логопсихология. Москва: ТЦ Сфера, 2005. 256с.

Олена Омелянович,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник:
Лісова Людмила Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. В наш час особливе місце займає організація освіти та її розвиток, виховання та корекція. Фахівці різних наукових галузей, які вивчають проблеми уваги дітей, розробили методи діагностики та корекції, щоб забезпечити ефективний розвиток учнів з типовим розвитком та з порушеннями мовлення. В процесі впровадження інклюзивних форм навчання в освітній процес, виникла потреба у підтримці навчальної діяльності учнів з порушеннями мовлення. Нові вимоги до учнів потребують активізації різних видів уваги (стійкості, обсягу, розподілу тощо) для кращого засвоєння шкільної програми. Нерозвиненість цього психологічного процесу вплине на вивчення навчального матеріалу учнями з порушеннями мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей уваги у школярів молодшого шкільного віку присвячені праці науковців (Ш. Амонашвілі, Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Добриніна, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін.) в межах загально-теоретичних психолого-педагогічних та фізіологічних (І. Павлов, М. Познер, О. Ухтомський та ін.) підходів; у школярів з типовим психофізичним розвитком (Л. Баскакова, С. Калиннікова,

Г. Костюк, С. Лукомська, Г. Люблінська, Т. Марциновська, О. Солодухова та ін.) та в межах вивчення психічних процесів у дітей з порушеннями мовлення (О. Бєлова, І. Верес, Л. Волкова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Левіна, М. Шермет, Т. Сак, Є. Соботович та ін.).

У працях Л. Виготського згадується про те, що через входження молодших школярів в нове соціальне середовище, даний період є інтенсивним процесом розвитку уваги учнів. Він звертає увагу на те, що в процесі адаптації до нового середовища за допомогою різних типів соціальних агентів (батьків, вчителів, однолітків, які використовують певні стимули та інструменти) формується зосереджена увага [1, с. 224.].

У першокласників, як зазначила Т. Марциновська, нестабільність уваги є більш помітною, що пов'язано з їх віковим розвитком – перевага процесу збудження переважає над здатністю гальмувати кору головного мозку. Це призводить до швидкої втоми через перемикання та відволікання. Тому, щоб привернути увагу учнів, вчителі застосовують інтерактивні ігри, які переключають першокласників з одного виду діяльності на іншу. Автор також зазначає, що нестабільність уваги є одним із факторів труднощів у навчанні, які можуть бути спричинені низьким рівнем інтелектуальної активності [2, с. 216; 4, с. 32].

У початковій школі увага учнів не завжди стабільна. Школярі завжди є емоційно схвильовані, це пов'язано з віковими особливостями вищої нервової діяльності, їм важко обрати та зосередитися на головному, відокремити основний зміст розповіді від другорядного.

У працях Г. Люблінської зазначено, що причини неуважності молодших школярів можуть заважати їх навчальному процесу: втома, розлади дихання, недостатня інтелектуальна активність, неправильне виховання.

Проте, Г. Костюк гарантує, що молодші школярі можуть легше зосередитися на конкретних уроках, що підтримуються різними наочними посібниками та дидактичними матеріалами. Дослідник також зазначив, що

школярам важко залишатися зосередженими в несприятливих умовах праці. Однак, якщо цей вид занять або діяльності їх цікавить, тоді увага стане стабільною [6, с. 237].

Р. Мартинова зазначає, що у молодших школярів з порушеннями мовлення увага є частково збережена. Проте, у більшості школярів з порушеннями мовлення можна спостерігати втомлюваність, швидку виснажливість, а також вони легко відволікаються. В загальному учні молодшого шкільного віку з дислалією позитивно налаштовані на те, щоб отримувати хороші результати своєї діяльності. На відміну від школярів з дислалії, дизартрики мають підвищену швидку втомлюваність при будь якій фізичній, а особливо розумовій діяльності, яка призводить до нестійкості уваги, слабкої концентрації, відволікання та гостра реакція на найменші подразники [6, с.85].

К. Беккер, А. Ястребова та ін. вказують на те, що у молодших школярів із заїканням спостерігається знижена пізнавальна активність та погіршення вміння зосереджувати увагу. Довільна увага у школярів із заїканням є на зниженому рівні, це відображається в ступенях порушень власних мовно-моторних компонентів. В них проходить тісний взаємозв'язок між заїканням та особливостями порушення довільної уваги [5, с.24-25].

Г. Каше, Т. Філічова, Г. Чіркїна та ін. виявили, що учням молодшого шкільного віку з фонетичним недорозвиненням мовлення (надалі ФНМ) та з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (надалі ФФНМ) притаманна недостатньо стійка увага, швидка втомлюваність, низька концентрація уваги тощо. Що зумовлено недостатньою рухливістю основних нервових процесів у корі головного мозку. Також великий вплив мають індивідуальні особливості учня, середовище проживання, темперамент, особливості виховання. У школярів молодшого шкільного віку з даними нозологіями помітною є нестійкість уваги, швидка втомлюваність, пасивність, вони легко відволікаються, це все негативно впливає на навчальний процес [3,

с.70-71; 8, с. 97; 9, с. 2-4].

Метою даної статті є розкриття особливостей розвитку уваги у молодших школярів з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результат аналізу науково-методичної літератури з логопедії, психології, нейрофізіології показав, що існує багато методів дослідження уваги в учнів молодшого шкільного віку. Нами для дослідження обрано методику, яка відповідає віку досліджуваних та дозволяє у повній мірі, за короткий термін часу, вивчити як працює довільна увага в учнів молодшого шкільного віку.

Визначення рівня уваги у молодших школярів з порушеннями мовлення нами проводилося на базі загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1 м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області. Дослідженням було охоплено 10 учнів молодшого шкільного віку (7-8 років) з порушеннями мовлення.

Для дослідження рівня розвитку уваги нами використана методика Р. Немова "Запам'ятай і розтав крапки". За результатами експериментального дослідження нами встановлено низький рівень довільної уваги у 60% учнів молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення, середній – у 30%, високий – у 10%.

Низький рівень розвитку довільної уваги ми спостерігали у чотирьох учнів 7 років, та двох 8 років. Їх характерною ознакою була не можливість правильно сприйняти завдання, пасивність, відволікання на подразники, важкість у запам'ятовуванні розташування крапок у блоках, не вкладалися у відведений час.

Середній рівень розвитку довільної уваги нами спостерігався у одного учня 7 років та у двох 8 років. Такі школярі досить добре впоралась із завданням. Вони добре запам'ятовували розташування точок. Помилки у школярів були не значні, похибки в розміщенні 1 чи 2-х точок у блоці. Але все ж у них спостерігалися моменти відволікання на подразники, вкладалися у відведений час у більшості блоках.

Високий рівень розвитку довільної уваги було виявлено у одного учня 7 років. Він швидко розставляв крапки у блока, майже не було помилок. Даний учень відрізнявся зацікавленістю та уважністю при виконанні завдання, вкладалася у відведений час.

Висновки дослідження. Для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення притаманна нестійкість уваги, швидка втомлюваність, їм важко зосередитися на об'єкті, вони не контролюють переключення уваги. А також, характерним є розлад довільної уваги, який зумовлений порушенням фонематичного сприймання, притаманна розгальмованість уваги.

Список використаних джерел

1. Белова О.Б: Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушенням мовлення // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець – Подільського національного університету ім. І.Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред.. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Вип.11. С. 45-51.
2. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
3. Волков Б.С. Психология младшего школьника / Б.С. Волков. Москва : Педагогическое общество России, 2002. 128 с.
4. Калягин В.А., Овчинникова Т.С. Психология лиц с нарушениями речи. СПб.: КАРО, 2007. 544 с.
5. Логопсихология: Учебное пособие / О.В. Трошин, Е.В. Жулина. – М.: Сфера, 2005. 256 с.
6. Тарасун В.В. Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дефектологія. 2001. № 1. с. 2 - 4.

Руслана Станчак,

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Ткач Оксана Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик,

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПІДХОДИ ДО КОРЕКЦІЇ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Процес оволодіння звуковою стороною мовлення неможливий без достатнього рівня розвитку мовленнєвого (фонематичного) слуху, всіх його компонентів. Численні дослідження науковців (Н. Гаврилова, Е. Данілавічюте, В. Ільяна, Ю. Рібцун, А. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко та ін.) доводять, що недорозвинення фонематичних процесів призводить до порушень звуковимови, порушень формування навичок писемного мовлення, негативно позначається на розвитку лексико-граматичної сторони та зв'язного мовлення. Діти із порушеннями звуковимови, що обумовлена недорозвитком фонематичних процесів складають значну частину від загальної кількості дітей з порушеннями мовлення.

Формуючи підходи до організації процесу корекції фонетичної складової мовлення ми передбачали, що цей процес має бути комплексним, ієрархічно вбудованим в структуру занять з формування правильної звуковимови та корекції фонематичних процесів.

Метою дослідження був цілісний розгляд кожного напрямку та етапу проведення корекційної роботи з врахуванням рівня та особливостей розвитку у

дітей функцій та процесів сенсо-моторного, гностико-праксічного, мнестичного та інтелектуального рівнів, онтогенетично-відповідну послідовності розвитку мовлення у дітей, а також з урахуванням онтогенетичної послідовності розвитку фонематичних процесів. В основу сформованої системи було покладено теорію розвитку розумових дій П. Гальперіна та теорію формування рухів Н. Бернштейн та авторську методику формування фонематичних процесів Н. Гаврилової [1, с. 64]. Передбачалося, що лише багатоаспектний підхід дозволить вибудувати корекційний процес таким чином, щоб можна було досягнути чіткого та правильного сприймання, повної автоматизації та усвідомлення фонем настільки, щоб забезпечити її правильну артикуляцію і контроль вимови.

Дослідження Н. Гаврилової, Ю. Рібцун та В. Тищенка [1, 4, 6] дозволяють розглядати корекцію, як поетапне проведення роботи з подолання порушень звуковимови внаслідок недорозвитку фонематичних процесів можна представити у системному вигляді (табл. 1).

Таблиця 1.

Система корекції порушень звуковимови обумовленої недорозвитком фонематичних процесів

Формування правильної вимови фонем	Формування фонематичного сприймання та диференціацій	Формування навиків фонематичного аналізу і синтезу
Підготовчий: формування артикуляційної моторики та мовленнєвого дихання	Підготовчий: формування кінестетичного праксису, слухового та фонематичного сприймання	Підготовчий: формування сенсо-моторних координацій, кінетичного праксису
Формування правильної артикуляції фонем	Формування уявлення про фонему як артикулему, звук мовлення та букву	Формування уявлення про позицію фонем у слові
Формування усвідомленого контролю за вимовою звуків мовлення	Формування уявлення про фонему як складову слова мовлення	Формування навички фонематичного аналізу та синтезу
Формування повного контролю за вимовою фонем	Формування усвідомленого контролю та точності сприймання і відтворення фонем у процесі спілкування	Введення сформованої навички в писемне мовлення

Доцільно виділити три напрямки проведення корекції таких порушень у дітей: 1) формування правильної артикуляції фонем; 2) формування фонематичного сприймання та диференціацій; 3) формування навиків фонематичного аналізу і синтезу.

Корекційна робота по кожному з зазначених напрямків проводилася поетапно. Ряд науковців (Н. Гаврилова, О. Ревуцька, М. Савченко, М. Шеремет та інші [1, с. 16]) узагальнено розглядають процес корекції порушень фонетичного боку мовлення як чотирьохетапний, що включає: 1) підготовчий етап; 2) етап формування нової навички; 3) етап усвідомленої автоматизації сформованої навички; 4) етап повної автоматизації сформованої навички та введення її в писемне мовлення. Ми, взявши за основу цю модель, розглянули зміст роботи на кожному з зазначених напрямків, визначивши основні його цілі, засоби корекції та можливі вікові терміни початку логопедичної роботи у даному напрямку та на заданому етапі.

Напрямок формування фонематичного сприймання та диференціацій

Кінцевою метою проведення логопедичної роботи у напрямку формування фонематичного сприймання та диференціацій є відновлення усвідомленого контролю за якістю вимови фонем у словах будь якого рівня складності. Виявлено, що для формування контролю за якістю вимови звуків мовлення у певної групи дітей необхідно відновити цілісність уявлення про фонему як багатокомпонентну структуру, яка включає акустичні частотні характеристики, кінестетичне уявлення про артикуляційну позицію та сформувати чіткі асоціативні зв'язки фонем з звуками оточуючого середовища, з правильним еталоном звучання слова. Таку роботу можна проводити лише у віці, коли дитина уже готова спочатку у грі на недовільному рівні, а потім доволі та організовано виконувати поставлені логопедом завдання. Переважно такого рівня зрілості досягають діти, в середньому, у чотири роки. При наявності затримок у психічному розвитку дитини цю роботу проводять пізніше. Логопедичну корекцію у цьому напрямку доволі ефективно проводити у групі де кожна дитина може мати не ідентичні, але подібні

проблеми розвитку фонетичного боку мовлення.

Етап формування кінестетичного праксису, слухового та фонематичного сприймання.

Отож, на першому етапі передбачається розвиток готовності базових, для усвідомленого сприймання фонем, процесів і функцій пізнавальної діяльності до яких нами були віднесені: слухове, фонематичне сприймання та кінестетичний праксис. З цією метою нами було використано ієрархічно побудовану систему корекційного навчання згідно якої на першому етапі передбачався розвиток кожного з зазначених психічних процесів окремо, на другому – формування вільних асоціативних зв'язків в межах слухової та тактильно-кінестетичної аналізаторних систем, на третьому – формування цілеспрямованих асоціативних зв'язків в межах зазначених аналізаторних систем.

Напрямок формування навиків фонематичного аналізу і синтезу

Дослідження Е. Данілавічутте та Ю. Рібцун обґрунтовують необхідність навчання у напрямку формування навиків фонематичного аналізу і синтезу доцільно проводити починаючи з п'ятирічного віку при наявності типового розумового розвитку, що і було закладено в основу навчальних програм для дітей дошкільного віку [2, с. 71], [4, с. 12]. З цього ж періоду, при наявності розумового розвитку дитини в нормі можна включати і корекційні завдання з метою інтенсифікації процесу розвитку у дітей навиків фонематичного аналізу та синтезу. Опираючись на програми для загальноосвітніх дошкільних закладів, для спеціальних логопедичних груп та з урахуванням проведених нами досліджень було визначено зміст етапів проведення корекції навчання з метою формування фонематичного аналізу і синтезу.

Головними засобами проведення логопедичної роботи на цьому етапі залишається дидактична гра. Ефективним доповненням також являються і тематичні комп'ютерні програми при використанні яких відпрацьовується звуко-буквенний синтез, навик послідовного викладання букв з метою утворення слів до автоматизму. Також корисними є і тренувальні вправи по

здійсненню фонематичного аналізу слова усно, оскільки вони мають значне розвиваюче значення для збільшення обсягу пам'яті, формуванні навички контролю, точності вимови та, у наступному, написання слів.

Висновки. Отож, аналіз науково-теоретичних джерел та результати проведеного нами експериментального дослідження дозволили нам визначити, що поняття «фонетична складова мовлення» є складним і багатокомпонентним. Фонема у процесі розвитку дитини у її свідомості еволюціонує, спочатку як акустична та артикуляційна форма необхідна для спілкування, потім як знак, що може мати буквенний і графічний еквівалент, а тоді як символ, що є складовою мовлення в цілому і засобом спілкування, зокрема. Ведучими для формування фонетичного боку мовлення у дітей являються психічні процеси сенсо-моторного та гностико-праксічного рівнів.

Передбачено, що планування напрямків та етапів проведення корекційної роботи з дітьми повинно здійснюватися індивідуально з урахуванням структури та рівня недорозвинення фонетичного боку мовлення у дітей.

Список використаних джерел:

1. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей. / Н.С.Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс, 2011. – 200 с.
2. Данілавичюте Е. Методика подолання фонемографічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. / Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наук. праць: № 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 168 с.
3. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови / І.С. Марченко – 1 видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с.
4. Рібцун Ю. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс / Ю. В. Рібцун. – К., 2012. – 258 с.
5. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наук. праць: Вип.. 1 – К. Актуальна освіта, 2004. – С.7-35.
6. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення / Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: № 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – С. 3-18.

Олександра Симчик,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник:
Лісова Людмила Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. В дошкільному віці виникає велика кількість факторів, що впливають на рівень розвитку всіх психічних процесів. Так як увага тісно взаємопов'язана з іншими психічними процесами, і забезпечує сприймання та розуміння процесів, що відбуваються навколо, аналіз та узагальнення, запам'ятовування деталей тощо. Часткове порушення процесу уваги веде за собою низку проблем, які характеризуються порушенням й інших пізнавальних процесів (мислення, сприймання, пам'яті, уяви, емоційно-вольових процесів тощо). В результаті чого навчально-виховний процес стає утрудненим. Це стосується і дітей з порушенням мовлення, недорозвиток уваги у дошкільному віці призводить, у майбутньому, до труднощів засвоєння навчальної програми у школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага входить до складу вищих психічних процесів, сутність яких роками вивчаються різними науковцями. Л. Виготський, у своїх дослідженнях виділив два основних рівні уваги: первинний (мимовільний) та вторинний (довільний). О. Лурія, вивчаючи

особливості уваги, описав її форми: сенсорна, рухова, емоційна й інтелектуальна, а також фактори які на них впливають. О. Ухтомський, Е. Тітченер та ін. у своїх працях про домінують виділили основні властивості уваги: її обсяг, стійкість, інтенсивність, відволікання, зосередженість, переключення тощо. Т. Рібо виділив мимовільну та довільну увагу [4, 5, 6].

Поглибленим дослідженням уваги та її розвитком у дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку (надалі ПМР) займалися: Л. Андрусишина, О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Трошин [2].

М. Горбачов, М. Лила, І. Страхов та ін. описували фактори, що впливають на розвиток довільної уваги у дошкільному віці. Ф. Гоноблін, В. Кузьменко, Р. Немов, Т. Піроженко, Ю. Приходько, Є. Рогов та ін. описували залежність уваги від фізіологічного та психологічного стану дитини, та від його оточення. У дітей із загальним недорозвитком мовлення (надалі ЗНМ), як зазначали дослідники (Т. Бесонова, А. Винокур, Н. Жукова, О. Мастюкова, А. Ястребова, та ін.), спостерігається обмеженість у можливостях розподілу уваги, можливий недорозвиток, або часткове порушення всіх видів контролю за діяльністю. За дослідженнями К. Беккера, А. Кузьміної та ін. встановлено у дітей із заїканням низька пізнавальна активність, слабка концентрація уваги, її нестійкість [1, 3, 4].

Метою даної статті є висвітлити особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з ПМР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення особливостей розвитку уваги у дошкільників із ПМР, нами було проведене дослідження, спрямоване на визначення рівня розвитку уваги та її особливостей. Дослідно-експериментальна робота проводилось на базі закладу дошкільної освіти №1 м. Кам'янця-Подільського, Хмельницької області. Для проведення дослідження нами було охоплено 5 дітей дошкільного віку (від 3-х до 5-ти років) з ПМР.

Для дослідження особливостей розвитку уваги у дітей дошкільного віку з ПМР нами були використані такі методики, як: лабіринт "Проведи бджілку до

квіточки", що спрямована на визначення рівня концентрації уваги, швидкості орієнтувально-пошукових рухів зору дітей; методика П'єрона-Рузера "Проставити значки" направлена на визначення рівня перемикання та розподілу уваги дитини дошкільного віку.

Використовуючи методику "Проведи бджілку до квіточки", на визначення рівня концентрації уваги та швидкості орієнтувально-пошукових рухів зору, ми взяли лабіринти. Дитині пропонували розглянути малюнок, де зображений лабіринт, вона мала, взявши в руку олівець або ручку, рухати нею по малюнку і пройти весь лабіринт як можна швидше, якомога точніше пересуваючи і малюючи лінію, не торкаючись стінок лабіринту. Під час виконання завдання, діти допускали помилки, торкались стінок лабіринту, заплутувались та не закінчували завдання до кінця. Більшість дітей відволікались і надалі важко й довго зосереджувались знову. Результати дослідження показали, що 60% дошкільники з ПМР мали низький рівень концентрації уваги, середній рівень – 40%.

Для дослідження рівня перемикання та розподілу уваги дитини дошкільного віку, ми взяли методику П'єрона-Рузера "Проставити значки". Завдання полягало у тому, щоб дитина уважно роздивилась додаток, де є зразок заповнених фігур та порожні, надалі вона мала проставити значки за зразком і заповнити порожні поля (квадрати, трикутники, круги та ромби) протягом певного часу. Виконуючи завдання діти часто допускались помилки: переплутували знак, пропускали поле або взагалі не правильно проставляли знаки. Вивчення рівня перемикання уваги показало, що низький рівень властивий для 80 % дітей з ПМР, середній рівень – 20 % дітей.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Вивчення особливостей розвитку уваги у дітей дошкільного віку з ПМР, показало, що увага у даної категорії дошкільників є зниженою. У них низька пізнавальна активність, слабка концентрація та не сформованість контролю за власними діями.

При наявності розладів мовлення страждає довільність уваги та її

властивості, такі діти швидко втомлюються, вони дратівливі та легко відволікаються від будь-якої діяльності. Діти з ПМР важко сприймають словесну інструкцію що потребує зосередження. Отримані результати дослідження показали, що важливо продовжувати досліджувати розвиток психічних процесів у дітей дошкільного віку з ПМР. Є потреба в організації і проведення корекційно-розвиткових занять, спрямованих на розвиток уваги та її властивостей у дошкільників з ПМР.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В.З. Практичні аспекти формування фізичної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. 2015. Т. 1. № 2-1. С. 13-16.
1. Белова О.Б. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушенням мовлення // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець – Подільського національного університету ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Вип.11. С. 45-51.
2. Вікова психологія. Навч. посіб. – 2-ге вид., стереотип. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. Київ: Академвидав, 2009. 360с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416с.
4. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Логопсихологія: навч. посібник / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак: за ред. М.К. Шеремет. К.: Знання, 2010. 293 с.
6. Нейропсихологія; Учебник для вузов. 3-е изд. / Е.Д. Хомская. СПб.: Питер, 2003. 496с.

Штулінська В.О.,

здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта» Кам'янець-
Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Науковий керівник:

Сімко А.В.,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри логопедії
та спеціальних методик, Кам'янець-
Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОБґРУНТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОРІВНЕВО ЗБАЛАНСОВАНОЇ МЕТОДИКИ КОРЕКЦІЇ ПСИХОМОТОРИКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ З МОТОРНОЮ АЛАЛІСІЮ

Актуальність роботи. Формування активної особистості в дошкільному віці зумовлюється різними соціальними та психолого-педагогічними чинниками, з яких вагоме місце посідають психомоторні можливості. У психомоторних виявах встановлюється реальний зв'язок дитини з соціальним середовищем, у якому і формується особистість. У психомоторних діях, діяльностях і вчинках проявляється особистість у перші 7 років життя.

Вивчення психомоторики дітей дошкільного віку із ЗПР з моторною алалією дає підстави стверджувати, що незалежно від особливостей моторної недорозвиненості всім їм притаманні значні труднощі у виконанні завдань, які потребують зміни засвоєних рухів. Оскільки спроможність відійти від одного разу знайденого і засвоєного руху ґрунтується на орієнтувально-дослідницьких можливостях психомоторики суб'єкта, то саме порушення останніх і є центральною ланкою відповідної патології [3; 4].

Водночас корекція спроможності змінювати свої психомоторні стереотипи, формування ефективних орієнтувально-дослідницьких рухів у дітей відіграє особливо важливу роль в їх адаптації до навколишнього середовища. Проте завдання щодо корекції можливості диференціювати рухи досить складне і вимагає визначення відповідних психолого-педагогічних засад цієї роботи, що є важливим науковим і практичним завданням [5; 6; 7].

Розв'язання цієї проблеми започатковане у працях М.О. Бернштейна, О.В. Запорожця, які досліджували психомоторику як складне ієрархічне утворення низки рівнів побудови рухів і запропонували систематизувати з цих позицій патологію реалізації рухової функції, а також вивчати психіку як орієнтувально-дослідницьку діяльність. У сучасних дослідженнях розуміння таких особливостей функціонування психомоторики підтверджується [5; 8; 9; 10]. Проте залишається недостатньо дослідженою можливість проведення корекційної роботи на цій основі у дітей із ЗПР з моторною алалією дошкільного віку.

На цьому етапі дослідження ми ставили завдання окреслити психолого-педагогічні засади розробки методики корекції психомоторики дітей із ЗПР з моторною алалією 6-7 років на основі порівневого підходу до побудови рухів та дослідження психіки як орієнтувальної активності, запропонувати порівнево збалансовану методику корекції психомоторики у дітей із ЗПР з моторною алалією старшого дошкільного віку.

Проведені нами теоретичні та емпіричні дослідження можливостей удосконалення методик корекції психомоторного розвитку дітей дошкільного віку дозволяють стверджувати, що ці методики доцільно розробляти насамперед на основі психофізіологічних наукових поглядів М.О. Бернштейна [1; 2]. Автор провів низку досліджень, які експериментально довели, що організм є активною цілеспрямованою, а не реактивною системою, яка тільки пасивно відповідає на зовнішні впливи та пристосовується до навколишнього середовища. Активність організму спрямована на задоволення потреб, на досягнення певної мети, тобто на подолання навколишнього середовища, а не

на урівноважування з ним. Це негентропійна система, вона протидіє ентропії. Відповідно і корекційна методика має враховувати цю активність, яка дозволяє індивіду стати суб'єктом.

Однією з психолого-педагогічних засад розробки методики корекції психомоторики є створена О.В. Запорожцем концепція виникнення і розвитку довільних рухів і дій. Ця концепція опосередковано підіймає проблему сензитивних періодів формування психомоторних функцій, особливо актуальну для формування психомоторики в дошкільному віці.

Отже, теоретико-методологічними засадами розробки методики корекції психомоторики дітей із ЗПР з моторною алалією можуть бути:

- положення М.О. Бернштейна про активність живих систем, неможливість точного повторення рухів у діях, необхідність зворотного зв'язку і корекцій у керуванні рухами, ієрархію рівнів побудови рухів (кожен з яких є провідним для розв'язання певного класу психомоторних завдань);

- положення О.В. Запорожця про те, що в основі пізнавальних процесів дітей є практичні дії, психіка може досліджуватись як орієнтувально-дослідницька діяльність, онтогенетично зумовлені особливості виникнення і розвитку довільних рухів і дій та формування на їх основі особистості.

Корекційна методика А.В. Сімко реалізує авторську модель організації умов розвитку психомоторики дітей дошкільного віку із ЗПР з моторною алалією. Розробка методики була здійснена на основі констатувального експерименту щодо психомоторного розвитку суб'єкта психомоторної активності на різних рівнях побудови рухів [11].

Методика має чітку структуру, перевірка її ефективності здійснена на групі дітей із ЗПР з моторною алалією. Цілями і завданнями методики було:

- здійснення ефективного комплексного визначення психомоторного розвитку дітей дошкільного віку із ЗПР з моторною алалією на різних рівнях побудови рухів;

- прогнозування оптимального збалансованого поєднання корекційних вправ для покращення психомоторного розвитку дітей дошкільного віку із ЗПР

з моторною алалією;

- створення необхідних умов для корекції психомоторного розвитку на чотирьох рівнях побудови рухів дітей дошкільного віку із ЗПР з моторною алалією;

- формування рухів дітей на задіяних рівнях реалізації їх рухової функції;

- створення умов для включення компенсаторних механізмів керування рухів;

- забезпечення умов для закріплення досягнених результатів та позитивних змін і переносу їх у реальну життєдіяльність дітей.

Реалізація методики здійснювалась у кілька етапів: підготовчого, основного, заключного.

Підготовчий етап методики передбачав комплексне визначення психомоторного розвитку дітей із ЗПР з моторною алалією на різних рівнях побудови рухів; розробку конкретних цілей і завдань, стратегій психокорекційної роботи; складання плану роботи з формування своєрідної «школи» рухів на задіяних рівнях їх побудови; створення необхідної матеріально-технічної бази для проведення корекційних занять.

Основний етап включав безпосередню реалізацію методики відповідно до структурно-функціональних компонентів моделі корекції психомоторики дітей із ЗПР з моторною алалією на рівнях побудови рухів. Структурно-функціональна модель корекції психомоторних можливостей становить визначену у часі послідовність дій із зазначенням функціональних зв'язків між різними рівнями. До корекційної методики на основному етапі включений комплекс фізичних вправ та рухливих ігор, які забезпечують зміст впливу на психомоторику для її корекції.

Заклучний етап методики передбачав закріплення позитивних змін психомоторного розвитку дітей із ЗПР з моторною алалією та їх перенесення в різні види діяльності [11].

Проведені нами дослідження дозволили виявити, що найбільш ефективний вплив на корекцію психомоторного розвитку дітей дошкільного

віку із ЗПР з моторною алалією мають не окремі вправи, а їх комплекс, який забезпечує віднаходження компенсаторних шляхів керування рухами.

Отже, корекцію психомоторики доцільно здійснювати, якщо це можливо, насамперед на системі рівнів побудови рухів. Для цього можна застосувати виконання системи дій, для яких конкретні рівні є провідними (у варіативних умовах). Штучно створені умови варіативності збільшують орієнтувальну-дослідницьку активність суб'єкта та покращають функціональні можливості рівнів побудови рухів. Зміна кінематичних і динамічних характеристик рухів може здійснюватися у процесі виконання фізичних вправ, рухливих ігор та в інших умовах.

Список використаних джерел

1. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность : под. ред. О.Г. Газенко. Москва: Наука, 1990. 495 с.
2. Бернштейн Н. А. О ловкости и ее развитии: Москва : Физкультура и спорт, 1991. 288 с.
3. Валлон А. Психическое развитие ребенка: перевод с французского. Москва : Просвещение, 1967. 196 с.
4. Венгер Л. А. О формировании познавательных способностей в процессе обучения дошкольников: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Москва: Издательство Московского университета, 1981. С. 179-182.
5. Гончаров В. И. Исследование двигательной памяти: Вопросы психологии. 1991. №3. С. 75-79.
6. Гуровец Г. В. Методика реабилитации психомоторных нарушений у умственно отсталых школьников на занятиях ЛФК: Дефектология. 1999. № 1. С. 31-36.
7. Козленко М. О. Розвиток пізнавальної самостійності учнів допоміжної школи в процесі навчання рухових дій: Дефектологія. 1996. № 2. С. 5-7.
8. Кроткова О. А. Проявление функциональной асимметрии мозга в некоторых параметрах движений: Психологический журнал. 1991. Т. 12, № 4. С. 94-99.
9. Малхазов О. Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: монографія. Київ: Євролінія, 2002. 320 с.
10. Озеров В. П. Психомоторные способности человека: Дубна : Феникс + , 2002. 320

с.

11. Сімко А. В. Фізична реабілітація дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник: Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. 136 с.

Аліна Гололобова,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Заплатинська Анна Богданівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри ортопедагогіки,
ортопсихології та реабілітології
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Здійснивши аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо особливостей сформованості особистості та емоційної сфери у молодших школярів: Л. Виготський, Е. Еріксон, Л. Зінківський, О. Запорожець, Л. Неверович, В. Кудрявцев, Л. Стрелкова, нами з'ясовано, що фахівці відзначають важливість впливу позитивних емоцій на засвоєння навчального матеріалу, стимулюють пізнавально-розумову активність, підвищують їх працездатність до 40%. Вивченням рівня тривожності та розробленням методів їх подолання займалися: Г. Еберлейн, Б. Кочубей, Є. Новикова, А. Прихожан, М. Буянов; В. Гарбузов, А. Захаров. Дані дослідження демонструють, що в молодшому шкільному віці відбувається активне формування психічних процесів, інтелектуалізація діяльності, вдосконалюється робота аналізаторних систем, тому дітям необхідні «яскраві» позитивні емоції.

З метою виявлення індивідуальних особливостей особистості у молодших

школярів із церебральним паралічем нами здійснено аналіз джерел і до уваги було взято сучасні дослідження С. Максименка, щодо вияву негативних індивідуальних особливостей особистості та емоційних розладів, які пов'язані з незадовільною обстановкою в класі. Дослідження Г. Крайга і О. Дусавицького котрі зазначають, що різні домінуючі прояви поведінки можуть надмірно впливати на особистість, Т. Нежнова зазначає, що індивідуальні особливості особистості можуть характеризуватися як – шкільна тривожність.

У своїх дослідженнях І. Балинський, Б. Кочубей, О. Новікова зазначають, що вияви індивідуальних особливостей особистості залежать від стосунків між дітьми та батьками. Тому, на фоні вище зазначених соціальних компонентів також необхідно враховувати особливості емоційної та вольової сфери, відбуваються негативні прояви особистості школярів, які виникають і характеризуються як захисні форми поведінки Н. Анастасова [1].

Для дослідження проявів індивідуальних особливостей особистості нами визначено критерії, а саме рівня самоконтролю, індивідуально-психологічних особливостей та особистісних якостей було обрано 7 учнів із церебральним паралічем (ЦП). З них чотири дитини мали спастичну диплегію та навчалися в 3 класі, дві дитини мали лівосторонній геміпарез та одна правосторонній геміпарез (учні четвертого класу інтелект наближений до норми) 7 учнів із нормотиповим розвитком контрольної групи, відповідно – чотири дитини навчалися в 3 класі, а три дитини навчалися в четвертому класі.

Для вивчення індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів нами було обрано методику «Діагностика порушень особистісного розвитку» (за З. Карпенко), яка була проведена груповим методом. Всім учням було запропоновано опитувальник з 9-ти шкал, що стосувалися таких особливостей: тривожність, імпульсивність, агресивність, схильність до нечесної поведінки, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість. Результати визначались за рівнями: високий, середній та низький. Аналіз отриманих результатів показав, що високому рівню відповідає – 49,2% учнів з ЦП, середньому рівню – 30,2% учнів з ЦП, низький

рівень індивідуально – психологічних особливостей мають 20,6% учнів з ЦП.

Учні із нормотиповим розвитком до яких була застосована ця методика показали такі результати: високий рівень – 25,4%, середній – 42,8% та низький рівень індивідуально–психологічних особливостей мають 31,8% учнів з нормотиповим розвитком.

З метою визначення рівнів самоконтролю нами було використано методику «Ланцюг дій», яка проводилась індивідуально. Учнію надавалась усна інструкція: пропонувалося виконати такі дії – «Будь ласка, сядь за цей стіл (указати за який саме) тобі треба взяти олівець, аркуш паперу та намалювати людину, потім покласти олівець на місце, малюнок взяти з собою та повернутися до мене». Можна декілька разів повільно та зрозуміло повторити цю інструкцію,

але до початку виконання самого завдання (коли дитина виконувала завдання підказки не давалися) якщо дитина в силу своїх порушень мала певні труднощі з виконанням алгоритму, то можна було дати підказку на тому етапі. Були зафіксовані помилки, які учень не зауважив та не виправив.

Кількісний аналіз даної методики показав, що – достатній та середній рівень розвитку самоконтролю мають 28,6% учнів з ЦП та низький рівень мають 42,8% учнів з ЦП. Учні з нормотиповим розвитком показали такі результати: достатньому рівню відповідає – 57,1% учнів контрольної групи, в середньому рівні виявлено у 28,6% учнів та низький рівень самоконтролю мають 14,3% учнів.

Для дослідження особистісних якостей нами була використана проєктивна методика «Кактус» автором методики є М. Панфілова. Дана методика була адаптована для дітей з ЦП, за умови, що учень не міг самостійно намалювати кактус, йому надавався трафарет. Дана методика дозволяє дослідити емоційно-особистісну сферу учнів, зокрема наявність, інтенсивність та направленість таких особистісних якостей, як – агресивність, імпульсивність, егоцентризм, залежність, невпевненість, демонстративність, відкритість, скритість, обережність, тривожність. Для достовірності її результатів

обов'язковим елементом є не лише спостереження за процесом малювання, але й бесіда задля уточнень щодо змісту малюнка. Учні з ЦП показали такий результат (середнє значення показників) – 59,1%, в учнів з нормотиповим розвитком – 30,6%.

Таким чином, провівши порівняльний аналіз за результатами проведених діагностик нами отримано така дані: на основі методики «Ланцюг дії» та «Діагностика порушень особистісного розвитку» (за З. Карпенко) зафіксовано такі рівні індивідуальних особистісних особливостей: високий - 46%, середній – 29,4% та низький – 24,6% учнів з ЦП та в групі дітей з нормотиповим розвитком: високий – 19,9%, середній – 35,7% та низький – 44,4%. За результатами проєктивної методики «Кактус» на виявлення емоційно-особистісних особливостей, нами отримано такі дані в учнів з ЦП – 59,1%, а в учнів з нормотиповим розвитком – 30,6% тривожності, страхів та агресивності, що взаємозалежні один від одного.

Отже, на підставі результатів проведеного нами дослідження, та здійснивши порівняльний аналіз, можемо зробити висновок, що у молодших школярів з церебральним паралічем та нормотиповим розвитком відзначено такі індивідуальні особливості сформованості особистості: за критерієм – самоконтроль, учні з ЦП робили помилки в алгоритмі виконання дії, а саме забували послідовність роботи. Учні загального розвитку показали достатній рівень сформованості самоконтролю; за критерієм індивідуально-психологічних особливостей учні з ЦП показали високий рівень тривожності, імпульсивності, агресивності та невпевненості, дещо нижчі показники показано за шкалами: схильність до нечесної поведінки, замкнутості, асоціальності тощо; за критерієм особистісних якостей - в учнів з ЦП було зафіксовано переважання таких якостей як: агресивність, імпульсивність та тривожність, в учнів нормотипового розвитку цього не спостерігається.

Таким чином, наше дослідження потребує подальшого вивчення впливу соціального оточення та предметного середовища на формування особистості дитини з церебральним паралічем з урахуванням її індивідуальних

особливостей особистості.

Список використаних джерел

1. Анастасова Н. М., Богачова О. С. Психокорекція емоційних розладів у дітей молодшого шкільного віку засобами терапії піском. *Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2021. Pp. 21–27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyascience-and-education-problems-prospects-and-innovations-4-6-fevralya-2021-godakioto-yaponiya-arhiv/>.*
2. Кузьмінська Л. Д., Булигіна Т. І. . Арт – терапевтичні методи в соціальній роботі з дітьми – інвалідами. *Актуальні проблеми психології. 2013. Т. 7 : Екологічна психологія.* Вип. 31. С. 110—115.
3. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. - СПб.: Речь, 2003. - 256 с. Серия – психологический практикум.
4. Шамне А. В., Токарева Н. М. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Основа, 2017. 548 с.

Таїсія Зацепіна,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Найдьонова Ганна Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри спеціальної психології
та медицини
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДИТЯЧИМ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Протягом останніх років різними дослідниками активно вивчаються психологічні особливості людей, які мають порушення психофізичного розвитку. Наразі спостерігається тенденція до розширення різних напрямків в

області освітньої і соціальної інтеграції людей з порушеннями психофізичного розвитку: в соціальній сфері, спорту та туризму, системі загальної та професійної освіти тощо [2].

Актуальність даного дослідження також зумовлена значною розповсюдженістю і постійним зростанням кількості новонароджених із порушенням опорно-рухового апарату. Поширеність діагнозу ДЦП становить від 1,5 до 3-5 % (в Україні – 2,5 %)[1].

Вивченням особливостей особистісної ідентичності займалися такі науковці у вітчизняній психології – Б. Ананьєв, Г. Андреєва, Л. Виготський, Л. Орбан-Лембрик, Б. Паригін тощо, у зарубіжній – З. Фройд, А. Адлер, Д. Бьюдженталь, Е. Еріксон, У. Джеймс, Е. Фромм [6]. Вивченням особливостей особистісної ідентичності в умовах дизонтогенезу займалися П. П. Астрейко, Г.В. Афuzова, Н.А. Василенко, О.П. Кисляк, А.В. Кроткова, І.І. Мамайчук, Е.М. Мастюкова, Г.В. Пятакова, М.В. Рождественська. Емоційну та поведінкову сферу підлітків та дітей із ДЦП досліджували Б.Т. Дем'яненко, О.В.Ільїна, Г.В. Титорська та ін.

Метою нашого дослідженнябуло встановлення особливостей особистісної ідентичності у підлітків із дитячим церебральним паралічем, а також визначення можливих шляхів психологічної корекції даних особливостей.

Термін «ідентичність» набув своєї популярності після появи ряду робіт Е. Еріксона в 50-х рр. в США. У широкий науковий перебіг поняття «ідентичність» увійшло завдяки роботам психологів, які «запозичили» цей термін з психіатрії. У даній галузі він використовувався для позначення втрати уявлень психічно хворої людини про саму себе, про події свого життя [4].

Згодом термін «ідентичність» починає набувати більш широкого значення: саморегулююча єдність, психологічне визначення, самовизначення, психофізіологічна цілісність, соціокультурна відповідність, тотожність, сталість часу, модель розрізнення «Я» від «Не-Я», релевантність внутрішнього досвіду зовнішньому [5].

Ідентичність як компонент особистості має процесуальну природу,

формуючись і розвиваючись протягом всього життя людини. У психології поняття «особистісна ідентичність» пов'язане з проблемою свободи вибору і самовираження (І.А. Антонова, А.Б. Орлов, К. Хорні) та проблемою формування «Я-концепції» особистості (І.С. Кон, В.В. Столін, З. Фрейд, Е. Еріксон) [3, 7].

Завдання нашого дослідження обумовили вибір методичного інструментарію дослідження: опитувальник «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд), модифікована методика «Діагностика самоактуалізації особистості» (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Калини), методика «Особистісна та соціальна ідентичність» (А. Урбановіч), методика «Ціннісні орієнтації» (О.І. Мотков, Т.А. Огнєва), шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса.

Дослідження проводилось на базі Центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю Дніпровського району м. Києва. У дослідженні взяли участь 10 дітей із ДЦП (форма - спастичний тетрапарез) віком 14-16 років. У контрольну групу увійшли 10 підлітків з нормотиповим розвитком віком 13-16 років.

Результати емпіричного дослідження показали, що:

- Діти із ДЦП у своїй ідентичності надають велике значення саме комунікативній складовій «Я», що може бути обумовлене їхньою залежністю від оточуючого середовища. На відміну від респондентів із контрольної групи, підлітки із психофізичними порушеннями не виділяють для себе характеристики пов'язані із фізичними параметрами.
- Підлітки із ДЦП не орієнтовані на своє майбутнє, не прагнуть до самопізнання, важко встановлюють контакт із новими людьми, невпевнені в собі.
- У підлітків із ДЦП спостерігаються відсутність прагнення до реалізації власних потреб, а також труднощі у процесах, які потребують цілеспрямованості.
- У підлітків із ДЦП несформовані уявлення про родину, про те, як

будувати стосунки з протилежною статтю. Соціальне оточення дітей обмежується працівниками реабілітаційного центру в якому, вони знаходяться. 60% підлітків із психофізичними порушеннями відмітили, що відчувають труднощі при заведенні дружніх стосунків поза межами центру.

Отримані дані стали основою для складання психокорекційної програми, метою якої є сприяння гармонізації особистісного розвитку підлітка із ДЦП, його самопізнання та самовизначенню, а також корекція особливостей особистості підлітка із ДЦП, а саме: тривожності, низької самооцінки, невпевненості у власних силах.

Важливим аспектом у процесі психокорекційного впливу є комплексність. Тому ми визначили наступні напрями психологічної допомоги, які входять в психокорекційну програму:

- Допомога у професійному самовизначенні підлітка, яке полягає у корекції неадекватних професійних прагнень, а також включає діагностику його інтересів та професійне консультування підлітка і його родини.
- Психологічний супровід родини, який також може полягати в організації батьківських клубів.
- Розробка групових психокорекційних занять, які містять в собі техніки когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії, тілесно-орієнтованої терапії (вправи спрямовані на релаксацію, саморегуляцію).
- Психологічна просвіта, яка включає в себе роботу із суспільством, а також із спеціалістами суміжних професій, які працюють із даною категорією осіб.

Отже, вивчення особливостей особистісного розвитку людей із психофізичними порушеннями є актуальним науковим питанням, через світову спрямованість освітньої та соціальної політики на максимальну інтеграцію та адаптацію даної категорії осіб у суспільні процеси. Для гармонізації особистісного розвитку підлітків із ДЦП нами були запропонована комплексна програма психокорекції, яка є важливою частиною загального психологічного супроводу дитини із даним діагнозом та її родини.

Список використаних джерел

1. Абраменко В.В. Фактори ризику та комплексна медична допомога дітям зі спастичними формами дитячого церебрального паралічу. URL: https://nmapo.edu.ua/zagruzka2/DrAr/Ar20_11_17-1.pdf (дата звернення: 20.03.2021).
2. Гудкова Т.В. Современные пути интеграции людей с ограниченными возможностями здоровья и инвалидностью в социальную жизнь. *Вестник Новосибирского государственного педагогического университета*. Новосибирск: Изд-во Новосибирский государственный педагогический университет. 2016. С.68-76.
3. Канаева Н.А. Идентичность как предмет психологического исследования. *Молодой ученый*. 2010. № 12 (23). Т.2. С.50-52.
4. Косенчук Л. Ф. Сущность идентичности и основные подходы к ее исследованию. Теория и практика общественного развития. Философские науки. 2014. № 16. С.223-225.
5. Сапожникова Р.Б. Анализ понятия «идентичность»: теоретические и методологические основания. *Вестник ТГПУ*. Новосибирский государственный педагогический университет. 2005. Выпуск 1 (45). Серия: Психология. С. 13-17.
6. Турубарова А. В. Теоретико-методологічні основи спілкування підлітків із фізичними вадами. *Теорія і практика сучасної психології*. 2012. Вип. 5. С. 42-49
7. Щербина В. Идентичность личности в условиях культурной многоукладности общества. URL: <http://sg-sofia.com.ua/identichnost-lichnosti-v-uslovijah-mnogoukladnosti-obshchestva> (дата звернення: 20.03.2021).

Марія Інгор,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Заплатинська Анна Богданівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри ортопедагогіки,
ортопсихології та реабілітології
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З КОМБІНОВАНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

На сьогодні однією з найважливіших проблем в Україні та за кордоном є інвалідизація населення. У ВООЗ та МОЗ України щорічно відзначають зниження рівня здоров'я населення, зокрема дітей і підлітків. (650 мільйонів осіб, що складає близько 10 % населення в світі, мають інвалідність). За даними Програми розвитку ООН (ПРООН) на частку країн, що розвиваються, до переліку яких входить Україна, припадає 80% осіб з інвалідністю. За даними Державної служби статистики України у 2020 р. спостерігалось зростання дитячої інвалідності: з 75,9 тис. на 10 тис. Також відзначають, що у 2020р., порівняно з 2013р., значно збільшилася частота інвалідності серед дітей з вродженими порушеннями розвитку, деформаціями і хромосомними аномаліями (від 212,8 тис. до 221,3 тис.), розладами психіки і поведінки (від 93,1 тис. до 122,5 тис.), хворобами нервової системи (від 62,0 тис. до 66,2 тис.). Особливу групу дітей з інвалідністю складають діти комбінованими порушеннями (від 71,3 тис. до 81,8 тис.) розвитку. У котрих особливості розвитку рухової сфери поєднуються з різним ступенем порушеннями

інтелекту, слуху, зору, мовлення що впливає на пізнання дитиною світу, оволодіння мовленням, розвитком трудових навичок (Л. Ростомашвілі) [3].

Складність формування у дітей комбінованими порушеннями розвитку соціальних навичок та особистості пов'язані з наявністю у них різноманітного ступеня складності поєднання фізичного і психічного розвитку поява яких зумовлена органічним ураженням ЦНС різної етіології (М. Жигорева, І. Левченко) [1]. Дослідження (А. Дмитрієва, 2002; Л. Шапкова, 2004; С. Євсєєва, 2005; Л. Ростомашвілі, 2006; А. Мітіна, 2007 і ін.) свідчать, що заняття доступними видами адаптивної фізичної культури, із корекційно-розвитковим спрямуванням, максимально розвивають життєздатність людини.

В. Мозговий (2008) зазначає, що використання здоров'язберігаючих технологій в системі фізичного виховання дітей з порушенням інтелекту, орієнтованих на гармонію їх розвитку, допоможе вирішити проблеми навчально-виховного процесу. Такі дослідники спеціальної дидактики та методик роботи, як М. Певзнер (1979), Н. Вайзман (1997), М. Жигорева (2006) важливу роль відводять руховому аналізатору, в процесі здійснення будь-якого виду діяльності людини, оскільки він тісно взаємодіє із зоровим, слуховим, тактильно-вібраційним аналізаторами.

Переваги застосування методів та засобів адаптивної фізичної культури (АФК) у роботі з дітьми із порушеннями психофізичного розвитку в своїх працях висвітлювали О. Бавольська, В. Бажмін, М. Єфименко, М. Мога та інші. Зокрема автори відзначають, що метод АФК призначений для людей зі стійкими порушеннями функцій організму метою якого є реабілітація, адаптація, та інтеграція до суспільства [1].

Оскільки під час укладання індивідуальної програми розвитку формується комплекс спеціальних знань, котрі формують життєво необхідні рухові навички: повзання, ходьба, біг, стрибання, метання, лазіння, загальні рухи рук, ніг, тулуба для максимально можливої самостійності у побуті; розвиваються основні фізичні (сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість тощо) і психічні (увага, пам'ять, мислення) якості, підвищуються

функціональні можливості різних органів і систем, розвиваються, зберігаються і використовуються в новій якості збережених тілесно-рухових характеристик [4].

Залежно від потреб і можливостей осіб з інвалідністю автори (Л. Ростомашвілі, Т. Насибуліна, І. Новікова) виділяють наступні компоненти адаптивної фізичної культури: має починатися з моменту народження дитини або з моменту виявлення порушення з опорою на структуру дефекту, супутніх захворювань, що сприяє виробленню компенсаторних механізмів та здійснює профілактичну роботу; значна увага приділяється міжпредметним зв'язкам (під час занять здійснюється корекція розумових, сенсорно-перцептивних, рухових дій і понять); сукупність методів проведення занять індивідуалізується, що пов'язано з різноманіттям комбінованих, тобто складних психофізіологічних порушень розвитку дитини [2].

У дослідженні нами розглядається можливість впровадження засобів адаптивної фізичної культури, як частини фізичної культури, гурткової роботи, роботи спортивних секцій та під час корекційно-розвиткових занять.

Засобів АФК, які використовуватимемо у роботі обирали: фізичні вправи, природньо-середовищні (використання води, повітряних і сонячних ванн з метою зміцнення здоров'я, загартовування організму) і гігієнічні (правила і норми суспільної і особистої гігієни: побуту, праці, відпочинку, харчування, навколишнього середовища, одягу, взуття, спортивного інвентарю та обладнання, що для дітей зі складними порушеннями розвитку мають першорядне значення) фактори.

У процесі впровадження АФК у корекційно-розвиткову роботу маємо на меті вирішити такі питання: визначи характерні особливості розвитку і функціонування організму, пов'язаних з порушенням розвитку; визначити сутність спеціальної організації процесу виховання та навчання з урахуванням нозології; розробити шляхи і способи, прийоми корекційно-реабілітаційного впливу з метою підготовки дитини з особливими потребами до життєвих ситуацій з опорою на класичні принципи і методи спеціальної дидактики.

У процесі корекційно-розвиткової роботи із застосуванням засобів АФК будемо формувати: поняття про схему власного тіла та його сприйняття, просторові уявлення, вербальний аналіз і вербально логічне мислення, словниковий запас, довірливі компоненти діяльності, механізми емоційної саморегуляції, навички самостійності та творчості [3]. Вибір засобів АФК визначатиметься: 1) завданнями навчального процесу; 2) функціональними можливостями учня; 3) матеріально-технічним забезпеченням; 4) необхідними умовами безпеки.

У практичній діяльності плануємо досягнути використанням наступними методів і прийомів: поєднанням різних фізичних вправ: стандартних, спрощених і ускладнених, вправ-образів з орієнтовною основою дій, дрібного виконання вправ, імітаційних, що підводять, на тренажерах тощо.; варіативністю техніки фізичних вправ: вихідного положення, темпу, ритму, зусиль, швидкості, напрямки, амплітуди тощо; різноманітністю вербальних і невербальних методів і методичних прийомів, словесних і наочних засобів впливу, музики, навіювання, які активізують всі органи чуття, концентрують психічні процеси і емоції на навчанні і вдосконаленні рухових умінь дитини; варіативністю зовнішніх факторів середовища при виконанні вправ: в будь-який час року, при різних погодних і метеорологічних умовах, в приміщенні, на відкритому повітрі, в лісі, на воді тощо, але відповідно до гігієнічних вимог і забезпеченням безпеки (страховкою, допомогою, супроводом, використанням надійного устаткування, технічних засобів, інвентарю та екіпіровки тощо) [2].

Враховуючи необхідність оптимізації процесу соціальної адаптації та інтеграції дітей з інвалідністю в суспільстві, науково-теоретичне обґрунтування подальшого розвитку адаптивної фізичної активності у дітей з комбінованими порушеннями розвитку і виходячи з перерахованого вище актуальною є проблема розробки концептуальної моделі використання АФК в процесі їх соціальної інтеграції та адаптації.

Отже, враховуючи всі вищезазначені фактори, можна припустити, що використання засобів методу адаптивної фізичної культури і виховання з

дітьми молодшого шкільного віку з комбінованими порушеннями психофізичного розвитку значно підвищить рівень розвитку як фізичних якостей, так і стану пізнавальних процесів.

Список використаних джерел

1. Жигорева М.В., Левченко И.Ю. Дети с комплексными нарушениями развития: Диагностика и сопровождение. Москва: Национальный книжный центр, 2016. 208с.
2. Мога, М. Корекція рухових порушень у дітей дошкільного віку з дитячим церебральним паралічем [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец] 13.00.03 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.
3. Ростомашвили Л. Адаптивная физическая культура в работе с лицами со сложными (комплексными) нарушениями развития: учебное пособ. – 2-е изд., стереотип. Москва: Спорт, 2020. 164 с.
4. Семенова К.А. Лечение двигательных расстройств при детских церебральных параличах. Москва: Медицина, 1976. 185 с.
5. Трояновська М.М. Адаптивна фізична культура: навч-метод посіб. Для студентів факультетів фізичного виховання / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2018. 104 с.
6. Чудная Р. В. Адаптивное физическое воспитание. Київ: Наукова думка, 2000. 358 с.

Анна Радіонова,
здобувач вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня, спеціальності
016 «Спеціальна освіта»
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:
Заплатинська Анна Богданівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри ортопедагогіки,
ортопсихології та реабілітології
НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ПРАЦЕТЕРАПІЇ З УЧНЯМИ ЗІ СПАСТИЧНОЮ ФОРМОЮ ЦЕРЕБРАЛЬНОГО ПАРАЛІЧУ

Здійснивши ретроспективний аналіз фахових джерел нами з'ясовано, що діти зі спастичною формою церебрального паралічу, маючи затримку формування тонічних диференційованих рухів, дискоординації рухів кисті рук, слабкості дрібних м'язів, стають перепорою для навчання та самостійності в повсякденному житті (Л. Бадалян, І. Левченко, О. Приходько, К. Семенова).

Таким чином, правильна організація соціально-побутових умов від народження, зокрема спеціально організовані та проведені заняття, дають дітям можливість засвоїти якомога більше необхідних навичок та знань, які вони зможуть використовувати на практиці і, які сприятимуть їхній самостійності в побуті та житті (В. Бохис, О. Мастюкова) [7].

Основною метою предмету працетерапія в закладах освіти є досягнення дітьми максимальної самостійності, незалежності в повсякденному житті, а також вона спрямована на покращення координації рухів, зміцнення слабких м'язів, формування предметно-маніпулятивних функцій (Л. Бадалян, М. Жуховський). Працетерапія для дітей з церебральним паралічем складається з напрямів: самообслуговування, соціально-побутова орієнтація, творчо-продуктивна діяльність. Реалізація вивчення предмету працетерапія в закладах

освіти, відбувається на підставі основних педагогічних принципів: ранній початок проведення, систематичність, доступність та поступовість застосування трудових процесів, відповідність їх інтелектуальним і руховим можливостям дитини [7, 148-158].

Здійснивши теоретичний аналіз та провівши корекційно-розвиткові заходи на заняттях з працетерапії із учнями спастичним формами церебрального паралічу, нами визначено такі умови: організація позитивного, доброзичливого емоційного стану в класі. Якого нами досягнуто завдяки поєднанню різноманітних методів та прийомів, таких як: релаксаційні вправи для зняття психологічної напруги і тривожності; навчання прийомам саморегуляції з використанням елементів арт-терапії; завдання, що підвищують самооцінку учня та приводять до відчуття впевненості в собі; асоціювання з позитивними спогадами; ігри та завдання, що сприяють оволодінню прийомами міжособистісного спілкування, які розвивають вербальні та невербальні засоби комунікації; проблемні ситуації, що передбачають самостійний пошук виходу (А. Клименко) [6].

Оскільки, працетерапія вимагає від дитини повного включення в робочий процес, то одним із етапів є вироблення у дитини із спастичною формою церебрального паралічу правильного робочого положення тіла, яка сприятиме розслабленню спастичних м'язів та максимально наблизить дитину до виконання всіх поставлених перед нею завдань практичної частини. До таких положень відносимо: положення стоячи з опорою рук на поверхню столу; положення стоячи з опорою рук, тулуба і ніг; положення сидячи з опорою голови і тулуба на високу спинку стільця і з опорою рук на стіл; положення сидячи з фіксацією стоп [5].

Навчання учнів технікам трудової діяльності необхідно здійснювати за певними, адаптованими до їх індивідуальних потреб схемами: показ способу виконання трудової операції, пояснення трудового завдання з наочною демонстрацією, пасивне відтворення основних робочих рухів, пасивно-активне виконання, самостійне виконання зі супроводжувальним поясненням [7]. Такий

план роботи дасть змогу дитині сформувати чіткість своїх рухів. В разі того, якщо вчитель бачить що дитина втомлена, в плані організації заняття повинно бути місце для проведення фізкультхвилинки, це допоможе в усунення психофізичної напруги, яка може виникнути під час заняття, провести її можна у вигляді загальної релаксації під заспокійливу музику або бесідою з дитиною на цікаву для неї тему.

Заняття з працетерапії потребують використання великої кількості наочності. Робочі матеріали доцільно обирати високої якості, з гарною кольоровою гамою, та різними розмірами. Це сприятиме стабілізації зацікавленості й уваги, позитивній психоемоційній мотивації та дозволить додатково розширити діапазон завдань розвитку дитини: вивчення кольорів та їх відтінків, удосконалення тактильно-рухової чутливості. Також вчитель з предмету терапія працею під час організації заняття, має підготувати, якщо це необхідно, адаптовані приладдя для виконання тих або інших завдань, це можуть бути, спеціальні тарілки з гумовими насадками, для того щоб не ковзали по столу, різного роду насадки на столові прибори, які допоможуть дітям втримувати предмети в руках. Це дасть змогу дітям виконати завдання самостійно, не зважаючи на їхні фізичні особливості, та побачити результат своєї роботи.

Окресливши основні аспекти проведення заняття з працетерапії для дітей зі спастичними формами церебрального паралічу, нами було проведено дослідження з метою вивчення впливу заняття та вимоги до його організації щодо сприйняття учнями матеріалу й можливості використання здобутих знань на практиці. В дослідженні приймало участь 20 учнів, вікова група 6-7 років, класу з інклюзивною формою навчання. Чотири дитини були з порушеннями опорно-рухового апарату, а саме 2 учні зі сколеозом та зниженим зором, 2 учнів із спастичною геміплегією де уражено було праву руку та 1 учень з порушеннями слуху, учень зі слуховим апаратом, інші учні класу з нормотиповим розвитком.

Заняття з працетерапії проводилося з урахуванням програми 1 класу

НУШ (Т. Гільберг, С. Тарнавської, О Гантюк) з предмету « Я досліджую світ», розділу «Я і моє здоров'я» на тему «Сервірування столу. Правила поведінки за столом». Заняття складалося з двох етапів, перша частина це теоретична з використовувалися методів демонстрації у вигляді карто-схем, відео пояснення сервірування столу. Другою була, практична частина дослід у якій використовувалися наочні матеріали у вигляді: скатертини, тарілки, столових приборів, фужерів, а для дітей з церебральним паралічем використовували адаптовані приладдя.

На початку уроку було проведено гру «Поділися гарним настроєм з другом», під час якої учні повинні були намалювати картинку, яка викликає гарний настрій, це сприяло створенню позитивного настрою та налаштувати дітей на робочу атмосферу. Наступним кроком було вироблення правильної, робочої пози, яка при подальшому допомогла дітям зосередитися на занятті та сприйнятті інформації. Після того як діти були налаштовані на роботу, та знаходилися в правильних робочих позах, ми перейшли до теоретичної частини уроку перегляду відео ролика та карто-схем з сервірування столу. Виконавши теоретичну частину уроку, була проведена фізкультхвилинка у вигляді релаксації під класичну музику. Наступним етапом була практична частина, в якій учням було дано чотири завдань, на виконання яких 15 хвилин. По закінченню часу, були здійснено обговорення про проведenu роботу (рефлексію).

Результати проведеної роботи засвідчили, що діти з порушеннями психофізичного розвитку впоралися із завданнями на високому рівні – 25%, виконавши всі чотири завдань, на середньому рівні було 40% учнів, які виконали два завданнями, та 35% дітей справилися на низькому рівні виконавши одне або не виконали жодного завдання. Зокрема спостерігались такі труднощі: орієнтації в приборах, необхідних для сервірування; під час діставання з шафи необхідних матеріалів; в розгортанні та застиланні скатертини, що зайняло багато часу; та в правильній послідовності викладу приборів, під час сервірування столу, відповідно до вимог, які були озвучені на

теоретичної частині уроку. Учні з нормотиповим розвитком виконали завдання таким чином: на високому рівні – 35%, середньому – 60%, та низькому – 15%.

Отже, на підставі результатів проведеного дослідження, можна зробити висновок, застосування предмету працетерапія в НУШ можлива, а проведення таких занять обхідним для усіх учнів. Правильна організація таких уроків дасть змогу дітям максимально чітко сформувати схему та послідовність виконання дій під час реалізації тих завдань, які необхідні їм в повсякденному житті. Емоційний стан під час ігрових способів виконання роботи, правильність положення тіла, схеми виконання завдань та підібрані й відповідно адаптовані приладдя – це все є організаційною складовою уроку, що дало змогу нам покращити фізичний стан дітей та максимально наблизити їх до використання отриманих ними знань в самостійному житті.

Список використаних джерел:

1. Гойдош К. Ю. Працетерапія як соціальна технологія для покращення якості життя пацієнтів. *Науково-практичний журнал "Економіка і право охорони здоров'я"*. 2018. №2 (8). С. 99-100.
2. Грибок Н.М. Роль ерготерапії у реабілітації дітей із дцп. *Кооперативні читання: 2018 рік*: матеріали IV Всеукр. Дис. Наук.-практ. інтернет-конф. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С.85-91.
3. Гіренко Н.А. Методика викладання соціально-побутового орієнтування в спеціальній школі: навч. Посіб. Слов'янськ, 2016. 132 с.
4. Дробот Л.С. Стандартизація освітньої галузі „Соціально-побутове орієнтування в допоміжній школі” .Дефектологія. 2003. №1. С. 2-3
5. Жуховицкий М. С. Трудотерапия в лечении детских церебральных параличей. В кн. Проблемы восстановления при психических заболеваниях у детей. М., 2004. С. 292-294.
6. Клименко А.О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту учасників освітнього процесу. ЛОГОС. ONLINE. 2020. №15. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.30.html> (дата заведення 27.11.2020).
7. Кукса Н.В. працетерапія як засіб відновлення функцій рук у дітей із церебральним паралічем. Збірник «Корекційна та соціальна педагогіка і психологія». 2013. Вип. 23-3. С. 148-158.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
I МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«НАУКА І МОЛОДЬ – 2021:
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН»
Відео-конференція

За авторською редакцією

Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік.). – К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. – 399 с. – Електрон. опт. диск. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

Підписано до руку 22.06.2021р.
Ум. друк. арк. 18,13. Електрон. опт. диск. Times New Roman.
Електроний ресурс

Навчально-науковий інститут менеджменту та
психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців 52-а, корп.1. Тел.: (044) 484-01-98